

ACADEMIA
BIBLIOTECA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

VASILE BOGREA

SACRA VIA

Pagini literare și publicistică

**Cu un cuvânt înainte de
prof. TEODOR NAUM**

**Ediție îngrijită, note și bibliografie,
addenda și postfață
de**

MIRCEA BORCILĂ și V. M. UNGUREANU

**EDITURA DACIA
CLUJ 1973**

II 5737 96

Coperta de M. BACIU

CUVÎNT ÎNAINTE

Rîndurile care urmează se găsesc în fruntea acestui volum la rugămintea editorilor lui, tinerii filologi și istorici literari Mircea Borcilă și V. M. Ungureanu. Un întreit cuvînt m-a îndemnat să le împlinesc dorința: am venit, ca și Vasile Bogrea, la Cluj, tot de pe plaiurile Moldovei; am fost discipolul său încă de la Iași și, mai tîrziu, la Cluj; am fost urmașul său la Catedra de limba și literatura latină a Universității clujene. Fie-mi, dar, permis ca, și cu ocazia apariției acestui volum și, adaug, la sfîrșitul unei cariere în tot timpul căreia n-am pierdut nici o clipă din ochi figura fostului meu profesor, să evoc scumpa lui amintire. Și mulțumesc tinerilor cercetători ai operei lui Vasile Bogrea pentru ocazia pe care mi-o oferă, ca să-mi pot împlini eu însumi, și de data aceasta, o pioasă datorie.

Gîndul meu zboară în clipa aceasta în timpuri care se confundă tot mai mult în negurile trecutului: el mă duce în Iașul de la începutul secolului. În toamna anului 1906 mă transferasem de la Liceul Național din Iași în clasa a V-a a Liceului „Costache Negruzzi“, pentru a urma secția clasică. Strămutarea la Liceul „Costache Negruzzi“ a fost pentru mine un moment crucial nu numai pentru că mi-a fixat în chip definitiv drumul pe care aveam a merge, ci și pentru urmările mai depărtate pe care ea le-a avut. Cineva aplecat spre interpretări mistice ar putea spune că legăturile mele cu Clujul au fost schițate încă de pe atunci, în acele oarbe și nepătrunse arcane ale destinului, înainte chiar de a exista Universitatea românească din Cluj! În toamna, deci, a anului 1906, catedra de limba română de la cursul superior al Liceului „Costache Negruzzi“ din Iași, catedră ocupată pînă atunci de G. Ibrăileanu, a fost dată în suplînire lui Vasile Bogrea, care tocmai își terminase studiile uni-

versitare. După cum se știe, el venise în Iași de la Pomirila, unde urmase Liceul „Anastasia Bașotă” și, din primul moment al intrării sale în Facultatea de litere, uimise pe toți prin memoria și cunoștințele sale: profesori și colegi vedeau în el un fenomen cu totul neobișnuit. În această calitate de suplinitor al lui G. Ibrăileanu, l-am avut profesor pe tânărul licențiat în filologie din clasa a V-a pînă în clasa a VIII-a, din anul 1906 pînă în ianuarie 1910, cînd Vasile Bogrea a plecat pentru continuarea studiilor în Germania. Nu pot uita nici astăzi, după trecerea atîtor decenii, impresia pe care mi-a lăsat-o din primul moment întîlnirea cu noul profesor, cu omul mărunt și vioi, comunicativ și totdeauna bine dispus, care n-avea nimic din înfățișarea rigidă a unui profesor și care s-a apropiat numai de elevii săi. Suflitul deschis, modestia, bunătatea inimii lui, care-l caracterizau ca om, dar mai ales extraordinara sa erudiție, expusă în forme nu aride și rebarbativ, ci atractive și interesante, revărsîndu-se impetuos în valuri de idei și imagini, verva lui spirituală, într-un cuvînt lecțiile sale, care atingeau un nivel cu totul superior aceluia al unui învățămînt secundar, făceau ca școlarii lui Vasile Bogrea să aibă pentru el o admirație fără margini. Aceasta era reputația lui la Liceul „Costache Negruzzi” din Iași.

Influența „profesorului suplinitor” de la Liceul „Costache Negruzzi” asupra mea a fost decisivă. De la el am învățat nu numai unde să pun virgula într-un text — pentru a simboliza astfel acribia și minuțiozitatea profesorului: vasta lui erudiție a deschis orizonturi largi culturii mele, atunci în formație. Mai mult decît atîta: lui V. Bogrea pot zice că-i dătoresc însăși cariera mea. Iată la ce mă refer și ce vreau să mărturisesc. În 1922 publicam traducerea Bucolicelor lui Vergiliu. V. Bogrea era din 1919 profesor la Cluj. I-am trimis, firește, un exemplar din traducere. Răspunsul lui a fost o elogioasă apreciere a lucrării mele, cu duioase amintiri din vremea cînd eram amîndoi la Liceul „Costache Negruzzi” (v. scrisoarea n. din 10 oct. 1922). A urmat înscrierea mea la doctorat. Datorită lui mi-am putut lărgi și completa bibliografia la Cluj. Cu o extremă bunăvoință mi-a pus la dispoziție cărți din biblioteca Seminarului său, ca și din biblioteca sa personală. Teza, tipărită în 1925, ieșise din

atmosfera științifică a Seminarului de filologie clasică din Cluj. Dar V. Bogrea se gîndea mai departe: el voia să treacă la Catedra de lingvistică, mai potrivită cu vastul său orizont științific, și să-mi înlesnească mie ocuparea catedrei lui. Încă înainte de a-mi susține teza de doctorat, într-o scrisoare din 7 aprilie 1924, îmi scria: „Ne vom întîlni, deci, Deo iuvante, la toamnă . . . și vom putea ataca, cu puteri proaspete, lucrurile care ne stau deopotrivă la inimă: Arcades ambo — συμφιλολογούμετες... Perspectiva îmi suride și sper că ea nu va rămînea un pium desiderium“. Iar în altă scrisoare, din 26 iunie 1925, îmi sugera ideea unei docențe la Cluj, ca să am îndeplinită și această formă „pentru orice eventualitate“, adăuga el. Soarta a fost, însă, după cum se știe, crudă: la 8 septembrie 1926 V. Bogrea murea la Viena. „Aripile“ erau acum „frînte“! Moartea nimicea una din mințile cele mai frumos împodobite, o informație de proporții gigantice și un talent a cărui dispariție a fost o lovitură adînc simțită pentru nevoile noastre culturale și educative. La înmormîntarea sa, unul din vorbitori îl compara cu Enescu. Cred că, dacă este a fi comparat cu cineva, acela este însuși marele lui prieten, N. Iorga. Îmi aduc amînte că, pe cînd Bogrea era subdirectorul Liceului „Costache Negruzzi“ și locuia chiar în liceu, N. Iorga, de cîte ori venea la Iași, pentru vreun curs sau vreo conferință, îl vizita aici și apoi coborau amîndoi în oraș, unul mare de stat, celălalt mărunț, amîndoi, mari, însă, prin darurile cu care fuseseră înzestrați de natură.

Toți acei care au fixat personalitatea lui Vasile Bogrea, fie cu ocazia morții lui, fie cu aceea a comemorărilor care i s-au făcut, l-au caracterizat ca fiind un mare erudit și, în același timp, un strălucit conferențiar. Îmbinarea acestor două note dominante ale personalității sale presupune nu numai memorie, „tezaurul tuturor lucrurilor“, cum a numit-o Cicero, dar și talent. Fericit omul în care sînt întrunite într-un tot organic aceste două daruri: el devine atunci o podoabă, un exemplu de elită, mîndria semenilor săi și a neamului său! Și fericiți cei ce s-au putut împărtăși din comoara cunoștințelor lui și s-au putut încînta de farmecul vorbirii lui! Căci erudiția poate fi și fastidioasă dacă este numai debitoarea memoriei: pusă în slujba talentului, însă, caracterul ei arid dispăre și ea ne poate nu numai

interesa, ci și desfăta. Acesta este mai ales cazul activității orale a lui Vasile Bogrea, a acelei elocvențe care îmbina erudiția cu „spiritul“ și cu scinteietoare scăpărări de idei și de stil și căreia i s-ar fi potrivit homericul:

τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αἰδῆ
(„căruia graiul din gură mai dulce-i cura decât mierea“)

Il. I, 249 — trad. G. Murnu

Din nefericire, pierderea ei pentru generațiile de după moartea lui prematură a fost și rămîne, și de-acum înainte, în mod fatal, ireparabilă. Puțini oameni au mai rămas astăzi care să-l fi cunoscut pe Vasile Bogrea: în scurtă vreme nu va mai fi nici unul! Și cîți sînt, chiar dintre intelectuali, acei care, trecînd astăzi pe lângă lespeda de marmură a mormîntului său din cimitirul Clujului, știu ce comoară a înghițit „pămîntul avar“ în ziua de 29 septembrie a anului 1926?

Abia după cîteva decenii de la moartea sa ne-a fost dat să vedem împlinită dorința exprimată atunci, în cuvîntări și articole, de a i se aduna la un loc scrisul, publicat în parte în timpul vieții sau păstrat în manuscrise încă inedite. Lucrarea a fost desigur cît se poate de anevoioasă, aș zice titanică, dat fiind imensul și așa de variatul material adunat din atîtea locuri; ea a cerut multă minuțiozitate, a cerut — s-o mărturisim! — puterea de muncă și entuziasmul tinereții. Acestei îndelungate lucrări, vrednice de toată lauda autorilor ei, se datorește apariția în 1971 a volumului intitulat Pagini istorico-filologice, cu o prefață de acad. Constantin Daicoviciu, ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Mircea Borcilă și Ion Mării, volum apărut în Editura „Dacia“ din Cluj. Tot ei i se datorește și volumul de față. Putem fi, dar, fericiți că, alături de etichetări, oricît de juste, alături de caracterizări, oricît de elogioase, cititorul poate avea astăzi sub ochi o parte din opera scrisă a lui Vasile Bogrea, împrăștiată pînă nu demult prin anuare științifice, în reviste literare și în alte

publicații ale timpului ori rămasă în manuscris, și poate lua contact cu ea, spre a-și da seama el însuși de însemnătatea pe care o are. Dacă volumul apărut și menționat mai sus, prin cuprinsul lui de pură specialitate istorico-filologică, rămîne destinat mai mult specialiștilor și mai puțin accesibil marelui public, acest al doilea volum prezintă altă latură a personalității lui Vasile Bogrea, cea literară și publicistică, și, prin aceasta, se adresează tuturor oamenilor de cultură. Cititorul va găsi și în acest volum un material foarte variat — răsfrîngere a capacității sale de a îmbrățișa atîtea felurite domenii de activitate spirituală.

Iată-l, mai întii, pe V. Bogrea luptător neobosit, în coloanele „Neamului românesc“, pentru cauza României din primul război mondial, în Iașul refugiului și restriței. O varietate de titluri ingenioase, corespunzînd ideilor și argumentelor, și aceste variate — și știm că „varietatea desfată!“ — o incontestată validitate a argumentelor; alăturări de oameni și lucruri; erudiție și aici ca în toată activitatea sa scrisă și orală; amintiri și maxime antice, ca și exemple moderne; principii generale, apeluri la concordie, avînt patriotic și nestrămutată credință în biruința finală; ironie și revoltă — toate acestea în același stil caracteristic scrisului său, stil mai întotdeauna amplu, uneori cu accente retorice în cel mai bun înțeles al cuvîntului, alteori agitat ca și viața care zvicnea, într-un necurmat neastîmpăr, în sufletul lui, dar, mai ales și pretutindeni, stil încărcat de metafore — căci Bogrea scria gîndind în imagini! — iată ce va găsi cititorul în articolele de propagandă națională ce se găsesc în acest volum sub titlul „Capul bunei speranțe“. Prin colaborarea la ziarul lui N. Iorga, V. Bogrea l-a ajutat pe marele său înaintaș să contribuie la pregătirea unității de conștiință a țării, pentru ca amîndoi nu peste mult timp să vadă cu ochii „epoca neuitată a marilor emoții și a marilor neliniști, cînd visul, proaspăt coborît în realitate, palpita înfrigurat ca o pasăre nedeprișă încă cu mina care-a prins-o“ (O lacrimă pentru Ion Ursu). Și astfel, această activitate a sa este o paralelă a aceleia desfășurate, în aceeași perioadă de timp, de însuși N. Iorga, al cărui admirator a fost pînă la ultima lui suflare.

Vasile Bogrea și-a pus întreaga sa activitate în serviciul intereselor noastre naționale. Filologul clasic a trecut la cercetarea și limpezirea problemelor proprii noastre limbi. El a susținut utilitatea națională a studiilor clasice pentru noi, românii, și el însuși, fie de la catedră, fie în conferințele Astrei și Extensiunii universitare, a fost, cu munca lui de fiecare zi, cu verbul său însuflețit, abundent și spiritual, purtătorul acelei „lumini a gândului latin“ fără de care nu putea concepe că se poate asigura viitorul național al României întregite: Vasile Bogrea a fost un adevărat patriot și acesta este caracterul pe care l-a primitan întregii sale activități științifice și culturale.

La Avrig, cu ocazia comemorării centenarului lui Gheorghe Lazăr, Bogrea spusese că „ideea latină ne-a scos din mormînt“ și că neamul nostru e „purpură din mantia împărătească a Romei“. Că aceste cuvinte nu erau numai niște simple figuri de stil, ci expresia unei adînci convingeri, îmbrăcate, ca de obicei, în haină poetică, profesorul de la Cluj avea s-o dovedească în memoriul redactat din însărcinarea Congresului filologilor români în 1925, memoriu care, dacă este să se mai recunoască vreodată necesitatea culturii clasice pentru un popor neolatin ca al nostru, „care reprezintă acolo unde se găsește douăzeci de secole de latinitate“ și care „rezumă în el întreaga romanitate a Răsăritului“, atunci poate fi meditat și de-acum înainte drept documentare peremptorie a acestei necesități. Ca un complement al celor expuse în amintitul memoriu trebuie să fie considerate și Reflexii[le] asupra anticlasicismului, cu tot caracterul lor polemic: Bogrea se războia de astă dată cu „americanizantii“ din Cluj — cel vizat era mai ales profesorul Virgil I. Bărbat. În articolele de propagandă culturală și, în același timp, de politică națională, pe care le-a publicat în „Conștiința românească“, ziar întemeiat de dînsul și de colegul său Fl. Ștefănescu-Goangă, invocase ideea clasicismului pentru „orice societate modernă cultă“. Cu atît mai mult o cerea pentru noi! „Noi sîntem latini“, zicea Bogrea, „nu numai cultural, ci și fiziologic și, dacă e să strălucim cîndva cu o lumină proprie . . . focarul nu poate fi altul decît geniul latin“. Și de aceea, el a luptat pentru crearea în Ardealul de după Unire a unei „culturi europene de esență latină“.

Luptătorul face loc panegiristului. După elogiul eroilor „cunoscuți și necunoscuți, mari și mici“, după acela al lui Gh. Lazăr, „izbăvitorul prin carte românească al sufletului românesc“, ni se înfățișează, în cuvinte de entuziaștă prețuire și într-un stil plin de metafore și imagini, câteva figuri de profesori și personalități culturale dispărute în vremea sa: „Spiritul sobru, de măsură, de riguros și migălos control“ al bucovineanului D. Onciul, „venit la timp după romantismul lui Hasdeu“, emoționantul și înduișătorul necrolog al lui Gh. Dima, „răscolitorul de suflet românesc prin cîntec“, pioasele rînduri închinatăe lui Teodor Burada, „neobositul pelerin al ideii naționale“, „lacrima pentru Ion Ursu“, minunatul elogiu al profesorului Ioan Paul, „mîndrul moș de la Hidiș“ venit la Iași să samene „pînea cea albă a învățaturii în primitorul ogor al sufletului moldovenesc“, iar în timpul „neutralității“ oficiale să arate „cu hotărîre drumul singelui spre Ardeal“. Studiul plin de iubire pentru folclorul românesc l-a îndemnat să facă și necrologul lui Tudor Pamfile, „albina harnică a folclorului nostru“. Printre scăpărările stilistice ale acestor pagini își face loc și caldul patriotism al autorului, dragostea moldoveanului de la Pomîrla pentru Ardeal, „pămînt clasic al durerilor și speranțelor naționale“; din cînd în cînd, în termeni plastici și viguroși, sarcasmul său atacă și slăbiciunile prezentului. Nu greșim, cred, dacă asemuim aceste „efigii“, ca valoare literară (și nu mai puțin și ca valoare etică) cu medalioanele din Oameni cari au fost ale lui N. Iorga, marele meșter al genului.

Spiritul prin excelență lingvistic al lui V. Bogrea, împerecheat cu o extremă vioiciune de imaginație, cu marea lui îndemînare de a prinde analogiile și contrastele și cu marea lui ușurință de a mînuși ideile pe care i le sugerau oamenii și lucrurile din jurul său explică acele „sentințe“ și acele jocuri de cuvinte sau chiar și simple glume, mai mult sau mai puțin nevinovate, care, ca niște scînteie, scăpărau din mobila lui inteligență. Așa le-a și intitulat: Scînteie. Cele mai multe au izvorît din aceeași vîină satirică ca și epigramele care urmează după ele și pe care le-a intitulat, modest, Nugae, nimicuri, glume. Obiectivele acestor epigrame sînt foarte variate. Valoarea lor, ca și a oricărei alte epigrame, trebuie judecată în lumina definiției însăși a acestor

tui foarte pretențios și greu gen literar: „spiritul“ și calitatea lui, „săgeata“ în limbajul figurat al lui Bogrea. Cele mai multe epigrame, constând de obicei în jocuri de cuvinte, comparații, contraste, calambururi, aliterații sau alte artificii stilistice, capătă, și ele, dacă se poate spune așa, un caracter lingvistic; unele sînt surprinzătoare prin noutatea lor și pot fi reproduse în orice antologie a epigramei românești.

De la Vasile Bogrea ne-au rămas și versuri. De astă dată, în locul glumețului epigramist, ne apare, de cele mai multe ori, un liric și un gnomice pesimist, chinuit mai ales de ideea morții. Debemur terrae, variantă a horatianului Debemus morti nos nostraque și a versului dintr-o tragedie pierdută a lui Euripide, citat de Cicero (Tusc. III, 35): Reddenda terra terrae — care este și inscripția de pe mormîntul lui V. Bogrea — este „un loc comun“; sub pana sa însă, această temă nu mai are tonalitatea biblică: apostrofa poetului este o muștrare adresată pămîntului, care cere înapoi de la om „puținul“ pe care i l-a dat, muștrare la a cărei energie de expresie contribuie și versul, sacadat, parcă întrerupt de suspinele amare ale celui ce avea în curînd să închidă ochii pentru totdeauna: poezia e din anul morții. Moartea însăși e pentru poet „îmensus rechîn care înghite corabia albă a vieții“. „Corabia“ e, cred, o reminiscență ovidiană. Dacă e vorba de „visele de iubire“, poetul declară că, din ele, nu i-a rămas decît „o amintire ce sîngeră și doare ca o rană“. Dacă e vorba de problema vieții, nu întreba, zice poetul, mormintele strămoșilor; din ele „își vor răspunde“ numai „umbre și oase“: „coboară-te în tine!“ Și tot în tine însuși „ascunde-ți gîndul și taina, ca pe-o comoară ce n-o să moară“. Nu e și aceasta o amintire din Ovidiu, care spusese Perilei (Triste, III, 7):

Tot bunul nostru piere,
Afară de-ale minții comori și de talent?

Căci „moartea cînd vine“ nu-ți ia decît „lutul și haina“. Nu se gîndea oare poetul la Propertiu (Carm., III, 5, 14):

Nudus ad infernas, stulte, vehere rates?
(Gol vei intra, om fără minte, în barca din infern)

Dacă poetul ne îndeamnă să nu urim pe dușmanii noștri, aceasta o face nu pentru a repeta una din maximele doctrinei creștine, ci tot pentru că „moartea ne pîndește ca o fiară“ pe toți. E adevărat că un imn închinat soarelui nu intră în concepția de mai sus, dar iată că, după un zglobiu „pastel“ marin, în sufletul poetului se face iar noapte. O clipă numai fruntea lui se însenează, ca să făurească femeii „o cunună de raze“, dar și aceasta pentru a ne spune, pe urmă, că „toate sînt“ numai „străluciri de basme“ care „farmecă și mint“. În zadar el imploră o Vedenie ce vine din adîncuri să-i vestească „solia“ de sus, de la „zeii cu pieptul de fier“: viața e „Calvarul suferinței“, care duce... spre Nirvana!

Originea acestui sumbru lirism, nutrit desigur și de imensa lui lectură literară, de la liricii greci și latini — din care a și tradus cite ceva și putem regreta că a tradus așa de puțin — pînă la atîția moderni, trebuie, însă, căutată în drama vieții sale fizice. Fără această dramă, Vasile Bogrea ar fi rămas entuziastul și optimistul pe care l-am cunoscut în tinerețe la Liceul „Cotache Negruzzi“ din Iași, și, mai târziu, fără această dramă, devotamentul cu care și-a îndeplinit misiunea de apostol al ideii naționale în Ardealul de după Unire, nu i-ar fi măcinat trupul așa de curînd. Cum se răsfrîngea ea în sufletul marelui și nefericitului profesor, ne dezvăluie ultima parte a scrisului său, intitulată de el însuși Din carnetul unui răstignit. În acest „carnet“ cititorul va găsi, alături de însemnări din timpul celei de-a doua studenții, de la Berlin, și altele, din viața lui zilnică după întoarcerea în țară. Dar mai ales, în aceste „Pagini de jurnal“ va găsi — și va citi desigur și printre rîndurile lor — tot zbcuimul sufletesc în care se zbătea „boțul de humă“ care a fost Vasile Bogrea în luptă cu implacabila moarte, zbcuim în care i se părea că aude „dulce sunet de clopote“. Să fi fost aceasta ultima lui mîngîiere pămîntească?

Dar, și de data aceasta, fie-ne permis a face încă o paralelă. Moartea lui Vasile Bogrea din 1926 ne deșteaptă în minte pe

aceea din 1940 a lui Nicolae Iorga, marele exemplu și model al celui dintâi. Moartea și a unuia și a altuia pot fi puse, și ele, alături: una, provocată de cuțitul chirurgului, cealaltă de glonțele asasinului.

Cluj, 1 iulie 1972

TEODOR NAUM

Prezentul volum a fost conceput în intenția de a completa imaginea personalității științifice a lui VASILE BOGREA — așa cum apare aceasta fixată în ediția de Pagini istorico-filologice, Cluj, Ed. Dacia, 1971 — prin înfățișarea sintetică a activității sale publicistice și literare. În acest scop, trebuia alcătuit mai întâi un inventar al materialelor publicate de autor în presa vremii, deoarece bibliografia scrierilor sale întocmită de Iosif E. Naghiu atestă numeroase omisiuni. Deși un repertoriu complet este dificil de stabilit, cunoscînd că V. Bogrea a publicat și sub pseudonime rămase neidentificate pînă în prezent, bibliografia sa a putut fi întregită de V. M. Ungureanu cu 138 titluri certe, dintre care 37 texte au fost reținute pentru volumul de față. Grație sprijinului generos al mult regretatului acad. Constantin Daicoviciu — patronul spiritual al acțiunii de reevaluare editorială a moștenirii lui Vasile Bogrea — s-a putut întreprinde, apoi, o explorare amănunțită a manuscriselor păstrate la Institutul de istorie din Cluj, trierea și selectarea lor fiind efectuată, în cea mai mare parte, de M. Borcilă.

Ediția de față se prezintă, astfel, cu un profil mixt, cuprinzînd, pe lîngă texte publicate în presa românească dintre anii 1910—1926, și un număr considerabil de pagini inedite. Ea înmănușează, selectiv, cea mai mare parte din opera sa, sub acest aspect. Structurarea materialului în volum încearcă să reflecte atît domeniile mari în care s-a manifestat puternica sa personalitate, cît și — în măsura în care a fost posibil, la nivelul secțiunilor și în interiorul acestora — principalele momente ale biografiei sale spirituale.

Secțiunea I — intitulată, după o metaforă din text, CAPUL BUNEI SPERANȚE — cuprinde articole cu caracter patriotic, cronici și pamflete politice publicate în „Neamul românesc“ (1917), la Iași, și, în final, un singur articol din „Conștiința românească“ (1923). În asamblarea lor s-a ținut seama în primul rînd de registrul problematic și de atitudinea stilistică, nerespectîndu-se strict criteriul cronologic.

Secțiunea a II-a, CONȘTIINȚĂ ROMÂNEASCĂ, grupează articole și note de interes mai larg, cultural, apărute în „Neamul românesc“ (1917, 1925), „Conștiința românească“, „Cultura poporului“ (1923) și „Ramuri — Drum drept“ (1917). Am inclus aici, fragmentar, și pledoaria Pentru învățămîntul clasic, precum și Reflexii asupra anticlasicismului.

Sub titlul EFIGII, în secțiunea a III-a am adunat o parte din articolele cu caracter panegiric publicate de-a lungul anilor, nereținînd (cu excepția a 3 titluri) textele de acest gen din „Dacoromania“ (1920—1921, 1922), al căror interes este în primul rînd științific.

Secțiunea a IV-a — SCÎNTEI — cuprinde însemnări, reflecții, maxime și jocuri de cuvînte. Cîteva dintre acestea au apărut în timpul vieții autorului, cele mai multe sînt reproduse, însă, după manuscrise, unde se găsesc adunate, în mare parte, sub titlul comun Scînteii.

NUGAE, secțiunea a V-a, prezintă pentru prima dată, sub un titlu indicat de Bogrea, majoritatea epigramelor sale, după cum acestea au fost culese din publicațiile la care a colaborat sau, mai mult de jumătate, reproduse din manuscrise.

Secțiunea a VI-a reunește poeziile publicate în preajma morții sale (1926), precum și o parte din cele rămase în manuscris, care, aproape toate, au fost grupate de autor sub titlul generic de ARIPI FRÎNTE.

Secțiunea a VII-a, DIN LIRICA ANTICĂ, include grupajul de traduceri publicate și adnotate de V. Bogrea în revista „Transilvania“ (1920).

În secțiunea a VIII-a, DIN CARNETUL UNUI RĂSTIGNIT — titlu desprins dintr-un text inedit —, s-au cuprins: corespondența Din Berlin apărută în „Neamul românesc literar“ (1910), fragmente dintr-un jurnal, precum și alte însemnări in-

time și pagini de jurnal, găsite printre manuscrise; ultimele trei pasaje au fost reproduse după Documente literare 1 (ed. Gh. Cardaș, 1971).

Unele indicații asupra provenienței fiecărui text în parte, cât și asupra modului în care s-a procedat la editare, au fost consemnate în NOTELE, succinte, de la sfârșitul volumului. Ca aspect general, menționăm că am trecut aici, avînd în vedere destinația cărții — care vizează un cerc mai larg de cititori —, și notele din subsolul articolelor publicate de autor, ca și cele ce însoțeau jurnalul manuscris. Referințele sau numai aluziile la autori și materiale dintr-o vastă arie culturală, dar mai ales din antichitatea clasică, sînt foarte numeroase în text. Din motive de spațiu, însă, notele explicative ale editorilor au fost reduse la minimum. Citatele și expresiile în limbi străine s-au tradus numai în cîteva cazuri, cînd conținutul lor nu era exprimat în textul românesc și, deci, o omîtere a sensului lor ar fi îngreunat înțelegerea acestuia. (Nu am tradus, firește, jocurile de cuvinte încercate de Bogrea în alte limbi).

Referitor la normele tehnice ale editării, subliniem că în multe cazuri textele nu au fost reproduse integral. Pentru marcarea deosebirilor dintre textul ediției și cel inițial, am semnalat intervențiile noastre prin [...] sau, pentru a nu încărca prea mult pagina, prin ... și le-am consemnat în note.

În general, s-a adoptat, ca și în volumul Pagini istorico-filologice, principiul conservării particularităților de limbă și a unor deprinderi grafice din scrisul lui Bogrea (rostirea moldovenească: ni, li; marcarea dublă a inserției în discurs: , — ș.a.), urmărindu-se, în același timp, o racordare la actualele norme ortografice.

Nu putem încheia aceste rînduri, fără a adresa un gînd de recunoștință prof. Teodor Naum, elevul și succesorul la Catedră al lui Vasile Bogrea, care a binevoit să prefățeze volumul și ne-a oferit prețioase sugestii la lectura lui în manuscris. Aducem mulțumiri redactorului de carte, Virgil Bulat, care a colaborat efectiv la pregătirea ediției și, în absența din țară a unuia dintre editori, a asigurat efectuarea corecturii.

M.B. și V.M.U.

CAPUL BUNEI SPERANȚE

„... precum dimineața, când Mirele veșnic se arată, «mai puternic strălucește floarea care-a plîns mai mult», tot astfel, când aurora dreptății no- roadelor va răsări, în sfîrșit, peste văile de lacrimi și sînge, nu va fi neam care să strălucească mai mîndru decît acest umil neam de țărani mucenici de la gurile Dunării“.

„*Perfida damnata Germania proicit hastas*“

(Ex Ponto, III, 4, 97)

De pe țărmurii Pontului Euxin, din Constanța noastră iubită, în care barbarii lui Ferdinand de Coburg își lăfăiesc trufia bătărană, scria la Roma așa *cellalt* Naso, Publius Ovidius, re-legatul: „Germania vicleană își aruncă armile osîndite“.

Sînt aproape două mii de ani de atunci, și cuvîntul pare scris azi!

Așa au rămas!

Dar cîte furtuni, Doamne, cîtă jale și moarte n-au dezolat, de atunci, acest biet colțișor de lume, în care ne-a aciuat Dumnezeu!

Ele au fost însă, și noi sîntem.

Ce adîncă lecție de credință, de îndărătnică energie și răbdare cuprinde *faptul* acesta singur!

O biată cioată, în calea tuturor, uscată, arsă de urgii fără samă... Ai fi zis, de atîtea ori: moartă pentru vecie! Și, nu: ea odrăslea mereu vîlăstare nouă, și muguri plini, și foi, și mîndre flori zîmbitoare...

Așa am fost noi.

Semper rescissa virescit — legenda aceasta benedictină, supt ramura veșnic verde pare însăși emblema neamului nostru.

Te întrebî uimit: de unde această minune? Pentru că, mlădiță viguroasă din vajnicul arbore roman — *italum robur*, — care a umbrit aievea, ceea ce copacul lui Baiazid nu umbrise decît în vis: lumea toată, — rădăcinile ființii noastre etnice și politice sînt adînc înfipte în țărîna aceasta, înfrățite indisolubil cu acelea ce din veac se pomeniseră acolo.

De aceea întîmplările de acum, cînd barbaria aurită își împinge din nou hoardele peste noi, ne dor, dar nu ne descu-rajează.

Vor trece ele și astea! Iar noi vom rămînea.

Dar, dacă e cineva în cer, jertfele noastre imense nu vor rămînea zadarnice: la capătul martiriului de acum, va fi cununa răsplătitoare a tuturor ostenețelor și suferințelor îndurate de secole — nu numai pentru noi! Și, precum, dimineața, cînd Mirele veșnic se arată, „mai puternic strălucește floarea care-a plîns mai mult“, tot astfel, cînd aurora dreptății noroadelor va răsări, în sfîrșit, peste văile de lacrimi și sînge, nu va fi neam care să strălucească mai mîndru decît acest umil neam de țărani mucenici de la gurile Dunării.

RĂZBOIUL NOSTRU

Astăzi lumea ne cunoaște:
Român zice, viteaz zice.

(Alecsandri)

Ne cunoștea de mult!

„Nimeni nu cutează a-i înfrunța pe valași în războaie și nici un rege nu-i poate birui“, scria, în veacul al XII-lea Veniamin de Tudela („Arhiva istorică“, II, p. 25). „Moldovenii sînt bravi, meșteri în a minui sulița și pavăza, deși sînt niște țărani simpli, luați de la plug... Tatarii năvălesc adesea în Moldova, dar ordinea moldovenilor e atît de bună, încît în clipă se adună și-i răsping. Într-o vreme ei se apărau contra turoilor, ungarilor, polonilor, tatarilor, tuturor vecinilor“, scria, două secole mai tîrziu, Martin Bielski (*ibid.*, p. 168). Iar Dlugosz, „Livius“ al polonilor (cu compilații de Caesar), are rînduri de cel mai călduros omagiu pentru bravura românească (*Historia Polonica*, II, p. 1555 și urm.).

Sînt nenumărate certificatele acestea de vitejie, vechi și nouă, competente și mai puțin (ca al rabinului citat la început),

pe care scriitorii străini, călători și cercetători științifici, le-au emis, fără petiție, ca un tribut benevol și spontan, poporului nostru.

În această lumină, afirmația pe care frații din Macedonia o fac despre românii din Dacia: „Nu sînt pe fața pămîntului oameni așa de viteji ca vlăhuții!“ (Batzaria, apud Zagoritz, *Luptele lui Mihai Viteazul cu polonii*, p. 37, n. 1), apare ca o simplă răsfrîngere, duioasă și naivă, prin prisma unei inimi de frate, a unui adevăr general recunoscut.

De unde vine, în rîndul întîi, această însușire fundamentală de bărbăție, de *virtute*, a sufletului românesc, — o știe oricine: de la acel legionar străbun, al cărui caracter războinic, *martius animus*, îl recunoaște Hannibal însuși (Livius, XXII, 12,4), ca și de la acel ce, pe acest pămînt al nostru, care era al lui, nu i-a cedat decît mort!

Ni vine însă, tot atîta, cît de la toți acești înaintași cari au plămădit ființa noastră, de la soarele și solul nostru, de la vecinii, binevoitori sau protivnici, — o arată, și autorul *Istoriei armatei românești* —, ni vine, în sfîrșit, de la propria noastră experiență milenară.

În acest ungher al Europei, la confluența celor mai violente și uriașe ambiții, noi am fost, — păstrînd proporțiile —, ceea ce Franța cruciatelor era pentru Shakespeare: Soldatul lui Dumnezeu și al civilizației.

Pentru lege și omenie au sîngerat părinții noștri; prin lege și omenie au biruit ei totdeauna. Biruința fără de lege și fără dreptate n-a fost lucrul lor. *Vitejia directă să biruiască*, scriau ei pe steagurile de luptă. La dreptul altuia ei nu s-au lăcomit. Și războiul pentru el însuși — artă pentru artă — nu s-a pomenit să-l rîvnească, cum fac esteți ai singelui din zilele noastre. Cuvînte ca acelea pe care un profesor german le scria odinioară, reclamînd stăruitor lui Dumnezeu „să dăruiască un război proaspăt și bucuros, care să bîntuie Europa toată, să rărească populația și să distrugă canalia scrofuloasă care îngustează spațiul“, — asemenea cuvînte de sînge nu putea rosti omenia românească! Nici nu poate!

Dar, cînd bucăți din trupul național sîngeră dezlipite — *membra disiecta* —, cînd hotarul patriei înseși e amenințat și

onoarea ei în pericol, o, atunci, ce forță pe lume ar fi capabilă să-i smulgă arma din mână? Și ce pact nefiresc cu Satana poate pretinde să-l oblige a privi impasibil, din loja „neutralității definitive“, spectacolul fără nume al hecatombelor omenești, al catastrofei ineluctabile, să-l silească a rămâne imobilizat pînă la capăt, cînd Belgia și Serbia cad sfărîmate, cînd Ungurul, mai tanțoș ca totdeauna, mîna la moarte floarea feciorimii din Ardeal?

Ne-am aruncat, deci, în vârtej! . . .

E Războiul sfînt al nostru!

După clipa triumfului grandios, am cunoscut refluxul fatal al adversității.

Dar, însutit mai multe și mai grele să fi fost ceasurile amarului, războiul de acum încă l-am iubi! Nu pentru el. Ci pentru ceea ce vine după el și prin el, pentru ceea ce transpare, dincolo de dînsul, în ceața viitorului auriu: România viselor noastre, aievea!

Această supremă vedenie a Patriei întregite și înălțate, care *va fi*, este ceea ce zăresc ochii ostașului, în clipa cînd se închid pentru totdeauna, dincolo de grozăviile măcelului, — după cum, dincolo de tristețea moartă a iernii, mijesc splendorile primăverii, — și aceasta e deajuns pentru a-l sfinți și a-l face iubit: războiul nostru!

A căuta astăzi, cum se îndărătnicesc a face unii „pacifiști“, în înfățișarea Europei dezolate, maiestatea calmă a „civilității“ de ieri, și a ofta că n-o mai găsești, — cum oftează îndrăgostitul zăbavnice care nu mai găsește, în figura devastată de ani a iubitei, farmecul ce-l robise odată, — e un sentimentalism zădărnice, cu toată noblețea și umanitatea lui. Și e o altă dovadă de miopie, de lipsă de orizont și perspectivă, a mărgeni la prezentul imediat o uriașă problemă ca cea de acum și a pretinde să deduci după cutare peripeții trecătoare, însuși deznodămîntul dramei.

Cînd corăbierii lui Diaz ajunseră la sudul Africei, ei numiră „Capul Furtunilor“ dîntele de pămînt ce intră în Mare acolo, pentru că, în momentul sosirii, bîntuia furtuna grozavă. Dar regele care-i trimisese schimbă acest nume în acela de: *Capul Bunei Speranțe*, — pentru că el înțelegea că problema drumu-

lui Indiilor era dezlegată... Viitorul a dat în curînd dreptate lui Ioan al II-lea, iar numele pus de el a rămas.

· *Capul Bunei Speranțe* în viitorul cauzei noastre, nu un „Cap al Furtunilor“ momentului, să fie, și pentru noi, lupta în care ne-am prins!

DATORIA MOMENTULUI

Războiul a deschis, ca de obicei, cutia Pandorei.

Întreg stolul de nenorociri, captive acolo, au evadat dintr-o dată, și florile de sînge, ale morții, au stropit aripa albă a îngerului păcii.

Omenirea suferă și scrișnește, în suprema încordare a luptei pe viață și pe moarte. Pămîntul e, iarăși, mingea de foc de la început, și „civilizația“ și-a aruncat cît colo haina de duminică a „umanității“, pentru a manevra mai comod...

Dar, la flacărele uriașe ale acestui incendiu, sînt lucruri vechi care se văd mai limpede, și lucruri nouă care acum întîi se zăresc.

Niciodată sentimentul solidarității naționale și sociale nu s-a impus mai imperios, mai categoric ca acum.

Copii ai părinților noștri și părinți ai copiilor noștri, noi înțelegem — rîndul de oameni de azi — ce imensă răspundere morală avem, solidar, față de moștenirea acelora, față de viitorul acestora.

Se vede *Neamul și Țara!*

Pe frontul încleștărilor aprige, cei mai buni fii ai României își varsă din bielsug sîngele. Aceia, tocmai, pe cari inconștiența și egoismul nostru brutal i-a socotit totdeauna ca pe un lucru fără altă menire pe pămînt decît ciștigul și huzurul nostru.

Apărător viteaz al țării și neamului, azi *țăranul se vede și el.*

„Țăranul nu e o jucărie“, spunea uriașul lui Chamisso copilului care se întorcea acasă cu plugar și unealtă în palmă. *Țăranul e fratele vostru nedreptățit*, spune copiilor norocului ceasul mare de azi . . .

În aceste vremi cumplite, așa de darnice în învățăminte, cînd bogatul materialist a ajuns să înțeleagă că, în afară de moșia sa, mai e și o țară, care nu-ți poate fi totuși absolut indiferentă, pentru că, dacă ea suferă, se poate turbura nițel și contabilitatea rentei iubite, cînd atîția meșteri de himere sociologice, atîția piloți de mișcări sociale aventuroase au făcut naufragiu supt stîncă de granit a realității implacabile, — lotul tuturora e suferința. Mai mare sau mai mică, mai pe drept sau mai pe nedrept, — o îndurăm cu toții. Dar sînt atîția cari sufăr nemăsurat mai crud decît noi, — și poate tocmai dintre aceia, cari ar merita-o mai puțin.

Să ne gîndim zi și nopțe la dinșii și să-i ajutăm din toate puterile!

Să nu așteptăm să ni întindă mîna acest Belisariu care nu cerșește, — pentru a-i întinde noi obolul său! Avem o datorie față de un creditor veșnic: să i-o plătim!

După atîta orbecăire în noaptea indiferentismului etic, în care faptele, bune sau rele, se confundă cum se confundă în bezna fără stele toate conturile lumii, după atîta timp de eclipsă morală, — facă-se odată, în suflete, lumina plină a conștiinții! Străjerul pus de Dumnezeu acolo, în „acropolea trupului“, ca să păzească divinul din noi, a dormit îndeajuns: e timpul să se trezească!

Zguduirile grozave ale celui mai grozav dintre războaie n-ajung pentru aceasta?

Se va întîmpla, în sfîrșit, minunea? Vom face noi tot ce ni ordonă glasul acestui suprem comandant care e conștiința?

După zilele blăstămului de azi, vor veni anii binecuvîntării . . . Moșnegi cîndva, vom căta, cu ochi înduioșat și obosit, la ce a fost odată . . . În umbra sură a vremilor, se va desluși, undeva departe, turla bisericeței de țintirim a amintirilor jalnice, dar, ca Rousseau bătrîn, vom vedea cu uimire, în locul cîmpului de mărăcini care ne sîngerase, odinioară, mîndra grădină de trandafiri a spinilor înfloriți . . .

Nu o vom face? Vom stărui, pînă la capăt, în jumătăți de fapte, în datorii împlinite cu jumătate de suflet și cu inima îndoită?

Ca pe Cain din „Legenda veacurilor“, ne va urmări și-n mormînt „ochiul conștiinții“ pedepsitoare!

PENTRU IDEAL

Deasupra realității, fatal mărgenite, se întinde, fără hotar, lumea albastră a idealului, precum deasupra pămîntului se boltește, imensă, cupola de azur a tării.

În veci nemulțămît cu ce este, sufletul uman năzuiește, înfrigurat, spre cele ce trebuie să fie: să le apropie de el, să se apropie de ele.

Cîte unul, mai vijelios, cearcă să înalțe pînă la Dumnezeu turnul rîvnirilor sale, sau cere, încrezut, să conducă el carul de văpaie al Soarelui.

Dar neînduplecatul Destin e acolo.

Ca turnul din Biblie se surpă clădirea îndrăzneată a unuia, și, fulgerat, se prăbușește în moarte Phaethon, copilandrul.

„Prea multe pretinzi, Phaethon!“

Acest avertisment al lui Helios către copilul fără minte și fără noroc îl repeta, nu demult, omenirii, sociologul rus Novicov.

Vrei să fii mai puțin nenorocită? Pune-ți mai jos idealul și redu-l la proporții modeste, — o sfātuia el, caritabil. Ca și cum acest ideal ar fi o lampă cu fitil oarecare, pe care s-o poți face, după plac, mai mare sau mai mică. Ca și cum n-ar fi el astrul ce luminează de sus și poleiește cu aur trista mocirlă a vieții!

Din sfatul cugetătorului rus alegem însă aceasta: ca să fie realizabil și trainic, idealul nu trebuie să treacă dincolo de marginile posibilului, — în utopie —, și, adăugim neapărat: dincolo de limita dreptului.

Un astfel de ideal, în marginile putinței și dreptății, e idealul nostru național.

Prin colbul de stele al Căii Robilor, de-a lungul veacurilor, pe zbuciumatele drumuri de fulger ale războiului de acum, — neamul acesta merge mereu către el. Încă puțin, o supremă silință, și, la răzbunarea furtunii, supt arcul de triumf al curcuboului păcii, pasărea albastră a visului va coborî între noi.

Ori șovăi-vom acuma? Acum ne vom îndoi de izbîndă?

Dacă, precum s-a zis, idealul trebuie primit cu ochii nevoii reale, dacă, precum iarăși s-a zis, nu e clipă în care să nu-ți spuie ce cere de la tine întii, — unde e nevoia mai mare, mai uriașă și mai urgentă, unde e datoria mai mare, mai imperativă și imediată decît cruciata de azi?

Și unde e jertfa prea mare pentru idealul care-i dă suflet? Viața noastră?

„Multe boabe de tămîie așteaptă să fie arse pe același altar. Una cade mai degrabă, alta mai tîrziu. Nu-i nimic: la toate li vine rîndul“ (Marcu-Aureliu, *Cătră sine însuși*, IV, 15).

Să știi că grăuntele tău de tămîie a alimentat cîndva acest foc al Vestei, sacru între toate, care e sufletul poporului tău, să știi că sacrificiul tău a adaus o pietricică la maiestrosul sanctuar ce se înalță geniului rasei tale, — se poate lua în mormînt o mîngîiere mai mare? Și se poate lăsa pe pămînt o mai glorioasă amintire?

TESTAMENTUL STRĂBUNULUI

Ați văzut vreodată un *palimpsest*? Dacă nu, și dacă, în această eră a surrogatelor, vă puteți mulțami cu o definiție, ascultați-o pe a lui Emerson: „Palimpsestul e testamentul olograf al profetului, dezonorat prin răzătura și scrisul unui călugăr“.

John Morloy, criticul și politicianul irlandez, care o citează în studiul său asupra marelui cugetător american, compară cu

un atare palimpsest „unele opere literare“. A mărgeni însă la atîta terminul de comparație, cînd e vorba de palimpsest în concepția lui Emerson, ni se pare a-l micșora. Nu una sau „unele“ opere literare, ci întreaga noastră viață internă, individuală și națională, sufletul nostru întreg se asemănă cu acest palimpsest.

Peste slovele bătrîne ale eredității, peste cele dintii întipăriri ale mediului de familie, viața fiecăruia își scrie, febril și învîlmășit, însemnările. Dedesubt însă, în adînc, scris așezat cu slovă de singe, zace „testamentul“ acela. În ceasurile grele, cînd durerea aprinde lumina conștiinței, slova lui ascunsă transpare, — cum transpare, grație reactivului himic, scrisul damnat pe palimpsest —, glasul lui se aude, imperios și sever, impunînd necondiționat ascultare. Individual și colectiv, cu voie sau fără voie, noi sîntem *executorii* lui predestinați.

Din cîți înaintași, însă, stătură aici prin veacuri, nici unul n-a lăsat în sufletul nostru, al poporului nostru, o mai porunci-toare moștenire de revendicare și răzbunare decît mucenicul din cîmpia Turdei. „Cîntarea României“ poartă în frunte un testament apocrif al eroului de la Putna. Dincoace avem unul autentic: îl simțim în fundul inimii noastre.

Epopoea sirbească povestește că, după lupta de la Cosovo, Craiul Lazăr fusese decapitat și capul lui aruncat într-o apă. Ani de zile a rămas acolo. Într-o seară, niște catîrgii, în drum spre Vidin, se opriră la izvorul misterios și sacru. Masca de mort a lunii se odihnea, palidă, în unde, dar, lîngă ea, se zărea, tremurînd, o lumină neobișnuită. Unul din drumeți intră în apă și scoase capul Sfintului Lazăr, sîrbul. Îl puse pe iarba verde și bău apă cu o cupă. După ce băură toți pe rînd, cînd se uitară în iarbă, capul nu mai era acolo. „Ci capul pornise singur peste cîmpii, sfintul cap către trupul cel sînt, și s-a împreunat cu el cum era“, — încheie cîntecul popular.

Și de la Turda a plecat cîndva, — furat de o femeie, — un sînt cap ca acela: „cinstitul și răposatul capul creștinului Mihail, Marele Voevod, ce au fost Domn Țării Românești și Ardealului și Moldovei“, zice lepedea de la Dealul. Dezlipit de „cinstitul trup“ care „zace în cîmpul Tordei“, — cum glăsuiește

mai departe pisania, — el aşteaptă mereu să se unească cu dînsul: „cinstit“, dar nu „răposat“, ci viu în veac şi fără odihnă!

Recitesc articolul d-lui Iorga de acum un an: *Cel ce nu se poate odihni*. „Chivotul acela sfînt al celor mai mari gînduri româneşti“ ne împărtăşeşte pe toţi din tragedia lui neodihnă. În cele mai senine zile ale norocului, ca şi în cele mai mohorîte ale urgiei, de la el ni-a venit cea mai răspicată poruncă. Testamentul lui avem să-l executăm. Pe cei ce l-au urit pe dînsul, noi nu-i putem iubi. Pe cei ce l-au răpus mişeleşte şi, siniştri tilhari fără suflet, i-au batjocorit rămăşiţele sfinte, noi nu-i putem ierta. Cea mai mică îngăduinţă faţă de ei ar fi o supremă insultă adusă memoriei lui şi e, deci, în toată puterea cuvîntului, o *imposibilitate morală*. În noi este ceva care ne mină irezistibil, cu puterea unei fatalităţi, împotriva aceloră; este, mai presus de orice calcule şi raţionamente, ceva care ne împinge într-acolo, spre Turda, unde răsare, maiestos şi tragic, înfiriopat o clipă din frînturile trupului său, Mucenicul istoriei noastre. Ci, nu „ceva“, *cineva* e în noi, care ne zbuciumă. El însuşi. *Agitante calescimus illo*.

Atîta timp cît visul lui nu va fi fapt împlinit, atîta timp cît sufletul lui — vastul său suflet de vijelie — nu va fi împăcat, noi nu vom avea odihnă. Pentru că visul lui e însuşi visul nostru: îl simţim, cu sîngele, umplîndu-ni inima şi, cu lacrămile, indundîndu-ni ochii. Pentru că sabia lui de Arhanghel, pe care o invocam, de mici, în jocurile noastre, cînd ameninţam cu ea „ploaia călătoare“, şi cu virful ascuţit al căreia ni închipuiam, mai tîrziu, că trebuie să fi fost zgîriate acele iscălituri, de om nedeprins cu pana, sabia aceea glorioasă o vom zări mereu, cu poetul:

Tot fulgeră, de dincolo de moarte,
Însîngerata spad-a lui Mihai,
Iar, la lumina ei, vedem deodată
Şi slava şi durerea noastră toată.

DOUĂ ATITUDINI

Furia cu care s-a năpustit asupra-ni Germania, pentru că am îndrăznit să facem o dată politica noastră, — nu pe a sa —, e un fapt care cere o explicație.

Acum patru-cinci decenii, Germania nu exista. Exista numai o puzderie de stătulețe germane, fără coeziune politică, fără unitate. Un Heine ridiculiza impiu aceste funii răzeșești în care, dacă-ți lua vîntul pălăria pe un teritoriu, trebuia să străbați nouă vămi, pentru că, în timp ce făceai formele la o graniță, ea și trecuse pe teritoriul vecin. Dar, în sufletul germanilor adevărați, fără Germanie, era acea neînvinsă dorință spre unitate, spre integrare, pe care o implică, organic, părțile aceluiasi tot. Și de aceea, cînd a venit, cînd a fost silit să vină ceasul unirii, nici o piedică pe lume nu ar fi putut-o opri.

Iată alt stat: Italia — „Țară sfîșiată prin șapte hotare de șapte ursite“ amare. O imensă suferință, mare cît Marea în care e așezat teritoriul ei fărâmițat, — „come il mar in cui riposta“ —, o invincibilă tendință spre unitate chinuia sufletul italienilor fără Italie. Și, cînd ceasul a sunat, înzecite să fi fost greutățile, ea se făcea!

Și iată, acum, România noastră Mare!

Vine ceasul acesta al destinului, care, pentru germani și italieni, fusese: ei îl cunosc deopotrivă.

Cum ar trebui să fim noi, ca să-l lăsăm să treacă, mai mult: ca să luptăm pentru a-l zădărnici pe vecie?

Și cum trebuie să fie cineva, pentru a ni pretinde aceasta?

Oare Germania ar fi făcut-o, în locul nostru?

Am făcut, deci, singurul lucru ce puteam face: ne-am aruncat cu frenezie, cu tot sufletul, cu toată făptura noastră zguduită, în calea Mîntuitorului: să-l oprim aici, să-l facem al nostru pe veci.

Italia ne-a înțeles. Italia ne-a aplaudat, ne-a admirat.

O fi rezultatul vreunei stăruitoare și metodice propagande pentru cauza românismului, acolo? Dar, ani de zile, noi n-am

trimes în Italia alți soli decît lirismul romanțios al bătrînului Urechiă, sentimentalitatea naivă a badei Cîrțan, ediția populară a aceluia. Abia ieri-alaltăieri, Liga s-a gîndit să publice o istorie a românilor în italienește: „Breve Storia dei Rumeni“ a d-lui N. Iorga; abia ieri-alaltăieri s-au ținut, la Veneția și la Academia Română, conferințe asupra relațiilor noastre cu Italia. Frumosul „libro d'amore“ al d-lui Ramiro Ortiz e un dar și mai recent. — Atunci: o fi rezultatul alianței politice, al camaraderiei de arme de azi? Desigur; dar asta nu explică totul. Pe lîngă aceasta și mai presus de aceasta, e, fără îndoială, simpatia de rasă care nu se dezminte — „și noi am supt laptele lupoaicei!“ —, e *comprehensiunea*, de la popor la popor, a situației noastre de azi: Italia își aduce aminte, mișcată, de vremea cînd unitatea ei nu exista încă, Italia se gîndește, înfiorată, la *irredenta* pentru care sîngeră azi — și ne înțelege.

Dar iată Germania.

Sîntem contra ei; e firesc să fie contra noastră. O obligă la aceasta interesele ei, așa cum și le înțelege, o obligă angajamentele contractate, care, cînd sînt față de Austria, nu mai sînt „petece de hîrtie“.

Dar furia plusquamteutonică, dar turbarea cu care ne-a atacat se explică ea numai prin aceasta? Se explică ea numai prin faptul că n-am consimțit să fim, pînă la sfîrșit, sclavii ei, adevă cioclii viitorului nostru?

Mai trebuie, de bună samă, ceva: mai trebuie uitarea absolută a tot ce a fost cîndva cu tine însuți, mai trebuie totala lipsă de înțelegere pentru sufletul altuia...

PACEA SÎNGELUI

Așa numesc bosniecii — „boșnegii“ bătrînilor noștri — și țărani Herțegovinei de sus unul din acele obiceiuri caracteristice pe care le păstrează, cu sfințenie, de veacuri: *Krvi mir*, „Pacea sîngelui“.

Cînd păcatul împinge pe vreunul dintre ei să verse sîngele aproapelui, familia ucigașului, îngrozită de perspectiva răzbnării postume a mortului, caută chip să-l împace.

Se întîlnesc, deci, la consfătuiri, mai întii rudele cele mai îndepărtate, apoi cele mai de aproape, în sfîrșit frații victimei și ai ucigașului. Se pun la cale cele de cuviință pentru împăcarea mortului și se hotărăște ziua și locul ceremoniei. Se caută prin vecini zece pînă la douăzeci de prunci nebotezați și se cheamă preotul.

În ziua fixată și la locul destinat, familiile se așează în două tabere: a mortului și a vinovatului. La mijloc stă preotul cu crucea-n mînă, avînd la dreapta pe tatăl mortului, iar la stînga pe al ucigașului.

Cu arma ucigașă în mînă, vinovatul înaintează smerit și o depune în mîinile părintelui celui ucis. Acesta o ia, tăcut; cellalt se aruncă la picioarele lui, și se îmbrățișează. În acest timp femeile rostesc, cătră copiii din leagăn, cari fuseseră așezați de cu vreme în fund, cuvintele acestea: „Primiți pe Dumnezeu și pe Sf. Ioan și iertați pe vinovat!“ După care, luînd pruncii în brațe, îi duc înaintea preotului, care-i botează.

Odihna singelui e acum dobîndită. Mortul e împăcat. Greșala, pe care o luaseră asupra-li pruncii nebotezați, s-a spălat prin baia botezului. Totuși, pînă nu trec doi ani de la omor, cel vinovat nu are liniște . . .

Cetim această descripție impresionantă în relațiile de călătorie ale unui francez, și ni vine în minte o întrebare firească.

Oare, în zvîrcolirile desperate, după o pace care să-l liniștească în sfîrșit, ale Cezarului de la Berlin, nu apare, în tot tragicul ei, aceeași Nemesis neînduplecată? Cînd muștrările bîntuie cugetu-i torturat, nu se teme el, ca acei țărani din Herțegovina, de răzbnarea celor din groapă? Și, în ceasuri tîrzii de noapte, cînd spectre înșingerate ce amenință îi răpesc odihna, nu tremură el, oare, de pedeapsa lui Dumnezeu, — din care nu s-a sfiit a face un simplu „Geheimrat“ complice —, de pedeapsa milioaneilor de umbre, asemenea cu Dumnezeu, pentru că știu ei ceea ce știe El însuși?

Un sfert de veac, și mai bine, în țara lui s-a jucat cea mai sinistră tragi-comedie: pe scenă, în fața publicului încîntat,

Universitățile, propovăduind idealismul cel mai pur și cea mai castă filantropie, — pe cînd dincolo, în culise, uzinele făureau unealta dezastrului, iar jos, în spelunca infernală a spionagiului, demonii negri ai intrigii țeseau firul subteran al celei mai vaste, mai ignobile și mai odioase conspirații împotriva siguranței obștești.

Un sfert de veac, el, marele regizor, s-a drapat cu perfidie în toga candidă a îndrăgostitului de pace și n-a fost Suveran care să nu culeagă, de pe augustele-i buze, sărutul de miere al frăției, — cum culegeau, odinioară, doctorii Universităților medievale, de pe buzele rectorului magnific, *osculum pacis*...

Și azi? Azi masca a căzut; toga de furat i-a fost smulsă. Cu capul gol, tuns de aureola falsă care-l încunjurase atîta vreme, —histrionul apare în toată nuditatea-i hidoasă. Regi și popoare își întorc, cu groază, fața și blastămă: „Piei, Satano!“

Prigonit, ca înaintașii săi, de fantoma albă a legendei de la Palatul Vechi, fixînd hipnotic, ca femeia lui Macbeth, pata indelebilă de sînge pe minile-i criminale, Împăratul-Rege cere, cerșește pacea acum.

Pacea singelui — o va avea, desigur, cîndva.

Dar, potrivit cu imensitatea crimei, clauzele ei vor fi cumplite pentru ambiția și năzuințele lui: cînd steagul alb al păcii binecuvîntate se va înălța în sfîrșit, el va filfia pe ruinile Răului.

IAȘUL NOSTRU

Sînt cărți care trebuie citite în anumite împrejurări, pentru a-ți comunica întreaga lor rezonanță, întreaga lor gamă de nuanțe.

Bruges-la-Morte a lui Rodenbach e dintre acelea.

E atîta asemănare între eroul romancierului belgian, care se refugiază în orașul tăcerii și reculegerii pentru a plînge,

acolo, moartea femeii iubite, și între pelerinii dureroși ai orașului bucuriei, — căci așa a fost înțeles sălaşul lui Bucur păstorul —, veniți să jălească, între zidurile bătrâne ale Iașului, înstrăinarea vremelnică a căminului lor!

Cu liniștea sa de patriarh venerabil, cu alba cunună de zăpadă, scinteind de diamantele nopții, pe creștetu-i de moșneag glorios, cu acea încremenire de cetate vrăjită care e durerea și poezia lui, — Iașul era sortit, parcă, să adăpostească la sinu-i, să mîngie și aline această negrăită amărăciune care se îndreaptă spre el.

E vechi, bătrînul, și a văzut atîtea!

Cîte nu poate povesti el cui ar sta să-l asculte, cîte taine nu poate lămuri cui ar ști să-l întreb!

E o lume întreagă de adevăr și frumos, de impunătoare avînturi și tragice frîngeri de aripi, în această antologie de piatră care sunt zidurile lui! Duhul morților mari ai Moldovei flutură peste ele, toți manii acestui cuib strămoșesc de înțelepciune politică și neînfrîntă viteză.

Nicăiri nu sună mai înfiorat, mai din fundul pămîntului parcă, glasul clopotelor, ca în acest oraș al trecutului, cu dumezeiescu-i sobor de biserici istorice. Tot trecutul îngropat acolo, în țărîna sfințită, *sufletul acestui loc* însuși, — *genius loci* — al lui Vernon Lee, — cheamă atunci, prin zvonul pătrunzător al aramei . . .

Dar niciodată nu cred să fi sunat mai impresionant, mai zguduitor acest glas, ca în noaptea aceea istorică a mobilizării.

De aceea, de nicăiri poate, ca din Iași, n-au plecat mai aprigi, mai siguri de sine, și mai desprețuitori de moarte, mai transfigurați de sublimul menirii, ostașii idealului românesc! Și de aceea, cînd s-a știut isprava gloriosului regiment 53, n-a fost nimeni, în Iași, care să se mire, — după cum nimeni n-a fost care să nu admire pe eroicul colonel comandant.

Într-o vreme cînd era pace dulce în țară și stăpînitorii se legănau idilic în fericire, se luase obiceiul de a se inaugura la Iași campaniile de propagandă electorală. Era, oricum, un omagiu ce se aducea acestui vechi centru de lumină și idealism.

Un torent de complimente se abătea atunci peste Iași, și bătrînul se uita minunat la aceste subite și periodice accese de

slăbiciune ale puternicilor zilei pentru el. „Creierul țării“, „inima țării“ — acestea erau epitetele stabile, cu care-l gratificau, succesiv, oratorii, — pentru ca a doua zi, întorși în Capitală, „creierul“ să fie uitat în aceeași stare de anemie, „inima“ în aceeași stare de scleroză, ca pînă atunci. Ba, cînd îndrăznea vreodată, naivul, să se tingueie, să amintească unele angajamente solemne, desprețul cel mai suveran pentru această Capitală secundară se întetea, și vulcanul glodos al suburbiei politice scuipa din bieleșug birfeli și insulte. Iar bătrînul, amărît, număra în tăcere o rană mai mult.

Toate acestea au fost, și au fost mai ales dintr-o cauză: că ne cunoșteam rău.

Azi, Bucureștii, — cea mai bună, dacă nu și cea mai mare parte a lor —, s-au mutat vremelnice la Iași. Azi au ocazie să-l cerceteze, să-l cunoască de aproape, să-i înțeleagă nevoile și păsul.

Cînd înapoiți în strălucitoarea Capitală, plină încă de răniile urgiei păgînului, pătată de urmele blăstămate ale călcîiului său, vor fi stăpîni pe o Românie care nu va fi numai mai mare, ci și mai dreaptă, frații bucureșteni vor înțelege, desigur, *altfel*, — în interesul tuturor, — atitudinea lor față de adăpostul frățesc din zilele pribegiei.

„CRITICII“

Într-o „fantazie“, adaptată din grecește, de J. Psichari (*Au-tour de la Grèce*, Paris 1895, p. 233 și urm.) supt titlul sugestiv de „Micropolis“, găsim acest pasagiu care merită, fără îndoială, să fie cunoscut:

„... Așa trăiau micropoliții, mici regi ai micului lor regat. Trăiau plăcut, fără griji, și nu îmbătrîneau niciodată. Micropoliții nu sîmănau cu nici un alt popor. Ce istorie ciudată!

Cum sosea în Micropolis vreun străin, oricare ar fi fost talia lui, el devenea, la moment, invizibil. Micropoliții se cățarau pe el și-l acopereau în întregime. Unul se așeza pe ureche, altul pe nas, altul pe ochi, altul pe degetul străinului. Fiecare din ei privea bine și nu vedea decât degetul, ochiul, urechea sau nasul. El își zicea îndată, în sinea lui: «Multe-i mai lipsesc omului acestuia; el n-are decât nas, ochi, ureche, sau deget. Cît ni-e de inferior nouă!» Niciodată un micropolit n-a văzut talia întreagă.

Cîți „judecă“ o situație după un singur element, schilod și acela de atîtea ori; cîți aruncă elogiul sau blamul asupra unui om, deși nu cunosc, din el, decât... ochelarii; cîți „desperează“ patriotic de viitorul nației, pentru că nu văd, din ea, decât relele unei pături superficiale, — crustă de gheață, pe care o va topi primăvara și supt care circulă apele vii și clare ale maselor populare, care, ele, nu îngheață niciodată, deși mai totdeauna n-au... lemne de foc; cîți „profetizează“ sfîrșitul unei conflagrațiuni quasi-mondiale, după ce s-a întîmplat cu „clopotnița“ și, mai des, cu cotețele lor, — samănă cu micropoliții aceia...

Nu! Cine n-are raza privirii destul de largă ca să îmbrățișeze totalitatea aspectelor unui fenomen, — și ce fenomen mai multiplu, mai complex există pe lume decât războiul? —; cine n-are „ochiul călător“, cum s-a zis, care lunecă asupra fragmentelor, pentru a cuprinde întregul; cine se pierde, perplex și confuz, în furnicarul amănuntelor fără valoare și, ca neamțul din legendă, „nu vede pădurea, de copaci“, — acela trebuie să înțeleagă măcar că are un drept: dreptul de a păstra, exclusiv, pentru uzul propriu, întreg capitalul de înțelepciune de care dispune.

E singurul caz, poate, în care egoismul se impune: în interesul altruismului însuși!

CONCORDIA

Pentru ceea ce noi, modernii, numim abstract, deci prozaic și șters: „unire“, sau perifrastic, adică prolix și anemic: „unire-n cuget și-n simțiri“, cei vechi aveau acest cuvânt expresiv și pregnant, care n-a ajuns pînă la noi decît ca un neologism uscat și fără culoare: *concordia*.

E acordul unanim al inimilor care vibrează la unison, sublima simfonie a sufletelor care se înfioară de aceleași temeri și de aceleași speranțe. Nici o notă discordantă care să turbure armonia, nici o notă falsă care s-o compromită și scoboare!

În ceasurile grele, ea mîngîia și întărea. În clipa supremei decizii, ea hotărea biruința.

Popoare mai nouă, care aveau cultul individualismului excesiv, i-au dedicat altare.

În strășnice vremuri de cumpănă, ele au înțeles-o și practicat-o. Și, în fața dușmanului perfid care nădăjduia să dezbină pentru a domina cu atît mai ușor, s-a ridicat, deodată, blocul de stîncă al națiunii solidare: toți pentru unul și unul pentru toți.

„Toate gîlceville noastre omoară ele un singur prusian?“

Vorba aceasta a lui Danton o propune, după 1870, ca „dezviză civică“, copiilor Franciei mutilate, însuși Aulard (*Le patriotisme selon la Révolution française*, p. 6).

E momentul s-o medităm.

Să ni cercetăm conștiința.

Să izgonim din suflet tot ce samănă a intrigă mărunță, a patimă stricătoare, să măturăm dintr-însul orice rămășiță de vechi resentimente care făceau dușmani din frați.

Îl vom pregăti astfel luminos și curat, pentru a sălășlui în el cu vrednicie bucuria supremă a învierii.

Cum se topească și pier umbrele cînd se ivește ziua, așa să se topească, în lumina victorioasă a idealului pentru care pătimim deopotrivă, toate stafiile rivalităților politice și personale!

Să fim numai români!

Croncănitul izolat și strident al celor ce nu-și uită cobitul lugubru, al aceluia care-și mormăie în surdina „profețiile“, să amuțească odată!

Și, în tăcerea religioasă a gurilor, să se audă, armonioasă și dulce, clară și pură, vibrând de iubire și încredere, simfonia cerească a inimilor românești înfrățite, — *concordia*.

VALEA VIPEREI

În cartea lui despre Alsacia, Edmond About înseamnă, pe lângă atîta eroism admirabil, și unele accese, răzlețe și trecătoare, de slăbiciune față de „noi stăpîni“.

Însăși Saverna lui nu dăduse tot ce aștepta de la ea inima sfișiată a Franciei. About poate fi totuși mulțămît: „Zabern“-ul, care, acum patru ani, a înfruntat, de s-a dus pomina, trufia iuncărului desprețuitor, e doar aceeași Savernă!

Era, însă, lângă Saverna aceasta, un sătișor cu nume nemțesc: *Otterthal*: „Tristă comună: mulți bețivi, destui branconieri, pungași cu duiumul, enorm de multe femei pierdute“.

Adevărată *Vale a Viperei*, — *nomen est omen*.

Dar în fruntea ei stătea un primar dintr-o bucată, și singur acesta; — suplinind absența de suflet și de patriotism a consătenilor —, răscumpăra prin atitudinea-i dirză și demnă, turpitudinile imunde cloace.

S-ar părea, după știrile ce au ajuns pînă la noi, că mîndra noastră Capitală are și ea o asemenea Vale a Viperei, — fără primarul aceleia.

Erau odată *oameni* acolo. Păcătoasele reptile se tirau, atunci, la picioarele lor, și nu mușcau, decît doar pe furiș, — cînd și unde puteau.

Dar oamenii trebuiră să plece. Hîdele lighioane ieșiră atunci,

hălăciugă, la soare, și otrăvitele lor bale se amestecară, în voie, cu ale spurcatului balaur ce stăpînește acum.

Captivă și batjocurită, plînge, plînge cu lacrimi calde, Coșnzeana inimii noastre. Plînge și așteaptă pe Făt-Frumosul care va sosi odată cu primăvara. Plînge și speră . . .

Doamne, cît poate dura această rușine fără samăn?

Cît li-e dat puterilor iadului să-și facă de cap pe pămînt: pînă ce cîntă cocoșul. Cît e dat întunerecului nopții să ascundă lumina și să ocrotească pe hoți: pînă răsar trandafirii aurorei.

Și, uite, din Apus, de departe, se și aude trîmbița „cocoșului galic“. Iar, dinspre Soare-răsare, strălucește străpungînd întunerecul, lancea de foc a Izbîndei.

Ceasul izbăvirii se apropie.

Făt-Frumos e pe drum. Cu fiecă pas, parcă, prinde putere mai multă — *vires acquirit eundo*.

Cu inima plină de dînsul, cum e plin de soare stropul de rouă al zorilor, zina îl simte, îl vede venind . . .

Îl vor vedea în curînd și infamele jivine, pe care proverbiala noastră ospitalitate le-a încălzit și hrănit, și care, în clipa nenorocirii, s-au făcut soitorii balei păgîne, — pentru aurul solzilor ei, pentru oțelul ghearelor ei, pentru veninul de aceeași ființă pe care-l simțeau în vine.

Așteptați puțin numai: „Dumnezeu nu bate cu ciomagul!“

MEMORIA INIMII

Tirziu, spre seară, cînd lumina se îneacă în umbră, mă întorc de la cimitir, unde am petrecut pe un prieten iubit.

Mă gîndesc la o vorbă a lui Faguet: „Inima unui bătrîn e un cimitir.“

Una după alta, s-au coborît în ea, ca într-o criptă, ființele ce ți-au fost scumpe, buni tovarăși de copilărie și tinereță, de străduinți și visuri, de bucurii și năcazuri.

Țărina lor odihnește în țărină.

Dar adevăratul lor mormint simți că nu e acolo. Ci în inima ta, — în inima ce nu poate uita.

Pentru a spune aceasta, poporul străbun, crescut, după vorba poetului, „cu laptele dur de lupoaică“, a găsit totuși cel mai duios și mai simplu cuvînt: *recordatio*.

Recordatio, „amintirea inimii“, e însuși temeiul recunoștinței.

Neamul nostru o are.

Monștri, ca acel ignobil detectiv străvechi, care „cultiva memoria tatălui său“ plantînd cartofi pe mormintu-i, se vor fi găsit și la noi. Dar e pios, pios pînă în adîncul ființii sale, poporul care strigă, fremătînd de oroare, uzurpatorului fără suflet:

„În urma lacomului plug
Ies oase, și-i păcat!“

De aceea, în inima românească va trăi în veci amintirea celor căzuți pentru noi, fie că au venit, nobili misionari, de departe, — *pèr aparar lou noum de Franço* —, fie că au răsărit din mijlocul nostru, nemuritoare flori de lumină.

Cu smerită și emoționată recunoștință, sufletul românesc se pleacă în fața gloriei martirilor doborîți de boala cumplită, pe care o împiedecaseră, eroic, să doboare pe alții.

El își va aminti pururea de ei.

Ni vom aminti îndeosebi de tine, drag tovarăș de credință, din dragii noștri Văleni, înfășurați, ca și tine, acum, în giulgiul negru al morții!

Sînt locuri, sămănate toate cu amintiri, care ți s-au lipit de suflet într-atîta, încît, despărțindu-te de ele, simți o sfișiere aproape fizică: Vălenii sînt, pentru mulți, așa.

Cînd, reîntorși în vechiul cuib de munte, vom privi, înăbușiți de regrete, în jur, printre atîtea lucruri scumpe ce nu se vor mai înfățișa aievea ochilor noștri, va fi și bunul tău chip . . .

Din fiecare colțișor însă, de pretutîndeni, el va zîmbi luminos, ca o dulce amintire din vremi dispărute, și, dincolo de perdeaua veșnică ce ni-l ascunde vederii, îl vom găci, îl vom găci totdeauna, cum găcești soarele în dosul unui nour.

Căci inima nu poate uita.

PRIN SUFERINȚĂ

Am văzut cîndva, într-o revistă italiană, o caricatură care mi-a rămas în minte.

O sală de teatru. Pe scenă, Ibsen, dînd foc universului. Între spectatori, foarte numeroși, se putea distinge, în primul rang, Kaiserul. Avea aerul foarte mulțămît și „amuzat“, părea că se gîndește la Nietzsche și la realitatea ce va să fie.

Spectatorul din caricatură, devenit actor, și-a văzut acum visul cu ochii. Sinistra vedenie roșie dezolează universul.

Ca într-o gigantică flacără, arde în suferință sufletul omenirii. E opera Germaniei cezariste, care a uitat însă un lucru: a uitat că flacăra unei suferințe mari nu preface în cenușă decît ce e material, adventiv și trecător în ființa umană — nu sufletul. Sufletul, — acela se purifică, se lămurește numai, se descarcă de întreaga povară a păcatelor care-i îngreuiau zborul către regiunile senine ale idealului. Infernul de eternă pierzare, în care voia să scufunde lumea cel Rău, e numai un Purgatoriu — în drum spre Paradisul libertății, întregirii naționale și prosperității de mîne.

Trăim azi în zodia suferinții. Dar drumul mîntuirii a trecut totdeauna prin Calvar.

Și avem exemple mărețe.

Avem, lîngă noi, pe Serbia, care a știut „să moară frumos“, — cum zicea, sfișietor de resignat, cu accente smulse dintr-o tragedie antică, bătrînul Pașici. Avem, departe, la Apus, țărișoara, de care, în frazele sonore ale huzurului, ne puneam

alături în merite, cum ne punem acum, cu adevărat, în suferință, — Belgia.

„A simpatiza e a suferi împreună, și adincimea simpatiei noastre e făcută din toată mărimea suferinții noastre“, — ni spunea dăunăzi, în Parlament, solul Belgiei care suferă.

Îl ascultau, în picioare, mișcați, pribegii pământului acestuia, pe el, pribegul exodului îndepărtat, și o covârșitoare conștiință a solidarității de rasă, a comunității de suflet se năștea din această amintire a jertfei comune. Un neam întreg se rostea, în acele clipe, prin graiul belgianului, și un neam întreg îi primea, dureros, dar hotărît și mîndru, mesajul. Evocînd suferințele patriei sale, d. Vandervelde suferă însuși — și sufeream împreună. Niciodată n-am înțeles mai deplin vorba poetului: *Si vis me flere . . .* Nu, numai din sinceritate, din durere reală, din adevărata emoție pot țîșni accentele care străpung inima, — precum numai biata moluscă bolnavă produce lacrima de mîrgăritar cu care se împodobește vanitatea umană.

Așa și în viața popoarelor.

Nu pe fățarnicie, pe înșelăciune și egoism se poate zidi o politică trainică, utilă și fecundă, ci pe sinceritate, pe simpatie și înțelegere reciprocă. Dreptul tău, dreptul tău întreg, dar atîta! Și datoriile tale toate, inclusiv aceea de a nu ajuta sau asista impasibil la surparea dreptului altuia. Germania însăși va fi început să înțeleagă, și va înțelege cu atît mai mult mîine, cînd, furia oarbă trecută, își va număra și lega rănile, că blăstămata maximă a „forței care primează dreptul“ este cauza nenorocirii sale, că forța poate oprima vremelnice dreptul, dar a-l „prima“, principial și etern, niciodată! Germania va înțelege atunci, că, pe viitor, nu va putea rîvni niciodată, fățiș sau fățarnic, la aservirea lumii, fără a ridica împotriva-i lumea întreagă. Puteri mari, care ar fi fost dispuse, poate, s-o imiteze, vor fi înțeles, desigur, că nu pot sfărîma fără sancțiune cîmbosorului națiunilor mici, în care se cresc, cu jertfe, puteri de cultură spre folosul obștească; iar micile națiuni vor fi căpătat siguranța că, atîta vreme cît au dreptatea cu ele, se va găsi totdeauna cine să li-o apere și sprijine.

Și aceste învățăminte, scrise cu sînge, răscumpără toată suferința.

OTRAVA ÎNDOIELII

— Nu te îndoii, că te rupi!

Cu această vorbă glumeață, aproape trivială, dar plină de o incisivă ironie și de o adâncă înțelepciune practică, obișnuia să răspundă un bătrîn din zilele noastre tinerilor cari, în scepticismul lor elegant, păreau a-și fi ales ca deviză pe *dubito* — fără *cogito* — al lui Descartes.

Fără unitate sufletească, fără acea convergență unitară a tuturor puterilor sufletului către o țintă propusă, ținta aceasta nu va putea fi niciodată atinsă la timp și deplin. Și îndoiala — însuși numele o denunță — frînge această unitate în două fragmente vrăjmașe și contradictorii. Nu mai e *un* gînd întreg, o simțire, o voință întregă, ci sfărîmături din ele, care se suspectează, se dușmănesc, se combat reciproc. Și rezultatul? Rezultatul e paralizia voinței, ruperea resortului de acțiune care duce la țel. Se pierde astfel, în nesfîrșite controverse înterne, surde și dureroase, timpul datorit acțiunii, se pierde de multe ori — și aceasta poartă pecetea tragică a ireparabilului — momentul unic al destinului!

Dușmanul tău de moarte nu are aliat mai puternic decît îndoiala ta.

De aceea dușmanii noștri de astăzi cultivă, pe o scară atît de întinsă, pe sămănătorii de îndoială. De aceea, la fiecare colțișor de stradă, răsar [...] acești misionari ai Satanei, cari, în lanul de grîu al ostnelilor noastre, aruncă neghina stăpînului lor.

Știu ei ce fac!

*

Cine a cetit și, mai ales, cine a avut norocul să vadă reprezentat „l'Aiglon“ al lui Rostand, nu se poate să nu fi păstrat în minte scena aceea, în care vicelanul Metternich, voind să înăbușe veleitățile „Vulturășului“ de a se avînta pe urmele

Vulturului, îl duce în fața oglinzii și, arătându-i chipul palid și făptura plăpindă, îl întreabă, cu cruzime, dacă o biată creatură fragilă ca aceasta poate adăposti, fără a se sfărîma, sufletul aceluia, cu tot neastîmpărul și năzuințele lui: „Vous n'avez rien de votre père!“ Înfuriat, copilul sparge oglinda, din care-i rînjeau strigoii habsburgici; dar scopul său era atins: gheara ticăloasă a vulpoiului diplomatic se înfipsea adînc în inima lui și o rănise mortal.

Supt zguduitoarea formă a dramei, e aici același banal adevăr psihologic de care vorbeam la început: sugerarea ideii că nu ești în stare de un lucru, ducînd la incapacitatea de fapt, prin îndoiala asupra forțelor tale, care aduce neputința de a te hotărî să încerci.

•

Cuvîntul Scripturii, despre credința care mută munții din loc, e sfînt.

Credință, încredere, — iată ce ni trebuie astăzi, mai presus de orice. Credință în viitorul nostru și în dreptatea cauzei noastre, încredere în tovarășii noștri de luptă și în noi înșine, nebiruită credință și încredere în triumful Binelui asupra Răului, — aceasta ni trebuie. Căci ea e puterea care, adăugîndu-se la celelalte, le sfințește și le însutește, ea e puterea care, în lipsa chiar a oricăror altora, rămîne o putere: ea urcă pe Solness bătrîn pe turnul căminului uriaș, fie și numai o clipă!

Războiul nu se face numai cu munițiile, proviziile și efectivul, ci și cu acel element, imponderabil pentru că e infinit, care e sufletul. Cu ce suflet te apropii de dușman, asta face tot atîta, dacă nu mai mult, decît cu ce armă!

Și la făurirea acestui suflet, la oțelirea lui au datoriat supremă să contribuie toți cîți țîn un condei în mînă — în țara în care presa n-a avut nimic sfînt și în care pamfletarii cinici vorbeau cu despreț, ca de niște „tonice platonice“, de ideile-forțe ale conștiinței active.

ORACOLUL DE LA COCÎRLA

Îl chema Rade-oală, dar dumnealui își zicea: Rădulescu. Om foarte cum se cade altfel, domnu' Rădulescu avea o slăbiciune: se cam credea. Și, cum se întâmplă adesea, de la o vreme, începură și alții a-l crede. Cu timpul, numărul credincioșilor crescînd, omul nostru ajunse un adevărat oracol. Nu era eveniment mai important în perspectivă, pentru care să nu fie consultat. Prestigiul său între cocîrleni era incomparabil, iar d. Rade-oală era, cu drept cuvînt, radios de această situație excepțională.

*

Lăsat alene pe un „oslon“, la umbra streșinei largi și stufoase, pufăind tacticos din lulea, domnu' Rădulescu dădea consultații. Și avea un mod cu totul particular de a face aceasta. Nimic din graiul aprins, din ochiul fascinant al proorocului; o rece și meticuloasă silogistică de cazuist. Sistemul său, de argumentare, perfect coherent și încheiat, avea totuși totdeauna o supapă de siguranță. „Profețiile“ sale rămîneau, astfel, în picioare, orice s-ar fi întîmplat, pentru că, de fapt, nimic din cîte se puteau întîmpla în speță nu fusese categoric exclus din calculul „prevederilor“ sale.

Și nu era, propriu-zis, nici un calcul în atitudinea sa. Poză, farsă, stratagemă, — nimic din toate acestea. Era, pur și simplu, felul lui de a fi și gîndi. Omul spunea cinstit ce socoate. Iar, dacă cugetarea lui se înfățișa circumstanțiată, cotită, anapoda, e că așa era construită mintea lui. O minte de raționalist paradoxal, plin de subtilitate nativă și naivă, pînă la absurd și ridicul.

*

Odată, dicta o scrisoare. O dicta lui Robu, un flăcău roșcovan care poposise cîte doi ani în fiecare clasă și pe care d. Rade-oală și-l alesese secretariu perpetuu.

— Pe *acolo* e vreme bună; pe *aici* cum e?

— Domnule Rădulescu, îndrăzni Robu sfios, fără a-și ridica ochii de pe hîrtie, dumneata zici de-andoasele...

Iar d. Rade-oală, zîmbind cu superioritate:

— Vezi că eu mă gîndesc ceva mai departe, la cel ce are să cetească scrisoarea...

Robu tăcea rușinat, își înghițea comentariile viitoare, iar d. Rade-oală dicta, edicta, sentențios și solemn.

*

Dar momentul cel mai glorios al întregii sale cariere de mentor al Cocîrlei a fost „cînd cu cometa lui Falb“.

Alarmă în cel mai înalt grad de eventualitatea unei catastrofe cosmice, cocîrlienii alergaseră într-un suflet să-l întrebe ce crede:

— Ce să cred? Depandă: dacă se ciocnește de bucata noastră, s-a sfîrșit! Dar numai atunci! Că, știți dumneavoastră, Pămîntul e din bucăți... Acuma, cum ni-o fi norocul!

Uluți de atîta seninătate și înțelepciune, cocîrlienii se culcară liniștiți, cu credința la Dumnezeu, fiecare, că n-o fi chiar „bucata“ cu Cocîrlea cea sortită pieirii. Iar, a doua zi dimineața, cînd s-au văzut că trăiesc, au binecuvîntat pe domnu' Rădulescu că li dăduse somnul și — viața.

Azi, bietul d. Rade-oală e, de mult, cum se zice „oale și ulcele“.

Dar, de cîte ori, pe străzile Iașului nostru, vîd cîrduindu-se, ca o turmă de berbeci gata de junghiere, pașnici cetățeni melancolici, în jurul cîte unui *apelpisit* care-și destramă cîlțul „convingerilor“ sale, „pesimiste“, relative la soarta ce ne așteaptă, irevocabil, de la ciocnirile turbate și năuce ale cometei lui Wilhelm al II-lea, cea cu coada de gazuri asfixiante, — figura „profetului“ de la Cocîrlea, liniștit și resignat, îmi apare luminoasă, curată de orice ridicul, ca o icoană din vremi patriarhale.

PRO MEMORIA

Intr-o frumoasă schiță, apărută în „Sămănătorul“ de pe vremuri, se cuprindeau amintirile unui moșneag basarabean despre Napoleon. Privind înduioșat în ceața ce-i ascundea tinerețele, unchiașul își aducea aminte cum soldații Franțuzului se luminau la față cînd se arăta Împăratul și striga cît li lua gura: „Ii, lampa lor!“ — o... traducere liberă a strigătului cu care oastea franceză își saluta idolul: „Vive l'Empereur!“

Prorocia lui Beranger se adeverește: *on parlera de sa gloire, sous le chaume, bien longtemps...* Pe malurile Prutului moldovenesc, ca și pe ale Rinului, unde „ein kuraschierter Knabe“ e, pentru mama sa, un „Napoleon“!

Dar iată alt bătrîn, moș Gheorghe Dima din Cernavoda, care a „pîtrecut patru bozgunuri“, adică: „războaie“ (turcește *bozgun*, „trouble, deroute“), povestind autorilor colecției de texte dialectale *Graiul nostru* (I, 363) amintirile sale:

„Alt bozgun a fost cînd s-a bătut Neamțu cu Rusu; iera'ncurcat atunci. Atunci a umplut p'alice nemții pîn' s-a astîmpărat. Alt bozgun, cînd s-a luat Silistra; s-a bătut Rusu cu Turcu. Rușii au fost vînduți de un Ungur; aceleia i s-a turnat aur pe gît, ca să se sature de aur“.

Din țesătura de reminiscențe confuze, înflorită pe alocuirea de arabescurile stîngace ale imaginației populare, se desfac totuși, pentru oricine, anume înțelesuri și temeuri morale, — bune pentru toate timpurile.

Ultimul „bozgun“ de care vorbește moșul, — cel dintăi era al Crimeii, e războiul Neatîrnării.

Să-l fi întreat mai mult culegătorul, să-l fi „descusut“ sau „ispitit“ mai dibaci, cum zice poporul, am fi aflat, desigur, lucruri interesante. E totdeauna interesant să vezi cum judecă un „om vechi“ lucrurile mai nouă, din pragul vremilor noastre, și cele nouă de tot: ce crede el de „moștenitori“.

Cum s-au purtat, în cea mai mare parte a clasei stăpînitoare, acești moștenitori ai Neatîrnării, am înțeles mai bine

dintr-o caricatură, peste care am dat cîndva într-o colecție de reviste învechite. Un băiețaș merge gură-cască pe stradă, purtînd un balon reclamă, pe care scria numele unui magazin: „Independența“. Tiptil, în urma lui, se apropie un ștregar și taie cu foarfecele sfoara de care era legat balonașul. „Independența“ tembelului zboară... Doamne, cum sămănăm!

Da, ar fi fost interesant de știut în ce lumină se arată „epigonii“ aceștia unchiașului din Cernavoda, care a văzut pe păgîn prăvălindu-se supt pumnul de oțel al luptătorilor din 1877. Și ce păcat că moșul din Basarabia, care văzuse scintelierea geniului napoleonian, nu va mai putea spune nimănui nimic despre *cellalt*, — fiara sinistră de sînge pe care posteritatea va putea-o numi cu dreptate: *Wilhelm der Blutdurstige!*

Ce vor povesti odată bătrînii de acest „bozgun“ turbat, cum nu s-a mai pomenit altul, de aceste fantastice orgii ale crimei, de aceste uriașe menorociri fără nume ce s-au abătut asupra capului nostru; ce vor ști ei să spună despre grozăviile năvălirii, despre torturile populației fără vină, despre eroismul fără cîntare al țărănimii care a făcut din pieptul ei, — *rustica corda* ale Quirișilor de odinioară —, zid nebiruit de apărare, — nu se poate ști.

Ar fi însă nespus de interesant dacă, pînă la acele pagini răzlețe dintr-un manuscript pierdut, alătura de atîtea memorii cărturărărești ce vor ieși la lumină, alătura de ce bruma se va putea culege din fastele timpului, s-ar începe, de pe acum, a se strînge, cu hărnicie și îngrijire, din gura poporului însuși, impresiile acestea unice; — triste și dureroase spovedanii de mucenici, de trei ori sfințite, pline încă de sîngele nelegiuirii și palpitînd de oroarea dezastrului... *Patriae et scientiae sacrum.*

ÎNTRE FORȚĂ ȘI DREPT

„Întrebați fagul, cu ce drept crește el mai înalt decât pinul și molidul, decât mesteacănul și palmierul. Vă va răspunde: *Dreptul meu este forța mea!*“

Curat Nietzsche, dar nu e Nietzsche: e Harden, Maximilian Harden, *alias* Vitcovschi, vestitul în atâtea feluri și în atâtea feluri travestitul pamfletar germanoid de la „Zukunft“. Și nu e vorba, totuși, de „poporul ales“ al originii sale, nu, ci de al lui Nietzsche: de dreptul, natural, al germanilor de a se ridica, prin forță, deasupra tuturor popoarelor lumii. E, supt forma unei alegorii, clasicul *Deutschland über alles*, — dogma celor ce proclamă, prin glasul poeților lor, că se trag din Zeul Ciocan (*Hammergott*) și — vor moșteni împărăția mondială (*sein Weltreich*).

Funestă nebunie, veche, mult mai veche decât a lui Nietzsche! Veche cât înțelepciunea lui Fichte și Hegel, părinții ei adevărați.

Evoluția și însăși existența lumii n-au, după dinșii, alt înțeles decât realizarea unei Idei, a cărei taină o are — Germanul.

Iată „teoria“.

La ce consecințe practice, de ordin moral și politic, putea duce o asemenea „idee despre sine însuși“, — e clar pentru orișicine. Dealtfel, Fichte însuși o spune, fără jenă. Statul, propovăduia el după 1812, are o singură datorie: să se mărească. Pentru îndeplinirea ei, — condiție neapărată a realizării „misiunii predestinate“ —, el nu are a-și alege mijloacele după criteriile etice convenționale. Legi, tratate, angajamente orale sau scrise nu pot fi niciodată o piedică în calea scopului urmărit, o îngrădire a forței în libera ei expansiune. Singurul drept valabil este dreptul celui mai tare!

Ferocele catehism al egoismului, după preceptele căruia se desfășoară astăzi, metodic și rece, odioasa crimă de lezumanitate a Germaniei, de la „petecele de hirtie“ ale fostului Cancellariu și minciuna academică a celor 93 pînă la sălbatecul ciclon

de ură atotdistrugătoare al armatelor Kaiserului, se cuprinde, în întregime, în „idealismul“ acesta.

Stă lumea uimită și se întreabă: oare cât va răbda Dumnezeu această nelegiuire imensă?

În fundul sufletului tuturor, însă, a ancorat, de la început, o convingere, pe care nici un uragan de pe lume n-o poate smulge, — pentru că naufragiul ei ar însemna scufundarea a tot ce mai dă un sens amărăciunilor vieții acesteia: *triumful final al dreptății*.

Ceasul lui poate zăbovi. Printr-o ciudată ironie a soartei, uneori, cei cari ar fi mai chemați să-l apropie, îl întârzie. Dar, dacă poate fi amînat, zădărnicit nu poate fi niciodată. El va veni, desigur. Mulți din noi nu-l vom vedea, poate. Nu-l vor vedea atîția dintre aceia cari l-au dorit mai fierbinte și i-au servit mai deplin. Dar, cînd ai siguranța că *va fi*, ce importă restul?

*

Renan spunea odată că ar da cîțiva ani din viață, numai să poată arunca o privire furios în abecedarul pe care vor învăța copiii peste o sută de ani. Cîți nu se frămîntă azi cu gîndul cum va fi harta României, harta Europei, harta Lumii de mîne! Sentiment firesc, totuși, și întru nimic blamabil, — cu o condiție: să aibă, în resorturile morale și naționale care mișcă omenirea, aceeași încredere neclintită, pe care o avea marele cugetător francez în progresul științii. Vor înțelege atunci, în toată cuprinderea lui, acest cuvînt greu al lui Tacit: *urgent imperii fata*.

BERBECII LUI WILHELM

Lovesc de zor, lovesc furibund, cu coarnele lor de oțel, zidul de piepturi viteze al frontului românesc. Vor cu orice preț să răzbească: au ordin așa, de la baciul cel capiu.

Îl văd și-i văd, la Berlin.

Treceau greoi, în marș de paradă ca turma din povești peste punte, treceau dăngăbind din tălângi și clătînîndu-și lîna de zale... Iar el îi privea transportat, cu ochii aprinși de orgoliu. Și gîndul îi fugea nebun, departe, la Paris, la Petersburg, la Londra...

Era, în această defilare, ordine, — cum să nu fie? —, era energie și patos, ținută marțială... Erau de toate; ceva lipsea însă: *sufletul*. O, nu „însuflețirea“, însuflețirea de suprafață și de comandă! Acea nu lipsea! *Begeisterung* e doar un articol special de program în toate manifestările lor „pentru plebe“. Atunci temperatura are voie, ba are ordin să se ridice, cu atîtea grade, peste normală, — și „Polizeipraesidium“-ul se însărcinează bucuros cu aceasta... Ci *sufletul*, — acesta lipsea! Lipsea atunci, cum lipsește acum, — oricît ar părea de contrarie aparența: *suflet* nu au, hotărît, ostașii ferecați ai lui Wilhelm, — simple piese automate din strașnica mașină de război care e armata germană.

Disciplina lor? — „Disciplina“ turmelor. Și, fiindcă turma e de fier, „de fier“ va fi și disciplina.

O fi acesta idealul de disciplină al unei oști moderne?

Mulți zic că da. Noi constatăm numai că poate exista, că există de fapt, foarte reală și efectivă, o altă disciplină: aceea care derivă din conștiința fiecărui soldat, că, servind cauza tuturor, o servește pe a sa, că, apărînd onoarea drapelului, apără propria sa onoare. Disciplinei germane, bazate pe frica de fulgerele superiorului, i se poate opune și prefera o alta: disciplina în care respectul autorității e întemeiat pe iubire și pe sentimentul adînc al răspunderii solidare față de idealul pe care, în conștiință, te-ai legat să-l slujești.

„Mica armată de desprețuit“ a Angliei, crescută pînă la proporțiile uriașe de care vorbește Jacques d'Urville, *această* disciplină o are. Armata franceză e, în această privință, ca în atîtea altele, modelul. *Această* disciplină dă suflet și trupelor noastre.

Ce ochi trebuie să fi holbat berbecii lui Wilhelm, cînd văzură ridicîndu-se în fața lor dîrza rezistență victorioasă, plină de avînt și hotărîre, a țăranilor noștri! „So Was aber!“

O spun prizonierii germani: de la bătăliile de pe Somme și de la Verdun, niciodată coarnele teutonice nu s-au izbit de o stîncă mai tare! Cu sutele, cu miile cad... Și par a se mira de atîta îndîrjire, n-o înțeleg. Cum să înțeleagă ei fără ordin, sublimul acestui sentiment care răscolește pînă în adîncimile cele mai ascunse sufletul și-i dă energii de titan:

Eu îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul...

De cînd am pornit în război, de la început, noi *asta* facem. O, și ce păcat, ce negrăită durere și rușine, că nu putem adăugi, cu Voievodul lui Eminescu din vremuri

*Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta...
Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este!*

Să fi fost așa, Dumnezeule, ce s-ar fi ales de voi pe aici, fără vînzătorii noștri, fără blăstămata conjunctură de împrejurări fatale, pe care ați știut să le exploatați cu glorie? Trei sferturi din „succesele“ voastre, parțiale și provizorii, le datoriți doar păcatelor noastre, nu vredniciei cu care vă grozăviți! De ce, atunci, atîta trufie? De unde „certitudinea“ biruinții finale, cînd păcatele, care v-au dat de atîtea ori iluzia ei, nu sînt garantate eterne? Prea multă grabă strică, berbeci dumneavoastră! „Țapii ispășitori“ se pot recruta, la urmă, și din speța ovină... Puțintică răbdare!

Vorbînd de acea categorie de „scriptores minores“ a căror singură valoare stă în excerptele din opere de valoare pierdute ce ni s-au transmis prin ei, — fărîme de aur străin, înotînd în apa chioară a albiei lor înguste —, un învățat francez îi caracteriza indulgent prin cuvintele: *pecora sed pecora aurei vel-leris*, — „berbeci, dar berbeci cu lîna de aur“.

Berbeci cu lîna de fier, dar berbeci, ar fi, credem, complimentul cel mai potrivit ce li s-ar putea adresa cestorlalți: berbecilor lui Wilhelm al II-lea.

ATITUDINI

Oare să existe, în toată lumea civilizată, un om care să se poată lăuda — dacă e o laudă aceasta — că a fost, de la început pînă la sfîrșit, un „contemplator stoic“ al tuturor peripețiilor dramei ce zguduie lumea?

Pentru onoarea umanității, el n-ar trebui crezut. Ar fi un monstru moral mai presus, poate, de umanitate, — ca „Uebermensch“-ul lui Nietzsche —, dar, desigur, în afară de ea.

Romain Rolland nu poate fi, în nici un caz, citat ca atare. Că a socotit de datoria lui, de soldat al cugetării franceze, să apere această cugetare de „exagerările“ și „rătăcirile“ inerente unei epoci febrile de criză; că, în timp ce ostașii Franciei sămăneau trupurile lor pe cîmpiile de luptă, el a crezut oportun să-și samene ideile „în pămîntul însîngerat“, — prea mulți l-au ținut de rău, ca să se piardă din vedere un lucru: gîndul de călduros patriot francez din care a plecat scrisoarea lui către Hauptmann. Și, dealtfel, însuși faptul participării lui — fie și „au-dessus de la mêlée“, — la această încăierare protestează contra unei asemenea clasificări. *Ratio*, da, dar *ratio militans!*

*

Cînd fiecare din noi poartă în sîngele său pe cei ce i-au dat viața, cînd întreaga noastră ființă, fizică și morală, e țesută dintr-o infinitate de fibre care ne leagă de lumea aceasta, ce poate fi mai firesc decît să simți toate păsurile ei, să împărtășești speranțele și temerile ei? Nu sînt și ale tale?

A simți însă durerile și bucuriile omenirii, a simți, înainte de orice, toate durerile patriei tale, a te înfiora pînă în adîncul sufletului de nenorocirile ce o pot lovi și de perspectivele ce o așteaptă nu înseamnă, totuși, a tremura la fiecă amenințare, a desera la fiecă părăsire a norocului — și a plînge. E tot ce poate fi mai nelogic și mai vătămător. Nelogic, pentru că, dacă ți-ai păstrat neștirbită credința în victoria definitivă, nici un

episod, cît de dureros, nu te poate deznădăjdui, precum, dacă n-ai avut niciodată sau nu mai ai această credință, nici un succes „zădarnic“ nu te-ar putea bucura. Vătămător, pentru că îndoiala și tînguielele n-au fost niciodată generatoare de energie și izbîndă, și au fost totdeauna molipsitoare.

*

Decît, logica e logică, și noi sîntem oameni. Iar, dacă te uiți bine, omul e mai mult psihologie decît logică.

Oricare ar fi credința ta cu privire la rezultatul final, oricîtă ar fi pătrunderea ta pentru valoarea și sensul vicisitudinilor trecătoare, nimic din ce se petrece supt ochii tăi, în bine sau în rău, la un ceas ca acesta, nu te poate lăsa nepăsător. Și explicarea acestei aparente antinomii e simplă: siguranța succesului de la sfîrșit, singurul valabil, nu poate merge totuși pînă la siguranța *momentului* acestui sfîrșit pe care-l dorim, și fiecare incident defavorabil, oricît n-ar putea compromite succesul, îl zăbovește. Iar aceasta te turbură și te doare. Te turbură cu atît mai mult și te doare, — te doare, de să-ți blăstămi ceasul în care te-ai născut uneori! —, cînd întîrzierea lui vine de unde o așteptai mai puțin.

Țin minte ce impresie penibilă mi-a făcut pe vremuri, ca școlar, constatarea — banală desigur, dar la care nu mă așteptam —, că zeii mitologici grecești, născuți din sentimentul naturii, poetici exponenți ai fenomenelor ei veșnice și mărețe, au înghițit-o cu timpul, au mascat-o și eclipsat-o îndepărtînd pe om de la ea. Plîngeam pe grecul care, în locul soarelui viu, vedea numai pe Helios, — cum plîngem acum pe aceia dintre tovarășii noștri de luptă cari, în loc de libertate reală vie, incompatibilă cu timpul cezarismului teutonic, urmăresc, fermecați, o fantomă derivată și vană care samănă cu ea, dar *nu* e ea. O umbră de tristeță s-a coborît de atunci, pentru mine, peste lumea de feerie a Olimpului grecesc, profanat ca de o trădare zădarnică. Pentru că zeii mîncători de natură au murit demult — de indigestie, — dar sentimentul Naturii eterne a serbat, de atunci, atîtea triumfuri! Și azi „Yale Review“ —

din acea Lume Nouă care nu va lăsa să biruiască lesne păcatele vechi — cheamă din nou, printr-un splendid articol, îndărăt spre dînsa: „Back to Nature“ — și spre libertate.

PRINTRE RUINE

Un neutru, d. Paul Calame, a publicat de curînd o broșură: *A travers les ruines de la Belgique*. Ilustrațiile ce însoțesc textul sînt atît de elocvente, încît lectura lui devine inutilă. Comentariile celui mai talentat „Polybe“ n-ar face decît să întunece, — punîndu-se între el, și cetitor — adevărul acestor icoane, care „crapă ochii“, — cum zice francezul, — și inima.

Ca într-o lugubră vedenie de balamuc, se desfășură acolo toată opera de sălbăticie a Germaniei civilizate. Mormane de ruine înseamnă drumul pe unde a trecut [...] tunul „cultural“. E o frenezie a distrugerii! Cu sete au distrus, cu patimă. Au distrus ca să facă rău dușmanului, firește, dar au distrus și numai ca să distrugă: „Schadenfreude“! Au căutat pretexte ca să distrugă, și fertila lor imaginație în delir a văzut tunuri în turnurile bisericilor — *ecclesia militans!* —, a văzut pe sfinții din icoane și crucile de pe turle făcînd semnale inamicului — și au distrus. Într-un loc, la Londra, aeroplanelor lor au nimerit într-un bust al Kaiserului! Insuși, rupîndu-i împărătescul nas și sfîrcul augustelor mustăți bîrligate, — o groaznică „Majestätsbeleidigung“... Osînda lor cea mai grea, însă, va fi că aceste rușinoase mărturii ale barbariei vor rămînea. Vor rămînea, cum le-au lăsat ei, ruinele Catedralei din Reims.

„Ils n'ont fait que la rendre un peu plus immortelle.

L'oeuvre ne périt pas que mutile un gredin.

Demande à Phidias et demande à Rodin,

Si devant ces morceaux on ne dit plus: C'est elle!“

Un André Michel, un Armand Dayot au urmat povața poetului: l-au întrebat pe Rodin. Și cel mai mare sculptor al lumii contemporane a răspuns cum urmează: „Ideea de a apăra ruinele Catedralei din Reims de orice restaurare sacrilegă și de a face din ea Panteonul eroilor necunoscuți morți pentru patrie... e pur și simplu sublimă. O aplaud din inimă, cum fac pentru proiectul acelei ceremonii anuale în care Franța întregă, precedată de flamurile regimentelor, ar merge să îngemuneche înaintea gloriosului osuaru“.

Născută în sufletul lui Rostand și îmbrățișată de întreaga lume artistică a Franței, ideea aceasta de a păstra neatins posterității „simbolul frumosului consacrat prin insultă“, — la noi, o avuse, de la început, acest ziar —, a triumfat.

Opera „culturală“ poate continua... De fapt ea continuă... Naiv, Romain Rolland, care pledează *pro arte* înaintea „celor 93“! Ei sînt ocupați și grăbiți: iscălesc din fugă manifestul și aleargă — la Babilonia. Căci, pe cînd Hindenburg samănă „à fleur de terre“ ruine nouă-nouțe în Europa, iar Falkenheim se pregătește să facă la fel în Asia, Friedrich Delitzsch, consilierul și partenerul de controverse exegetice al Kaiserului, scurmă pămîntul acolo, pentru a scoate la lumină pădurea de turnulețe a Turnului biblic... Simbolică, această dezmoarmintare a Babelului, într-un timp cînd imaginea lui e atît de reală în lume!

*

O știre recentă spune, vag, că „Împăratul“, — fără a se putea preciza, momentan, dacă e vorba de Gott-ul de la Berlin el însuși, ori numai de... Austro-Gott-ul din Viena —, onorează cu vizita sa teritoriul ocupat. Depune flori pe mormintele „credincioase“, împrăștie daruri în bani... Așa făcuse și la Riga, dăunăzi, acest blajin emul al lui Hristos, de evanghelică bunătate. *Pertrans it benefaciendo*, — a trecut prin lume răspîndind binefaceri —, se va spune și de el odată, — cînd gîndul recunoscător al posterității îl va contempla, în extaz, desfăcîndu-se dintre ruine și înălțîndu-se la cer, într-un nor de gaze asfixiante: — Herr Gott im Himmel! Pînă atunci zeul călăto-

rește pe pământ, — pe urma tunului: ieri la Riga, azi la noi, mâine — cine știe unde . . .

Nu știm dacă itinerariul acesta cuprinde și o călătorie la Babel. Îl are și-n Europa, e drept. Poate, cu ajutorul ucenicilor lui Bebel, al cărui nume îl amina un polemist la titlul conferinții lui Delitzsch: „Babel und Bibel“, ar avea posibilitatea să-l aibă chiar acasă. Oricum, însă, cred că ar face să meargă. Ar trece, de acolo, și pe la Hisarlık, turc get-beget și fidel aliat al-pari, i-ar ieși întru întâmpinare Aga-Memnon însuși. Prezentările le-ar putea face fiul lui Schliemann, sicofantul mamei sale, și, ca dar de bună-venire, ar primi potcoavele calului troian, pe care acest nobil urmaș al tatălui său le-a descoperit de curînd. Asia ar fi fericită o clipă — și Europa asemenea. Ci du-te, zău, mai răpede, Măria Ta Împărate: lasă-ne încolo pe noi, nevrednicii!

DUPĂ UN AN

D-na Carlyle, cred, afirmă, undeva, că omul nu e făcut să privească spre trecut, ci numai înainte, spre viitor, — aducînd ca dovadă un amănunt de anatomie topografică: așezarea ochilor. Cît de mult credea scriitoarea engleză în validitatea acestui „argumentum ad oculos“, se vede din aceea că a lăsat ea însăși un volum de memorii. Și este evident, — experiența fiecăruia o spune —, că, dacă „pasul și popasul“ e un principiu de comoditate excesivă, popasul cuminte, în schimb, după o bună distanță străbătută, pentru a măsura drumul parcurs și a socoti cît îți mai rămîne, trăgînd, din însăși conștiința greutăților învinse, nădejdea în biruința celor de învins, e un lucru pe atît de omenesc, pe cît de folositor. Ce ascunde viitorul, în cămările lui de labirint fără capăt, nu se poate spune, cu siguranță, niciodată. Ce a fost însă, se știe, — și e bine să nu

se uite. Iar, ca să nu se uite, e bine a se aminti din când în când.

*

Război fără jertfe, — dar cine a văzut aceasta? Și cine să se mire că războiul de față, cel mai înfricoșat din toate, cere jertfele cele mai înfricoșate? Totul e, dacă face. Și *face!* Nu există român, cu capul și inima la locul lor, care să creadă altfel. E atît de măreț idealul nostru, atît de sfîntă datoria noastră, încît nu e jertfă care să se socoată prea mare pentru ele. Cum nu există, pentru împlinirea lor, altă cale decît aceea pe care am apucat. Nu puteam noi, pentru tot aurul Germaniei, pentru tot pilaful lui Mohammed și pentru toată braga lui Bai Ganciu, nu puteam sta în luptă alături de călău, împotriva victimei! Să ne alipim noi, cari toate revendicările noastre le răzimăm pe dreptate, la ceata acelora cari nu au alt steag decît Forța și Sila? Să stăm noi, mică nație obișnuită, cu milioane de frați în robie, în tabăra acelora cari [. . .] înfingeau cuțitul în inima Serbiei și călcau, nepăsători, ca pe o punte, pe pieptul chinuit și ciuruît de gloanțe al Belgiei? Dar, — lăsînd la o parte orice interese de viitor —, ne-am fi acoperit de rușine pentru toate timpurile!

De aceea, nu de numărarea rănilor, de recapitularea durerilor și sacrificiilor noastre poate fi vorba acum, în acest moment solemn de aniversară a războiului. Ci de cîștigul sufletesc, superior oricărui altul, de învățămîntul național și moral dobîndit în acest an de strășnică școală.

*

. . . Mai e încă un cîștig, tot atît de însemnat, din acest an de dureri.

Risipiți prin toate oștile lumii, n-a fost cîmp de luptă pe care să nu se fi bătut frați de-ai noștri, — adesea contra fraților! —, n-a fost colț de Europă însîngerată care să nu fi bătut sînge de-al nostru. Întrebați totuși în cele patru vînturi: cine-i știe? Clocotitorul lor sînge de viteji de rasă, dreapta lor vitejie

tradițională se cheltuiau neștiute: calăul li fura, pentru el, și această ultimă recompensă. Acum, cînd li-a fost dat, în sfîrșit, să lupte *ei pentru ei*, acum nime nu li-o poate fura: tributul cel mai binemeritat de admirație se îndreaptă, de pretutindeni, spre smeritul plugar de la Dunăre. Fost-a, în anume momente, această vitejie a lui atît de cumplită, atît de înfricoșată, încît pînă și pe cei mai încrezători într-însa i-au uimit. Și s-a văzut atunci, în lumina de sînge a acestei tragice apoteoze, toată mărimea nedreptății sociale, a crimei naționale ce se săvîrșea față de această țărănime sublimă . . .

*

Sînt și alte învățăminte, — desigur. Cine ar sta să le înșire, ar sfîrși cu greu. Nu numai mărimea unora, ci și micimea altora a arătat-o acest an de război. Să ne oprim totuși la ce am spus: de ajuns, credem, pentru a-l binecuvînta în veci!

„ROMÂNIA INVINCIBILĂ“

În mai 1886 a fost o năprasnică erupție a vulcanului Etna: douăzeci și una de zile a căzut potopul de lavă, pînă la trei milioane de metri cubi pe zi, dînd naștere unui munte, Gemeiluro, înghițind patru sute cincizeci și trei de hectare și pricinuind pierderi enorme. Un moment cu adevărat dramatic în viața Siciliei, dar mai ales în aceea a lui Nicolosi, orașul cel mai înaintat de pe Etna. Inginerul italian Gentile-Cuza, martor ocular al catastrofei, povestește, într-o relație pe care o reproduce Bazin în „Sicilia“ lui, cum, pe la miez de noapte, locuitorii din Nicolosi fură treziți de groaznicul cutremur, cum, a doua zi dimineața, ei invocară, desperați, pe Sfînta Agata, patroana Ținutului, și înșirară la rînd, pe piața principală, sta-tuile sfinților tutelari, cu ochiul spre locul primejdiei. Momentul culminant al dramei a fost, însă, peste o săptămînă, cînd

torentul de foc amenința să îngroape „Altorelli“. „Altorelli“ nu sînt altceva decît trei altarașe închinete Sfinților protectori ai orașului, în plină cîmpie, dedesuptul unei galerii care le apăra de intemperii. Dar, pentru popor, ele erau însuși paladiul regiunii, țelul procesiunilor religioase și al pelerinagiilor. Erau socotite, deci, ca intangibile, și, dacă balele de foc ale monstrului nu le-ar fi cruțat, aceasta ar fi însemnat sentința de moarte pentru Nicolosi. Totul făcea să se creadă că așa va fi. Brațul de lavă care le amenința atinsese aproape oratoriul. Cutropirea părea inevitabilă și iminentă. Totuși, împotriva tuturor prevederilor, ajuns la cîțiva metri de Altarașe, fluviul de foc își încetinește cursul, se zgîrcește și crește în înălțime. Apoi, în momentul în care cei de față se așteptau să asiste la catastrofă, un riuleț de lavă se desprinde din coasta colosului, și lavele, deviind, apucă spre valea Sf. Nicolae — Arena. „Altarașele rămîn intacte și întregi. Și, face, în adevăr, o ciudată impresie, să vezi aceste căsuțe, cruțate de enorma masă de lavă care s-a șters de ele“.

Cam acestea trebuie să fi fost fazele sufletești prin care au trecut nobilii noștri Aliați din Apus la vestea că, — folosindu-se de împrejurările din Rusia, — bala teutonică a reînceput a vărsa focu-i năprasnic asupra pozițiilor noastre. Să ne înghită, nu alta! Să ni smulgă acest din urmă petecel de pămînt care ne mai ține liberi, acest ultim refugiu al sufletului și visului românesc în reculegere, — „Altarașele“ noastre. Falca de oțel a „Mareșalului“ se căscase, cît e de mare, ca să muște din inima noastră. Ci — nu li-a ajutat Dumnezeu. Am învins.

*

Acum putem răsufila mai în voie, și, cu noi, aceia cari ne urmăreau de departe, cu inima strînsă.

Din gura acestora, a tuturor, se îndreaptă astăzi, către oastea României, imnul celor mai entuziaste recunoașteri. Ele ne bucură, firește, și ne umplu de mîndrie. Iar, dacă avem un regret, este că aceia cari le meritau mai mult nu mai sînt aice, să le primească... Ei locuiesc, acum, acel ținut îndepărtat al Amintirii, — „singurul paradis din care nu poți fi izgonit niciodată“ —, dar, acolo unde sînt, noi îi vedem mereu și-i împo-

dobim cu laurii acestor recunoașteri, cari li stau așa de bine, cum trec măreți și tăcuți prin lumină, — umbre veșnice, înfășurate în purpura singelui lor. Doamne, unde e omul cuminte care să se poată lăuda că viața lui, care a rămas, e mai frumoasă decît moartea acestora? — Ne mișcă, deci, aceste omagii, aduse vitejiei martirilor noștri: dar oricît ar fi ele de mari și de multe, ele nu ne pot face să ni pierdem măsura.

Și ar fi de ce! Cînd un om ca fostul prim-ministru al Angliei, Asquith, un om care nu mai e un tînăr aprins și n-a fost niciodată un cultivator de flori retorice, vorbește de „România invincibilă“, într-o țară care știe ce înseamnă lucrul acesta — *magnae et invictae Britanniae*, începe inscripția de la Malta —, ar fi, credem, de ce să ni ieșim din piele. Dar, vezi, românul „are și el ale lui“. Poate unde nu le au alții . . .

PE DRUMUL GLORIEI

Într-unul din acele discursuri care răsună adînc în inima omenirii civilizate și sînt prin aceasta, ele însele, o faptă istorică, Lloyd George proclama acest adevăr mîngietor: „Faptele eroice care înfioară umanitatea de-a lungul generațiilor sînt faptele națiunilor mici luptînd pentru libertatea lor“.

La 19 septembrie 1914, cînd, din Queen's Hall, de pe stîncă Insulei lui, marele Velș rostea, în auzul lumii întregi, aceste cuvinte profetice, România noastră nu se alăturase încă, în faptă, la cauza aliaților: Belgia și Serbia erau, singure acolo, pentru a primi cununa solemnului omagiu.

Doi ani mai apoi, grozava tragedie umană o cuprindea și pe ea.

De atunci, ca și pînă atunci, gîndul ei unic a fost același: să ajute, prin toate silințele sale, la prăbușirea crimei și la restituirea integrală, pe eterne temelii de dreptate, a dreptului național încălcat.

Suferință peste suferință și doliu peste doliu s-au îngrămădit, atunci, asupra capului nostru. O neagră și nestrăbătuță ceață acoperi, o clipă, lumina viitorului nostru.

Dar n-am deznădăjduit.

Pentru că, dincolo de pinza mohorită a negurii, ochii noștri ținteau, fascinați, o stea pe care nimic nu li-o putea ascunde. Pentru că, din tot ce se agita în sufletul și în jurul nostru, noi n-aveam ochi decît pentru aceea ce apărea, cu aureola jertfei, în raza de aur a stelei.

*

Adînc, în desiș de pădure, „lă, dove il sole tace“, doarme un lac tăinuit, — *silva praecinctus opaca*. Jur-împrejur, străjuiesc bătrîni copaci uriași, ale căror plete stufoase acopăr cu umbră neagră oglinda întunecată a apei. Prin verdele coviltir de frunziș, o singură rază pătrunde. Din toată întinderea lacului un singur punct strălucește scaldat în plină lumină: acela în care raza se întilnește cu apa. Iar, din tot ce există acolo, din tot ce viază și ființează supt vasta cupolă sumbră, se vede distinct atîta, cît cade în drumul razei, sau trece o clipă prin el. Atît; dar, cît se vede, e numai aur și glorie.

Imaginea e veche: o întrebuițează uneori filozofii, pentru a înfățișa mai concret problema „cercului luminos al conștiinței actuale“. În raza gîndirii lui George, ea se poate aplica, însă, credem, pe o scară mai largă la un „cerc de conștiință“ mai amplu și mai puțin „actual“: la conștiința umană și națională a viitorului.

*

Va veni un timp, cînd, în rece așternut de pămînt vom odihni cu toții, cîți ne trudim și ne trufim acum, în deșarta frămîntare a vieții. Mai neagră ca marmura mausoleelor și mai rece ca ea, imensa noapte a uitării va stăpîni cimitirul tăcut.

Va fi, însă, pururea acolo un colț, unde, din cînd în cînd, va pogori o rază.

Pornind de la amintirea pioasă a urmașilor, ea va ocoli cu grijă luxoasele gloriole defuncte și se va opri la mulțimea mărunță, care, în ceasul hotărîtor al destinului, a apărat libertatea și neamul. Se va pleca încet, ca o smerită binecuvîntare, asupra gropilor sărace și triste, va ingenunchea frîngîndu-se înaintea crucii învechite și strîmbe, și se va sfărîma, înduișată, în lacrimi de lumină pentru gospodarii adormiți acolo. Sau va coborî zglobiu, ca un zîmbet al cerului, va săruta cu foc țărîna supt care odihnește feciorul, și va străluci auriu, ca un fir de beteală veșnică, pe pieptul celui cununat cu nemurirea . . .

— *Dormez dans la grandeur de votre sacrifice!*

CULTUL EROILOR

Nu e o invenție modernă, brevetată de Carlyle.

Făptura lor de colos domină mulțimea mărunță, cum domină piramidele Egiptului nisipul fugător al pustiei. Și, cînd, Memnon etern, sufletul uriaș își picură, în lacrimi sonore, ruga lui către Soare, ca o pădure în freamăt șoptesc milioane de buze psalmul adorării smerite pentru „Cel ce vine întru numele Domnului“.

Căci un mesager al Dumnezeirii, un sol al puterilor misterioase și veșnice ale Firii, tainică și eternă forță a Naturii el însuși, este Eroul. El poate zice, cu Byron:

Nu-s ceruri și ape și munți
O parte a inimii mele, —
Cum eu sînt o parte din ele?

De aceea, cînd dinsul se stinge, nu numai omenirea se cutremură, cum se cutremură pămîntul la prăbușirea unui munte, nu numai sufletul poporului său se înfășură, ca eroul homeric, în „norul cernit al durerii“, ci însăși Natura ia doliu.

Ca în divina tragedie de pe Golgota, ochiul zilei se închide...

Soarelui milă îi fu, cînd stinsu-s-a Cezar, de Roma:
Negru zăbranic pe cap își puse, și veșnică noapte
Amenințat-a atunci noroadele fără de lege.

(*Georgica*, I, 466—8).

O mare-ntunecime în plin nămieț se face:
Nici o lumină, dacă nu se despică cerul.
Pe toți îi îngrozește urgia și misterul.
Și mulți se bat cu gîndul că lumea se desface
Și veacul se scufundă pe veci de-acum în pace.
Dar nimene nu știe că alt rost lucru are:
Pentru-a lui Roland moarte e doliul cel mare.

(*Chanson de Roland*, v. 1431—7).

Trebuie însă, oare, neapărat, purpura nobleței de sînge sau de rang pentru a se naște eroul? Adecă numai din porfirogeneți să-și aleagă zeii trimișii?

Anticitatea păgînă pare a fi crezut așa. Chiar atunci cînd compătimizește, ca Horațiu, pe „aheii ce sufăr de pe urma toanelor celor puternici“, sau plînge duios, ca Vergiliu, asupra soartei celor ce pier neștiuți... *Profanum vulgus* rămîne „odios“, și din *turba minuta* a pigmeilor nu se pot recruta „semizeii“!

Vine însă creștinismul, cu sfînta „democrație a lui Crist“.

Tată bun, neînțelegînd să facă nici o deosebire între copii, Dumnezeuul Evangheliei își alege „Unsul“ în persoana odraslei teslarului din Nazaret.

Mulțimea smerită și obscură începe să se vadă. Începe a se înțelege adevărul că geniul celui mai iscusit arhitect nu ajunge ca să ridici un templu: fără truda de fiecă clipă a miilor de lucrători anonimi, care-i dă realitate, planul rămîne un vis.

Cei ce au înțeles mai adînc, mai deplin și mai larg acest lucru, — nu ca goală platformă demagogică, ci ca sacră dreptate omenească —, au fost, firește, francezii.

Și nu cunoaștem o mai energică, o mai plină de vervă și avînt proclamare a acestui adevăr pecetluit cu sînge decît pasajul din piesa lui Rostand, în care „Vulturașul“ aruncă în fața mareșalului, scandalizat că sta să asculte povestirile sergentului veteran, superba apostrofă:

... În cartea sublimei Istorii,
 Maiuscule, voi sînteți a' titlurilor glorii
 Și-asupra voastră, pururi, se pleacă ochii miei!
 Dar miile de slove mărunte — nu sînt ei?
 Și ce-ați fi, fără neagra, umila lor oștire,
 Ce trebui pentru-a scrie în cronică o știre?

Comparați, acum, aceste nobile accente ale francezului cu emfaza aristocratică a germanului care vorbește de „gloata neghioabă a celor mulți și răi“ (v. Wilamowitz, *Die Spürhunde des Sophokles*, p. 27), și veți avea întreaga distanță ce separă, *sub specie humanitatis*, două lumi.

IN MEMORIAM

Pomenirea eroilor s-a serbat și anul acesta, cum se va serba atîta timp cît, pe pămîntul României, care aburește încă de sîngele lor, va licări o zare de conștiință națională.

Cunoscuți și necunoscuți, mari și mici, ei sînt autorii celei mai glorioase pagini din Cartea Neamului.

I-a sfătuit mintea de strateg genial a generalului, cu care vor fi ținînd sobor acum, în lumea veșnică a umbrelor, și capacitatea militară a altora, pe cari, dacă nu-i înșirăm aici, nu-i prețuim mai puțin. În ceasuri de deznădejde și cumpănă, i-a susținut și îmbărbătat energia unui conducător de inimi, unui comandant de ispravă... Dar, ceea ce li-a ajutat să înfrunte moartea întru plinirea destinului [...] a fost focul lăuntric care li încingea inimile, sufletul viteaz ce se revărsa în valuri pe fața suptă de chinuri, transfigurînd-o, în clipa sublimă a supremului sacrificiu. Și jertfa, jertfa cea mare, jertfa cea neprecupețită, ei au adus-o, — cei mulți.

Ei, smeriții, au fost, — după strălucita apostrofă a „Vulturășului“ — oastea de slove mărunte și negre, ce trebuie, pentru a compune o pagină de istorie: căpeteniile, oricît de însemnate, sînt numai literele mari din titlu. Și cine știe, dacă, fără simbolicul anonim pe care-l onorăm astăzi, Dumnezeu, care împarte biruințele, nu ni-ar fi refuzat-o...

Ca grecii de odinioară „zeului necunoscut“, ridicat-am „eroului necunoscut“ un altar: altar e orice mormînt, în care doarme un viteaz căzut pentru patrie, — spunea, în bătrîne vremuri eroice, Simonide din Ceos.

Să îngenuchem cucernici acolo și să ne rugăm cu poetul — frate:

*Versez-nous dans le coeur, du fond de ce tombeau,
Quelque chose de grand, de sublime, et de beau!*

II

CONȘTIINȚĂ ROMÂNEASCĂ

„Misiunea noastră... în acest Orient, în care reprezentăm marele, împărătescul suflet al Romei“: „a crea... o cultură europeană, de esență latină și de prestigiu universal...“

... Suntem *un popor* și suntem *o cultură*.

O veche, străveche cultură, ale cărei rădăcini se coboară adânc în istorie.

Civilizația românească nu datează, în adevăr, de la „modernizarea“, de la „occidentalizarea“ României. Aportul Apusului — direct sau indirect — s-a suprapus numai peste un întreg fond de civilizație arhaică.

Influențe bizantine, influențe slave, influențe sud-danubiene, influențe orientale — toate se amalgamează în acest fond arhaic. Iar, la aceste înriuriri se adaugă, dominantă, armonizînd, orînduînd, contribuția Romei.

Dar, în Romania noastră de Răsărit, acest hotărîtor contingent *roman* avea nevoie, pentru a deveni *romanic*, — înainte de a fi *român* prin amestecul slav, — de fuziunea cu acel element primordial, *autohton*, fără de care nu ni putem închipui, nici desluși deplin caracterul propriu, fizionomia-i distinctă, față de romanitatea Apusului.

Această civilizație băștinașă, formează, deci, temelia neclintită a civilizației noastre. Izvorul cel mai adînc al originalității noastre într-însa este. El țîșnește, viu, ori de cîte ori săpăturile arheologice, investigațiile istorice, etnografice sau filologice pătrund mai adînc. „Dac“, „trac“, „scitic“, — ziceți-i cum vreți: el *există!*

În ceramică, în cîntec, în strategie, în dreptul consuetudinilor, în toponimie, în limbă, în arta populară, în îmbrăcăminte, ca și, în genere, în toate aspectele vieții rurale, agrare, pecetea lui Decebal se recunoaște, indelebilă ...

POPOR DE CULTURĂ

Cînd editura Hachette i-a propus să scrie o Istorie a românilor în limba franceză, d. N. Iorga s-a hotărît, din primul moment, să dea o deosebită atenție istoriei civilizației românești, — înfățișînd, astfel, publicului european o icoană a acelei modeste, dar vechi și reale civilizații proprii, ale cărui elemente originale le schițase, în linii mari, într-o conferință festivă, cu prilejul jubileului Universității din Iași.

Astăzi, — și mîine, cînd se va proceda la verificarea tuturor titlurilor, încă mai mult —, astăzi e clar pentru oricine că nu există o legitimare mai categorică a dreptului la viață națională al popoarelor decît *cultura* lor, decît acel aport nou pe care e capabil să-l aducă, la bunurile superioare ale umanității, fiecare popor. Și trecutul lor e, întru aceasta, cel mai puternic chezaș.

Civilizația noastră, pe care, după împrejurări, ne-am deprins s-o dăruim întreagă, unuia sau altuia, este un adevăr, și nu unul de ieri.

Cercetătorul științific îi poate urmări, — cum s-a făcut —, rădăcinile în solul civilizației autohtone care a înflorit din vechi prin părțile acestea; el poate urmări, fibră cu fibră, vi-gurosul altoi italic, în toate faptele creșterii și ramificației lui: simpla observație, cît de puțin atentă, ajunge, însă, pentru a te convinge că ai în fața ta un popor și o civilizație proprie.

O dovadă din cele mai proaspete.

Correspondentul revistei americane *Collier's National Weekly*, Arthur Ruhl, trecea, în toamna anului trecut, din Rusia la noi, în tovărășia unor ofițeri francezi, „cari făcuseră ochiul Europei pentru a se întîlni aici cu noii lor aliați“. După ce laudă toamna noastră „calmă, blîndă și aurie“, așa de deosebită de „iarna care era acum în aer și în cugete la Petrograd“; după ce „la fiecare stație“, observă „țărance care vind prune, pere și struguri“ atît de ieftin, față cu prețurile din Rusia, încît aproape „le dăruiesc“; după ce prezintă compatrioților săi pe

„acești țărani români cari, cu luminoasele trăsături ale feței și întunecații ochi de țigan, au, după zburliții plugari ai Nordului, un anumit aer de grație și îndeminare“; după ce constată că el, țăranul acesta, cu „soarele și fructele, cu caldele coline, acoperite cu sate și podgorii, aduc un puternic răsunet al Italiei sau al Peninsulei Iberice“, — călătorul american dă cuvântul unuia dintre ofițerii francezi, care rezumă minunat impresiile tuturoră despre țara noastră în aceste cuvinte lapidare: „C'est un pays!“.

Da, este o țară! Pentru că este în ea un popor, cu o distinctă fizionomie etnică, desfăcându-se neted din constelația de individualități naționale și politice încunjurătoare, omogen și egal cu sine însuși, reflectându-se limpede, ca într-o oglindă de cristal, în *civilizația* pe care, neam de neamul lui, *el* a creat-o aici.

O, și ce popor admirabil!

De câte ori mă gîndesc la el, îmi vine în minte legenda pe care am citit-o într-o carte a lui F.-W. Förster, excomunicatul universităților *lor* de azi.

Într-o casă de adăpost din Pădurea-Neagră, era un piano vechi și hodorogit. În fiecare seară, dascălul satului cînta din el țăranilor, cari jucau pînă noaptea tîrziu, pentru ca, a doua zi dimineața, primul student pripășit pe acolo să-l „zdrăngănească“ din nou. Bietul instrument, avea de ce să fie hîrbuit... Dar, într-o seară, iată că se opri la hanul acela un necunoscut. Soarele asfințea și străinul se uita lung și înduioșat la lumina amurgului care se răsfrîngea în Rin și murea, după crestele Vosgilor. Se puse, apoi, la clavir și încercă o notă: biata coardă atinsă răspunse încet „rușinoasă ca un copil de țăran pe care-l apostrofează un boier mare“. Dar cîntărețul nu se lăsă: el o mîngîie *con amore*, își trecu degetele, apăsă, pe celelalte clape și, deodată, ca dezmoțite, ele porniră să vibreze înfiorate: un freamăt nebănuit de armonios, în care răsuna parcă tot ce tăcuse bătrînul pian atîta timp, începu să adie în liniștea serii vrăjite. Ascultau toți uimiți, ținîndu-și răsufierea. Artistul sfîrși curînd, dar, toată noaptea aceea, hangița spunea că pianul ar fi tresărit încetîșor, în colțul său. Apoi tăcu — și, cînd minile profane se atinseră iarăși de el, aceleași tonuri aspre, supărate parcă și supărătoare, fură răspunsul.

— Apropiat-se-va, oare, cîndva, de sufletul poporului acestuia minunat, ca de pianul acela nenorocit, artistul de iubire și înțelegere, în stare a face să vibreze toate coardele lui?

În clipa aceea binecuvîntată, civilizația lumii ar străluci de o nouă splendoare!

RENAȘTERE

Motto — „Iară noi, noi, epigonii!...“

Eminescu

Sunt nedreptăți cari se răzbuună tirziu, dar tot se răzbuună.

Pînă mai ieri, generațiile României moderne, occidentalizate, zăceau supt osînda *epigonismului*. Versul eminescian părea singurul titlu potrivit pentru un întreg capitol de istorie contemporană.

Pentru că generațiile acestea de „degenerați“, de „epigoni“ creaseră totuși o Românie independentă, — nucleul în jurul căruia să cristalizeze, ca un uriaș rubin de sînge, România Mare. Pentru că generațiile acestea au dat, în domeniul culturii, cea mai impunătoare figură din cîte au strălucit vreodată la noi: pe Nicolae Iorga; iar, în domeniul artei, pe lîngă un Grigorescu și un Enescu, au dat pe însuși genialul profet al osînde, — pe Mihail Eminescu.

Ori sunt aceste personalități dintre acelea care încap în cadrul „epigonilor“, al miniaturiştilor, la cari finețea, rafinarea simțului critic copleșește avîntul creator al concepției și emoțiunii artistice? (Căci aceasta înseamnă „epigonism“!) Vasta operă culturală a d-lui N. Iorga, cu amploarea și intensitatea ei fabuloasă, este ea un simptom de decadentă? Și are ceva din acest caracter luminoasă, diafana pictură a lui Grigorescu, ori vrăjita undă sonoră a muzicii lui Enescu?

Sau, poate, generații cari au crezut, cari au sperat, cari n-au renunțat la nimic din moștenirea de ideal a generațiilor recunoscute cu drept cuvînt, ca eroice, pot rămînea, definitiv, supt oprobriul „epigonismului“?

Dar, dacă conștiința acestor rînduri de oameni ar fi fost, în adevăr, înecată de apele otrăvite ale îndoielii, dacă la indolența somnului pe laurii înaintașilor s-ar fi adaus narcoza scepticismului și blazării, ar fi putut crește mai departe în ea floarea-albastră a idealului care se cere inundată cu lacrimi spre a trăi și cu sînge mult și cald spre a da roadele așteptate?

Nu! „Epigonismul“ generației care a făcut războiul e, în mare parte, o calomnie.

Și încă una primejdioasă.

Pentru că dinaintea noastră se întinde astăzi un imens cîmp de muncă; iar muncitorii, pe cari-i așteaptă acest cîmp, nu trebuie micșorați în conștiința propriei lor valori, în conștiința *puterilor* lor.

Guyau, filozoful francez, găsea criteriul „imperativului categoric“ nu într-un nebulos „du sollst“, ci tocmai în această *conștiință a puterii*, din care trebuie să derive logic, *conștiința datoriei*: „je *peux*, donc je *dois*“.

Pentru a-și îndeplini întreaga datorie impusă de noile condiții de viață națională, sufletul României unite nu trebuie descurajat, devastat de încrederea necesară în el însuși, ca factor creator de civilizație, ca element de progres.

Suntem în era faptelor. Vremea retoricei cu panglici, tricolore sau altfel, a mumiilor faraonice, vărsînd lacrimi de crocodil și visînd Nilul bugetului, se cufundă din ce în ce în cripta arheologică.

Dar fapta cere sinceritate și energie.

Pe drumul ei — dacă e să ajungă la rezultate pozitive — nu se pleacă girbovit supt povara îndoielilor, ci senin și plin de încredere.

„O voință de oțel, ce străbate; pîn' la țel“, — iată ce trebuie mai presus de toate, iar nu un motor obosit, mîncat de rugina nesiguranțelor.

Și nu e nevoie de nici o înscenare, cu măști și poze eroice, nu e trebuință de exagerări și invenții, ori de cine știe ce plat

optimism fără discernămint, pentru a crede, nezguduit, în viitorul Patriei, — acum cînd hotarele ce o sfișiau au dispărut și cultura națională poate circula slobod . . .

Ca mugurii pomilor, ca ghiociei și viorelele cîmpului primăvăratec ce se pregătește să-și scoată la soare splendorile covoarelor veșnice, așa mijesc — prin deșertăciunile actualității prăfoase și zgomotoase — semnele Renașterii ce vine.

CEVA DESPRE CÎNTECUL POPULAR

. . . Simple variante de adaptare ale unor tipuri cunoscute — *eadem, sed aliter*, — sau creațiuni cu totul nouă — *carmina non prius audita* —, aceste manifestări ale geniului popular, care împodobesc, de la o vreme, cu mîndra lor primăvară, cele mai veștede flori țîrgovețe, cheamă atenția tuturor spre marele cîntăreț, fără nume, de la care vine, în tot ce are ea mai sănătos, mai adevărat și mai trainic, „arta“ noastră:

„Cînd tu arai c-un tril de doină-n gură
Supt arcu cerurilor unduiate,
Am învățat a versului măsură
Din simetria brazdelor arate.“

Poetul are dreptate, poate mai mult decît își inchipuia.

De la acei strămoși îndepărtați, cari ziceau bucuros: *exarare*, în loc de: *scribere*, toți au învățat-o de acolo. *Versus* în-suși, originar, nu însemna alta decît: „brazdă“, *strofa* și *actul* nostru vin direct de la plug; însăși *cultura* noastră, această mîndră aristocrată, care-și uită atît de des genealogia, e o metaforă din viața agrară: transplantarea într-un domeniu ideal, superior, a umilei *agriculturi*.

Pe cîmpul de luptă stropit cu sîngele său, ca și pe țarina udată cu sudoarea sa, țăranul cîntă. Spontan, firesc, din instinct, — ca păsările cerului, ca murmurul apelor, ca frunza codrului-frate.

De aceea, poate singurul termen potrivit pentru poezia lui e: *cîntec* . . .

LEGENDA „MEȘTERULUI MANOLE“ . . .

[Cîteva considerații despre studiul și valorificarea folclorului]

A fost o vreme cînd studiul literaturii populare devenise o adevărată obsesie, chiar pentru acei care n-avuseseră în viața lor nici o legătură cu masele poporului.

Era și aceasta, desigur, o modă apuseană. Dacă am urmări evoluția cercetărilor întreprinse aiurea asupra producțiilor populare, am vedea că tot dogmatismul pedant, înconjurat de linguşirea seacă a diferiților metodologiști literari, nu se rezumă decît în prostirea — cum s-ar zice pe românește —, a unui public, obligat să creadă tot ce i se spune.

Pătrunderea adîncă a unui motiv poporan, înseamnă a te transpune, un moment, într-o anumită stare psihologică, răscolindu-ți întreg sufletul în care sînt înmagazinate concepțiile de viață a zeci de generații. Nu-i destul să-ți împarți capul în multiple săltărașe, să numești această împărțire metodologie literară și, privind trufaș prin ochelari, să aranjezi materialul literar, cu ceremonie iezuitică, în fiecare cutiuță craniană, de teama de a nu supăra pe eroi.

A te ocupa cu legendele unui popor, pe cît posibil istoriceşte, nu-i totuna cu a le masacra denaturîndu-le motivul, actualizîndu-le prin meşteşugăria literară mai mult sau mai puţin cinstită din timpurile noastre. O legendă mai cu seamă nu e totuna cu un oarecare fapt divers ce poate fi literaturizat după cum vrei să-l exploatezi mai mult.

A studia izvorul literaturii populare printr-un simplu contact cu lumea înconjurătoare, a decreta că misticismul dintr-o oarecare parte a pămîntului determină anumite atitudini lirice, e tot aşa de uşor ca şi cum ai spune că lui Goethe, Eminescu, Lenau le-a fost de ajuns să vadă o pădure, o tavernă [...] sau o cîmpie verde ca să transforme o impresie într-un ritm armonic de cugetare adîncă şi colorată.

Producţiile populare închid în ele anumite atitudini sufleteşti, concepţii de viaţă, într-un cuvînt o parte din forma şi fondul unor anumite epoci de civilizaţie dispărute.

O pătrundere adîncă a legendelor va arăta, desigur, înclinările unor anumite vremi, faţă de forţele naturii, ipoteze puse de o lume care la fiecare contact cu ceea ce o înconjoară caută să-şi explice anumite fenomene, printr-o personificare a tot ce nu putea fi biruit de om, personificare ce lua proporţii fantastice în descriere, fiind susţinută cu o foarte mare doză de misticism. Aceasta se poate dovedi la toate literaturile neamurilor, evident cu cît se păstrează mai multe caractere locale, fie în legătură cu marea ale cărei furii înspăimîntă, fie în legătură cu priveliştea încîntătoare ce alintă privirea.

Impresiile trecute prin simţuri se transformă, îşi împrumută din coloratură şi din necesitatea sufletească a unei armonii, capătă accente ritmice trecînd prin gîndirea omenească.

Cele cîteva consideraţii prealabile n-au alt scop decît doar acela de a arăta că, încumetîndu-te să meşteşugeşti o operă modernă dintr-o legendă populară, îţi trebuie să ştii mai multă filozofie decît chiar un filozof.

SINE IRA ET STUDIO

... Istoriografia impune anume obligații [...]

Istoric sint: n-am frate,
N-am rudă, n-am vecin;
Stăpîn am pe-adevărul:
Lui cată să mă-nchin.

De la stihurile Zilotului nostru pînă la *sine ira et studio* al autorului „Analelor“, care repetă pe latinește ceea ce spusese grecește Polibiul (VI, 9, 11: *choris orges é phthonou*), nu e limbă cultă în care să nu se fi rostit această declarație. Venerabilul decan al istoriografiei noastre, d. Xenopol, spunea chiar că s-a apropiat de Domnia lui Vodă-Cuza ca de aceea a unui Faraon egiptean.

*

Să ne înțelegem însă.

Poate fi vorba, aici, de o *obiectivitate absolută*? Firește că nu. Întâi, fiindcă, în genere, *absolutul* nu e din lumea noastră. Al doilea, pentru că cea mai cristalină, mai emancipată și mai comprehensivă minte omenească reflectă totuși *în legea ei* realitatea percepută, — după cum cel mai pur strat de aer modifică raza transmisă: vidul absolut singur ar putea-o lăsa neatinsă, dar vidul acesta n-ar propaga-o deloc, și, în mod absolut, nici că există! Adăugați la aceasta sentimentul, — cel mai mare sofist —, care intervine, fatal, „chiar de l-ai goni cu furca“, și veți înțelege cât de „absolută“ poate fi această *obiectivitate*, pe care subiectivitatea noastră o vămuieste așa de greu.

Dacă, însă, cu toată nobleța și energia revendicărilor sale, această aspirație a istoriografului e menită să rămîie un *pium desiderium*, reală, foarte reală și realizabilă este, în schimb, datoria elementară pentru orice om de știință de a evita cea mai mică alterare *voită* a adevărului, cea mai neînsemnată falsificare *conștientă* a realității date. Omenеște vorbind, *acesta* și e înțelesul, singurul înțeles posibil, al „obiectivității“. A fi *obiectiv* nu înseamnă, nu poate să însemne a *inceta să fii om*.

*

De aceea, cînd un alt bătrîn istoric al nostru, regretatul profesor Rîșcanu, — o figură de o antică seninătate, — declara, într-o conferință despre Cuza-Vodă, că el nu poate vorbi fără înduioșare despre Domnul Unirii, n-a fost nimeni care să vadă în aceasta o tăgadă de adevăr sau o dovadă a lipsei de temperament istoric. Dar: *est modus in rebus*, — e o chestie de măsură și aici. Un Paolo Spada, romancierul într-atît de îndrăgostit de personagiile sale, încît nu se îndura să le lase să moară, cum cerea logica acțiunii, minunat conduse pînă cătră sfîrșit, și prefera să-și ucidă propria-i reputație de scriitor prin finaluri triviale și absurde, în totală discordanță cu restul operei, un Paolo Spada, zic, — eroul nuvelei cu același nume a Matildei Serao, — n-ar putea scrie istorie. O excesivă imaginație, un sentimentalism romantic au făcut și pe un om ca Hasdeu impropriu pentru istoriografie, în sensul adevărat al cuvîntului. „Ioan Vodă cel Cumplit“, al său, e, de fapt, mai mult un roman istoric decît o monografie științifică. Scriindu-l, — spunea autorul în prefața noii ediții, — „inima îmi bătea, iar condeiful urma pulsațiile inimii“. Admirabil lucru, — omenеște și românește. Dar istoria are exigențele ei, care trebuiesc împăcate cu celelalte, tocmai pentru că nu se exclud. Orice om de știință care e și un om de inimă va subscrie însă cuvintele pe care d. N. Iorga le scria, acum cincisprezece ani, în introducerea la studiul său asupra lui Mihai Viteazul: „Autorii de cărți simțite își iubesc eroii“.

•

Cărți simțite, adică *opere de iubire*, nu opere de ură păgî-nă [...] așteaptă omenirea de la cercetătorii trecutului, — dacă e să învețe o dată a se urî mai puțin.

TEATRUL CARE NI TREBUIE

Citind străvechea tînguire a profetului-rege „la apa Vavilonului“, în traducerea populară a vechiului Vlădică pribeag, d. N. Iorga observă că ea ni sună în urechi *ca un cuvînt de astăzi*.

O constatare identică face d. Emil Nicolau, în darea de samă asupra piesei d-lui Iorga, *Învierea lui Ștefan-cel-Mare*, — reprezentată ieri, pentru a treia oară, pe scena Teatrului Național —, cînd vorbește de *actualitatea* ei.

E o problemă de psihologie literară, asupra căreia am dori să insistăm puțin — în legătură cu rostul teatrului în momentele actuale.

În presă, unde nu se scrie de obicei, *sub specie aeternitatis*, ci *au jour le jour*, unde articole din cele mai bune nu trăiesc mai mult decît rozele: „l'espace d'un matin“, *actualitatea* e, putem zice, divinitatea supremă. Rar numai se întîmplă ca un articol de gazetă să supraviețuiască zilei lui natale: acela a scăpat, însă, de moarte pentru totdeauna!

Altfel stau lucrurile în literatură. Aici regula e, tocmai, că se creează pentru veșnicie, — *es aei*, zicea Grecul —, mai presus de vicisitudinile momentului. „Opera literară“ de ieri, care, astăzi, nu-mi mai spune nimic, n-a fost niciodată *o operă literară*, în adevăratul înțeles al cuvîntului. Nici ieri, prin urmare, — cînd oine știe ce stare de spirit, ce curent sau modă putea da cetitorilor iluzia unei emoții artificiale, fictive. Ceea ce nu înseamnă, firește, că n-ar exista fluctuații în viața celei mai autentice capodopere. Ele rezultă, doar, tocmai din acele uzurpări trecătoare ale falselor glorii, — nourași pe cari vîntul

capricios al modei îi aruncă, o clipă, în fața soarelui veșnic. Eclipsa poate dura, după împrejurări, mai puțin sau mai mult, dar, constant, ea trece, și *astrul rămîne*: e lege.

Mai presus de actualitatea efemeră a ziarului, există, deci, o *actualitate permanentă*, — care e privilegiul și secretul operelor cu adevărat mari, Fabuloasa „tinereță fără bătrineță și viață fără moarte“ din basme devine o realitate pipăită aici. Ziaristul, care, într-un ceas fericit, — legînd „faptul divers“, material și peritor, de principiul veșnic care-i dă un sens — se ridică pînă la dînsa, e mai mult ca un ziarist. Literatul, care, în operele sale, nu se înalță pînă la ea, poate lăsa, liniștit, literatura pe seama altora.

De unde vine, însă, această virtute magică? Prin ce minune, după mii de ani, cuvîntul psalmistului pare, „un cuvînt de astăzi“, și, după sute de ani, silabele lui Dosoftei ni picură, fierbinți, în auz, cum picură pe obraz, fierbinți, lacrimile durerii de azi? De unde această emoție proaspătă, de care tresare versul bătrîn? De la „potrivirea împrejurărilor“? Dar această „potrivire“ însăși are nevoie de explicație, și, în orice caz, ea n-ar putea decît să potențeze, — cu ajutorul versului popular — o emoție, care, și fără dînsa, există. Există, de fapt, pentru că a existat *de la început*, din clipa în care plîngerea s-a smuls înții, înfiorată și pătimașă, din inimă, — și *aici* e taina cea mare. *Adevărul* acestei emoții, *sinceritatea* ei, palpitînd, ca sîngele cald al vieții, supt haîna strălucită a artei ce face trup cu dînsa, — iată cine dă străvechiului psalm acel *înțeles etern-omenesc* care-l face să sune, acum și pururea, „ca un cuvînt de astăzi“.

CONȘTIINȚĂ PUBLICĂ

Cînd Homer numea Oceanul „părintele fluviilor“, el uita un lucru: că fluviile sînt acele care alimentează oceanul. Tot așa cînd se vorbește de *conștiința publică* și se condamnă lipsa

sau măcar lipsurile ei, se uită ceva: că această „conștiință publică“ nu e, în fond, decât o totalizare a conștiințelor individuale. Conștiința fiecăruia dintre noi e un afluent al mării conștiințe colective pe care o numim: „conștiința publică“.

Ca orice sinteză superioară, această conștiință colectivă cuprinde, firește, un element în plus, pe lângă elementele individuale componente: conștiința însăși a acestei unificări de conștiințe. Totuși calitatea ei rămâne în funcție evidentă de calitatea componentelor; rezultanta depinde, natural, de intensitatea și direcția specială a forțelor din care derivă.

Dar, dacă, precum am zis, calitatea acelor sinteze generale atîrnă de calitatea fiecăruia din elementele ce o alcătuiesc, cu cît mai mult va depinde ea de calitatea acelor elemente, care, prin natura lor sau prin natura împrejurărilor sînt elementele determinante?

Și cine ar putea tăgădui că Presa *este* un asemenea factor?

Face, deci, să aruncăm o privire, în această lumină, asupra presei noastre de ieri și de mîine.

Avut-am noi presa pe care o reclama momentul, presa care să poarte, în deosebire de generalitatea presei din ajun, signatura timpului nostru? Amintiți-vă numai aceleași glorioase insecte umoristice, aceleași presă parazită, lacomă de cîștig, meșteră la reclamă, care anemia și infecta spiritul public de ieri. Aceiași constructori cu ziua de celebrități rentabile, aceiași iconoclaști fără pudoare și fără pietate, în stare să scuipe la icoana la care mai ieri încă se gudurau, aceași absență de pregătire culturală și de substrat moral. Cîți cred că pot, că au datoria să înfățișeze, în această atmosferă înăbușitoare, suflul vremilor nouă, trebuie, neapărat, — își închipuie cutare ziarist de azi — terfelii, „dați în stambă“ (o vorbă italienească, venită prin grecește și însemnînd: tipar, gazetă), după cele mai iscusite metode profesionale, în stare să concureze și „darea în tîrbacă“ a mahalagiilor și „darea tava sau rasol“ a bucătarilor... Și de ce nu, mă rog? Bucătarul, ca să fie bucătar, trebuie să învețe această meserie, al cărui ideal nu se ridică totuși mai sus de stomah... Ca să fii gazetar „glumet“, însă, nu e nevoie de nici o pregătire, de nici o ucenicie, de nici o școală: orice bucătar destituit poate „combate“ astfel pe stăpînul fără îngăduință.

Și e vorba doar de un loc de răspundere, de unde se aude departe, de unde te ascultă o lume, — ca să-și fixeze convingerile, ca să se orienteze!

Ce va fi, ce va trebui să fie, fără greș, gazetarul de mine? Va fi ceea ce a fost odată, în vremile de mândrie ale presei noastre, dar nu mai e de mult: *directorul de conștiință al publicului cetitor*. România nouă va avea, fără îndoială, și o presă nouă. Mai largă, mai înaltă, mai curată, corespunzătoare vieții noastre naționale și politice care-și va fi lărgit cadrul, ea va fi sfetnicul plin de îndemn și mustrare, călăuza plină de iubire și adevăr, sigură de ea, de drumul pe care-l arată și de conștiința pe care o îndrumază, — presa de glorioasă tradiție și veșnică povață a Kogălnicenilor.

DIN „CONȘTIINȚA ROMĂNEASCĂ“

1. UN CUVINT DE LĂMURIRE

Titlul foi acesteia spune îndeajuns geneza și caracterul ei. Totuși, câteva cuvinte de comentariu nu vor fi, poate, fără folos. Se critică mult în țara noastră. Dar, în criticele acestea, se uită mai totdeauna un lucru: că, de tot răul ce există la noi, vinovați nu pot fi numai ceilalți, ci și — criticul însuși.

De-aceea, precum „caritatea bine rinduită începe cu sine însuși“, tot așa și critica, dacă vrea să fie onestă și fecundă, trebuie să înceapă cu o prealabilă *autocritică*, cu un *examen de conștiință*. Este o elementară cerință de cavalerism și de igienă morală.

Dintr-un asemenea examen de conștiință a ieșit „Asociația“, al cărei organ de publicitate e această foaie. Ne-am întrebat, anume, câțiva inși, dacă, față de lamentabilul spectacol al sfi-

șierii dintre frați, a doua zi după ce frinturile trupului Patriei au fost lipite laolaltă cu atîta sînge scump, față de anumite atitudini și tendințe, vădit primejdioase pentru viața națională, ale unor factori importanți ai acesteia, noi ni făcusem, în adevăr, întreaga datorie de români. Și ni-am răspuns, fără șovăire, că *nu*, și că a continua să asistăm, ca pînă acum, din turnul de fildeș al profesiei noastre, la asemenea manifestări îngrijitoare, fără a ajuta la împiedecarea răului, ar fi să devenim complicitii lui. Am înțeles, prin urmare, că trebuie să ni interzicem acest rol de „spectatori neutri“.

La baza acțiunii noastre stă, deci, convingerea, că răul din țara aceasta nu trebuie lăsat să copleșească — în realitatea faptelor, ca și-n conștiința publică — binele, sau — ca să vorbim mai concret — răii din România-Mare, împreună cu naivii cari le țin hangul, poleind cu o falsă popularitate arama lor demonetizată, nu trebuie îngăduiți s-o turbure în voie.

Ne alăturăm, dar, hotărît, tuturor oamenilor de bine, cari urmăresc același țel patriotic, de purificare a atmosferei noastre publice.

Organ de înregistrare și informație — în sensul conștiinței psihologice — pentru tot ce se întîmplă, vrednic de atenție, în cuprinsul vieții sufletești a poporului nostru și a naționalităților conlocuitoare, foaia de față va fi mai mult decît atîta: va fi — în sensul moral — conștiința care apreciază, care judecă, aprobînd sau reprobînd, fără reticențe, dar cu cea mai senină nepărtinire, orice act public, individual sau colectiv, care ar interesa, într-un fel sau altul, dezvoltarea neamului românesc.

Criteriul său suprem va fi, deci, *interesul național*, de ordine, dreptate și civilizație, *al Statului român*. Tonul său general nu va fi acela de polemică.

Dacă însă „personalități“ nu vom face, obiectivitatea noastră nu va merge pînă acolo, încît să ne sfiim a spune pe nume oamenilor buni sau răi: laudele *in abstracto* sînt, mai totdeauna anemice, iar condamnările globale, *en bloc*, diluează vina și paralizează sancțiunea, înecînd-o în oceanul insondabil al „sistemului“.

Anonimatul redacțional, la umbra căruia buiecesc echivo-

curile și insinuările, nu va fi, de asemenea, practicat la foaia noastră.

Cu această menire și aceste norme, CONȘTIINȚA ROMÂNEASCĂ iese la lumină . . .

2. CONAȚIONALI ȘI COMPATRIOȚI

Sîntem azi la un loc, toți românii, cari sute de ani am visat aceasta.

Veacuri de-a rîndul, am fost furnizorii altora. Li-am plătit nu numai grele biruri, ci și tribut de sînge. O, cît sînge românesc n-a curs, zădarnic, pentru scopuri care nu erau ale noastre și care, adesea, erau împotriva noastră, supt toate steagurile și pe toate meleagurile! A curs, din adîncă vechime, pînă la războiul din urmă . . . Dar, dacă asupra acestei ultime și supreme tragedii n-a mai plutit blăstemul zădărniceii, dacă această uriașă jertfă de sînge n-a fost și dînsa vană, meritul — neasemnănatul merit — e al „Regatului“.

Fără intervenția lui, — singurul care avea, politic, oficial, calitatea de a *valorifica pentru românism* sacrificiile făcute, — ele ar fi avut, desigur, aceeași tragică soartă, ca și pînă acum. Datorită intervenției României, deci, datorită jertfelor ei, curajului ei de a risca totul, tragedia neamului nostru s-a mîntuit, măreț, într-o epopée națională.

De-aceea, — fără a uita nîmic din nenumăratele sacrificii pe care le-au adus pe altarul Unirii toate ținuturile românești, — să binecuvîntăm, smeriți și mișcați, tricolorul liber, supt cutele căruia s-au infiripat mai întii năzuințele noastre comune!

România Mare e opera *tuturor* românilor.

De păstrarea și prosperarea ei, e firesc ca toți să fim geloși, deopotrivă.

Casă gospodărească, cu milenare tradiții de ospitalitate proverbială, România adăpostește, bucuros, toate neamurile conlocuitoare.

Pentru toată viața cinstită, la care ele au dreptul, este loc în ea.

Și nu li cere nimic în schimb, decît *loialitate*.

Să nu întindă mâna aceloră cari vreau să-i dea foc...

Atîta: e în interesul — bine priceput — al *tuturor*.

Căci — una trebuie să se știe: Noi, vedenii romantice de panromânism nu avem, ci înțelegem să respectăm fiecărui popor și fiecărui individ personalitatea sa. Megalomania nu stă în firea noastră, de neam înzestrat cu simț istoric și cu bun simț. Avem însă conștiința — și, în păturile populare, instinctul fără greș — că reprezentăm un *organism național unitar, viu*, care n-are nevoie de artificii pentru a trăi și a se dezvolta, potrivit caracterului său. Și, dacă aripile noastre nu sînt mai mari decît cuibul nostru — *maiores pennae nido* —, apoi acest cuib al nostru, noi ni-l iubim cu patimă și sîntem în stare a-l apăra — *unguibus et rostro* — împotriva oricui.

3. ÎN LEGĂTURĂ CU CONGRESUL PROFESORILOR SECUNDARI

D. Bogdan-Duică a ridicat, cu autoritatea personalității sale didactice și culturale, problema valorii relative a învățămîntului clasic și real, pronunțîndu-se, din considerații de oportunitate, pentru direcția reală. D-sa a accentuat, cu drept cuvînt, că, pentru a lua în stăpînire, efectiv, țara noastră, avem nevoie de toată pregătirea tehnică corespunzătoare.

E, însă, tot atît de important să nu uităm, că ceea ce ni-a permis să ne găsim unde sîntem, să ne păstrăm adecă pentru ziua biruinții, n-au fost lucrurile de ordin material sau tehnic, — oricît de însemnate, — ci acel element sufletesc, a cărui

tărie vine din trecut, fiindcă acolo sînt toate rădăcinile lui. La toate motivele ce se pot invoca, în orice societate modernă cultă, pentru păstrarea și cultivarea clasicismului, se adaugă, deci, pentru noi, unul, mai imperios decît pentru alții: acel al solidității de rasă, al pietății. Noi sîntem latini nu numai cultural, ci și fiziologic — și, dacă e să strălucim cîndva cu o lumină proprie [...] focarul nu poate fi altul decît geniul latin.

Istoric însă și literar, în toată adîncimea și frumusețea lui, acesta nu poate fi înțeles decît prin comparație cu geniul grec, cu care e înrudit, dacă nu genealogic, desigur cultural. În comparație cu acesta, caracterul latin se definește, se reliefează mai clar: *on ne se pose bien qu'en s'opposant*.

Pentru orice om de adevărată cultură... aceasta este o axiomă...

4. CERCUL „RONSARD“

Nu se putea nume mai potrivit, mai simbolic, pentru un Cerc franco-român, decît acela al gloriului șef al Pleiadei, care își trăgea neamul — capriciile genealogice sînt nenumărate și misterioase — din părțile dunărene. Și nu se putea chip mai nimerit de a răspunde unei necesități de primul rang din această frumoasă provincie românească, venită dintr-o milenară sclăvie la vatra strămoșească a vieții libere.

Sute de ani, Ardealul a fost ținut în ideea superiorității unei culturi cu desăvîrșire străine spiritului său... Cantonat în zona îngustă a acestei culturi eterogene, din care nu evada decît pentru rare și superficiale „Ausflüge“ în cultura germană, i-a trebuit tot eroismul ereditar, toată admirabila tenacitate de *Dacus asper, qui profundum Danuvium bibit*, pentru a rămînea ce era. Odată, în persoana cîtorva aleși, i s-a îngăduit — cu alte gînduri — o excursie la Roma, și, din această vizită la părinți,

s-a coborât asupra horopsitei plebe valahe nimbul unei conștiințe . . . : trimiși la San-Pietro, misionarii nimeriseră la Columna lui Traian.

Dar în Italia ei au putut recunoaște nu numai pe părinții lor, ci și pe frații întru romanitate. Și, când, mai târziu, un Gheorghe Lazăr trecea munții la București, cu sfînta cuminecătură de preot al ideii latine, el pleacă de aici — o știm acum — și pentru că toastase pentru „Prea Măritul al Franțojilor Împărat“: *quod Cibinii in horto quadam pro sanitate Napoleonis, Gallorum imperatoris, biberit* — spune documentul oficial.

Dacă, deci, un mediu cultural latin, francez, în Ardeal n-a existat, a existat în schimb acel ferment de simpatie care, coborît în suflete, le fecundează.

Dreptatea, care se poate amîna, dar zădărnici niciodată, a făcut, în sfîrșit, să avem puțința de a crea în Ardeal, și acel mediu cultural de care pomeneam.

Întemeind Cercul franco-român, înțelegem deci să opunem o cultură europeană, de esență latină și de prestigiu universal, nu numai pretențiilor de hegemonie culturală ale foștilor stăpînitori, ci înseși modelelor lor mitteleuropene. Prin cultivarea, prin răspîndirea în Transilvania a cunoștinței limbii și literaturii franceze, urmărim în rîndul întii emanciparea poporului român de aici, de rămășițele unor erezii fatale în materie de cultură, și creșterea, în sufletul său, a conștiinței proprii valori culturale și creatoare, prin sentimentul de solidaritate cu unul din cei mai străluciți membri ai marii familii latine.

Ne leagă de el, nu numai străvechi și glorioase amintiri de imperială maiestate romană, ci și paginile stropite cu sînge ale istoriei noastre celei mai nouă: cot la cot cu fiii Franței, din cari atîția și-au ales locul de veșnică odihnă în țărîna noastră, am dobîndit biruința, care ni-a dat Ardealul — și alături de ei numai, îl vom putea păstra și înălța.

Nu ca o abdicare, deci, de la propria noastră autonomie morală, ca o uitare de noi înșine, ci, dimpotrivă, ca un instrument de adîncire, de întărire a acestei conștiințe trebuie înțeles Cercul „Ronsard“.

Franța nu vrea sclavi, ci oameni liberi. Ea nu dorește —

cum nu dorim nici noi — ca galul de la Rin să aibă un papagal la Dunăre, ci altceva: un brav soldat credincios al aceleiași ideal de civilizație . . .

5. O GRAMATICĂ ROMÂNEASCĂ PENTRU ITALIENI

Legăturile noastre cu Italia sînt atît de vechi, atît de naturale și necesare, încît orice nouă verigă care le strînge, orice nou mijloc care le servește, merită simpatia și recunoștința noastră.

Misiunea noastră latină în acest Orient, în care reprezentăm marele, împărătescul suflet al Romei, numai așa se poate împlini, dacă sentimentul afinității cu frații întru latinitate rămași acasă, în glorioasa și eterna Italie, va căpăta, în conștiința românească, importanța unui invincibil resort moral, capabil de o singură și sigură orientare, la adăpost de orice contingentă.

Dar, pentru a deveni în adevăr fecund, sentimentul acesta trebuie să fie reciproc și, pentru a avea o bază serioasă, el trebuie să se bizuie pe cunoașterea mutuală . . .

6. RECEPȚII LA ACADEMIE

Sesiunea generală a Academiei Române a fost bogată, anul acesta, în discursuri de recepție.

. . . D. Octavian Goga. Numele acesta, sonor ca și versurile pe care le semnează, trezește în inimi duioase și-ndepărtate ecouri . . .

Ca un stol de păsări măiestre, scăpate de un Făt-Frumos din cușca de drot aurită a Zgripturoaicei cu două capete, zburară, peste crestele muiate în lumină ale Carpaților, înaripătele cîntece — și jalnică, aprinsă, turburătoare, răsună, pe plaiurile de dincolo, „cîntarea pătimirii înstrăinatului Ardeal“...

Cît a făcut, pentru ca sufletul românesc să se simtă *unul* și, străbătut de același fior, îmbătat de aceeași aromă a „gliei“ strămoșești și de aceeași cucernică mireasmă a slovei bătrîne, să înțeleagă tilcul unui prezent, în care umbrele trecutului dau tainic mîna cu vedeniile viitorului; cît a făcut, zic, pentru aceasta, lira vrăjită a feciorului de popă din Rășinari, de la cele dintii acorduri ale lui „Nic. Otavă“ pînă la sfîșietoarele „Cîntece fără țară“ ale aedului pribeag, — va spune cîndva, recunoscătoare, istoria dezrobirii Ardealului.

Ca publicist, în fraze care adaug verva savuroasă a satirei și orizontul larg al culturii filozofice la grația și vigoarea ritmului poetic, același nobil ideal, același gînd suveran l-a stăpînit. Și, — oricare ar fi contingențele imediate ce le estompează într-o privință, — strălucitele articole din „Țara noastră“ ni-l arată pe aceeași *sacra via* a interesului național, pe care l-am pomenit dintru-nceput, din clipa binecuvîntată, în care s-a auzit mai întîi, răscolitoare, chemarea lui de crainic al destinelor românimii...

Moldoveanul care scrie aici se întoarce, acum, cu iubire, spre celălalt scriitor primit în această sesiune, — spre d. *Mihail Sadoveanu*. Și, dacă i-ar fi plăcut să asculte pe Octavian Goga evocînd figura gloriosului său înaintaș, Coșbuc, prăbușit în zoriile apoteozei visate cu blăstămîl „In oppressores“ pe buze, cît ar fi dorit să-l audă pe Sadoveanu, făcînd, măreț și simplu, lauda smeritului geniu fără nume, care a plăsmuit „Miorița“!

... Ca un „Cîntec al amintirii“ îmi tresare în suflet melodia celor dintii lecturi din „Sămănătorul“, cu foile-i grele de bielșugul recoltei și fremătînd parcă de răsufletul brazdei generoase, de șoapta înduioșată a zărilor străvezii, prin care se strecoară, în fapt de noapte, năluca suavă a „zînei lacului“ sau flutură aripile negre ale ursitei Șoimăreștilor, — pe cînd colo, departe, vislește în azur „Cocostîrcul albastru“...

Revăd pe „camaradul“, cu care am făcut, în vara lui 1913, „campania din Bulgaria“; revăd pe omul de o nespusă bună-tate discretă — și le trimit de aici, la amîndoi, un gînd afectuos, odată cu mărturia mișcată a admirației mele pentru marile scriitor.

7. CURSURILE DE LA VĂLENI

... Sînt — și am lipsa de modestie s-o proclam aici — unul din veteranii acestor cursuri de vară. De la începutul lor, în 1908, le-am urmărit și, în marginile puterilor mele, le-am servit. Știu deci bine, și din ce nobil gînd au ieșit, și cu ce greutateți au avut de luptat, și la ce dezvoltare au ajuns, și, mai presus de toate, știu ce enorm folos au adus ele cauzei românismului însuși.

Sabia pe care România a aruncat-o, la ceasul său, în cum-păna războiului, dacă nu se făurise acolo, acolo s-a ascuțit.

Știința ce se împărtașea, la Văleni, românilor, adunați acolo din cele patru unghiuri ale pămîntului românesc, nu era știința cu coturni a mandarinilor hieratici, pontificali, — cari, în această epocă de mercantilism, nu desprețuiesc, totuși, să se expună în piață alături de ... mandarine —, nici știința cu rachete, de paradă, ci era o tălmăcire cinstită, în suflet românesc, a adevărilor eterne și rodnice, pe care truda veacurilor le-a ciștigat, pentru ca viața să fie mai bună și mai demnă, pentru ca omul să se înalțe mai mult peste animalitate, peste vulgaritate, fără a părăsi însă tărîmul solid al realităților, topindu-se ca fumul în insondabilele nebulozități siderale ale speculațiunii prezumțioase și goale ...

De la acest fel de a înțelege și practica știința, cursurile de la Vălenii de Munte nu s-au îndepărtat niciodată, și astăzi utilitatea lor rămîne întregă, ca în ceasul dintîi ...

8. ÎN PRAGUL NOULUI AN UNIVERSITAR

... Nu sîntem dintre aceia, cari cer studențimii să se închidă în zidurile Universității, ca într-o mănăstire. Universul nu se poate mărgeni pentru nimeni la Universitate, iar Universitățile nu se pot izola — ca niște „Insule ale Fericiților“ — de nevoile și năzuințele, de viața națiunii care le întreține!

E elementar.

Dar mai este ceva.

Dacă, cum s-a spus, „Universitatea e bună, cu condiția să ieși din ea“, apoi aceasta nu poate să însemne că studențimea universitară e bună, cu condiția să nu intre la cursuri. Și, de o studențime bună, harnică, conștiincioasă, avem nevoie, cum avem nevoie de oameni buni în toate domeniile vieții naționale.

Fără pretenția de a confisca întreaga energie sufletească a tineretului universitar, Alma Mater are, deci, dreptul de a-i cere, să nu o trateze ușuratec, ca pe o simplă „cantitate neglijabilă“, la discreția toanelor lui, ci ca pe însuși punctul central, esențial, al unei cariere, care, dacă nu-și bate joc de ea însăși, degenerînd în farsă, nu se poate închipui fără o continuă și încordată muncă rînduită.

Pentru marea luptă a vieții ce-l așteaptă, individual și colectiv, această nobilă ucenicie a muncii e de o supremă utilitate...

PENTRU ÎNVĂȚĂMÎNTUL CLASIC

Dacă valoarea, bogăția și strălucirea culturii moderne nu s-ar putea tăgădui fără ridicul, există [...] și un alt fapt, a cărui negare ar fi tot atît de absurdă: că, *la baza însăși a*

acestei *culturi moderne, stă cultura antică*. Oameni de știință, în cel mai nobil și mai adânc înțeles al cuvîntului, ca matematicianul Appell sau geometrul Hermite, ca fizicianul Bouasse sau chimiștii Berthelot și H. Le Chatelier, au recunoscut-o fără rezervă, în cap cu matematicianul-filozof H. Poincaré: „*Les humanités gréco-latines ne sont pas un luxe archaïque, elles importent essentiellement à la formation de l'homme de science*“¹. Filozofi germani de reputația unui Alois Riehl² constată și legitimează „infiltrarea spiritului umanist în științele naturale din timpul nostru“, adevărat tocmai în acele științe, în care Goethe vedea odinioară, în vremuri de eclipsă a umanismului, singurul „Ersatz“ potrivit³. La noi, matematicianul eminent care e d. D. Pompeiu, cercetînd, cu probitatea caracteristică adevăratelor spirite științifice, lacunele pregătirii profesorilor de matematici din liceele noastre, atrage atenția asupra necesității unor cursuri de istorie a științelor, — în legătură cu „Școala Normală Superioară“ sau cu „Facultatea Umanistă“, preconizată de curînd⁴.

Și cum ar putea fi altfel? Cînd în sufletul omenirii civilizate de azi circulă, vii, atîtea din elementele civilizației antice; cînd cultura noastră contemporană nu e decît o nouă formă, o fază evolutivă a acelui uriaș proces cultural, care-și are izvoarele în lumea greco-romană; cînd viața prezentului e plină de acest trecut⁵: se poate, oare, concepe și susține serios, că tot ce precede actualitatea noastră e indiferent pentru cunoașterea și pătrunderea ei? Dar cea mai elementară logică ne spune, că, transportată în domeniul învățămîntului, o astfel de concepție ar însemna un dezastru, pentru că ea ar osîndi spiritul tineretului nostru la o deplorabilă superficialitate, răpindu-i unicul mijloc de a înțelege și a judeca prezentul: perspectiva trecutului, sacrificînd aparențelor și contingentelor actuale sensul permanent și profund al evoluției istorice.

*

În simfonia culturii universale, nota contribuției noastre trebuie să aibă timbrul latin; direcția firească, în care ne vom putea manifesta cîndva cu maximum de răsunet, nu poate fi

alta decît aceasta. Și cînd, în vechi timpuri de zbucium și în-tuneric, au putut răsări dintre noi umaniști ca Miron Costin și Milescu și, coroana lor, D. Cantemir; cînd regalul patron al umanismului maghiar, Matiaș Corvin, a fost mlădiță din neamul nostru, ca și Emil Thewrewk de Ponor, „restauratorul studiilor clasice în Ungaria“⁶, iar smeriții corifei ai renașterii noastre, din binecuvîntatul Blaj și de aiurea, au putut aprinde, în noaptea unei stăpîniri dușmănoase, lumina gîndului latin, — n-ar fi, oare, o crimă și o rușine, să-l stingem ori să-i micșorăm strălucirea, astăzi, precupețind untdelemnul candelii ce luminează cea mai sfîntă icoană din biserica sufletului românesc?

*

Romanitatea occidentală — cu toate injuncțiunile și fluctuațiunile politice — a înțeles și recunoscut aberația și primejdia atitudinii unui mare popor latin, care reneagă clasicismul părinte, pe cînd „docta Germania“ refuză îndărătnic să sacrifice numai în „crîngul lui Teut“⁷, neglijînd altarele lui Apollo și Dianeî, pe cînd hiperpozitiviștii yankees îmbrățișează pe Homer și Virgil cu efuziune, iar țărișoare fără nimic specific roman în originile lor, ca Olanda, continuă viguros tradiția umanistă a unui Hofman-Peerlkamp și Hoeufft: celebrul „certamen poëticum Hoeufftianum“, sub auspiciile Academiei neerlandeze, trezește pînă azi un interes mondial. Nu putea Franța să nu înțeleagă, că a înlătura studiile clasice din învățămînt nu însemna numai a abdica de la o glorioasă suveranitate intelectuală, ci însemna, în același timp, a arunca din mînă cel mai prestigios talisman și cea mai puternică armă, menite să-i asigure pe vecie individualitatea morală și politică. De aceea, independent de controversele trecătoare, Franța trăiește azi — prin Asociația „Guillaume Budé“, subvenționată de Stat, mai ales⁸ — una din cele mai fecunde și mai înfloritoare ere de renaștere umanistă: *nunc linguae studium viget latinae.*

Și, atunci, — pentru a sfîrși, — ne putem întreba: oare un popor ca al nostru, care a păstrat credincios fondul moștenirii latine, rezistînd influențelor străine cu aceeași forță elementară, cu care au rezistat pînă azi stîlpii împărătescului pod de

la Severin apelor care-i lovesc și... trec; un popor, care reprezintă acolo, unde se găsește, douăzeci de secole de latinitate; care rezumă în el întreaga romanitate a Răsăritului și continuă, la gurile Dunării, istoria și civilizația romană; [...] oare, zicem, un astfel de popor își poate îngădui luxul de a-și ignora părinții, de a tăia și seoa rădăcinile milenare, din care ființa sa și-a tras toată vloga, spre a le înlocui prin cine știe ce rădăcini adventive, la modă?

REFLEXII ASUPRA ANTICLASICISMULUI

Motto: „Nie werden die Alten veralten. Sie sind und bleiben der Polarstern für alle unsere Bestrebungen... Wenn daher irgendeine verdorbene, erbaermliche und reinmateriell gesinnte „Jetztzeit“ ihrer Schule entlaufen sollte, um im eigenen Dünkel sich behaglicher zu fühlen, so saet sie Schande und Schmach“.

(Schopenhauer)

... Anticlasiciștii au aerul să spună că clasicismul e mort. [...].

Ce-a fost muritor din antichitate, nu e clasic, iar ce e în adevăr *clasic*, nu e mort, ci supraviețuiește — acum și pururea!¹

*

În prefața „Poeziilor“ lui Hrisoverghi, marele Kogălniceanu stigmatiza pe numitul Belibou din Tîrgu-Neamț, care-și zidise un han cu pietre din Cetatea Neamțului.

Cu pietre din Cetatea Antică e construită însă, în bună parte, toată cetatea modernă, și Beliboi contemporani — cărora

nimene nu le cere să-și dărîme clădirea, făcută din și pe ruinele unei civilizații de atîtea ori superioare — țin să distrugă pînă și amintirea vechilor proprietari . . .

Brutală *damnatio memoriae*, explicabilă, totuși, în era aforismului: „*Der Mensch ist, was er ißt*“.

*

Ciudat lucru! De ce-or fi ținînd morțiș „realiștii“ noștri, să ne americanizeze, într-o vreme cînd America însăși se europenizează?

*

. . . „Prezentul și nevoile mari din jurul nostru“?

Dar, între aceste mari nevoi ale prezentului, este sau nu este și aceea de a ne păstra și crește toate puterile sufletești, capabile de a ne garanta existența morală și a ne ajuta dezvoltarea, de a stimula energiile creatoare de cultură românească?. Este, prin urmare, și nevoia de a ținea trează și a răspîndi oît mai larg conștiința personalității noastre *etnice*? Iar aceasta se poate face, ignorînd sau nesocotînd cele mai directe mijloace de înțelegere și întărire a cohesiunii morale cu familia de neamuri, căreia-i aparținem prin sînge? — Să mi se răspundă că nu, și voi înțelege „superba inutilitate“ a . . . discuției noastre.

Cerem noi, însă, să neglijeze cineva prezentul pentru trecut, ori să-l sacrifice trecutului?

Grădinarul cuminte îngrijește de rădăcinile pomului, nu fiindcă s-ar nutri cu ele, ci fiindcă, altfel, roadele înseși sînt în primejdie . . .

Nu antichitatea clasică în sine, pentru ea însăși, ci antichitatea pentru prezent, pentru nevoile prezentului și viitorului, — aceasta o voim.

Cu „superba inutilitate“ a educației clasice, în care americanizantii nu văd decît un formalism gol, suntem prea obișnuiți, ca să ne impresioneze . . . clișeu: ca o „sublimă inutilitate“ a fost taxată de altfel, de atîtea ori, literatura în genere! Doar epitetul e mai malițios sau mai elegant, — după împrejurări.

Nu vom discuta nici părerea, că n-ar exista nici o epocă mai aproape, „în toate sensurile“, de splendoarea antică, decît tocmai epoca de decadentă a Romei. Fiindcă, cine face această afirmație, se gîndește, desigur, filozofic, la spațiu și timp, dar la *Renăștere*, de pildă, ca înviere a spiritului *adevăratei splendori* antice, nu se gîndește deloc.

„De Decker . . .“. Îl cunoaștem de mult pe Joseph de Decker și i-am preferit totdeauna pe omonimul, care n-avea particula nobilitară și semna latinește: *Multatuli*, adică: „Multe-am-tras“ sau „Stan-Pățitul“. Îl cunoaștem dintr-un studiu, care spune mai mult prin titlul său decît prin cuprins: *Juvenalis declamans*. Cine nu vede în Iuvenal, cu biciul lui de foc, decît un „declamator“, nu e de mirare că nu vede în școala romană din epoca de decadentă decît numai părțile-i rele. Dar, afară de exagerarea tezei, ceea ce spune Decker despre artificialitatea, lipsa de contact cu realitatea vieții, a școlilor de retorică, s-a spus și s-a răs-spus, de nenumărate ori, ca și despre pacostea recitațiilor sau lecturilor publice, a „saloanelor literare“ din vremea aceea.

Unde e, însă, clasicistul, care a spus vreodată, că învățămîntul clasic trebuie să-și aleagă acest model, trebuie să urmărească acest ideal?

Legătura școlii cu viața? Dar nu e un filolog clasic acela, care a spus, că „în fiecare oară de latină trebuie să adie vîntul actualității“², și înseși formulele „*clasice*“, pe care cei mai convinși realiști le . . . declamă: „*Non scholae, sed vitae discimus*“ (Seneca), „*Historia est magistra vitae*“ (Cicero), nu vin din lumea antică?

Nu înstrăinare de viața și nevoile prezentului, ci pregătire sufletească pentru a-l înțelege mai bine, asigurînd astfel viitorul, vrem să aducem în școli, din *viața antică*, — nu din școlile retoricilor decadentei, cari sînt tot atît de departe de sufletul antichității, cît de departe sînt de sufletul unui Eminescu „pedanții cu ochi verzui“, cari cred că l-au înțeles și simțit, cînd știu să socoată exact silabele versurilor lui și să eticheteze, ca la farmacie, vrăjbele-i icoane poetice.

De ce să confundăm *metoda, sistemul*, cu *obiectul* însuși?

Nu voim să invocăm, în sprijinul clasicismului, motivul estetic. Frumosul e, cum s-a decretat, o „sublimă inutilitate“.

Dar celor ce nu vreau să știe de niciun alt criteriu, afară de cel utilitar, le atragem atenția, că, cu aceeași inexorabilă logică, s-ar putea conchide la inutilitatea Fiziologiei, de pildă, care nu pare a fi neapărat trebuitoare, pentru ca *homo sapiens* să digereze energic, — „veluti pecora“ . . .

*

. . . Sunt nenumărate rănilile, pe care ni le-a făcut războiul. Din fiecare din ele strigă o durere; pentru fiecare se cere un leac. Și mâna de samaritean care-l aduce, e totdeauna binecuvântată.

„Mais parmi toutes ces choses blessées est l'Esprit“ (Paul Valéry)³.

Și acest spirit rănit respinge amfora de aur, plină de balsamul sănătății și seninătății, pe care i-o întinde humanismul!

*

Nici un clasicist, care-și merită numele, n-a cerut vreodată eliminarea din program a științelor cosmologice ori, măcar, „hegemonia“ clasicismului.

Clasicismul n-are nevoie să uzurpe locul altor studii, pentru a și-l avea pe al său.

El l-a avut, înainte de „trifurcare“.

O dreptă *restitutio in integrum*, un just *status quo ante*, — iată tot ce reclamă.

*

Observați, dealtfel, că totdeauna clasicismul e în defensivă: cel ce atacă, mergînd uneori până la tăgăduirea dreptului de legitimă apărare al protivnicului, e realismul.

*

Adversarii serioși ai clasicismului, adecă aceia cari-l cunosc, recunosc folosul ce poate rezulta din el pentru formarea sufletească a tinerimii.

Dacă e însă așa, să i se dea posibilitatea de a-și produce roadele, făcându-se din el, în învățământul secundar, nu o validă ficțiune, ci o realitate vie.

Aceasta nu se va putea însă, dacă se adoptă principiul bifurcării sau trifurcării, care duce, fatal, la anemiarea și paralizarea secției clasice, — cel mai puternic contingent de tineri lipsindu-se de cultura clasică prin înscrierea la secția reală sau modernă.

Și să nu ni se obiecteze, că însuși acest fapt al alegerii altei secții ar dovedi, că aceasta corespunde mai bine aplecărilor speciale ale individului sau nevoilor actuale ale societății! — Pentru că, dacă în adevăr ar fi așa, cum s-ar explica atunci faptul, că la liceele, unde, din întâmplare, secția reală și modernă au câte un profesor „rău“ (ceea ce, în genere, înseamnă tocmai contrariul), atenția elevilor pentru secția clasică e atât de înduioșătoare?⁴ „Afluență“, „succes“ . . .

În vremi de arivism nerăbdător ca ale noastre, mai ales, nu e nicidecum de mirare, că, părinți și copii, sunt, în imensa lor majoritate, de părere, că liceul e un râu care trebuie trecut, dacă se poate, în curmeziș, pe unde e vadul mai bun, — și așa-zisul „spirit al timpului“ se confundă, din nenorocire, adesea, cu strategia microbilor, cari atacă organismul în „locus minoris resistentiae“ . . .

*

Cei mai buni propagandiști în favoarea învățământului clasic sunt profesorii „răi“ de „partea științifică“.

— *Vivent les „mathématicchiens“!*

*

Bifurcarea și trifurcarea mi se par tot atât de premature și nefirești, ca și ramificația unui copac chiar din rădăcină sau dela mijlocul tulpinii.

Nu tăgăduiește nimeni rostul ramurilor, purtătoare de flori și de fructe; dar trunchiul comun mai temeinic asigură, vădit, o mai bună filtrare și distribuție a sevei, supte prin rădăcină.

*

Înțelepții cari pretind înlăturarea clasicismului din școală pe motivul că profesorii de limbi clasice n-au totdeauna pregătirea necesară (cum o au, pasă-mi-te, totdeauna colegii lor de alte specialități), seamănă cu nebunul, care doboară o splendidă marmoră antică, pentru că a descoperit pe ea impurități de... ciori.

*

Se plîng mereu Universitățile, că liceele le trimit studenți mediocri, iar liceele, la rîndul lor, că Universitățile nu le furnizează profesori de elită.

E un cerc vițios: amîndouă părțile au dreptate.

Dar asta mai înseamnă, că și vindecarea răului trebuie să pornească din ambele părți.

*

Realistii abuzează de o etimologie superficial înțeleasă, atunci cînd vorbesc de „formalismul“ culturii clasice, în opoziție, chipurile, cu... realismul lor.

Real vine, în adevăr, de la res, dar asta nu înseamnă: nici că clasic ar veni de la... *formă*, nici că realismul e prin definiție amorf, nici că grija de elementul formal, mai pronunțată în educația clasică, ar implica inexistența unui conținut adecvat, unui „fond“ corespunzător.

Dacă natura acestuia e mai subtilă, mai sufletească decît cea a altor „obiecte“ de studiu, aceasta nu vrea să zică, deloc, că „formalismului“ clasic nu i-ar corespunde nici un substrat real.

Dar, la o adecă, se poate oare vorbi de o „formă“ pură altfel decît ca de o abstracție logică? Și însăși logica, desigur

cea mai „formală“ dintre disciplinele științifice, trebuie, oare, condamnată și ostracizată din programele de învățămînt, pentru aceasta?

*

Am ajuns să suspinăm după vremea, cînd se recunoștea unanim, limbilor clasice, măcar meritul unei excelente „gimnastice intelectuale“?

*

Gramatica, „filologia“, nu e un scop, ci un mijloc; dar un mijloc indispensabil.

*

Societatea actuală se arată totdeauna dispusă a face „tabula rasa“ de trecut:

„Au prezentul nu ni-i mare?“

Întrebatu-v-ați însă vreodată, dumneavoastră, cari cugetați „realist“ la Cluj și vă indignați împotriva „păcatelor“ arhaizanților obscuranțiști, unde am fi azi, dacă umilii dascăli de la Blaj n-ar fi stat să descifreze zăbavnic, la luminile Romei, trecutul național, urmărind cu ochi înduioșat și pios, în palimpsestul sufletului românesc, străvechile linii romane, peste care se așternuse, învălmășit, scrisul atîtor veacuri de barbarie?

*

„Antimodernism“?!

Concepția „statică“ a clasicismului a făcut loc de mult concepțiunii istorice.

Clasicism nu mai înseamnă pentru noi un „extract de trecut“ pe care l-am opune prezentului⁵, ci un generos ferment de viață și un imens capital de experiență, pe care elita spirituală a omenirii antice îl pune la dispoziția generațiilor moderne⁶ spre a le feri de rătăcirii periculoase și a îndrepta activitatea lor

creatoare în sensul unui maximum de splendoare și vitalitate, cum, pînă astăzi, singură cultura greco-romană a putut să-l atingă.

*

„Cînd ești englez, cînd ești născut într-o țară care a fost parte integrantă din imperiul roman într-o perioadă lungă cît aceea care s-a strecurat de la Reformă pînă astăzi și cînd ignorezi istoria acestui Imperiu, ești lipsit de acel simț al perspectivei care permite a vedea evoluția evenimentelor și reacțiilor zilnice; și cum poți vedea, atunci, viața națională, în toată întinderea ei?

„*Ne sutor ultra crepidam* poate fi adevărat pentru cîrpaci, dar omul de stat trebuie să încerce, ca și sculptorul, a privi corpul în întregimea lui, și el trebuie să fie impregnat, în toată ființa sa, de simțul istoric. Nu degeaba Europa occidentală a fost făurită pe nicovalea Romei.

„Aș vrea să vă amintesc epitaful Atenienilor cari au murit la Plateia: aceste versuri ar fi putut fi scrise tot atît de bine pentru tineretul nostru care s-a aruncat spre cîmpurile Flandrei acum unsprezece ani . . .

„Rămînem toți cu capul plecat, într-un sentiment de tristețe și de mîndrie care va învinge veacurile.

„Așa se face, că un cuvînt oarecare dintr-o inscripție latină, un vers din Antologie, o frază din Horațiu sau sfârșitul unui cor din Euripide zguduie fibrele cele mai tainice ale inimii noastre și evocă în mintea noastră mii de amintiri subconștiente și ancestrale“.

Vorbește astfel — pro domo sua — un profesor de limbi clasice?

Nu: vorbește Stanley Baldwin, primul ministru al Angliei de astăzi!⁷.

*

Clasicismul împacă, la noi, toate antinomiile; el are îndoitul avantajul de a corespunde, deopotrivă, și naționalismului și umanitarismului.

Ființa noastră etnică își are originea în viața română, iar civilizația Romei⁸ — transmitătoare, când nu e chiar creatoare, a civilizației antice — e însuși terenul comun, pe care se întilnesc popoarele de cultură ale lumii și vremii noastre.

*„Idealele ce luminează drumul po-
poarelor nicăiri nu sînt mai vii decît
pe mormintele mucenicilor cari au
pătimit pentru ele. Ca flacăra albas-
tră ce arde în noapte pe locurile unde
sînt îngropate comori, așa străluceș-
te, deasupra mormîntului singuratec,
gîndul etern și sacru, care li-a stăpî-
nit ființa“.*

LA MORMÎNTUL LUI LAZĂR

Idealele ce luminează drumul popoarelor nicăiri nu sînt mai vii decît pe mormintele mucenicilor cari au pătimit pentru ele. Ca flacăra albastră ce arde în noapte pe locurile unde sînt îngropate comori, așa strălucește, deasupra mormîntului singuratec, gîndul etern și sacru, care li-a stăpînit ființa. Și nu e suflet omenesc destul de trivial, ca să nu se smerească și înduioșeze cînd, peste vîlmășagul vulgar al preocupărilor momentului, cade, palidă, o rază din gloria ce-a apus . . . Pentru că, în orice normală dezvoltare istorică, generațiile sînt solidare: una de la alta aprinzînd făclia, una trecînd-o celeilalte; iar, cînd cea de pe urmă, mai norocoasă, învinge, înving toate cele care au precedat-o în cultul aceluiași ideal:

Νικᾷ δ'ὁ πρῶτος κᾶ τελευταῖος δραμών

Cu aceste simțăminte se apropie de mormîntul din Avrig Universitatea clujană, spre a aduce prinosul închinării sale profesorului de conștiință și energie națională, izbăvitorul prin carte românească al sufletului românesc.

Acum o sută și mai bine de ani, pornea din București spre Avrig, într-o căruță de țară, pornea zdrobit de suferinți fizice și torturat de dureri morale, Gheorghe Lazăr. Cuvinte amare, de jale și deznădejde, cădeau de pe buzele lui: „Doamne, cînd se vor sfîrși anii blăstămului?“

Blăstămul — îl știm: sînt toate acele împrejurări, care erau și nu trebuiau să mai fie, după frămîntarea națională și socială, în mijlocul căreia se profilează figura tragică a lui Tudor, martirul . . .

Venise acolo, cu ani înainte. Aducea cu el sfînta împărtășenie a idealului, Duhul Sfînt al Treimii din Ardeal . . . Un

secol de cugetare, de simțire, de mândrie și speranță românească se rezuma în el, prelungindu-se în nesfârșite năzuințe de viitor... Avea cu dînsul un talisman, pe care Clujul și Viena nu i-l putuseră smulge: superba *idee latină*, care ne-a scos din mormînt. Zdreanța asta mizeră, călcată-n picioare de uzurpatori, care era neamul nostru, de aici, era o zdreanță de purpură din împărăteasca mantie a Romei, sfîșiată și pîngărită de barbări...

O imensă putere clocotea în această conștiință: ea a făcut pe Lazăr — episod glorios, dar episod totuși — să săvîrșească minunea, atunci, în „anii blăstămului“...

Azi, anii blăstămului s-au sfîrșit.

La mormîntul de pribeag idealist din Avrig, peste care se boltește acum cerul liber al României Unite, aducem ție solie plăcută: Dreptatea neamului tău a biruit!

Pentru că am crezut ca tine, fanatic, îndărătnic, ireductibil, am biruit; pentru că am mers pe drumul însemnat de mîntea ta și sfințit de jertfa ta, de aceea am biruit. [...]

Dar mai e — în spiritul lui Lazăr — o notă, pe care se cuvine să n-o uităm acum.

Cînd părăsea Ardealul spre a merge la București, Lazăr îl părăsea — spun actele oficiale — și pentru că închinase, într-o grădină din Sibiu, „pro sanitate Napoleonis, Gallorum imperatoris“.

Romanismul lui nu era romantic. Curentului francez din Principate, care, prin suflul filozofic de toleranță temperase fanatismul paisian și-i netezise, astfel, calea spre noi, curentul latinist îi întorcea, prin el, cu prisosință, serviciul: din ideea descendenței romane naștea, în chip firesc și logic, sentimentul frăției romanice.

De aceea, din cîți înaintași ardeleni ar fi văzut bucuroși cu ochii, în războiul care ni-a dăruit România de azi, pe copiii Franței amestecîndu-și singele cu al vitejilor noștri, pe cîmpiile de luptă dintre Carpați și Dunăre, nu știu pe altul, care ar fi binecuvîntat mai din adîncul inimii această nobilă și fecundă *colaborare latină*, — care e și crezul Universității din Cluj, — decît Gheorghe Lazăr.

Glorie amintirii lui!

M. KOGĂLNICEANU

Era în anul memorabil al „luptei pentru limba românească“.

La Iași, în sala Teatrului Național, acela care fusese promotorul istoricei mișcări din capitală vorbea mulțimii venite să-i asculte solia.

În fraze ce se răpezeau învălmășite, tumultoase, ca valurile unui torent de munte, inundând auditoriul zguduit de emoție, el își proclama crezul.

La un anume moment, se auzi numele lui Mihail Kogălniceanu, întovărășit de această caracterizare: „cel mai mare moldovean din toate timpurile“.

Ce a fost atunci, nu se poate reda prin cuvinte.

Stenograful care, fiind chiar d. H. Stahl, era, nu numai un expert om de meserie, ci și un fin om de gust și cultură, înseamnă mai târziu într-o revistă a sa, acest episod într-adevăr unic: sala întregă, electrizată, sculându-se în picioare și întoarcându-se la locul lor, bătrânii ducându-și batistele, tremurătoare, la ochi.

Așa primeau moldovenii pe cel mai mare dintre ei, care se înfățișa astfel, deodată, sufletului lor, în orbitoarea lumină a apoteozei, pentru a ocroti sfatul cel bun și a binecuvînta hotărîrea cea dreaptă.

Așa îl primeau ieșenii lui.

Și unde putea să răsune mai adînc, mai vibrant și prelung numele acesta decît în Iași, — cuibul însuși al nașterii și copilăriei lui, dulcele rai idilic al Nicoetelor și Celestinelor de odinioară, al „muzei din Păscărie“ sau de pe „Rîpa Privighițoaii“ (azi e Prefectura județului, acolo) —, în vechea capitală patriarhală care a privit revărsarea geniului său fecund și multiplu, și, mai mult, în chiar incinta acelei instituții culturale, căreia-i închinase, tînăr, alături de Alecsandri și Negruț, și mai mult decît amîndoi împreună, munca lui fără preget, Teatrul Național („L.N.“, inițialele false care iscălesc cutare prelucrări de piese, sînt finalele numelui său: Mihail Kogălniceanu).

La Mihail Kogălniceanu, în adevăr, cultura, știința, literatura au precedat politica: de la studiile și publicațiile istorice și documentare, de la nuvelă și teatru, de la reviste și ediții de letopisețe, de la acea largă activitate de ziarist care stă la mijloc între cultura din care se hrănește și politica pe care o servește, — de la o întreagă și laborioasă operă de pregătire culturală, prealabilă și paralelă, venea omul politic.

Toată comoara de lumină îngrămădită într-o vastă minte ospitalieră și realistă, toată căldura adunată într-o nobilă și mare inimă de patriot, tot ce putuse culege, — adevărată „albină românească“ —, în străinătatea pe care —, niciodată n-a iubit-o pentru ea, ci numai pentru folosul ce se poate trage din ea pentru țară, — aducea cu el Kogălniceanu, intrînd în politică. Între dînsul și cei mai mulți din cîți se agitau în juru-i, era măcar o jumătate de veac de cultură.

Aceasta a fost blăstămul lui și binecuvîntarea noastră.

Ce a însemnat Kogălniceanu în politică, — nu e nimeni care să nu știe. Nu numai dintre ieșenii lui, dintre moldoveni: cel de pe urmă țaran, din cel mai întunecat și mai pierdut în suferință colțișor al pămîntului românesc, o știe, și, împreună cu a marelui idol popular, Vodă Cuza, amintirea lui venerată e vie în orice suflet.

În mersul nostru, penibil, pe drumul însemnat de dînsul, numele Kogălniceanului ne umbrește mereu, — asemenea copacului fabulos din legendă a cărui umbră era atît de uriașă, încît, spre a ieși din ea, unui călăreț, în goana fugarului, o sută de ani nu-i erau de ajuns . . .

P. MIHĂILEANU

Așadar e adevărat . . .

O fatalitate, stupidă pe cît de grozavă, un accident de tren, a făcut ceea ce fierul dușmanului se sfiise parcă să facă: a ucis pe profesorul Petre Mihăileanu.

E a doua rană pe care o primește, în inimă ei de mamă, Universitatea ieșeană, după aceea primită prin moartea, pe cîmpul de onoare, a profesorului Constantin Fedeleș. Și e o a doua asemănare între aceste morți, atît de tragic diferite totuși, aceea că trupul lui Mihăileanu, ca și acel al neuitatului nostru Fedeleș, n-a putut fi găsit, spre a i se da cel puțin, după cuviință, în țărîna iubită, odihna creștinească a mormintului.

Rămîne, pentru amîndoi, însă, cenotaful amintirii noastre înlăcrămate, în care se vor înfrăți pe vecie.

I-am fost elev la liceul din Pomîrla, unde se oprise, în treacăt, ca profesor de latinește. Era cel dintîi din cei doi-trei oameni de acolo cari nu desprețuiau să privească în sufletul unor copii necăjiți, și icoana lui se va găsi totdeauna acolo.

S-a dus apoi în Germania, la Berlin, unde și-a luat doctoratul în filologie clasică. Teza lui, despre propozițiile relative la Cicero (Berlin, 1907), este un model de lucru onest, solid și metodic.

Întors în țară, a fost numit agregat la catedra de limba latină a Facultății din Iași, și, în această calitate, a renovat, am zice mai curînd: a creat clasicismul la această universitate. Și nu e nici o exagerare de panegiric în această afirmație a noastră, pînă la venirea lui Mihăileanu, la Facultatea de litere din Iași, nu se știa ce este un seminarium de filologie clasică.

Raportul, tipărit în „Convorbiri literare“, prin care noul titular al catedrei semnala Ministerului lacunele constatate și mijloacele imediate de îndreptare, e un act care va rămîne în fastele modeste ale învățămîntului clasic de la noi. În el e Mihăileanu întreg: așezat, socotit, practic și idealist în egală măsură, echilibrat în înțelesul clasic al ombei, — un ideal de *aequanimitas*, de *sophrosyne* antică! Om înadins făcut, parcă, pentru a înțelege și tălmăci pe cei vechi!

Dar Mihăileanu nu era numai un excelent cunoscător al clasicității. Latina vulgară era și ea unul din obiectele asupra cărora se aplecase, cu iubire, spiritul său de cercetător serios. Îl interesau formele acelea provizorii, hibride, intermediare, care nu mai sînt latine și nu sînt încă neolatine, — larvele acelea

din care era să iasă roiul de fluturi al limbilor romanice actuale: a noastră, printre celelalte. Pregătise astfel, într-o vreme, o ediție a lui Anthimus, iar lucrarea lui mai întinsă în românește (cu un extras german), despre *Fragmentele latine ale lui Philumenus și Philagrius* (București, 1910), este și una din cele mai interesante contribuții la cunoașterea latinității vulgare.

Conștiințioasa lui activitate didactică, la catedră și, mai cu seamă, în seminarium, — unde era fericit că izbutise să obțină unele rezultate promițătoare — n-a împiedecat însă activitatea științifică a lui Mihăileanu: în timpul din urmă chiar, el prepara o monografie asupra lui Horațiu.

Moartea năprasnică a întrerupt pentru totdeauna această lucrare, pe care războiul o întrerupsese vremelnice, — prefăcînd în cenușă mina care o schițase în parte, creierul și inima care o fermentase în totul. Căci Mihăileanu nu înțelegea să facă știință, fără participarea întregii sale ființe: bătaie de cap și bătaia de inimă era pentru el știința, nu bătaia de joc fără conștiință și fără decență care e pentru atîția „deștepți“!

Acum profesorul învățat, ofițerul cavaleresc, prietenul fără păreche, omul cumsecade în sensul clasicului *vir bonus* — nu mai e printre noi.

Din valea plîngerilor în care ne-a lăsat, ce altă-i putem spune, mai frumos, mai intim și mai duios, decît cuvintele aceste, care nu se pot ceti cu ochii uscați, în limba ce i-a fost mai dragă după a noastră: *Tu semper carus* . . .

D. ONCIUL

. . . Alții, mai chemați a o face, vor zugrăvi portretul marelui dispărut, împletind, din lumini și umbre, complexul de însușiri ce alcătuiau această personalitate eminentă.

Pentru noi, din toate acele însușiri, una mai ales se desprinde, fundamentală: *seriozitatea, soliditatea*.

După romantismul marelui Hasdeu, la care inconsistența ipotezelor se ascundea de atâtea ori supt colbul unei imense erudițiuni, străbătut de scinteierile unei minți geniale și de curcubeiele unei imaginații aprinse, spiritul sobru, de măsură, de riguros și migălos control rece asupra documentelor, venea la timp, ca o reacțiune salutară.

Acest spirit respiră din întreaga activitate științifică, didactică și culturală, a lui Dimitrie Onciul. Iar suflul de patriotism care o înobilează, fără a o prejudicia cu nimic, nu se dezmințe — e locul s-o spunem — de la darea de seamă asupra „controversei româno-ungare“ (Teoria lui Rösler) pînă la cuvîntările comemorative despre Mircea cel Bătrîn și Kogălniceanu, din zilele de doliu ale ocupației.

Atîta, însă, e de ajuns pentru a se înțelege ce mare pierdere suferă știința și cultura românească prin încetarea din viață a regretatului învățat.

TEODOR BURADA

Prin trecerea la cele veșnice a decanului scriitorilor români din Iași, se încheie o activitate de șapte decenii: inaugurată în 1853, cu *Deplînele anecdote ale lui Balachirev*, și încoronată impunător, în 1922, prin volumul al II-lea din *Istoria teatrului moldovenesc*.

Înzestrat cu o aleasă cultură (la 1865, își lua licența în drept, la Paris), cu un puternic temperament artistic și o robustă natură sănătoasă, fostul magistrat și, mai târziu, profesor la Conservatorul ieșean era un pasionat diletant al etnografiei și folclorului, dar, înainte de toate, un neobosit pelerin al ideii naționale. *Impresiile din Țara Hațegului* și bocetele (miriologi)

macedonene sau cercetările asupra școlilor românești din Turcia se amestecă, în opera lui, cu nenumărate „Călătorii”: în Dobrogea, în satele moldovenesti din Cherson, la românii din Kamenitz-Podolsk, din Istria, din Moravia, din Craina, Croația, Dalmația, — pînă în Bitinia asiatică, unde era convins că descoperise rude în „pisticoșii” (ciobanii) exotici.

O viață întreagă a colindat astfel, fără alt sprijin și tovarăș decît dibla lui meșteră... A fost în insula Veglia, unde a stat de vorbă cu vestitul Toane Burbur, — „ultimul vegliot” al lui Bartoli, — și, în căutarea fără odihnă a urmelor de trecut românesc, a fost și la Sfîntul-Munte, unde a descoperit steagul lui Ștefan cel Mare. „Biserica” acestuia din Huși, „Podul de piatră, zis al lui Ștefan-Vodă, din Vaslui”, „Cîntecul lui Mihai Viteazul la românii din Macedonia”, „Rămășițele românești din Galiția” și „Secțiunea valahă de la Expozițiunea etnografică din Praga (1895)” sînt numai o parte din seria de publicații ce arată statornica preocupare a lui Burada de viața și istoria națională. Și, dacă, la toate acestea, vom adăuga studiul asupra muzicii lui Cantemir, cele douăsprezece „studii” pentru violină și, din vechi, vestitu-i „Almanah muzical”, vom înțelege de ce ieșenii socoteau pe venerabilul octogenar ca pe una din cele mai de preț podoabe ale orașului lor și ne vom închina adînc, în fața mormîntului său, ca înaintea unui mare exemplu de muncă și vrednicie.

DR. P. BUCȘAN

Cu adîncă durere citesc vestea sfîrșitului lui, și gîndul mi se duce înduioșat la tînărul firav, cu luminoși ochi de flacără, pe care l-am cunoscut, acum zece ani, la Vălenii de Munte.

Drumul vieții lui a fost, din nenorocire, prea scurt, ca să dea întreaga măsură a binelui de care medicul și ziaristul Bucșan era în stare.

Dar el a fost drept, fără nici o șovăială și nici o poticnire.

Căci în trupul acela fragil, pe care l-a sfărâmat, fără vreme, suferința, locuia un suflet mare, nedepins să capituleze înaintea ademenirilor și amenințărilor „puterii“.

La mormîntul din Sibiu vor fi multe flori și lacrimi multe... Prietenia noastră adaugă, pioasă, o floare pentru tinerețea apusă și o lacrimă, o caldă lacrimă curată, pentru soldatul căzut.

LA SICRIUL LUI GHEORGHE DIMA

Nobilul bătrîn, care ne părăsește, urmat de părerile de rău și binecuvîntările unui neam întreg, era din rasa superioară a luptătorilor prin suflet, cari sunt cea mai curată glorie a Ardealului, pămînt clasic al durerilor și speranțelor naționale.

Artist, el a adăugit visului patriotic toată strălucirea viziunii poetice. Arma lui a fost *cîntecul*. Misterioasă putere vrăjită, care mișcă pietrele și împlînzește fiarele, dar nu poate înmuia și împlînzi inimile tiranilor. În sonoritățile muzicii lui Dima, urechea lor bănuitoare descoperise sunetul lanțurilor ce se sfarmă... După fiecă cîntec al maestrului, după fiecare concert al lui, conștiința lor, apăsată de gravitatea păcatelor, simțea cum sufletul celor oprimați se împrăștează, crește, se umflă, năvălit de sufletul tuturor amintirilor trecutului, — și se temea. Gherla Clujului, — Fellegvár-ul, — a adăpostit, deci, la ceasul primejdiilor și al supremei dreptăți răzbunătoare, pe răscolitorul de suflet românesc prin cîntec. Gheorghe Dima a stat în temniță.

Dar au venit zilele luminoase ale triumfului. Îl văd, parcă, și acum: în acea neuitată vară a lui 1919, cînd dascăli români

din toate unghiurile se adunaseră la Cluj, ridicîndu-se pentru a mulțami înduioșat — și smerit, ca totdeauna, cînd era vorba de el, apărîndu-se, parcă, de omagiul ce se ridică, entuziast, către dînsul, — pentru iubirea ce i se arătase.

A fost apoi, peste cîtiva ani, — ani plini de rodnică muncă pentru întemeierea și organizarea învățămîntului muzical superior în Clujul românesc, — septuagenarul jubilar aclamat de toată suflarea românească.

Aceeași senină, discretă atitudine a omului nedepriș să bată monedă și medalii din meritele sale. Un înțelept și un caler.

Acum Gheorghe Dima se duce pentru totdeauna dintre noi.

Figura aceea de dulce severitate părintească, îmbinînd, într-o rară și fericită armonie, autoritatea și bunătatea patriarhului, nu va mai răsări de-acum în loja din dreapta a Teatrului Național, cu acea admirabilă devoțiune sacerdotală, pe care nu o au decît adevărații poeți ai artei.

Dar sufletul lui mare, sufletul acela creator, va rămîne pururea al nostru: în inimile, cari l-au iubit și venerat, în cîntecele, cari vor vibra de adierile lui, atîta timp cît va înflori o viață românească pe plaiurile acestea — în vecii-vecilor.

Odihnește în pace, bătrîn glorios al neamului meu! La căpătîiul tău sărac va veghea flacăra eternă a recunoștinții naționale și generații după generații vor rosti cu evlavie numele tău, — binecuvîntîndu-te într-un glas: pentru credința ta fermă și îndărătnică, pentru neobosita-ți trudă, pentru sfînta ta jertfă, pentru dumnezeiasca solie de dreptate, pe care ai proclamat-o, în auzul tuturor, de amîndouă laturile Carpaților maiestoi și veșnici, — veșnici ca numele tău simbolic și maiestoi ca însuși viitorul neamului nostru.

Slavă amintirii tale!

O LACRIMĂ PENTRU ION URSU

Misterioase socoteli ale Firii, care se fac fără noi, dar pe seama noastră și despre care atîta știm sigur, că nu cruță pe nimeni și că ne dor cumplit, au luat din rîndurile noastre, în plină vigoare a vîrstei, pe profesorul Ion Ursu.

Crescut în școlile înalte ale României libere și ale Apusului, feciorul de țăran din Cața aducea, în specialitatea sa, o stăruință și o pregătire pe care n-o aveau mulți.

Intr-o lume, în care tot al doilea ins se crede un geniu, osîndit să-și poarte crucea superiorității printre brute neînțelegătoare, Ursu a fost lovit și tăgăduit cu violență. Dar el a biruit. A biruit tenacitatea țăranului ardelean.

Și sufletul lui călduros a rodit în scrieri, care nu vor muri cu el, și într-o fecundă activitate didactică, de care cei ce s-au împărtășit vorbesc totdeauna cu duioșie.

Dar acest istoric erudit și acest dascăl de vocație era și un adevărat patriot.

Cînd, la sfîrșitul războiului, în a cărui adîncă legitimitate morală și necesitate istorică el crezuse fanatic, Universitatea Ardealului eliberat îl chemă la ea, Ursu își părăsi, fără șovăire toate rosturile vieții sale din Iași și alergă la Cluj. Era epoca neuitată a marilor emoții și a marilor neliniști, cînd visul, proaspăt coborît în realitate, palpita înfrigurat, ca o pasăre nedepinsă încă cu mîna care a prins-o, cînd sufletul românimei de aici exulta entuziast, în întăile-i avînturi de libertate . . . O neadormită operă de disciplină și pedagogie națională, o temeinică muncă de consolidare a idealului realizat se impunea imperios — și Ursu nu era omul care să i se sustragă. Peste cîțiva ani, cînd începutul bun se făcuse, cînd lucrurile se așezaseră și drumurile se neteziseră, el putea pleca, fără muștrare de cuget, cu conștiința datoriei împlinite, la București.

Vor trece anii . . .

Peste controversale ce ne pasionează, se va așterne, definitiv, inexorabil, praful uitării.

Dar, spre mormîntul de dascăl sărac din capitala României întregite și prin truda lui, gîndul pios al cercetătorilor trecutului nostru va călători adesea, mișcat, și tot mai des se vor auzi duiioase glasuri de plîngere pentru cel ce doarme acolo.

Căci acolo dorme un om, care a iubit cu pasiune două lucruri mari și veșnice: *țara sa și știința sa*, și le-a servit cu devotament, cu jertfe de multe ori dureroase, pînă în ceasul din urmă al vieții sale.

IOAN PAUL

Eram copil, într-un liceu din fundul Moldovei, la Pomîrla, cînd am auzit întii numele lui. Fusese pe acolo, ca delegat ministerial pentru examene, și lăsase amintirea unui examinator mai degrabă sever. Dar cărțile lui de școală — adevărate manuale clasice — îl precedaseră cu mult. Iar directorul „Institutului” nostru, poetul bucovinean Samson Bodnărescu, vechi prieten al său de la „Junimea”, avuse grijă ca, din modesta bibliotecă a elevilor, să nu lipsească volumul de „Omagiu” pentru Titu Maiorescu, în care I. Paul semna acel sugestiv și original „essay” plin de umor, de vervă caustică și spirit de observație, intitulat: „Pedagogie țărănească”.

Cînd, mîntuind liceul, intrai în Universitatea din Iași, Ioan Paul era pentru mine, astfel, o veche cunoștință. Mulți din colegii mei de aici îi fuseseră elevi. Și cu cîtă însuflețire vorbeau toți de el! Dorința mea de a cunoaște și altfel decît din scrisul său și vorbele altora pe omul acesta, — evident, o excepțională personalitate didactică, — nu făcuse decît să crească. Dar curagiu de a căuta ocazia potrivită îmi lipsea.

L-am urmărit, deci, mai departe, de la distanță, în manifestările sale publice. Cetisem conferința lui despre țăranul român și cel ungar, [...] și bănuiam că meșterul, care știa să zugrăvească așa sufletul omenesc, trebuie să fie și un minunat

povestitor. Prilejul de a-mi verifica această presupunere, — care era să fie strălucit confirmată, — mi se oferi, însă, numai foarte târziu: Paul era pe atât de scump la vorbă în public, pe cât de sfântos era în intimitate. Era un discret, un sfios.

M-am lăsat dar în voia întâmplării. Și ea mi-a fost favorabilă. Însărcinat vremelnic cu suplinirea unui profesor în concediu la două școli din Iași, unde funcționa și dînsul, l-am întîlnit. A venit el la mine, simplu, prietenos. Cînd i-am spus de cînd îl știu și cît doream să-l cunosc personal, mi-a răspuns zîmbind că se bucură, dar . . . se teme să n-am vreo dezamăgire. Și, ca voind să mă apere de umbra pe care credea că mi-o aruncase în suflet, adăugi numaidecît: „Zic unii, în glumă, că Ardealul e frumos de departe. Au dreptate; dar, de aproape, e și mai frumos! Fost-ai pe acolo?“

Nu avusem încă această fericire. Dar aveam o compensație: venise Ardealul la mine, în persoana unuia din cei mai simpatici exponenți ai săi.

Era om în puterea vîrstei, aproape tînăr, pe atunci, acest mîndru moț de la Hidiș, crescut în școlile Blajului lui Moldovănuț și purtat prin școlile cele mari ale Vienei. Înaintea și în urma lui, — culminînd în acea nobilă figură de profet și atlet al conștiinței românești luptătoare, care a fost Bărnuț —, atîția frați „de dincolo“ venise să samene la Iași, în patriarhalul și primitivul ogor al sufletului moldovenesc, pînea cea albă a învățaturii. Între ei toți, Paul are un loc aparte, alături de Miron Pompiliu, nedespărțitu-i frate de cruce, ardelean, ca și dînsul, de basarabeanul A. Frunză și alte suflete de elită. Un loc, pe care distinsa lui personalitate l-a umplut, pe care plecarea lui din Iași l-a lăsat pentru totdeauna gol și pe care istoricul viitor al învățămîntului din capitala Moldovei îl va însemna cu cinste și recunoștință.

Dar momentul cu adevărat mare, în care Paul și-a dat toată măsura sufletului său, a fost Războiul.

În tot Iașul „neutralității“ oficiale, n-a fost inimă mai caldă, mai pasionată, mai fanatic închinată idealului național, n-a fost voință care să arăte mai cu hotărîre drumul singelui spre Ardeal, decît Ioan Paul. Activitatea lui din acest timp va rămîne onoarea vieții sale. Prin scris, prin grai, în articole de ga-

zetă, în conferințe și discursuri de adunări publice, sufletul lui a vibrat, a palpitat, s-a luptat, s-a zbatut fără odihnă, pentru a nu se pierde prilejul cel mare și unic. De aceea, puțini oameni vor fi fost mai fericiți ca el, în acea memorabilă zi de august 1916, când România trase sabia împotriva călăilor milenari. În toate cumplitele încercări ce au urmat, inima lui a suferit adânc, dar nu s-a îndoit și nu s-a frînt nici o clipă: el credea în dreptatea cauzei noastre, credea în virtuțile neamului său, credea nezguduit în triumful final al aliaților noștri. Iar cînd ceasul mult așteptat bătu, n-a fost om pe lume mai răsplătit, pentru toate ostenele și speranțele lui, decît dascălul ardelean de la Iași.

El înțelegea însă, că marea operă, pe care oamenii de școală o datorau României întregite, abia acum începea. Apelul său de atunci, cătră toți profesorii ardeleni din Vechiul Regat, sună ca un adevărat ordin de mobilizare pe frontul culturii naționale din provincia dezrobită. Și mulți au răspuns la chemarea veteranului, rupînd ca și el rădăcinile unei vieți tihnite, „sfărîmîndu-și cuibul“, și înrolîndu-se sub steagul ridicat de el.

Îmi voi aminti pururea cu emoție ceasul binecuvîntat, în care dînsul, — devenit acum, de mult, un duios și părintesc prieten personal, — veni să-mi vestească invitarea la Cluj, pentru instruirea celor dintîi trupe de dascăli români ai Ardealului liber. Și cine ar putea uita tot ce-a venit după aceea? Pelerinajul pios la mormîntul lui Moldovănuț, din Blaj, sau, pe urmele lui Iancu, la Cîmpeni, la Vidra, peste tot, cercetînd, descosînd, scormonind amintiri ațipite (pregătea o monografie asupra „Craiului munților“, din care splendidul „Florică Cete-rașul“ era un episod lăaturalnic și un prodrom); apoi apriga, răbdătoarea, neodihnită muncă de fiecă zi, pentru edificarea sufletului tinerimii, în cuprinsul Universității, și, dincolo de ea, în cadrele largi ale „Extensiunii Universitare“ și „Astreii“, pentru premenirea spiritului public românesc prin cultură.

Pentru această nobilă misiune patriotică, în care vedea acum tot rostul existenței sale, ar fi dorit — el, înțeleptul, căruia fermecătorul miragiu al plăcerilor vieții nu-i putea as-

cunde zădărnicia și amărăciunile ei — ca boala, care-l mina de la un timp, să-l mai cruțe.

Dar soarta a vrut altfel. Și moartea, care i-a închis fulgerător ochii, l-a surprins pregătindu-sei de plecare, peste un ceas, la Bistrița, unde-l așteptau dornici ascultătorii conferințelor „Extensiunii“.

Acum va pleca, să-și doarmă somnul de veci, la Iași.

A fost cea din urmă dorință a sa. Nu doar, că, în mediul de aici, n-ar fi întâmpinat iubire și prețuire destulă: oameni răi și neînțelegători sînt pretutindeni, și oameni buni nu lipsesc nicăiri. A dorit Iașul ca sălaş din urmă, pentru că acolo și-a trăit partea cea mai bună și mai frumoasă a bărbăției, acolo a visat și a suferit mai intens pentru gîndul cel mare, pentru că în pămîntul lui ospitalier, s-au coborît rămășițele copiilor săi răposați.

Se și cuvenea ieșenilor, pentru cît l-au iubit, prilejul de a-i putea aduce un suprem omagiu. Nicăiri ca acolo, la Iași, nu vor fi lacrimi mai calde, și mai multe pentru dînsul. Nicăiri, decît doar undeva, într-un orașel tihnit din Ardeal, unde ochii oboșiți și buni ai unui moșneag foarte bătrîn se vor umezi mereu de-acum și glasul domol va dojeni pe nepotul, care, după ce, o viață întreagă, s-a străduit să-i facă numai bucurie, i-a făcut acum, pe neașteptate, cea mai mare supărare ce i-o putea face, — luîndu-i înainte pe drumul eternității . . .

TUDOR PAMFILE

Prin moartea, în floarea vîrstei, [...] a ofițerului cu trup de uriaș și suflet de copil, folclorul românesc a pierdut pe cel mai harnic și — împreună cu răposatul Marian — cel mai fecund cercetător al său.

De la 1908, cînd a apărut colecția sa de *Cimilituri românești*, în seria de publicații „Din viața poporului român“ a Academiei Române, pînă acum cîteva luni, cînd o misterioasă boală l-a doborât pe neașteptate, în toiul activității sale [...], Pamfile n-a încetat de a fi albina harnică a folclorului nostru, adunînd din florile cîmpului și depunînd în faguri mierea sufletului popular, fără a se lăsa descurajat nici de indolența de trîntor parazit a „publicului rafinat“, nici de înțepăturile veninoase ale cîte unei viespi filologice: pentru că iubirea lui de popor și de muncă era mai tare decît toate obstacolele.

Se cuvine însă, să spunem, că, în schimb, sprijinul Academiei Române nu i-a lipsit niciodată.

Mai toate lucrările lui, — afară, bine-nțeles, de revistele „Ion Creangă“ și „Miron Costin“, ori de cutare schiță apărută în „Convorbiri literare“ și atîtea alte povești publicate prin „Floarea darurilor“, — au văzut lumina tiparului în editura acestei înalte instituțiuni de cultură: fie în „Analele“ ei (ca *Jocuri de copii*, 2 vol., completînd pe I-iul, apărut în 1909), fie în colecția de studii și cercetări sus-citată (ca: *Industria casnică la români*, 1910; — *Sărbătorile de vară la români*, 1911; — *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări*, 1911; — *Cîntece de țară*, 1913; — *Povestea lumii de demult*, 1913; — *Sărbători de toamnă și postul Crăciunului*, 1914; — *Crăciunul*, 1914; — *Cromatică poporului român*, 1914; — *Diavolul*, 1914; — *Cerul și podoabele lui*, 1914; — *Agricultura la români*, 1915; — *Mitologie populară*, I, 1916; — *Văzduhul*, 1916). Ba, cutare din ele a fost și „încoronată“.

Între hîrțile rămase de pe urma lui sînt, însă, multe (volum întregi) care așteaptă să vadă și ele lumina publicității. Le-am avut în mîni, parte din ele, și, fără îndoială, — dacă nu culegerea de „Kryptadia“, — cele mai multe ar merita această favoare.

FRIEDRICH LEO

„Les dieux s'en vont . . .“

După marele Vahlen, „ultimul humanist“¹; după Skutsch, acest minunat suflet latin, cu sclipiri de geniu, rătăcit în lumea germană; după octogenarul patriarh al clasicismului britanic, Ellis, — Leo însuși, marele pontifice ale filologiei latine contemporane, se coboară în Împărăția umbrelor.

O adevărată „Götterdämmerung . . .“²

Friedrich Leo moare la Göttingen, unde a profesat tocmai un sfert de veac, în vîrstă de 63 de ani.

De la 1873, data promoției sale³, pînă în clipa în care o moarte nerăbdătoare — *cita mors* — l-a smuls pe neașteptate vieții, fiul medicului modest din Regenwalde, abilitat în 1877 la Kiel, a mers crescînd în muncă și crescînd în strălucire. Și fu strălucire! Căci, dacă Leo n-a fost o glorie exuberantă, cu eterne scînteieri și iradiatii universale, ca genialul său prieten Wilamowitz — „Uldaricium sidus“ —, un exponent luminos al suveranității spiritului, un „princeps philologorum“ în cel mai autentic înțeles al cuvîntului, a fost desigur.

Lucrările sale de critică a textelor și exegeză literară, începînd cu studiul asupra lui Seneca (1873, în volumul de „Commentationes“ închinat profesorului său, F. Bücheler) și acel asupra lui Tibull (1881, în „Philologische Untersuchungen“ ale lui Kiessling și Wilamowitz), — ambele, preludii ale unor ediții critice, din care însă n-a apărut decît prima —, și culminînd în *Plautinische Forschungen* (1895, a 2-a ed. 1912); cercetările sale de metrică (*Der saturnische Vers*, 1905) și de istorie literară (*Die plautinischen Cantica u. die hellenistische Lyrik*, 1897; *Die griechisch-römische Biographie*, 1901; *Der Monolog im Drama*, 1908); edițiile critice (Seneca tragicul, Venantius Fortunatus⁴, Plaut, „Culex“, Iuvenal etc.); nenumăratele articole științifice (unele, ca acelea despre originea satirei romane și despre dubletele din Juvenal, esențiale!) sau polemice (contestat la început, Leo a avut mult de luptat pînă să triumfe!),

sămănate prin periodice și publicații savante, în special în „Hermes“ și în „Göttingische Gelehrte Anzeigen“ (unele recenzii, cum e aceea a ediției lui Propertiu de Rothstein, ating dimensiunile unor adevărate monografii!), — toate, pînă la cea din urmă notiță, reprezintă o cucerire pentru știință, — fie că ar cuprinde revelația unor orizonturi necunoscute sau risipirea unor erezii specioase, fie că nu fac decît să rețușeze o eroare de amănunt ori să aducă, în sprijinul unui adevăr neîndreptățit, dovezile capabile de a-l reabilita și impune.

„Thesaurus linguae latinae“, uriașa întreprindere a celor cinci Academii germane, îl avea între directorii săi: ca și Mommsen, care-l indicase ca succesor al lui Kaibel la „Hermes“, Leo era și un admirabil spirit organizator.

Dar marele savant nu s-a închis în turnul de fildeș al specialistului aristocratic, departe de vulgul trivial și profan, ci s-a coborît în mijlocul acestuia — prin lucrări de popularizare, ca aceea din „Kultur der Gegenwart“ —, vestindu-i evanghelia sa, trudindu-se a-l iniția în tainele acelei literaturi, de o aspră frumusețe virilă, care e literatura Romei. Iar, cînd, acum un an, o societate culturală din Berlin l-a rugat să fie o conferință, Leo a venit bucuros și — după ce, altădată (1904), într-o măiestră dizertație rectorală, schițase atît de luminos fizionomia originală a literaturii latine —, el, care n-a înțeles niciodată diplomația modernă care pretinde că poate păstra vie antichitatea clasică înmormintînd jumătatea cea mai bună a ei, a vorbit de astă dată despre: „Însemnătatea limbii grecești pentru cultura germană“, invocînd, în evlavie ascultătorilor, Sfîntul Duh al Eladei păgîne.

Fără indoială, acest preot crede în Dumnezeuul său, și, pentru el, ca și pentru marele Renan, „le miracle grec“ este o forță de o actualitate perpetuă.

Vorba lui — Leo și-a cetit conferința⁵ — n-avea nimic din verva științietoare, din pateticul vibrant al lui Wilamowitz, nimic din capriciosul și tumultuosul ritm al elocvenței acestuia, nimic, mai ales, din acel unic *ethos*, marțial și jovial totodată, care lasă să se audă în tot momentul, îndărătul solemnității lui epice, icnitul ștregăresc al umorului ce se pregătește a-i sparge chiurasa — ușor, cum sparge ghiocelul primăvăratec

crusta zăpezii întîrziate —, înflorind-o, cînd oratorul însuși pare a se aștepta mai puțin, în zîmbetul glumei triumfătoare. Avea însă un relief, o claritate și o pregnanță, o putere de expresie și persuasiune, avea, mai presus de toate, un accent de sinceritate și o nobleță care nu-și află părechea decît în extrema distincție a persoanei vorbitorului — *ῥοος θεοῶν* —, cu recele surîs ușor în ochii liniștiți și adînci, cu impunătoarea arhitectură a capului stil Mommsen.

„Traducerile ajută mult“, zicea el, „și ele pot căpăta chiar o însemnătate universală, cum o arată Homer al lui Voss și Shakespeare al lui Schlegel; din exemplul lui Schiller se poate vedea că geniului și din conducta de apă îi țîșnește izvorul inspirației („die Musenquelle sprudelt“). Dar puterea traducerii se oprește la o îngustă linie de hotar, ca și aceea a mulajului de ghips. Viața rămîne ascunsă în limba originalului, cu infinitul joc de nuanțe ale cuvintelor și intima structură individuală a propozițiilor: în ea singură versul își are viața, gîndul, culoarea și simțirea, parfumul“⁶.

Viață, parfum, culoare are — să nu-l fi tradus! — pretutindeni scrisul lui Leo, chiar în cele mai aride subiecte. Miticului rege frigian, căruia ațiția, chiar dintre spiritele de elită, preferă a-i sămăna în alte însușiri, Leo i-a sămănat în aceea, dumnezeiască, de a preface în aur tot ce atîngea.

Dar opera care sintetizează mai deplin știința și talentul său, este, fără îndoială, ultima, „Geschichte der römischen Literatur“ (1913).

Din nenorocire, această operă, — căreia, în locul epigonilor săi, seninul Boissier i-ar zice, ca și capodoperei lui Mommsen, pe care o amintește: „oeuvre savante et vivante à la fois“ —, s-a oprit acum, pentru totdeauna, la întîiul volum: un *torso*, pentru a cărui întregire nu există meșterul congenial.⁷

Într-o prelegere rămasă celebră, la Oxford, Wilamowitz, — făcînd aluzie la un episod din Homer, — zicea: „Știm cu toții că umbrele nu vreau să vorbească, pînă ce nu beau sînge: și noi trebuie să li dăm sîngele inimii noastre!“

Acest suprem tribut de sînge, fără de care epifania duhurilor rămîne zadarnică și pe care orice interpret onest al trecutului li-l datorește, Leo l-a plătit bucuros, din bielsug.

De aceea, pentru el mai mult decît pentru alții, umbrele n-aveau taine, de aceea — cu sau fără „Charités“ și cu sau fără ironii postume —, în Seminarul de filologie din Göttingen, duioasa atmosferă morală din „Manuscriptul pierdut“ al lui Freytag era o nobilă și firească realitate. „Căci“, zice romanțierul acolo, „cel mai frumos privilegiu al profesorului este că el înobilează sufletele tinerelor generații, nu numai prin știința, ci și prin personalitatea sa“; iar adevărații oameni mari nu sînt — cum vrea Emerson — aceia, cari „întrec cu un cap pe toți contemporanii lor“, ci aceia, la cari — după fericita expresie al lui Gomperz — „supt un cap rece stă o inimă caldă“.

Acum, marele vrăjitor de umbre este el însuși o umbră.

Negurele morții s-au lăsat, grele, între lumina lui și durerea noastră.

Dar cine, prin el, a iubit trecutul, cu maiestatea calmă a lumilor moarte, cine, printr-un cuvînt al lui, a văzut răsărind înaintea-i viziunea splendorilor apuse, — pentru acela Leo e viu.

Și viu va rămînea, în fuga anilor, pentru oricine, cu iubire, se va apropia de opera lui — *κτῆμα ἐς αἰὲν* — monument mai scump decît oricare și mai durabil ca toate, pentru că se confundă cu însuși eroul al cărui suflet circulă în el.

Și, dacă e o fărîmă de adevăr în vorba poetului „*qui coluere coluntur*“, — vor fi mulți s-o facă: căci în templul Trecutului n-a fost preot mai plin de osîrdie decît Friedrich Leo.

H. MORF

Nu împlinise 67 de ani, cînd a părăsit, la 23 ianuar 1921, toate rosturile lumii acesteia, elvețianul care, în 1909, luă succesiunea gloriosului său compatriot, Adolf Tobler, la catedra de romanistică a Universității din Berlin.

Fiu de profesor, elev al cunoscutului lingvist H. Schweizer-Sidler, la Zürich, și al nu mai puțin cunoscutului romanist Ed. Boehmers, la Strassburg, unde promovă, în 1877, cu o dizertație (*Die Wortstellung im altfranzösischen Rolandsliede*), despre care Gaston Paris — marea personalitate ce avea să-l influențeze atîta, în cariera sa științifică și didactică — se exprimă elogios; întreprinzînd, ani de-a rîndul, călătorii de studiu în țările romanice (Spania, Italia, Franța, România); cercetînd mereu, cînd graiul acestora (*Die Untersuchung lebender Mundarten und ihre Bedeutung für den akademischen Unterricht* sau *Die romanische Schweiz und die Mundartenforschung*), cînd literatura lor (*Vom Rolandslied zum Orlando furioso* sau *Die französische Literatur im Zeitalter der Renaissance*), cînd pe amîndouă împreună (*Aus Dichtung und Sprache der Romanen*); colaborînd mai tîrziu, ca editor, la vestitul „Arhiv“ al lui Herrig, cu importante contribuții din același domeniu, — Heinrich Morf aducea la Berlin, nu numai o strălucită făgăduială de viitor, ci și un întreg trecut de muncă și un crez științific pe care-l propovăduise fără șovăire (v. *Das Studium der romanischen Philologie*). De aici, marele lui ascendent moral, dar și de la o puternică minte biruind prejudecățile, de la o caldă și nobilă inimă, pe care războiul avea s-o rănească de moarte. Căci ceea ce l-a răpus pe Morf n-au fost numai privațiunile de ordin material, care au ajutat vechiului rău ascuns să-l răpună, ci și tragicul naufragiu al unui vis, pe care-l visase pe urmele marelui său maestru, Gaston Paris, și-l proclamase în zgomotul tunurilor, *Marte saeviente*: „*Die Civitas Dei* der Wissenschaft“...

Ce a făcut Morf la Berlin, — unde am avut norocul să-l ascult, — ca profesor și ca membru al Societății Filologice de acolo, a spus-o, mișcat, un elev al său, dl. Erhard Lommatzsch, în piosul cuvînt funebru publicat în „Arhiv“ (vol. 142, p. 78 sqq.).

Ca opere științifice, *Zur Sprachgliederung Frankreichs* (pe baza Atlasului lingvistic al d-lui Gilliéron și a rolului dialectologic al diecezelor, semnalat încă din 1891 de abatele Rousselot) se adaugă, impunător, la puternica sinteză asupra literaturilor

romanice din *Kultur der Gegenwart*¹ și înnoitoarea prelucrare a *Istoriei literaturii franceze în sec. al XVIII-lea* de Hettner.

Oricât de bogată însă, opera care a apărut supt însuși numele autorului e mult mai mică decât aceea apărută supt numele elevilor săi: ca și C. Jireček, H. Morf scria, așa-zicînd, prin aceștia. Și cite unul, ca Tappolet, o mărturisește duios. El însuși care n-avea superstiția cantitativă a volumelor, avea totuși conștiința enormei munci închise în micul număr de pagini de sinteză ce dădea: „Fie, ca lectorul specialist să nu uite, că acela care tratează un mare domeniu de cercetare într-o expunere succintă fără aparat de note critice, adeseori e nevoit, ca rezultatul unei laborioase cercetări de detaliu să-l exprime într-o scurtă propoziție, într-o simplă turneură, sau ca o serioasă polemică cu o părere contrarie s-o cuprindă într-un singur adiectiv“ (*Geschichte der neueren franz. Literatur*, I, „Prefață“).

IOAN URBAN IARNÍK

A adormit, patriarhul . . .

De-acum nu va mai vorbi, cum o făcea atît de bucuros (v. „Convorbiri literare“ din 1909), despre „Drumul pe care a mers“ spre inima noastră, învățîndu-ne de timpuriu graiul (*Însemnătatea studiului limbii române*, tipărită și-n rev. „Transilvania“ din 1917, e însăși dizertația sa de habilitare ca docent de romanistică, la Viena, în 1878, în fața lui Miklosich și Musafia, iar *Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen*, tradusă în rev. „Ion Creangă“ din 1913, datează încă din 1877) și străbătîndu-ne țara (v. însemnările autobiografice amintite, din „Convorbiri“, și scrisorile din 1879, apărute acum și-n „Transilvania“ sus-citată). Alecsandri, Maiorescu, Odobescu, Caragiale, Ispirescu și atîtea alte figuri luminoase ale Renașterii

noastre literare erau vechi cunoștințe ale acestui minunat „hagiu“, care ascultase la „Junimea“ lectura lui *Despot-Vodă*. Și un alt „hagiu“, tot atât de minunat ca și el, admirabilul „peregrin transilvan“, I. Codru-Drăgușanu, apare în scrisorile amintite: e „fostul vice-șpan și actualul prezident al oficiului de orfani și de văduve“, care-l „pofteste, ca, folosindu-se de căruța sa, să viziteze Făgărașul“. În regretatul nostru A. Bârseanu, va afla mai apoi colaboratorul la vestita culegere de „Doine și strigături din Ardeal“, pe coperta căroră apar înfrățite numele amîndurora.

Și, de atunci, din eroicele și îndepărtatele vremuri, în care ne zbuciumam în războiul pentru neatîrnare, pînă la ceasul suprem al izbîndirii visului nostru național, bucuriile, ca și durerile noastre, au fost și ale lui. De aceea, atunci cînd veteranul dascăl de la Universitatea cehă din Praga, slobodă acum și stăpînă pe destinele ei, venea, sînt cîțiva ani, în România întregită, ca sol al nației sale liberate, spre a vorbi de tot ce ne-a legat și ne leagă laolaltă, a fost, în tot sufletul nostru, o înduioșată tresărire de recunoștință. Conferințele sale — și ale vrednicului său fiu, d. Hertvig Jarnik, — au rămas, într-o prețioasă broșură comemorativă, ca și aceea despre „Șezătorile românești de pe Muntele Sion din Praga“, în care se povestesc isprăvile de nobilă caritate creștină ale abatelui Zavoral; dar bătrînul — s-a dus: era în seara vieții (născut în 1848, la Poštýn, în Boemia) și noaptea mormîntului era, din nefericire, așa de aproape . . .

Romaniștii sau filologii sadea pot regreta în el pe autorul prețiosului indice la Dicționarul etimologic al lui Diez și pe autorul unor interesante cercetări relative la limba albaneză: noi plîngem în Ioan Urban Jarník un scump prieten de o viață.

Requiescat in pace!

IV SCINTEI

„... Să fii om, om întreg! Să ai, adică, acel resort intim de reacțiune împotriva presiunilor mediului, fără de care nu există o personalitate umană. Să păstrezi, Anteu viteaz, fără întrerupere, contactul cu inima nației tale. Atita!“

berdasarkan hasil analisis data yang diperoleh
dari penelitian ini menunjukkan bahwa
terdapat pengaruh yang signifikan antara
faktor-faktor tersebut terhadap hasil
penelitian ini. Hal ini dapat dilihat dari
nilai p-value yang lebih kecil dari 0,05.

Adevăratele valori nu fug de lumină, învăluindu-se în mister.

Numai putregaiul are nevoie de întuneric, pentru a străluci.

*

A vorbi într-o adunare este, oarecum, a te dezbrăca în public.

E, deci, o anumită lipsă de pudoare în practica oratorică, și doza ei crește în măsura sincerității oratorului.

*

În contact cu împrejurările, supt acțiunea timpului cea mai dibaci aurită mediocritate „își arată arama“, asemenea monedelor calpe.

*

Memoria este o criptă funerară. Răscolirea ei e, uneori, mai mult decît o indiscreție: e o impie violare de morminte.

*

Dacă poezia n-ar fi decît ciripit, toți vrăbioii ar fi rivalii lui Eminescu.

*

Eminescu — flacăra albastră ce adie, după credința poporului, pe locul unde e îngropată o comoară. Alecsandri — un robinet de apă de trandafiri, suavă și călduță.

*

„Junimea“? — O congregație de cărturari și farisei, avînd ca divinități pe Kant și Schopenhauer.

*

„Părintele gustului și gestului estetic la români“.
Ar fi, poate, o definiție a d-lui Maiorescu.
(O supunem d-lui revizor al valorilor literaturii românești,
E. Lovinescu).

*

Un umil aprinzător de luminări în templul culturii naționale, — așa trebuie să se socoată pe sine orice cărturar modern.

*

Om providențial este acela care, peste vicisitudinile momentului, vede — și știe să aștepte, pentru botezul întru izbăvire al neamului său — clipa binecuvîntată cînd îngerul Domnului se coboară și turbură apa.

*

Ca să vorbești bine despre un subiect, nu e de ajuns să-l ai în cap: și inima trebuie să-ți fie plină de el.

SCINTEI

(1)

Cugetările, față de o operă întinsă, sînt ca stelele față de soare: ele pălesc și dispar dinaintea lui, dar, în ele, sînt fiecare sori.

Fiecare cuvînt e o lacrimă.

Un cuvînt, un gînd plătește atîta, cît plătește cel ce-l rostește.

Cînd Galilei a spus că pămîntul se mișcă, el a spus, — intelectual, — același gînd, pe care-l repetă orice papagal...; dar — cîtă deosebire! De unde, dacă nu din valoarea etică a vorbitorului?

Orice neam are o menire în omenire.

Orice profesiune se poate înțelege în două feluri: ca o funcțiune (izvor de drepturi) și ca o misiune (izvor de îndatoriri).

A scrie pentru că ai luat bani nu e tot una cu a lua bani pentru că ai scris, — deși nici absolut diferit...

Adevărul pur e, cel mai adese, foarte dur. Pur, dar dur! Nu „la raison du plus fort est toujours la meilleure“, ci „la raison la plus forte est toujours la meilleure“.

Știința e, în același timp, și microscopie și telescopie.

Știință pură, și deci purulentă.

O descoperire științifică se poate verifica și confirma *experimental*, dar ea începe totdeauna *mental*.

Printre ruinele trecutului, istoricul culege floarea nemuritoare a experienței umane și o înfățișează celor ce vin: ici ca pe un duios și gingaș *nu-mă-uita*, colo ca pe un tragic și solemn *memento*.

După război, când zăngănitul armelor a încetat, se aude, din ce în ce mai pronunțat, un bîzîit de muște...

Sînt diplomații care stabilesc... punctuația, cu negru, în textul, scris cu sîngele popoarelor, al istoriei universale.

Cine vrea să joace un rol public, trebuie să aibă două lucruri: o moară (gura) și o comoară (mintea).

Dacă n-au decît comoara, vai de capul lor; dacă au numai moara, vai de capul celorlalți!

Re, ore, more, amore: prin probe înfățișate elocvent, cu ethos și pathos, se obțin biruințele oratorice.

Un gest nepotrivit *șterge* vorba, în loc s-o *sublinieze*.

Unde nu e suferință adevărată, nu va fi poezie.

Ca să plîngă lacrimile-i de mărgăritar, biata moluscă marină trebuie să fie bolnavă.

Între psihologie și logică e aceeași deosebire ca între Racine și Corneille: unul zugrăvește pe oameni cum sînt, celălalt așa cum trebuie să fie — respectiv fenomenele sufletești.

Sau, altfel formulat:

C. zugrăvește pe oameni așa cum ar trebui să fie, R. — așa cum sînt. [Înlocuiți] oamenii prin *fenomene sufletești* și veți avea deosebirea dintre logică și psihologie.

Scriitorul trebuie să vibreze la adierile sufletului național ca harpele eoliene la cea mai ușoară suflare de vînt.

O literatură poate muri de mai multe boli: de cosmopolitism, de snobism, de diletantism, de prețiozitate . . .

Mai bine să fii poet fără să scrii versuri, decît să scrii versuri fără să fii poet.

Viitorul se prepară în bună parte, reparînd rănile trecutului.

A merge pe drumul bătut al rutinei e, desigur, mai sănătos decît a bate cîmpii tuturor inovațiilor aventuroase.

Prejudecățile sînt măsele stricate: ele trebuie înlăturate, oricît de dureroasă ar fi operația.

În oceanul vieții, oamenii sînt ca niște luntri — și atîtea fără cîrmaci. Adevăratele personalități sînt însă, nu bărci, ci *insule*, pe care valurile Mării le bat, dar nu le îneacă!

Superioritatea asupra mediului e lucru jenant. Cînd nu ai în buzunar monetă măruntă, ci numai aur, traiul e incomod.

Mediul nu explică decît mediocritatea.

Gura și ura: cele două mari calamități ale omenirii.

A fi idealist nu înseamnă a te pierde în *nori*, după cum a fi realist nu înseamnă a te bălăci prin *noroi* . . .

Eroism și egoism — diferă mai mult decât prin o literă.

Ora et labora — să crezi și să lucrezi!

Destulă încredere pentru a întreprinde *ceva*, destulă neîncredere pentru a nu întreprinde *orice*, — asta e „măsura“.

O memorie neguvernată de inteligență e un haos.

Între amor și Roma — aleg pe aceasta.

Ad astra per castra!

Mai bine „infirm“ decât *infam*.

Sînt oameni a căror atitudine în viață nu e decât o continuă oscilație între altitudine față de cei mici și platitudine față de cei mari.

A da din coate nu e cu nimic mai uman decât a da din coadă.

„Să nu-ți faci ție chip cioplit!“

Scripturile trebuiesc completate: — Nici *necioplit!*

Prefer o inimă de aur unui caracter de bronz și unei energii de fier.

E metalul mai nobil . . .

Quod licet Iovi, non licet bovi, — se citează de obicei.

Inversa e, poate, și mai adevărată: *Quod licet bovi, non licet Iovi*.

Mefistofelia (Mephisto + Ofelia).

Nu cred ce spui, fiindcă . . . nu spui ce crezi!

Ce tace gura, spune figura.

Sînt clipe, cînd demonul din noi, adormind pe îngerul-bun, se arată, zîmbitor, la ferestrele ochilor, — ca un elector care a [ieșit] pe balconul clubului său.

Detest masca, dar voalul nu-mi displace.

Sînt lovituri morale-mortale.

Nici o carieră fără barieră.

Modestus, non molestus.

Modestia saepe est molestia.

O prietenie adevărată este, în viață, ceea ce e o oază în pustiu: un colț verde de umbră, în infernul fierbinte și galben al nisipului nestatornic. Dar, ca și pustiu, viața e plină de mirajuri.

Prietenia e ca vinul; cu cât e mai veche, cu atât e mai bună.

Nu orice *sfetnic* e un *sfeșnic*.

Prietenii îți umflă meritele, dușmanii ți le scad. Tu, dacă ești cuminte, nu-i crede pe nici unii și vezi-ți de treabă în pace, fără trufie și fără deprimare.

Dunărea, puțin înainte de vărsarea în Mare, nu disprețuiește contribuția Teliței și Taiței. Până la capătul zilelor sale, omul de ispravă profită de experiența și sfatul *oricui*.

Știu că nu sînt chiar atât de bun cum spun prietenii, nici așa de rău cum cred dușmanii.

Criteriul în atitudinea trădătorilor: *cui prodest?* combinat cu *quem prodit?*

Partizanii sînt idolatri, adversarii îl — latră.

Bătrînețea e, prin ea însăși, o obositoare ascensiune: urci scara anilor. De aceea cine vrea să urce mai departe, adio alte soiuri de ascensiumi, care făceau farmecul tinereții: nici Mont Blanc, nici Jungfrau, nici Venusberg sau Mons Verais!

Vetustas saepe venustas.

(2)

Pentalogul universitar

1. Să iubești pe studenți.
2. Să nu iubești pe studente.
3. Să știi ce spui, cum spui și cât spui.
4. Să nu uiți hotarele științei și ale minții tale.
5. Să nu uiți că, deasupra talentului și științei, este un lucru incomparabil mai mare: *conștiința*.

Sînt conferențieri digresivi, cari ocolesc subiectul atît de mult, încît rezultatul e mai curînd o circonferință decît o conferință.

Gravitația universală e un fleac pe lingă gravitația universitară.

Cele mai multe predici morale sînt — murale: pentru pereți!

„Corpul didactic“ există; rămîne să se înființeze și — *spiritul*.

Sînt pedanți așa de dobitoci, încît li s-ar putea zice: *quadru-pedanți*.

Sînt două categorii de țigani: *corturari* și *cărturari*. Aceștia din urmă sînt cei mai antipatici.

După un consiliu de facultate. Cîte tipuri, ah! și cîte ticuri!

Cum se zice: „Facultatea juridică“, s-ar putea zice: *Facultatea medicinică*.

Ar fi și de ce.

Om de drept e una, *om drept*, alta, și uneori tocmai contrariul.

Tinerimea e ca o harpă eoliană: ea vibrează, înfiorată, la cea mai ușoară tresărire a sufletului național.

Nu torță incendiară, ci candelă smerită, luminind în templul culturii naționale, trebuie să fie studentul.

Etimologiile populare sînt, toate, niște *jocuri de cuvinte involuntare*.

Epigrama e o telegramă spirituală în versuri.

Nu „erudiție“, ci *irodiție* se întîlnește în cele mai multe opere actuale: adevărate exhibiții de irozi!

— Mozaic de citații . . .

— Licitaje (supralicitaje) de citații . . .

Notele sînt ca și cerceii: două pe o pagină o împodobesc . . .

Originalitatea unei opere de azi e atît de autentică, încît ar putea fi numită: *oruginalitate*.

Cu slove slave, cu alfabet grecesc sau cu litere latine, pustia tot pustie rămîne.

(3)

Dacia felix nu e un fel de „Arcadie ferice“.

Epoca de la '48 este, poate, cea mai *epică* din toată istoria noastră.

„Tratatul“ de la București?

Ba: *trădatul!*

Tante Entente n'est pas du tout cordiale . . .

In era demnitarilor

România mică avea pe Ion Brătianu.

România mare îl are pe Ioanel.

România mică avea pe George Mirzescu.

România mare îl are pe Georgel.

La *constance* est une vertu qui, chez les roumains, dépend des . . . *circôstances*.

— Ardealul e o adevărată mină.

— Se va exploata sau va exploda?

. . . E [dilema] tuturor minelor.

În nu știu ce insulă din Polinezia e obiceiul, că, la moartea fiecărei căpetenii, se îngroapă cu el unul sau mai multe cuvinte, care-i erau dragi și care rămân astfel *tabu*.

Să sperăm că, odată cu generația actuală, vor intra în mormînt și aceste două cuvinte urite: „ungurean“ și „regățean“.

„Pe spesele Statului“. Cetește: pe *spatele* țaranului.

Azi nu mai faci *cumpărături*, ci... *scumpărături*, nu mai cumperi, ci *scumperi* — pe prețuri fabuloase.

A *prăda* și a *trăda*: iată programul oligarhiei române.

Văzut-ați vreo privighetoare strigîndu-și de pe acoperiș cîntecul său melodios? Dar cîte, cîte cioare!

Senatul e mai mare decît Camera, fiindcă o înglobează. Deodată: de o cameră a Senatului se poate vorbi, dar de un Senat al Camerii, — nu.

Regele și Poporul, sau Nerodul și Norodul.

L-am văzut și eu pe R[ege].
Ce mutră de cutră!

Ka se cheamă, la egipteni, „dublul“. Cum se va chema deci, dublul „dublului“?

Răspuns: *Ka-Ka*.

Și iată încă o dovadă că *nihil novi sub sole*: K. K. austriac avea un străvechi prototip egiptean.

Măria Sa (Regele) și Maria Sa (Regina).

Vai de țara care are pe tron un poltron!

Regele, care nu catadicsește a-și pleca preafinaltele urechi la glasul poporului său, este din alte timpuri și pentru altele.

Bun sau rău, poporul cată la idealul său ca la izvorul de lumină al zilei. Iar Suveranului, care s-ar pune între el și acesta, nu ar întârzia a-i zice, ca filozoful antic: „Ferește-te din soarele meu!“

Partidele noastre de pînă acum au fost organizații de *paradă* și de *pradă*. *Pradă* și *paradă* — iată, în rezumat, tot rostul acestor partide.

Din „Îndreptarea“ de la 12 ian. 1919: „... drapelul Ligii Poporului, între (?) ale cărei cute au început să se adune... mulți oameni luminați“.

Citește: între ale cărei *cutre*.

Șefia generalului Averescu e indicată numai în timp de război și, cel mult, în timp de război civil, —

Doamne, ferește!

Dacă e să rămîie în cîrdășie conservatoare, gruparea generalului Averescu să schimbe titlul gazetei sale din *Îndreptarea* în: *Îndărăptarea*.

Cultură de general și cultură generală, — două lucruri diametral opuse.

Între un civil militarizat și un militar civilizat, — cine să nu prefere pe acesta din urmă?

Călușul și săcălușul, — iată simbolul epocii acesteia de cenzură și represiune.

Cea mai rea aristocrație: *arivistocrația*.

— Cade guvernul?

— Nu știu. Ceea ce știu e că *se cade* să cadă.

— A căzut guvernul Vaida?

— Vai, da, d-le, a căzut!

Nemțofiliile noștri (vorba vine! ar fi dorit să schimbe refrenul cîntecului lui Iosif: „La arme pentru neam și pentru lege“ în „La arme pentru *neamț* și pentru — *Gott*.“

Nenorocitul de Teleor ar fi putut, subț nemți, să-și restituie „în întregime“ (!) numele și chiar să și-l amplifice: *Teleorman*.

Ripostînd unei întreruperi neghioabe a lui Lascăr Antoniu, care observa, repetat, generalului Averescu, că „n-are a face scrumbiile cu politica externă“, A. C. Cuza a spus, în ilaritatea generală:

— Sînt două feluri de scrumbii: scrumbii conservate și conservatoare. E vorba de cele dintîi.

Ar fi putut adăugi, cred, o precizare: că cele conservate sînt sărate, iar cele conservatoare nesărate, — ca întreruperile nemțofililor.

Cătră I.I.R., nemțofil incorigibil, scăpat dintr-o grea gripă spaniolă:

— Se vede că influența spaniolă e mai puțin gravă decât cea germană.

Schimbări de gen.

În loc de „garda regelui“, d. Mihalache zice: „gardul regelui“. Iar d. Lupu îl admiră (v. discursul de la „Dacia“).

Bun! Dar, atunci, de ce: „învățații noștri“ (același discurs), și nu „învățațele noastre“?

Nițică consecvență, jupîne Lupule!

Mare discordie între ligiști (ai poporului) și mămăligiști (țărăniști).

Cîte imundități ascunde uneori imunitatea parlamentară!

Gestul lui Argetoianu față de Madgearu e, în adevăr, unic în... anelele (pardon!) noastre parlamentare.

Elementele succesului electoral par a fi rămas [...] cele clasice:

agenții și arginții.

E dezgustător a vedea pe toate prostituatele făcînd pe vestalele idealului național!

„Brigada silvică“, — nomen est omen: *briganda de pădure!*

Lupu — fiară politică.

Bădărău a fost ministrul căilor *furate* române.

Take Belzebut a fost odată la locul lui, când era ministru de *infern*.

E vorba de o remaniere ministerială, cu D. Maniu.
Adevărată re-Maniare!

Nu cu „propagandă“ dosnică și josnică se pot vindeca rănil
Țării.

Problemele de dreptate socială trebuie studiate și dezlegate la
timp de conducători.
Altfel, le dezleagă poporul — cu toporul.

Ciudată, relativitatea lucrurilor omenești!
Zi-i unui maestru de gimnastică: „profesor“ — și e încântat,
zi-i unui profesor: „maestre“ — și se simte încântat.

Constatările cele mai *factice* sînt, de multe ori, foare *factice*.

Plante și planete, — cer și pămînt.

Apa trece, pietrele — *român*.

Dacă ar învia Homer și ar vedea ce controversă a iscat „exis-
tența“ lui, ar izbucni într-un rîs ... homeric.

O definiție: Ce e un *lucru cert*? — Acela asupra căruia nu se
mai ceartă nimene.

Nestor, — ne sutor . . .

Sînt „Mecenați“, cari practică acest nobil sport cu *compensații*.
Ei s-ar putea numi: *mercenai*.

Dacă ar trăi azi Democrit, și-ar zice: democrat, iar dacă ar trăi
Hipocrat, și-ar zice: hipocrit.

Divide et impera — împărțește și împărățește!

- Ce rang militar avea Pilat?
- Sergent!
- ?
- Pentru că era din . . . pont.

Regele Lear în delir . . .

În vremuri de democratism, ciocoi preferă să mănînce —
papară.

Fetele cu zestre — hîrtie de muște; babele bogate, — un-
diță de pește.

Între *har* și *păhar* — atîția clerici oscilează . . .

Hipertrufia eului . . .

Amabilitate înseamnă adesea: am abilitate.

Alb ca varul, albă ca vara!

Două „broșurele“ bune fac mai mult decît o mie de *broșuri rele*.

Intrigă cu femei, adică fără temeii.

A asculta *orbește* și *robește* . . .

Ca lună de iarnă prin excelență, ianuar s-ar putea numi: *ianuarie*.

Sînt *apărători* atît de dibaci, încît devin . . . *apîrîtori* ai clienților lor.

Întrunire a Societății de binefacere.

Căldură nesuferită.

Dar asta nu mai e o Societate filantropică, ci una *filantropicală*.

„Ce-ți pasă ție, *chiup* de lut . . .“

Barbu Delavrancea = bardu' de la Vrancea.

Conceptia așa-zicînd *gastrică* a lui M. Gaster . . .

Bogdan-Duică? Mai bine: Doică, dat fiind calitatea sa de pedagog.

În „Cuvîntul introductiv“, Kogălniceanu se adresează la o turmă de miei: „Domnilor miei!“

Vorbește bătrînul Gane.

Aclamațiile nu mai conțin: „Ura, Gane!“

Adevărate uragane de entuziasm.

Gherea nu e numele adevărat al lui „Dobrogeanu“, ci un *nom-de-guerre*.

Stere a căzut la Academie.

Toate *steruințele* partizanilor au fost zadarnice.

„Amintiri din război“, — de atîtea ori: *amintiri*.

Considerabilul meu amic, d. G. G. Nădejde...

Un Pîrvan și-o pîră vană.

Ia ghici, care-i cel mai mare slavist contemporan? — Ți l-am spus: *Jagić!*

Petrovici a cerut, la Cameră, o pensie mai omenească pentru Xenopol, ca un fel de recompensă națională. Așadar o *recompensie*.

Cele mai multe din traducerile *odelor* lui Horațiu, de Ascanio, sînt... *odiosoase*.

Curat *Cascanio!*

Iorga are un mijloc foarte simplu de a evita contradicțiile: sem-nînd teza: „I[orga]“, iar antiteza: N. Iorga (ne-Iorga).

Iorga a creat în „Gazetă“ o rubrică nouă: „Lămuriri zilnice“.
Nu: silnice?

Liberăria „I. V. Socecu“ . . .

Ursu? Singurul, dintre semenii săi, care a ajuns profesor la Universitate.

Cojoc, întors pe dos, rămîne ca pe . . . față: *cojoc*

Minunate sînt capriciile sorții!

Dintr-un magistru poate face un ministru, și dintr-un mi-nistru un [re]gistru.

E vorba ca d. Nistor să fie ministru; carevasăzică: *ministor!*

Un gazetar anunță indignat, că Porcu se duce la Abbazia.
Ar fi preferit . . . abatorul.

Fricțiuni între fracțiuni duc la — opoziție.

Către Racliș, care se milogise la Iancăl Botez pentru un miel:
— Zi-i: „Mieluiește-mă, Doamne!“

Mas(s)a alegătorilor se pregătește prin o *vi(n)olentă șampanie* electorală și *sufragiu* universal.

Procedeele polemice ale „Îndreptării“ sînt [croite] atît de din topor, încît îţi vine să-i zici: organul „Ligii toporului“.

„Neamul românesc“ din 11 dec. 1918 regretă că nu găseşte la Marghiloman „simţeminte de echitate“.

Echitaţie, nu „echitate“ se poate cere de la... cavaleri ca el, — iată ce a [confundat] autorul articolului

Articolele de polemică din „Unirea“ sînt semnate: „Acelaş“.
... A, ce laş!

— Postul cu care mă onoraţi...

— Mă *oneraţi*, e mai exact!

— Aşa e *firea* lui C.

— Ba *fierea* lui!

Sînt momente, în care boala îţi zice: „dieta, ori — diata!“

E un ultimatum, în genul lui „punga sau viaţa“, *tertium non datur*.

Prietenul G. mă salută:

— Au revoir!

După echilibrul său instabil, am înţeles că trebuie să-i răspund:

— Au reboir(e)!

Se caută un ghid ghiduş.

„Ministro dell' *Interno*“
Perchè non: sinistro dell' *Inferno*?

Mă întrebam, cîndva, care e originea englezului *lady*.
Acum o știu: e francezul *laide*.

Nevastă — nefastă (simplă pronunțare nemțească).

Cea mai potrivită traducere a lui Sammelung e: *zamă lungă*.

Gazetele asigură că Ludendorff ar fi înnebunit.
Să-i zicem, atunci: *Zăludendorff*.

Mister Philipp Kerr, secretariul lui Lloyd George, acordă mereu interviewuri.

Iată un mister foarte puțin misterios și un secretar foarte puțin secretos.

Deutsche *Laus* ist keine *laus*.

Cît e de la *Laus* nemțesc la *laus* latinesc, [...] atîta e de la spiritul german la cel latin.

D-na E. T. se lăuda, că, în tinerețile sale, avuse mulți candidați; între alții, un inginer Șoroga.

— Est-ce qu'il était beau, Șoroga? întrebă o domnișoară, în ilaritatea generală.

Pauvres filles, qui oubliez trop souvent que coucher signifie accoucher!

Noblesse ne blesse pas faiblesse.

Au théâtre.

Quand il n'y pas de soufleur, il y a souvent des siffleurs.

Embrasser c'est quelquefois *embarasser*, quelquefois aussi *embraser*.

S'épanouir et s'évanouir . . .

Qui aurait soutenir qu'il n'y a là qu'une lettre qui diffère?

CIMILITURI NEPOPULARE

Cinel-cinel: dacă-i bun, e rău; dacă-i rău, e bun (Cinele).

Cinel-cinel: *vin* nemțesc în *beci* turcesc (Viena = germ. *Wien*, turc. *Beci*).

Ori de la dreapta la stînga, ori de la stînga la dreapta, tot așa rămîne. (Așa)

O „șaradă“ *inedită*

Cum poți face dintr-un măr o pară?
(Dîndu-i foc).

V
NUGAE

*„Cînd fulger trece o idee
Prin ea, o epigramă face
Mai mult decît o epopee,
În care acțiunea zace“.*

(Ms.)

1. DEFINIȚIE

Mă-ntrebi, ce e o epigramă?
E, uite-așa, o telegramă
Concisă, sprintenă — șireata —
Și-nțepătoare ca săgeata.

2. EPIGRAMĂ PLAGIATĂ

d-lui Ioan Dragu . . .

„Sînt fiul operelor mele“,
Proclami în lumea lată.
Atîta nu-i destul, voinice:
Vezi să le fii și tată!

**3. UN RĂSPUNS ÎNTÎRZIAT
D-LUI IOAN DRAGU**

Prestigiul fecundității
Dispare cînd te-apropii:
Volumele-i nenumărate,
Vai, nu-s copii, ci còpii!

4. PE UN VOLUM DE „OPERE COMPLETE“

Avea dreptate Pumnul, bietul,
 Cu regulile-i învechite:
 „Complete“ le-a numit poetul,
 Dar noi le socotim *cumplite*.

5. CUNOSC LITERATURA UNIVERSALĂ...

E lucru mare și de fală
 Să o cunoști, dar spune clar:
 Literatura-universală,
 Ori „Universul literar“?

6. STUDENȚILOR CARI STUDIAZĂ

Mai sînt naivi, ce cu candoare,
 Cultivă gîndul și tiparul:
 N-au observat și dînșii, oare,
 Ce bine-i să convingi cu parul?

7. DOMNULUI N. IORGA

I

Cu pietrele, ce ani de-a rîndul,
 Prietenii ți-au aruncat,
 Ți-ai construi, nu simplă casă, —
 Cum vrea Papini, — ci palat.

II

Discipolii i-aruncă pietre;
El, fără de resentiment,
Le-adună, plănuiind să-nalțe
Recunoștinței monument.

8. ACELUIAȘI

Cînd arde luminos, într-una,
A sufletului tău văpaie,
Să nu te miri că fug de tine
Atîția omuleți de paie.

9. UNUIA CARE NE ÎNVINUIA
DE „IORGOLATRIE“

„Amici“ sau „dușmani“ ai lui Iorga, —
Sîntem cu toții „iorgolatri“:
Noi, pentru că-l slăvim, pe față;
Tu, pentru că din dos îl latră.

10. SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR

Necontestat, e o supapă,
Pentru atîtea presiuni
Ce-ar exploda-ntre națiuni;
Dar o supapă care papă...

11. CURȚII DE LA HAGA

În orice important litigiu,
Ea dă sentințe cu prestigiu:
Întreaga lume le salută,
Și nimeni nu le execută.

12. SANȚIUNE MORALĂ

Îmi place să visez o țară,
În care-o urnă violată
Pentru făptura vinovată
Ar fi chiar urna-i funerară.

13. ANTICHITATEA

Antichitatea nu-i ruină,
Pe care crește mușchi modern;
Antichitatea-i o grădină
Cu flori care zîmbesc etern.

14. EPIGONISM

Pentru-a gusta filologia
Ce s-a făcut după Hasdeu,
Ar trebui să-l uiți pe-acesta:
O face ea, dar n-o pot eu.

15. UNUI LATINIST

Cunosc un dascăl de latină
Sever, de-n lume samăn n-are:
Examinare să devină
El a făcut . . . *exanimare*.

16. UNUI ELENIST

Ai simț destul pentru proporții:
La un popor mai mărunțel,
Nu poți fi chiar un Wilamowitz
Ci doar un . . . Wilamowitzel.

17. HIPERCITICISM : MAGISTRULUI

O operă, ca dînsul harnic
Nu știe nimeni să consulte;

Dar nici pe autor, mai darnic
Să-l sîcîie și să-l insulte.

18. IN UTRUMQUE

Să fie drept, că Philippide
În chilioara lui se-nchide,
Iar Facultatea a rămas cu
Giorge Pascu?

19. PSIHOFIZIOLOGIE: INIMA

Doar patru cămăruțe are,
Spun învățații; dar ei mint:
Se poate-așa de mic să fie
Cel mai teribil labirint?

20. LOGICA: MINTEA

S-a zis că inima se-nșală,
Iar mintea ne înșală. Sfinte
Cuvinte! Poate fi-ndoială,
Că mintea *eo ipso* minte?

21. AFORISM CHINEZ
din Ciuang Țe

Cu viața nu se-ntîmplă alta
De cît se-ntîmplă cu unealta:
Ai mînuit-o rău, se strică
Și nu e bună de nimică.

22. UNUI PROLIX

Poți spune o idee nouă
În patru versuri ori în două,
Mai bine ca în kilometri
De impecabili hexametri.

23. PE O ANTOLOGIE LIRICĂ

Antologia lor cuprinde
Sublime pagini de lirism,
Dar vai! și-atîtea pagini triste
De lamentabil . . . delirism.

24. UNUI TRADUCĂTOR AL LUI PLAUT
(de la Rîmnicul Vilcii)

Ca preambul la tălmăcire,
Ai scris . . . , — un termen propriu caut

Și nu găsec decit acesta:
O comedie despre Plaut.

25. ACELUIAȘI

De-a fost ursit să se înece
În Râmnic, ar fi meritat
Un om ca Plaut, s-aibă parte
Măcar de unul mai . . . Sărat.

26. UNUI DOCENT

Atîția, cari au trecut
Prin grele probe de docență,
Cu ce succes ar fi căzut
La simpla probă de . . . decență!

27. UNUI PELERIN ȘTIINȚIFIC

L-am revăzut, întors din Roma:
Pășea domol, clipind din gene —
Ș-am înțeles că sfînta lene
Intactă și-a păstrat aroma.

28. CUM E TURCUL...

Ingratitudinea-i e neagră
Și, evident, la ceruri țipă;
Dar credeți că e mult mai albă
A protectorului aripă?

29. COLEGIALITATE

Mă-mpac cu toți colegii mei,
Pot zice, ideal de bine:
O parte nu vorbesc cu mine;
Ceilalți — eu nu vorbesc cu ei.

30. TRIPTIC EPIGRAMATIC

Redacției „Sufletului românesc“

Un Făgețel să scoată „Ramuri“,
E, mai la urmă, prea firesc,
Dar Ulmi, Plopșori, s-agite „Flamuri“
Să scoată „Suflet românesc“?!

Cînd sînt atîtea vegetale
În ceata voastră cea vitează,
Pot afirma că la Craiova
Literatura... vegetează.

E o tradiție-n Craiova,
Copacii să cultive slova?
Aiurea, scumpii miei copaci,
Fac asta geniali gândaci.

**31. TOT D-LOR ULMU, PLOPȘOR ETC.
DE LA CRAIOVA**

Putem glumi, dar nedreptatea
Nu-mi place: vă declar, că eu
O clipă n-am voit nici vreu
Să vă contest . . . copacitatea.

32. ACELORAȘI

Au fost și alte vegetale
În câmpul nostru literar;
Și nu copaci, ci doar o Creangă
Din vastul codru popular!

33. D-LUI PAMFIL Ș.

Ai stilul incisiv, amice,
Și asasin ca un stilet;
Tot ce scrii tu, se poate zice,
Că nu-i decât un . . . pamfilet.

34. UNUI CONFERENȚIAR

Mergea atîta lume-n grabă,
Că m-am simțit și eu atras —
Ș-am ascultat pe-un belfer gras
Cetînd o conferință slabă.

35. TRANSCENDENTALISM LITERAR

În lună,-n Sirius, în alte
Planete, vă cetesc, extatici,
Nu proști ca noi, ci minți înalte
De . . . sirieni și de . . . lunatici.

36. * * *

Am cartea lor, frumos legată;
Dar, cînd cetesc, de multe ori,
Mă-ntreb, de nu era mai bine,
Să-i fi legat pe autori.

37. POETULUI I.P.

Pilat din Pont L-a răstignit,
Iar cestălalt îi cîntă Mama:

Se vede că n-a pătit
Destul, și că urmează drama . . .

38. UNUI „POET“

Se zice c-ar avea talent,
Dar nu se vede: e latent.
Urechile-s mai indiscrete:
Apar, enorme, printre plete.

39. UNUI TÎNĂR SIMPATIC

E tînăr talentat, simpatic,
Numai puțin cam indiscret:
În poezie-i matematic,
În matematică, poet.

40. UNUI PEDAGOG

Profesorii de altădată
Se mulțumeau cu ucenici.
Pedagogie demodată!
Progresul cere . . . mucenici.

41. UNUI POLITICIAN

Un partizan prea devotat
Te compara cu Juvenal:
Tu, mai puțin exagerat,
Te mulțumești să fii . . . venal.

42. UNUI PREDICATOR

De-ai fi un om cu mintea trează,
Ai ști-o tu și fără mine;
Toți popii binecuvintează,
Dar nu toți cuvintează bine.

43. UNEI COCHETE

Părinții, când era în fașă,
Au botezat-o blînd: Alina.
Azi lumea, dacă n-ar fi lașă,
Ar boteza-o: Messalina.

44. UNUI CRITIC

Iluștrii tăi predecesori
Descopereau pe scriitori,

Tu mai cu moț ca ei te crezi,
Căci nu descoperi: inventezi.

45. LA UN TABLOU

Sînt potriviri cu tîlc în viață:
Tabloul iarna-nfățișează;
Iar autorul lui semnează
„D. Ghiată“.

46. ENIGMA

Enigma să mi-o dezlegați,
De sînteți cu măsură:
Atîți iluștri deputați
Și Camera-i . . . obscură.

47. PRIETENULUI X

Temperatura ta, de-o vreme,
Tot oscilează-ntre extreme:
Cînd călduros ca un amant,
Cînd rece ca un diamant.

48. UNUI FILOZOF

Mister rămîne pe vecie,
Cum, cu o biată țeastă goală,
Putuși să faci filozofie
Și să devii chiar cap de școală.

49. UNUI GHEORGHE

Ai cîștigat atîția lauri
În lupta cu diverși balauri,
Încît acuma se cuvine
Să-l birui și pe cel din tine.

50. UNUI ILIE

Atîta fulgeră Ilie
Din geniala-i scăfirle,
Încît sînt sigur că Patronul
Își teme de pupilu-i tronul.

51. UNUI CANDIDAT FĂRĂ NOROC

Voia să fie senator;
Dar să-l voteze — cine,

Cînd nu-l știu mulți alegători,
Iar mulți îl știu prea bine?

52. UNUI CONFERENȚIAR „CU PROIECȚII“

Avuși un public foarte cult,
În frac și-n scumpe rochii;
Dar toți te-au ascultat mai mult
Cu ochii.

53. UNUI NUVELIST

Ca să nu moară de ridicol,
Eroul tău s-a sinucis:
Expus aceluiași pericol,
Tu ești cu mult mai indecis.

54. UNUI NATURALIST

Repeți mereu că-n univers
Toți sîntem un atom.
Dar, Doamne, cît e de divers,
Să fii măgar sau om!

55. UNUI CETITOR

E totdeauna primul, care
Cetește cartea, cînd apare;
Dar — spirit retrograd de turmă —
O înțelege cel din urmă.

56. UNUI MISOGIN

Chiar dacă gîtul și l-ar rumpe
Cel ce-a scornit că pietre-n casă
Sînt fetele, lor nu le pasă:
Sînt pietre, da; dar pietre scumpe.

57. UNUI DON JUAN

Ești „bas cantabil“, dar se zice
Că nu ți-a fost deloc bas tonul,
Cînd soțul dulcii tale-amice
Și-a rupt de capul tău bastonul.

58. UNUI PELERIN ROMAN

Din nou, deși puțin în pripă,
Ai contemplat al Romei For:

Ce-ar fi, de-ai coborî o clipă
Și-n forul tău interior?

59. UNUI HIRURG

O, nu-i o laudă deșartă,
Că hirurgia e o artă!
Ce alta știți, mai năzdrăvană,
Decît sculptura-n carne-umană?

60. UNOR FILOZOFI PRACTICI

Părerea lumii nu e dreaptă,
Că filozofii sînt poeți:
Din teoria cea abstractă
Voi știți să scoateți bani concreți.

61. UNUI ORATOR

Abuzînd de „pur și simplu“
În discursul tău, ți-o jur:
Simplu m-ai convins că este
Cugetu-ți, dar nu și pur!

POSTUME

Motto*

*Poate orice om să vadă:
Pana
Iscusită și morală
Face decît orice spadă
Mai adîncă și mortală
Rana.*

1. D-LUI N.C.

El rupt-a pentru Machedon
Atîtea sulii de carton,
Încît mă-ntreb, fără tapaj:
E Cartojan, ori . . . Cartonaj?

2. UNEI CHIMISTE

Pricep, iubită domnișoară,
Ce te îngîna, cînd inveți:
Azotul are mustăcioară,
Iar oxigenul epoleți.

* Fără aluzie la valoarea epigramelor ce urmează. — *Nota autorului.*

3. UNUI RATAT

Părinții asta au visat:
Să-l vadă eminent „iurist“;
Dar el aiurea s-a-ndreptat
Și a ieșit un . . . aiurist.

4. CONTROVERSĂ TRANȘATĂ

Unul zice că e simplu,
Altul zice că-i simpatic;
Noi, politicoși, să-i credem
Pe-amîndoi: e om . . . *simplatic*.

5. ARMONIE CONJUGALĂ

De pomină în tot olatul
Ajuns-a căsnicia lor:
Într-o ureche e bărbatul,
Iar femeiușca-ntr-un picior.

6. UNUI SOȚ AMABIL

Zîmbește lumea, cînd nevasta
Tu ți-o taxezi de „jumătate“:

Nici „dublul“ nu-i de-ajuns, la vasta
Domniei-sale maiestate!

7. UNUI INTELECTUAL PROTOCOLIST

Ai suferit, biet, de colită
Și azi ești vindecat deplin:
Nu-i chip — întreb ca bun creștin —
Să scapi și de . . . protocolită?

8. ETNOGRAFIE

Ca Robinson de-ar rătăci
Romănu-n marea furtunoasă,
Lui Vineri el i-ar preferi
O „Venere din valuri scoasă“.

9. ARCADIA

Nu-i țară-n lume de cultură
Mai fericită ca aici:
Dantele în literatură,
Iar în politică, panglici.

10. PROGRAM POLITIC

Ca opozanți, ei fac paradă
Cu tricolore artificii,
Iar la guvern se pun pe pradă
Și-noată pînă-n gît în vicii.

11. EPITAF

Un om de viță odihnește
Aici, ce fost-a printre vii;
Cinstește-l, „dormi în pace!“ zi-i, —
Dar nu-l trezi, — că ametește!

12. * * *

Cum pot samsarii-n minister
Orice ca să-și permită?
Au două chei (nu e mister!):
Jos, un bacșiș; sus — mită.

13. GRANDILOCVENȚĂ

Cum perorezi că ești Roman
Trei sferturi și pe-un sfert ești Dac,
Te-aș defini: un grandoman,
Ce cugetă cît un gîndac.

14. ÎNTREBARE

Cînd sînt pe lume zeci de mii
Poeți cari n-au scris un vers,
Nu-ți pare că-i ceva pervers,
Ca, făr-a fi poet, să scrii?

15. CĂTRĂ SINE ÎNSUȘI

Ai fabricat tu kilograme
De epigrame;
Dar care din atîtea are
Un dram de sare?

16. POLEMICĂ

Așa polemizează unii
Pentru geșizi, încît cu toții
Ne îngrozim, de parcă hunii
S-ar război din nou cu goții.

17. NE SUTOR...

Cînd face unul „clasicism“,
Cum face altul cismărie,
Pot zice, fără pesimism,
Că face ... clasicismărie.

18. COMPETENȚĂ

Am cunoscut un moldovean,
Profesor de grecește.
Se prezinta — și nu în van! —
„Profesor di greșește“.

19. UNEI MEDICINISTE

Poate de mult ce-ai disecat,
Ce-avea mai gingaș feminismul
În bietu-ți suflet a secăt,
Ș-a năvălit . . . medi-cinismul.

20. UNUI MASIV ODONTOLOG

Dentiștii par așa subțiri
Pe lîng-acest „odontolog“,
Că i-aș numi pe dînșii: țiri,
Pe dînsul: mastodontolog.

21. ETIMOLOG ȘI ENTOMOLOG

De ce superior zîmbești,
Cînd frate bun cu mine ești?
Ce alta decît mine faci?
Eu disec gînduri, tu — gîndaci.

22. GLOTOLOG ȘI GROTOLOG

Crezi că, făcînd speologie,
Îmi ești superior tu mie?
Dar eu, ca filolog, știu bine,
Cum că *grotesc* din *groță* vine.

23. EREDITATE

Bătrîni satului cînd spun,
Că bunul lui a fost nebun,
Nu-i de mirat c-un strănepot
Ajuns-a, bietul, stră-netot.

24. POPULARITATE LA SATE

Țipau copii, lătrau dulăii
Și alergau din sat flăcăii . . .
Ce-i? Poate vreun țigan cu ursul?
Ba Lupu își ținea discursul.

25. IDEM, LA ORAȘE

Aleargă toată studențimea,
Cazărmile, negustorimea . . .
Își ține, poate, Ursu cursul?
Ba Lupu-și va rosti discursul.

26. ACCENT

Accentul zici că nu-i nimică?
El poate face un Mitică
Din *mitică*; ș-un Ionică
Ionica va da, Georgică
Georgica, iar Vasilică
Basilica . . . Dar unii zic că
Din tine tot n-ar da nimică.

27. TOT DR-LUI G.P.

Te-ai supărat, că el lovit-a
Cu Kopitar; dar fiecare
Se luptă cu ce arme are:
El Kopitar, iar tu — copita.

28. LUI V.A.

A variat atîta-n viață,
Încît poporu-n unison
Zicea, cu firea lui glumeață,
Că-i Virgilică . . . Varion.

29. MINUNE

Minune fără de păreche
S-a întîmplat aicea, zău:

Ca să vorbească un Ureche
Și să asculte un Gurău.

30. REDACTORILOR DE LA „ORPHEUS“

E-atîta de interesantă
Revista voastră, încît eu
Propun să i se crească titlul
Măcar c-o literă: „Morfeu“.

31. ORATORIE PARLAMENTARĂ

Cînd din memorie recită
Un mic discurs, — amabilă
Întreaga presă-l felicită:
„Ședință memorabilă!“

32. INTERVENȚIE DIPLOMATICĂ

Sînt sigur, că poetul Goga
Polemica-i cu Sinagoga
Ar înceta, de-ar cere-o Ida
Cea „cu păr roș ca cărămida“.

33. INȚELEPCIUNE POLITICĂ

Cea mai înaltă strategie
A omului de stat? Să știe
Cum se îmbată cu . . . alai
Flămînzii cari cer mălai.

34. FLORĂ LITERARĂ CRAIOVEANĂ

Mereu reviste noi apar:
Plopșor, și Ulm, și Făgețel
Le scot și le ascund . . . Ce fel?
Craiova-i codru literar?!

35. UNEI REVISTE „SEMILUNARE“

Aveți director otoman?
Aveți un comitet tiran?
Atunci de ce mai spuneți, dară,
Că foaia vi-i „semilunară“?

36. SOCROFOBIE

Nu vreau bărbații să se-nsoare,
Fiind convinși că „însurat“
Înseamnă-n . . . ginerul — oroare!
Un om ce s-a . . . socrificat.

37. CRITICĂ POSTUMĂ

Cetind pe a lui John Keats groapă,
Că „numele-i fu scris pe apă“,
A exclamat: „Gust fistichiu!
De ce nu-l scrise pe rachiu!“

38. LA LIBRĂRIE

Intră don-șef, cu coana Manda
Și-un copilaș al lor de școală —
Și-ndată detună comanda:
„Un glob, mărime naturală!“

39. INFIDELITATE

Pedagogia divorțează
De el, aflind că întreține
Cu tînăra pedologie
Relații ultra-clandestine.

40. EROISM ȘI EROTISM

Întreabă toți, de ce o fi
Trist „cavalerul fără pată“?

L-a părăsit iubita, și
E cavalerul fără . . . fată!

41. CLASIFICAȚIE ZOOLOGICĂ

Bărbații pot fi cerbi sau pești,
Și orice dobitoc poștești . . .
Femeia, gîscă de-ar fi chiară,
Păstrează speța-i . . . mami-fiară.

42. UNUI PREOT POLEMIST, INVOCÎND „EVANGHELISTARUL“ ÎN DATINI DE FOLCLOR

Eu nu-mi închipui că-s mai tare
Ca tine-n „Evanghelistare“;
Dar cheștiile de folclor
Au . . . evanghelistarul lor.

43. FEUDALISM

E duhul feudal în grofi
Așa-nrădăcinat și viu,
Încît, istorie cînd scriu,
O scriu ca istorio-grofi.

**44. „FUNCȚIONARIII DIN MINISTERUL
AGRICULTURII AU OFERIT
D-LUI AL. CONSTANTINESCU BUSTUL SĂU ÎN
BRONZ“ (ZIARELE).**

I-au oferit ai săi un bust, —
Spun foile, — cu mult elan;
Dar i-l făcură fără gust:
De bronz, în loc de . . . porcelan.

45. MAJORITĂȚILOR

Permiteți un amendament,
O, nobili regizori de urne?
Uzina asta de diurne
S-o botezăm: *Parale-ment!*

46. UNOR MANDATARI AI NAȚIUNII

I-am admirat cum se dispută,
Cu ghionturi, urlete și . . . spută.
Salut, sublime emanații
Ale sârmanei noastre nații!

47. * * *

Metoda ta e, sigur, „nouă“,
Cînd cei mai ne-mpăcați dușmani
Conced că nu era prea veche
Acuma nouă zeci de ani.

48. * * *

Cu ce hîrtie înnegrim,
Eu și prietenul meu Grimm,
N-am sătura nici un guzgan:
Noroc de bietul N. Drăgan!

49. **DUPĂ PRÎNZ** (LA CLINICĂ)

Mă simt așa de consumat
Dup-acest prînz, că nu știu bine,
De eu pe dînsul l-am mîncat,
Ori el pe mine?

50. * * *

A tiparului lumină
Văd atîtea manuscrise,

Ce-ntr-a focului gheenă
Meritau să fie fripte.

51. * * *

Încheie, plin de foc, eroul:
„V-așteaptă fapte glorioase!“ —
Pe când, din fund de văi, ecoul
Îngînă: oase! oase! oase!“

52. UNUI ÎNCREZUT

Cînd numai mîna nu-i destul
Nici pentru o „manoperă“,
Tu ești convins că, fără cap,
Poți scrie-o capodoperă!

53. FUROR PHILOLOGICUS

Nu-i „filolog care promite“
Cel ce, pentr-o *collatio*,
Nu e în stare a comite
Oricînd o . . . *decollatio*.

54. UNUI FILOLOG

În studii de toponimie
Atît de mult te-ai adîncit,
Încît colegii tăi afirmă
Că te-ai fi . . . toponimicit.

55. * * *

Preda la noi geologia
Și, cînd vorbea de vreo fosilă,
Îl ascultam cuprinși de milă
Cum își făcea biografia.

56. * * *

Admir metoda dumitale:
Cel mai profund și splendid text
Din clasici, nu-i decît pretext
De „observări gramaticale“.

57. UNUI JUNE INTERPRET AL „ENEIDEI“, CARE,
DUPĂ ULTIMA DORINȚĂ A LUI VIRGIL, URMA
SĂ FIE ARSĂ

De ce, 'nainte să se ducă
Din viață, rindui Virgil
S-o ardă? — Ca să n-o traducă
Daniil.

**58. UNUI TRADUCĂTOR AL ODELOR LUI
HORAȚIU**

Traduci așa „melodios“,
Așa „modern“, la modă,
Încît mă-ntreb de *odios*
Nu vine de la *odă*.

59. UNUI TRADUCĂTOR DIN HOMER

În toată tălmăcirea ta,
„Homerice“ eu găsesc
Doar . . . risul (nu te supăra!),
Ce rimele-ți stîrnesc.

60. * * *

Cînd văd traducerea frumoasă,
Eu nu mai caut la modele:
Frumoasele, de cînd e lumea,
Sînt totdeauna infidele.

61. * * *

Că n-o să-i fie lung discursul,
Știam, fiindcă el mi-o spuse
Acum trei ceasuri, cînd patetic
Începuse.

62. ETIMOLOGIE

Ca filolog expert deodată
El două „etyma“ ne dete:
Fatalitate, de la *fată*,
Precum și *fetișism*, din *fete*.

63. * * *

Muzeul de filologie
A răsturnat vocabularul:
O casă-n care-ți uiți amarul,
Se cheamă astăzi . . . *Pușcărie!*

64. * * *

Puternică e metateza,
Ea face *rob* să fie *orbul!*
Dar în zădar s-ar încerca ea
Să facă *sobru* din M. Sorbul!

65. POETULUI MINISTRU

S-a sinucis demult poetul
Cu a politicei otravă:
Macabru joacă azi scheletul
Ce-a fost odată „Nic. Otavă“.

66. * * *

Cum trece-n lumea asta slava!
Vorbeai cîndva despre măgarii
De pe Vezuviu: ei sînt carii
Păscură, fir cu fir, *Otava!*

67. * * *

Scripturile vorbesc, se ştie,
De Gog gigantul şi Magog:
La noi, istoria va scrie
Cîndva de-un Goga demagog.

68. * * *

O, scepticule, care spui că
Meduza nu-i decît poveste,
Priveşte, rogu-te, la Duică
Şi spune-mi: tot nu crezi că *este?!*

69. * * *

Sînt antialcoolic, dar
Prefer să beau o ţuică,
Decît s-ascult un pamfletar
Ca G. B.-Duică.

70. [UNORA] CARI SE DEȘTEAPTA

Vorbeam chiar azi cu-n înțelept
Și-n judecata-i dreaptă
Zicea: Cu toții se deșteaptă,
Dar unul nu-i deștept.

71. * * *

Au fost sfinți-medici făr' de-argint
Și *sînt* (Scripturile nu mint!):
Argintul nu e un tezaur,
Cînd ai o inimă de aur.

VI

ARIPI FRÎNTE

*„Transfigurat de vis,
De fericiri de paradis,
De prăbușiri și năzuinți,
Și sfișieri,
Ș-atît amar —
Ți-l dăm, căci tu mereu ni-l ceri,
Pămînt avar!“*

DEBEMUR TERRAE ...

Pământ avar,
E-aşa puţin din tine-n noi
Şi-aşa curînd
Ni ceri puţinul înapoi —
Aşa curînd,
Pământ avar!

Ți-l dăm, sfințit de suferinți,
Transfigurat de vis,
De fericiri de paradis,
De prăbușiri și năzuinți,
Și sfișieri,
Și-atît amar —
Ți-l dăm, căci tu mereu ni-l ceri,
Pământ avar!

ARIPI FRÎNTE

Tinerete, flutur falnic,
Cu albastre flori de vis
Drumul dorului năvalnic
Ni-l însemni, spre Paradis,

Și-n beția bucuriei
Noi urcăm, urcăm mereu,
Cu avântul ciocîrliei,
Pînă-n cer la Dumnezeu . . .
Dar ca dînsa se prăvale
La pămînt un boț de lut
Și, cînd soarelui să-i cînte
Mai cu foc poate-ar fi vrut,
Cad, cu aripele frînte,
Vis. iluzii, ideale . . .

Cîți ca noi, pe-aceeași cale,
Au urcat — și au căzut!

SONET

„Pe negrele ape ce tremură reci
„Sau scînteie calde în soarele plin,
„Corabie albă a Vieții, cum treci
„Și fluturi din pînze, sub suflul divin!

„Cunosc drumul: este același din veci,
„Pe care ne duce-un ironic destin . . .
„Plutește voioasă! Ca mîne te-neci
„Și Moartea te-nghite, — imensul rechin“.

Așa glăsuț-a, din asprele stînci,
Sihastrul spre Viața ce vesel trecea,
Cîntînd simfonia eternei iubiri . . .

Și-n cerul albastru și-n apele-adânci,
Pe cînd vasul Vieții în zări se pierdea,
Pulsa ritmul veșnic al veșnicei Firi.

SONET

Motto: „... nec me deus aequore mersit“.

(Virgil)

Eu te priveam uimit, parcă-n neștire,
Cum străluceai în noaptea diafană,
Și te simțeam, ușoară ca o pană,
La brațul meu, plutind în fericire.

Azi string la pieptu-mi doar o umbră vană,
Și, din atîtea vise de iubire
N-a mai rămas decît o amintire,
Ce sîngeră și doare ca o rană.

Mă simt așa stingher, pustiu pe lume!
Ca un vîslaș, cînd luntrea-i se desface
Sfărmată, în zădar te chem pe nume! ...

Dar din adîncul apelor opace
Și calme sub mînia Mării-n spume,
Mă-mbie cineva: „Aici e pace!“

1915

QUAERENTI

Tu cerci să deslușești prin ceață
Fiorii cei dinții de viață
Și te consumi să luminezi
Adîncu-n care-ai vrea să vezi . . .
Zădarnic! Nu-s decît morminte
Acolo, și, oricît de sfinte,
Din ele umbre doar și oase
Răspund, cu șoapte dureroase . . .
Să-ntrebi, atunci, pe cei ce cîntă,
Și plîng, și rîd, și se frămîntă,
În jurul tău? Acolo-s măști
Din mimul vieții și sînt căști
Din veșnicul război ce n-are
Timp liber pentru cugetare.
— Ci tu coboară-te în tine
Și, cred, te-i lămuri mai bine:
Acolo vin, deși nu-i chemi,
Strămoșii toți din alte vremi,
Căci tot ce-a fost mai viu în ei
Trăiește-n tine, -- vrei-nu vrei . . .
Te fă, dar, propriu-ți scafandru
Și fii convins: nici Alexandru,
În nesfîrșita lumii Mare,
N-a pescuit mîrgăritare
Mai multe și mai dragi ca tine . . .
Acolo-i taina: cată bine!

SFAT

În văi profunde
De suflet, unde
Nu pot pătrunde
Profane unde,
Vezi de-ți ascunde,
 Ca pe-o comoară
 Ce n-o să moară,
Gîndul și taina.

Cînd moartea vine
Și, de la tine,
Ca de la mine
Și orîșicine,
Prada reține,
 Ea nu ridică
 Decît ce-i pică:
Lutul și haina.

MORS

Motto: „Quam lotus
homuncio nil est!“ (Petroniu)

E-atîta jale și revoltă
Supt vasta veșniciei boltă,
De crezi că cerul se despică,
De cîte ori vre o furnică
Umană, ostenită, pică.

Dar cerul, vai! nu se despică;
Și-n timp ce-o plîng și o sărută,
De parcă toți s-ar sinucide,
Doar undeva, în țărna mută,
Se cascade gură și se-nchide.

Și totu-i gata. — Furnicarul
Își inspectează, grav, hambarul.

POVESTE

Copilărie, — visuri sfinte
Din vraja lumilor de flori,
De fluturi și privighetori,
Ce dulce-mi picurai în minte . . .

Cînd nu știam că și morminte
Sînt . . . , că troiene de ninsori
S-aștern năprasnic peste flori;
Cînd nu credeam, că visul minte, —

Nevinovate și nebune
Vise urzit-am printre lunci, —
Dar timpul știe să-și răzbune . . .

Ce-a fost odată nu mai este . . .
Odată! — E-așa mult de-atunci! —
Azi totu-mi pare o poveste.

DIN MANUSCRISE

IN VOTIS

Să-ți fie versul pur și cald
Ca lacrimile de smarald
Ce mi-au lucit și mie-odată
Din ochii unui drac de fată.

Să cînte-ntr-însul ca un cor
De păsări, frunze și izvor,
Cu glasuri care să străbată
În inima-mi înduioșată.

Și să vibreze tainic, lin,
Divinul dragostii suspin, —
Al dragostii ce se închide
În inimă și ne ucide.

SONET

E-așa duios să vezi, ca-n panoramă,
Trecutul tot, cu visele ce mor
Și-nvie iar, vrăjite de-un fior
Din ochii de iubită sau de mamă!

S-auzi cum sună-n zări păduri de-aramă,
 Cu Feți Frumoși și zmei și toți ai lor,
 Și cum jalește trist umanul dor,
 Etern oprit l-a fericirii vamă . . .

Ah! Unde e grădina cea de aur?
 Și unde sînt palatele de-argint?
 Ce s-a făcut năprasnicul balaur?

Cununile de mirt și mărgărint
 S-au risipit, cu meșterul lor faur?
 Cum farmecă poveștile — și mint!

SPRE NIRVANA . . .

Brațul rigid al Voinții
 Cîrmuiește universul.
 Pe cărarea suferinții
 Necurmat ne-ndreaptă mersul . . .

Pe cărările durerii
 Rătăcim fără de țintă:
 Viclenia oarb-a Vrerii
 A pus mintea să ne mintă . . .

Pe Calvarul suferinții
 Sîngera-vom secolii încă, —
 Pînă pacea neființii
 Stăpîni-va-n noapte-adîncă.

IDEAL ȘI CONFORT

E „casa sufletului“ trupul,
Slujindu-i doar de adăpost?
Atunci, ca sufletu-mi, nici-unul
Mai rău adăpostit n-a fost.

Dar, dacă trupul e altarul,
Pe care ard dureri prinos,
Nu-i altul, ca al mieu, sărmanul,
Mai sacru și mai luminos.

MÎNGIERE

Te miri că umilită se-nfioară
Gîndirea ta și la pămînt s-așterne,
Măruntul puls al vieții cînd măsoară
Cu vastul ritm al sferelor eterne?

Dar e ceva, în tot cuprinsul firii,
Să nu proclame fără milă gîndul
Obșteștii morți, uscîndu-ți trandafirii
Iubirii dulci și-avîntul tău frîngîndu-l?

Gîndește! Niciodată nu-i mai mare
Sărmanul om — ascultă-mă ce-ți zic —
Ca-n clipa de smerită jale-n care
Pricepe ce zadarnic e și mic.

Căci toată tragedia ce domină
 Destinul omenesc se prăbușește,
 Cînd cade-a infinitului cortină
 Peste-o ființă care-așa gîndește.

CARITAS

Ai întîlnit un om pe drum.
 E, poate, rău. Te-ar omori,
 Dac-ar putea! Dar nu-l urî:
 Ca mîne fi-veți ambii scrum.
 Căci dinlăuntru și de-afară
 Pîndește moartea ca o fiară,
 Și-n lume e atîta silă,
 Că-i plînge Dumnezeu de milă.

ALME SOL...

Dormeau în haosul opac
 Al nopții, casă și copac
 Și pajiște, și iaz și munți —
 Doar apele șopteau subt punți —
 Și totu-i negru și inform,
 Căci înșiși ochii nopții dorm...
 Dar iată zorile: cărunți,
 Se scoală-ntîi bătrînii munți,
 Apoi vrăjite reapar
 Pe rînd, ca din mormînt tresar
 Și flori, și casă, și copac,
 Și cerul tremură pe lac...
 Încet, a iazului oglindă
 Voioasă-ncepe să s-aprindă.

Salut, o! veșnicule Soare,
Izvor de viață și culoare,
Căci tu ești zugravul divin
Ce face haosul — senin.

PASTEL

Mă uit pe geam: val după val
Aleargă și se sparg de mal;
O luntre de pescari se scaldă
În vasta Mării baie caldă;
O pasăre mărunță țipă
Și-și udă-n undă o aripă,
Apoi se-înălță-n cer, ușoară,
Plutește-o clipă și coboară
Pe plajă: iat-o în picioare,
Uscîndu-și penele la soare . . .
A și zărit-o un copil:
S-apropie de ea tiptil,
S-o prindă . . . Păsărica zboară,
Și țincul bate viu din palme, —
Pe cînd din cerul serii calme
Lumina tot mai dulce cade;
Și cum puterea zilei scade,
Și umbra tot mai deasă crește,
Oglinda apei se cîrnește . . .

Și-n sufletu-mi se face noapte:
Văd umbre, - aud duioase șoapte . . .

PIETAS

Mormintele de oameni mari
 Sînt vetre de lumină:
 Acolo, ca să fie tari,
 Urmașii se închină.

Și-n vremile de vijelii,
 Cînd flacăra credinții
 Apune, stinsele făclii
 Le reaprind părinții.

FUIT

Clocotea fierbinte lava . . .
 Unde sînt acum vulcanii?
 Troienit-au anii, anii . . .
 Și cu creșetele ninse,
 Cu priviri de jale stinse,
 Pufăie domol din pipă . . .
 Clocotea fierbinte lava . . .
 Filfiie cu-a lui aripă
 Timpul . . . Unde este slava?
 Unde-s zilele de aur?
 Unde-s noapțile de-argint?
 — Străluciri de basme, toate,
 Care farmecă și mint!
 Prinde clipa-n zbor, nepoate!

. . . Și zicînd așa moșneagul
 Își privește lung toiagul.

MORȚII DRAGI

Gîndim la cei ce nu mai sînt,
Ori sînt dar nu-i vedem:
Cu ochii noștri de pămînt
Să-i plîngem doar putem!

Cu gîndul însă-i urmărim,
Și-i înviem în gînd,
Visăm la ei, cînd adormim,
Și ne trezim plîngînd.

Cîndva i-oi întîlni pe toți,
Voi fi și eu ca dînsii, —
S-or bucura de vechii soți
Și bieții ochi-mi, plînșii.

DE-AȘ FI...

De-aș fi, cum prin basme se spune, un faur,
Ți-aș face coroană și sceptru de aur;
Din raze de soare și raze de lună
Ți-aș face, cum n-a fost pe lume, cunună,
Din raze de lună și raze de stele
Topite în focul iubirilor mele.
Albastru din ceruri, tivit cu lumină,
Aș pune pe chipul de mîndră regină, —
Oricine ar trece, vrăjit să se-nchine
Și vestea să ducă de tine și mine.

VEDENIE

Din ce nepătrunse ținuturi de cer,
Din ce adâncuri de groaznic abis,
Sosești, în veșmîntu-ți de straniu mister,
Bizară fantomă cu ochiul închis?

În lumea de stele și veșnic eter
Putuși să descoperi ce nouă ni-e scris —
Și vii, îngrozită de ce s-a decis —
Acolo, la zeii cu pieptul de fier?

Vorbește! — Tu, sumbră și tragică, taci —
Vestește solia de sus ce ne-aduci!
Oricît de grozavă-i, să nu o prefaci!

Cu glasul tău, lacrimi stîrnești și usuci . . .
Vorbește! Te roagă cei mulți și săraci,
Fatală nălucă din lumi de năluci . . .

VII

DIN LIRICA ANTICĂ

(Traduceri)

*„Ce e nevoie să porți, Phileros, fă-
clia-nainte? / Mergem așa: destul
luce văpaia din piept.“*

2. La mormîntul fratelui său (CI)

Peste mări și țări streine
Venii, frate scump, la tine,
La mormîntu-ți dureros,
Să depun suprem prin os
De cinstire morților
Și zadarnic să implor
Muta ta cenușă, vai!
Căci mi te răpi destinul
Fără vreme, crud, hainul . . .
Ci acum, că s-a plinit
Darul morții, pregătit
După datini din părinți,
Ud de lacrimi fierbinți
Priimește-l de la mine
Și rămâi pe veci cu bine!

ANACREON

Cupa de argint (4)

Meștere-argintar, Vulcane,
Iute, dalta și ciocane,
Dar nu-mi face panoplie:
De războaie-mi arde mie?
Fă-mi mai bine un păhar,
Cît de-adînc se poate; dar
Să nu încrestezi pe el
Stele, Carul-mititel,
Sus pe-Orizon mohorît, —
Nici atît!

Ce mi-e mie de Pleiade,
 De Bonnor și celelalte!
 — Fă pe dînsul viță, bade,
 Și fă struguri aurii,
 Și mai fă coea, prin vii,
 Cîrd șagalnic de Menade
 Culegînd, și teasc de vin,
 Iar, călcînd, Lyeu¹ divin,
 Între Eros și-Aphrodite,
 Încrustați în mărgărite.

SAPPHO

Către Agallis (2)

Zeu leit² îmi pare bărbatul, care
 Șede-n fața ta și de-aproape-ascultă
 Glasul tău dulce
 Și-al tău rîs ce inima-n piept mi-o sfarmă:
 Căci eu, de te văd o clipită, -ndată
 Mută mi-e gura,
 Limba-mi seacă, simt ca un jar ce-aleargă
 Pe subt piele, fin, — și mă lasă văzul,
 Vijiie-auzu-mi.
 Pic de apă toată mă simt și tremur
 Toată, sunt mai pală ca iarba, scumpo, —
 Mult nu lipsește,
 Un cadavru-aieva să par; dar toate
 Voi să sufăr, dac-am ajuns aice.

PINDAROS**Lui Aristomenes din Egina, învingător
(Fragment din Pythia VIII)**

... Cu drept-cumpănit meșteșug
 Temei cată vieții a-și pune;
 Dar asta n-o pot muritorii,
 Ci cerul o dă: el pe unii
 Înaltă, pe alții-i coboară
 Cu-aceeași măsură. Onoare
 Megara-ți dădu, Marathonul
 Cunună îți puse: de trei ori,
 Aristomen, ai învins în jocul localnic al Herei.

Tuspatru-atleții, pe rînd,
 Știuși să-i înfrîngi vitejește,
 Încît nici ferice sfîrșit
 La jocul cel pythic n-avură,
 Și nici, cînd se-ntoarser-acasă,
 Dulce de mamă surîs
 Nu-mpărți farmec în jur:
 De-adîncă obidă cuprinși,
 Prin dosnice uliți ascunse
 Se strecurară, tăcuți, copleșiți subt povara
 durerii.

Cel care-o nouă podoabă
 Putu să-și cîștige, acela
 Pe falnice-aripi de speranță
 Semeț plutește, iubind,
 Mai mult ca averea, avîntul:
 Dară în scurt bucuria-i
 Crește și cade-n țărîină,
 Bruscă doborîită din zbor și-ntoarsă-mpotriva
 părerii.

Sărmane făpturi de-o zi!
 Ce-i „unul“ și ce e „niciunul“?
 Un vis al umbrii e omul.³
 Dar cadă o rază din slavă
 Pe fruntea-i: splendoarea luminii
 Vieța i-o poleiește
 Și dulce-i pare-a trăi . . .
 — Maică iubită, Egina,
 Liberă ține cetatea,
 Tu, împreună cu Zeus,
 Eac, Peleu și Talamon cel de ispravă și-Ahil!

BACCHILIDES

1. Fragm. 4 (Jebb)

Unul din altul desprindem,
 Azi ca și-n vremuri trecute:
 Nu-î principalul să afli
 Cărări spre cîntări neștiute.

2. Fragm. 17 (Jebb)

N-am nici capete de vite,
 Nici comori îngrămădite,
 Nici de purpură covoare
 N-am; dar am, în schimb, de soare
 Și de Muză suflet plin —
 Și mai am un vas cu vin.

3. Fragm. 21 (Jebb)

Puțini muritori destinul
Îngăduie, o vieață lungă
Și-adînci bătrînețe s-ajungă,
Fără să știe ce-i chinul.

4. Teisias din Egina, învingător la Nemea (Oda XI Jebb; fragment)

Ca un cuminte cîrmaci,
Condu-mi cugetarea, o, Clio,
Doamnă a cîntului, tu,
Acum, ca și pînă acuma!
Căci Nike, mîndra stăpînă,
Înspre Egina mă mină, —
Ostrovul cel fericit, —
Imn de slăvire să-nalț
Pentru cetatea de zei
Întemeiată și vlaga
Brațelor care-n Nemea
Au biruit . . .

VIII

DIN CARNETUL UNUI RĂSTIGNIT

(Însemnări și pagini de jurnal)

„Mă interesează tot ce e cîntec, tot ce e artă, tot ce e faptă, tot ce e viață, tot ce e suflet de om. Mă interesează Omul“.

(Berlin, 1910)

* * *

„O viață sfărîmată și viața asta a mea. Jumătate din ea s-a risipit în dureroasă trîndăvie pe paturi de spitale și lungi nopți albe de agonie fizică și morală, iar jumătate s-a risipit în dibuieli nesigure după un drum pe care nu mi l-am găsit încă . . .

Aud din apropiere dulce sunet de clopote . . .“

(Viena, septembrie 1926)

(1)

Berlin. — Cîte nu poate spune acest cuvînt! Ca oricare altul, dealtfel. Totul atîrnă de punctul de vedere, de unghiul de privire — și de ochiul privitorului. Ce sugestiv a spus acest lucru banal Tolstoi, în *Campania din Rusia*, și ce plastic apare el în cunoscuta poezioară, cu ascetul și poetul, din „Antologia sanscrită“ a lui Coșbuc! Negreșit: sînt tot atîția *Faust*, cîți cetitori a avut pe vremuri genialul „Lebenswerk“ al lui Goethe¹, și sînt tot atîția *Berlin*, cîți (mai mulți sau mai puțini) cunoscători ai lui sînt. Măcar tot atîția! Căci vorba spirituală a lui Schopenhauer, la adresa criticilor săi, e adevărată și în alte domenii.

„Ein großes Jammerthal“ sau — pentru un „Bummler“ mai optimist — „ein fideles², altes Haus“: e și acesta un Berlin.

Dar nu acesta e Berlinul meu.

Berlinul meu e, înainte de toate, *Universitätstadt*.

Nu doar că nu m-aș fi plimbat și eu, bucuros, prin coridoarele semiobscurе — ca cele din „Zadig“ — ale feericului Aquarium (în doliu acum după bătrînu-i director, dr. O. Hermes, mort săptămîna trecută) și n-aș fi avut cîntea să salut pe solemnă Habichtßchnabelschildkröte (cam așa trebuie să fi fost cuvîntul nemțesc pe care umoristul american îl compară, ca lungime, cu un pod peste Dunăre!) și să fiu salutat, la rîndu-mi, de ceremoniosul Elefant (are dreptul la inițială mare nu numai în nemțeste) din „Zoologischer Garten“! Nu! Am rătăcit și eu, tăcut și pios, prin lumea mumiilor egiptene și indiene din „Museum für Völkerkunde“, și, în „National-Gallerie“, am ascultat și eu, în contemplare îndelungată și mută, șoapta veșniciei de gheață și suspinul vieților duse care se des-

face din tabloul lui Böcklin: „Selbstbildnis mit dem geigenden Tod“. Am vizitat și „Kaiser-Friedrich-Museum“, cu strălucitele-i sculpturi bisericești și bogatele-i tablouri celebre, — care, se pare, călătoresc mai anevoie decât cele din Pinacotecele țării mele, — și ochii miei lacomi de pământean curios au iscodit pînă și petele de pe fața lui Joie, și cîte «însule de aur» au mai întîlnit, pe vastul ocean fumuriu care se desfășură deasupra „Uraniei“ sau Treptow-ului (cu *w* mut, ca și în Bülow, cel mare și prin micimea succesorului său, ca și în Jagow, prefectul de poliție cel cu ordonanța faimoasă, din timpul ultimelor manifestații muncitorești: «străzile sînt numai pentru circulație. Orice stînjnire a ei e riguros interzisă³», ca și în Rudow, cel atît de defăimat la noi, prin vestita „Rumänische [corect: *rumanische*: e și un Șăineanu la mijloc!] Trilogie“, pentru că îndrăznise să scrie, în limba sa, o istorie a literaturii române, care nu e în nici o privință mai jos de lucrările analoage posteroare ale unui Gaster sau Alexici). Nu, nu! De la grotescele bucolice din „Tiergarten“, în care triumfă bestia (și nu totdeauna cea „blondă“, a lui Nietzsche!), pînă la misticele meditații din Dom asupra problemei, din nou și violent dezbătute aici, prin broșuri, întruniri și predici: dacă Isus a trăit sau ba⁴ și întinsa muncă intelectuală din „Königliche Bibliothek“ (a cărei clădire uriașă crește într-o nouă construcție, neterminată); de la spectacolele din „Circus Busch“, pînă la reprezentațiile din „Lessing-Theater“; de la lucrătorul necăjit, ca pretutindeni, care strigă răgușit, supt ferestre, cu gîndul la o soartă mai dreaptă⁵: «Hoch das neue Wahlrecht!», pînă la Kaiser-ul dîrz, impunător și vioi, care trece zilnic, pe „Unter den Linden“, răspunzînd, în toate părțile, la salutul supușilor, — nimeni și nimic nu-mi poate fi indiferent.

Și, totuși, mă întreb: oare ceea ce simt eu aici, față de oameni și locuri, are în adevăr ceva comun cu iubirea, — sau totul se poate reduce, «în ultima analiză», la o simplă curiozitate intelectuală? De ce, — dacă e simpatie, adecă comunitate sufletească, reală, — de ce, oare, nu pot rîde cu risul lor, și de ce, în mijlocul veseliei lor nestăpînite, pe mine mă doare, ca o rană deschisă, amintirea bucuriilor de aiurea? De ce mă simt atît de singur, între ei? . . . Nu, de bună seamă:

oamenii aceștia nu mă înțeleg — și eu nu-i pot înțelege: barbarus hic ego sum . . .

Nu vorbesc de limbă. Limba o stăpinesc binișor. Am început a o învăța, întâi, la liceul din Pomîrla, cu gramatica lui Berar (ce nume potrivit!) și cu dicționarul lui Șăineanu (după care „bou“ se zice numai *Ochse, Wille* e feminin, *Leichenzug* înseamnă curat „alai“, iar *Viehzucht* . . . „viticultură“!), supt conducerea profesorului M. D. Ionescu, — acum în Iași, — căruia nu mă pot opri de a-i aduce, de aici, cele mai recunoscătoare omagii: împreună cu colegii săi acum răposați, profesorul de limba franceză, G. Gheorghiu, a cărui critică asupra dicționarului Damé e îndeobște cunoscută, și cu cel de latină, Ioan Fleischer, al cărui nume l-am putut oeti în ultima ediție critică (Oxford) a lui Catull, — d-sa n-a fost numai „profesorul“, ci, în cel mai înalt grad, *binefăcătorul* meu. Datorită iubirii, pe care, ca profesor, a știut să ni-o inspire pentru obiectul său, — am urmat mai departe cu cetitul din literatura germană. Azi pot zice că cunosc binișor limba lui Goethe, — dar *prin ochi*: nu și «după ureche», după graiul viu. Mare lacună și mare dificultate! Se poate, astfel, — și gândul acesta îmi încrețește fruntea, — să am trebuință de întreg stagiul de șese luni, de care vorbește d. Iorga în *O utopie didactică*, pentru a înțelege ca lumea pe toți profesorii de aici. Căci, dacă, în drumul spre Berlin, cineva care știa „germana“ de acasă⁶, mi-a dat asigurarea formală că vorbesc „deja“ (o! «le traître mot» — „jerman“ și dînsul: *schon*) bine nemțește, — știu încă destul de bine sintaxa lui Manliu ca să pot deosebi un „compliment“ nedrept! Totuși, — repet — nu de limbă înțeleg a mă plînge, ci de ceva mai grav.

Ceea ce m-a adus la Berlin, — și ceea ce a făcut din aceasta visul meu cel mai drag, — n-a fost ambiția unui titlu de doctor. Vor fi fiind și de aceia, pentru cari n-a existat, la început, decît *acest* imbold. Dar — sînt convins: li s-a întîmplat și aceloră ce i s-a întîmplat lui Saul, care, dus să caute măgărițele tatălui său, a găsit un Imperiu: veniți aici pentru o diplomă, ei au dat peste împărăția minunată a sufletului german — și au căutat, firește, a se împărtăși din bunurile-i superioare. Dar tocmai aici intervine greutatea cea mare.

E un inextricabil labirint sufletul acesta omenesc! Trebuie un miraculos fir conducător ca să nu te pierzi în tainițele lui, și trebuie o extraordinară putere de transpunere, de metempsihoză, pentru a te pune în locul «semenului» și a-l înțelege — din punctul său de vedere! Sînt o mie și una de dovezi că sufletul nostru nu e o coală de hîrtie albă, nouă-nouă, pe care experiența, cultura fiecăruia, și-ar înflori arabescurile ei, — ci un străvechi palimpsest, pe care rînduri de înaintași au înscris, în slovă ascunsă, dar neștersă, taina cea mai adîncă și mai veșnică a ființei lor: primitiv substrat moștenit, peste care se aștern, apoi, păturile, «superioare», ale culturii dobîndite — și totdeauna condiționate și influențate de el. Și poate fi stratul suprapus cît un munte: vine, totuși, o clipă, — care nu se poate prevedea, — cînd „mortul“ îngropat supt el se deșteaptă, se scoală, se răscoală, îl scutură și-l aruncă cît colo — ieșind, strigoi neașteptat, la lumină... Căci el nu era mort: dormea numai! «Quo semel imbutus odore, semper servavit», zicea Schopenhauer despre Spinoza. Și vorba aceasta, — ca și: «Grattez le Russe et vous retrouverez le Cosaque» a lui Voltaire, — e mult mai mult decît o simplă ocară! Buni sau răi, — strămoșii noștri trăiesc în noi: bine sau rău, — e așa! Cultura nu-i poate ucide niciodată — și, supt cele mai «uniforme», mai «general-europene» și mai «universal-omenești» aparențe, fondul etnic, particular, e acolo, modificînd și diversificînd din temelii... Și nu e notă de cultură generală, care, trecînd printr-un anumit suflet, să nu răsfrîngă acel timbru propriu, acea rezonanță specifică, — pe care numai anumite urechi sînt capabile s-o perceapă întocmai:

„Andre Vögel, andre Lieder!
Die gefielen mir vielleicht,
Wenn ich andre Ohren hätte!“

• Nu că nu m-ar interesa. Mă interesează tot ce e cîntec, tot ce e artă, tot ce e faptă, tot ce e viață, tot ce e suflet de om. Mă interesează Omul. Și am un singur regret: acela că nu

l-am putut înfilni nicăiri — așa cum îl visam și eu odată (cine n-a fost niciodată poet, să-mi arunce piatra!): când inima mea «dilatată», metafora e a lui Guyau, și eu o continuu numai, — și mintea-mi . . . evaporată năzuiau să îmbrățișeze «toute l'humanité!». Azi, când, — temperatura normală restabilindu-se în inimă, și-a redobândit volumul firesc, iar gândurile vapoase s-au condensat, — azi văd, cu părere de rău, că visul nu e realitate și că prozaica morală a broaștei din fabulă are un înțeles mai adânc . . .

Aici, unde mă aflu acuma, domnește — și se cunoaște că domnește, îndată ce ai trecut granița! — Germanul. Îmi place de el. Dar sufletul meu de român simte, — și nu se înșală, — că nu-l va pricepe niciodată deplin . . . *Alt suflet!*

Mă gândesc, totuși, — și gândul acesta mă umple de nădejde: trăind, în contact îndelungat, cu el, respirînd același aer, privindu-i veșnic în ochi și vorbindu-i graiul de fier, — e cu neputință ca sufletul meu să nu se contagieze, în sfîrșit, de mai marele său străin, — în ce are acesta mai nobil, mai sănătos, mai fecund: *disciplina* nesilită, bucuroasă (nu «disciplina» gramaticului Ortin) și *idealismul* robust și activ.

Virtuțile cardinale ale sufletului, care a înfrînat «Chantecler», *acestea* sînt, — și *sînt*: deși, poate, străbunul Tacit, dacă ar scrie astăzi, n-ar mai spune, că «nemo illic vitia ridet», — iar templul lor e *Universitatea*.

Să mergem acolo! Nu în seminarii, unde se făurește platoșa viitorului «Forscher» științific: acolo nu e îngăduit să pătrundă orice profan. Ci să intrăm deocamdată — catehumeni conștiințioși — în «Auditorium maximum»: acolo e loc pentru toată lumea!

*

E ceasul profesorului Erich Schmidt, germanistul vestit și rectorul jubilar (anul acesta, Universitatea împlinește o sută de ani, și, la alegerea de rector, v. Wilamowitz-Moellendorff a fost biruit cu trei voturi). Sala, în toată puterea cuvîntului,

plină. Asistă și dame, care, la cursul celuilalt germanist, prof. G. Rochte, n-au intrare: *spectatum veniunt, veniunt spectentur et ipsae*... Schmidt vorbește despre scriitorul său de predilecție, Goethe. Președinte al Societății „Goethe“ din Weimar, descoperitor al „Urfaust“-ului, — în curind va publica și „Wilhelm Meisters Lehrjahre“, în forma primitivă, găsită, în decembrie trecut, la Zürich⁷: autorul o trimisese unei prietene a sale, Barbara Schulthess, — Schmidt, care are ceva goethean și în figura lui, e atât de plin de Goethe, încît te întrebi, dacă, în locul cuvîntului «Um Gottes willen!», el nu va fi zicînd: «Um Goethes Willen!». Prelegerea („cetită“, desigur, dar nu așa și atât cît s-ar crede după spusele unora; — Schmidt cetește, totuși, mai mult decît alții: Riehl, d. ex., își arunca ochii rar de tot pe notițe, iar Wilamowitz aproape deloc) nu aduce nimic cu desăvîrșire nou. (S-o spunem de pe acum: pentru un licențiat al Universităților noastre, care a mai cetit cîte ceva pe de lături, multe din cursurile de aici sînt cu totul elementare — și lucrul se înțelege: ele au în vedere, în rîndul întii, pe absolvenții liceelor, proaspăt înscriși; — dar, tocmai de aceea, ar fi drept ca studenții licențiați din altă parte să fie supuși, fie și după un examen prealabil, unui regim deosebit). Vederile largi, însă, și observațiile subtile nu lipsesc, — cum nu lipsesc nici trăsăturile de spirit, pe care auditorii le salută cu... academice tropăituri și viguroase hohote de ris... Ba, citeodată, dacă ce se spune de pe catedră nu li convine, se aud și hîrșcieli din picioare, în semn de protestare... Mare haz se face cînd se aude o tropăitură sau un hîrșciit izolat!

Am avut ocazia să constat aceasta, în următoarea caracteristică împrejurare, la același curs al profesorului Schmidt: cînd acesta, incidental, a pomenit despre «Voilà un homme!» al lui Napoleon, unul dintre ascultători, care se nemerise să fie tocmai vecinul meu, a dezaprobat, *more academico*, singur... S-a rîs mult de acest gest, și profesorul însuși a rîs, privind pe făptaș cu o ironie particulară.

După lecție, am căutat, firește, să fac cunoștința acestui eroic manifestant *contra omnes*.

E filolog. Românii fac foarte bine că vin la izvor pentru a

cunoaște cultura germană și nu se mulțămesc cu cît din ea, sau drept ea, ajunge pînă la ei:

„Wer den Dichter will verstehen,
Muß in Dichters Lande gehen“, —

a zis poetul. Despre România știe „puțin“, dar totuși știe „ceva“: că un vechi învățat moldovean a fost membru al Academiei berlineze; că pe tronul țării noastre stă un Hohenzollern; că soldații noștri ni-au cucerit, cu sîngele lor, neatîrnarea; că legea noastră nu e „griechisch-katholisch“, ci „rumänisch(!)-katholisch“; că, acum trei ani, a fost la noi o revoltă agrară întru toate îndreptățită; că legenda cu «wilde Walachei» e o poveste proastă pentru proști — și că, dacă, în limba sa, „Walach“, ca și „hongre“ în franceză, a ajuns să însemne ce înseamnă (v. Kluge, *Etym. Wörterb. d. deutsch. Spr.*, ed. VII, Strassburg, 1910, p. 481, iar în *Glossarium der berl. Wörter und Redensarten* al lui Trachsel, Berlin, 1873, p. 63, cetim: „Walach, Valet im Kartenspiel“), aceasta nu arată despreț, ci numai cunoaștere, recunoaștere, în singura privință care stătea la îndemîna strămoșilor săi din vremuri (c. 1550)! Se înfierbîntase... Ca să-l liniștesc, am profitat de faptul că e filolog și i-am amintit că numele glorios al Troiei trăiește azi în francezul „truie“ (A. Darmesteter, *La vie des mots*, ed. IX, Paris, s.a., p. 57, n. 2) și că, dealtfel, numele unei mari provincii germane la noi înseamnă... „cartofă“ (rom. bandrăburcă = germ. Brandenburg: Tiktin, *Rumänisch—deutsches Wörterb.*, I, s.v.). Pentru a-și completa „puținul“ ce știa despre țara noastră, i-am recomandat o carte de istorie⁸, scrisă în limba sa, de un profesor universitar român, al cărui nume nu-i „sună necunoscut“.

Omul meu nu se încurcă: A protestat, pentru că el, ca german, nu poate iubi pe Goethe, care n-a fost înainte de orice, german, ci «numai un om»: omagiul străinului, al francezului, adevă al dușmanului este un blam dureros... «Des Franzosen, d. h. des Feindes», interesantă sinonimie! O cunoștea de aiurea:

din anecdota, relatată de Nyrop în *Viața cuvintelor* (ed. germ., Leipzig, 1903, p. 107), cu școlarul care, la lecția de istorie, rostește aceste cuvinte: «Hannibal schwur, er werde ewig ein Franzose der Römer sein!» Și acum, după ce am auzit-o și din gură universitară, mă gândesc cu tot dinadinsul: ce mare, ce strașnic lucru e și sentimentul! El filtrează toate ideile noastre, nelăsînd să treacă prin el decît ce-i convine și supt lumina care-i convine... E un mare sofist sentimentul! El nu îngăduie germanului să privească pe francez cu ochi înțelegători și simpatici, ci numai prin ochelarii întunecați ai dușmăniei... E un rău? E un semn de inferioritate aceasta? Poate. Dar și de vitalitate! Și, de la J.-J. Rousseau francezul, al cărui chip împodobește, sigur, camera de lucru a criticului Rațiunii Pure, drepturile lui n-au mai putut fi tăgăduite de nime... Nici forța lui, care «primează dreptul»!

Sentimentul acesta de mîndrie națională, izvorît din conștiința puterii, apare pretutindeni în țara lui Bismarck.

Într-o cîrtică plină de interes: *Psychologie der französischen Literatur* (Berlin, 1904), autorul, Eduard Engel, vorbind despre inferioritatea lirismului francez față cu cel german, citează o poezie a lui Musset, care arată că, totuși, nici lirica franceză nu e de lepădat, și exclamă: „Ein Deutscher kein höheres Lob nachzurühmen weiß, als: das könnte deutsch sein!“ (p. 8). Aiurea, (pp. 15—6), vorbind de superioritatea de «comprehensiune umană» a neamului său, în raport cu acei «chinezi ai Europei» cari sînt francezii, același autor spune, că, pe cînd „la nici un teatru din Paris nu se reprezintă o piesă de Shakespeare, de Schiller, ori de vreun spaniol, în Berlin, în una și aceeași seară, la cinci teatre diferite, s-au reprezentat: *Ce vroîți* de Shakespeare, *Rosmersholm* de Ibsen, *Judecătorul de la Zalamea* de Calderon, *Revizorul* de Gogol și *Mîni de zîă* de Scribe (plus — adăugim noi, — vreun... *Bürgermeisterstück* al d-rului Reicke, ajutorul de primar al Berlinului, care cumulează funcția sa cu aceea de autor dramatic, — cam în felul lui «maître André» al lui Voltaire). Și, astfel, de la Schiller, care scria: „Ihm [dem Deutschen] ist das Höchste bestimmt. Und, so wie er in der Mitte von Europas Völkern sich befindet, so ist er der Kern der Menschheit. Er ist erwählt von dem

Zeitgeist, während des Zeitkampfes an dem ewigen Bin der Menschenbildung zu arbeiten“ (ap. Paulsen, *Zur Ethik u. Politik*, Berlin, s. a., p. 67 și urm.: „Deutsche Bildung — Menschheitsbildung“), pînă la un F. Lilienhard, care, în capitolul intitulat: „Deutschlands geistige Mission“, din cărțuia sa *Das klassische Weimar* (Berlin, 1909, p. 17), scrie: „Geographisch bildet Deutschland gleichsam das Herz der europäischen Menschheit; auch dem Gemüte nach sind wir das Herz Europas“, și, cu gîndul la «cervelle du monde» al lui Hugo, parcă citează vorba lui Jean Paul: „Nicht das Hirn, sondern das Herz deutet den größten Gedanken“; de la Schiller, deci, și pînă astăzi răsună, limpede și puternic, ecoul aceluiași orgoliu național (brutal și antipatic chiar uneori, ca în basorelieful de pe Siegestsäule, sau în tabloul lui A. v. Werner din „National-Galerie“, cu salonul francez din 1871 năpădit de soldații prusieni beți de triumf — și nu numai de triumf... De ce-mi vine în minte hunul lui Hörsel, din curtea aceleiași Galeriei și... replica lui Musset...⁹?) și al aceluiași ideal suprem: «stăpînirea lumii prin cultură».

*

La același ideal — de stăpînire a lumii — făcea aluzie și bătrînul profesor Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff cînd vorbea, cu atîta însuflețire, de caracterul patriotic, național și religios al epopeii lui Vergil. „Lieber Vergil“: așa i-a zis. Se cunosc de mult, se înțeleg, se iubesc. De aceea-i tremura glasul — pateticul, inspiratul, pătrunzătorul glas de prooroc —, cînd evoca, din cripta-i milenară, mortul, care se ivește îndată: ici în strălucirea de apoteoză a unui «midi de la gloire», colo în umbra melancolică a unei «Götterdämmerung», dincolo în lumina de vis a nopții cu lună — per amica silentia lunae —, aievea el, «degli altri poeti onore e lume»... Da, asta se cheamă «résurrection du passé» — înviere din morți... Și cui altuia, dacă nu acestui vrăjitor modern cu suflet antic care e Wilamowitz, i-ar putea răspunde mai bucuros anticul vrăjitor cu suflet modern care a fost Vergil? Și, totuși, Wilamowitz nu e latin...

Mă gândesc cu uimire și umilință la ce muncă enormă se cheltuiește pentru înțelegerea anticității clasice, și în special a celei romane, aici, într-o țară nelatină! Și la altă țară, tot nelatină: Anglia. (Poate cea mai bună gramatică latină e *The Latin Language*, Oxford, 1894 — tr. germ. Leipzig, 1907, a profesorului W. M. Lindsay, care a dat și cea mai bună ediție a lui Plaut și Marțial, — în aceeași colecție „oxoniană“, în care Wilamowitz, care, în 1908, ținuse la Universitatea din Oxford două prelegeri — *The Greek Historical Writing and Apollo* — a publicat minunata ediție a *Bucolicilor greci*, a cărui prefață începe cu un omagiu adus culturii clasice engleze: „Germanus philologus, si potest, gratiam decet referre Britanniae, e qua ante hos centum annos accurata linguae graecae cognitio nobis tradita est“.) . . . Pe când la noi, — țară latină, — trăiesc profesori de Universitate, cu nume de mari filologi, cari cred că lat. *id* face la acuzativ *eum!* . . . Ei, dar zice cineva: quandoque bonus dormitat Homerus . . . Știm, — dar, din nenorocire, nu e ceasul! Când, d. ex., un O. Weise (*Charakteristik der lateinischen Sprache*, ed. a IV-a, Leipzig și Berlin, 1909; pp. 127—8) explică pe *Maleventum* (= gr. *Μαλό φεις*) și *Beneventum*, ca „Stadt mit schlechtem (gutem) Winde“, în loc să-l scoată, ca toată lumea, din *male (bene) venio* (cf. De-Vit, *Onomasticon*, I), — uitînd că adverbul *male (bene)* nu se putea rătăci pe lîngă un substantiv ca *ventus* (nu *ventum!*), — atunci, da, se poate aplica dictonul citat. Dar, cînd cineva aduce un lucru ca acela (*eum acuzativul lui id!*), ca „obiecție destul de serioasă“ împotriva unei etimologii (compară *dînsul* = lat. *id-ipsum, id-ipsum-illum*: Tikin, *Gröbers Grundriß d. rom. Philol.*, ed. II, Strassburg, 1904—6, p. 594; idem, *Rumänisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1905, p. 92), argumentînd cum argumentează d. O. Densusianu (căci de d-sa e vorba, — nu de un biet Andrei Vizanti, celebru prin „hunc munus“¹⁰), în cursul său de morfologie română, stenografiat și centografiat de d. H. Stahl (cap. despre *Pronume*), atunci chestia ia altă față! — Pentru cine ar avea îndoiială că un filolog romanist poate formula asemenea pretenții față de neutrul *id (idem)*, atragem atenția asupra pasagiului din curs unde, vorbindu-se de soarta lat. *is, ea, id*, se spune lămurit că aceste pronume nu există în

limba noastră, afară de *id*, care s-a păstrat în rom. *dînsul* (poate și în *Ov-id!*), dacă etimologia dată de d. Tiktin (altă greșeală: d. Tiktin a împrumutat etimologia aceasta de la Rydberg sau Meyer-Lübke¹¹), e adevărată, — precum și asupra faptului că masculinul *idem* are *i* lung (cf. Lindsay-Nohl, *Die lat. Sprache*, pp. 507—8)¹². Și lucrul e, desigur, regretabil. E nespus de regretabil că, într-o țară *latină* ca a noastră, limba latină, — despre ale cărei foloase, în gimnazii, vorbea atît de convingător d. Maiorescu, — e atît de . . . cavalereste tratată la Universității! Și, — fiindcă veni vorba de romanistică, — e de regretat încă un lucru: Se știe, că, de la o vreme încoace, limba noastră a pătruns adînc de tot în raza cercetărilor de filologie romanică. Azi pare a se fi înțeles, în sfîrșit, că nu se pot trage concluzii valabile asupra unui fenomen romanic, fără a se întreba, prealabil, și limba română. — Firește, sînt și excepții: același O. Weise, d. ex., de care pomenirăm adineori, se grăbește a conchide din fr. *vertu*, it. *virtù*, sp. *virtud*, că, din cele două înțelesuri ale lat. *virtus* („Tapferkeit“ și „tugendhafter Wandel“), „die Töchttersprachen des Lateins“, ar fi păstrat numai pe cel din urmă, — cînd rom. *virtute*, pe care-l ignorează, înseamnă tocmai „Stärke, Kraft; Tapferkeit!“ — Căci, în genere, dacă unii filologi mai bătrîni, ca septuagenarul Tobler, stîns zilele trecute, cheltuindu-și toate puterile cu învățarea altor limbi romanice (v. cele trei serii de „*Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik*“, Leipzig, 1886—1908), nu se puteau ocupa mai deaproape de români și mergeau pînă acolo, încît nu admiteau un subiect de teză pentru doctorat din românește, — alții, mai tineri, au altă atitudine: astfel succesorul lui Tobler, H. Morf¹³, astfel W. Meyer-Lübke de la Viena. Ca orice străini, însă, acești învățați e natural să facă, în ce privește limba, greșeli, care conduc uneori la interpretări eronate și teorii fără bază reală. Nenumărate greșeli de acest fel comite, d. ex., Meyer-Lübke, în părțile relative la limba noastră din a sa „*Grammatik der romanischen Sprachen*“. Și e un spectacol de un comic particular să iei pe doi din acești străini, corectîndu-și, ei în de ei, greșelile de românește — adevă îngrămădind greșeli peste greșeli: „S. 82: *me am venit în sine* — ich bin zu mir gekommen. Das ist ganz unmöglich; es muß heißen

în mine, allenfalls în sine-mi“, îl muștră d. Weigand pe Meyer-Lübke, în recenzie vol. III al „Gramaticii“ sus-citate (*Kritischer Jahressb.*, VI, Erlangen, 1903—5, p. I, 156¹⁴). Și acum întrebăm: care poate fi datoria învățaților români, față de greșelile de asemenea natură ale colegilor de specialitate străină (mai bine decît: străini de specialitate)? Răspunsul vine de la sine: să le releveze neîntîrziat, — ca pe o indispensabilă erată, — fie și cu oarecare colorit polemic, care le dă mai multă savoare și, în unele cazuri, chiar se impune. Cum face d. Philip-pide, în ultimele n-re din „Viața românească“ de la Iași. Ce face, însă, d. Densusianu? — Poet, dar om practic: d-sa împrumută ideile învățaților străini, cu greșelile ce li stau la temelie cu tot (v. *Cursul* citat: chestia articulării substantivelor după prep. *cu*). Sic itur ad . . . alabastra! Dar — observ că m-am depărtat de tot de subiect: am pornit de la Wilamowitz (Vergil) și am ajuns la d. Densusianu (Ovid — și id — și vid . . .): distanța e cam mare! Dar nu face nimic: Wilamowitz se vede și de aici — dintre mușuroaie: munte cu creștetul alb, muiat în lumină . . . Se vede — și se aude. El, ca și idealul, la care ziceam că făcea aluzie.

. . . Ca și idealul izvodit în cuvîntarea festivă, pe care filozoful Alois Reichl (la ale cărui lecții despre Spinoza am așteptat, vai!, zădarnic, să aud pomenindu-se numele glorioșului meu compatriot, d. Mihail Dragomirescu!) a rostit-o, în Aula Universității, la 27 ianuar st. n., a.c. (ziua nașterii Împăratului): „Fichtes Universitätsplan“ (Berlin, 1910), — și din care transcriu aici sfîrșitul (p. 21), cu gîndul la cineva din țara mea (Adevăratele mărimi rămîn mărimi, ori dincotro le-ai privi!):

„. . . Și încă o dorință — mai modestă — nu voim s-o ascundem. Sperăm că, în acest oraș al monumentelor, se va ridica, în sfîrșit, și un monument al lui Fichte (era să traduc: Kogălniceanu!), al celei mai bărbătești figuri printre filozofii germani, al Imperatorului pe catedră, din gura căruia ieșeau ca porunci, al cuvîntătorului către națiunea germană. Voi, iubiiți commilitari, trebuie să fiți făuritorii și plăsmuitorii unui monument încă mai prețios. Voi trebuie să fiți moștenitorii cugețului marelui învățător și educator. Cînd vorbea către națiunea germană, el vorbea, înainte de toate, către tinerimea ger-

mană, și, câtă vreme există o tinerime germană, cuvîntul lui nu poate amuți. Îndepliniți ceea ce el cerea, ceea ce nădăjduia el: focul eroic al cuvîntului său să arunce în pieptul vostru o scînteie, care să ardă mai departe acolo și să cuprindă întreaga noastră viață. Ridicați-vă la înălțimea credinței sale: în viața sufletului nu e nimic cu adevărat real decît Ideea“.

...Idealism luminos, de cristal, — pe suportul disciplinei de fier. Iar rezultatele se văd —, și se vor vedea.

(2)

Civis academicus sum!

La 19 april trecut, — dată pe care n-o voi uita nicicînd — mi-a strîns mîna, „iurisiurandi loco“, însuși „rector magnificus“, Erich Schmidt — era să zic: Goethe...

... Dacă am fost emoționat?

Îmi vine în minte pasagiul din „Romantische Schule“, unde Heine — pot zice acum: colegul Heine¹ — descria scena întîlnirii sale cu Goethe.

Nopti întregi se gîndise el, cîte lucruri sublime și profunde avea să-i spună Olimpianului, dacă l-ar întîlni vreodată — și, cînd l-a întîlnit, i-a spus că... „pe drumul dintre Jena și Weimar prunile au un gust foarte bun“²! „Und Goethe lächel-te...“.

Și Schmidt surîdea — un suris fin, discret, fără răutate. Civis academicus sum!

Dar „civis academicus“ înseamnă multe și de toate³.

Înseamnă bărbat „floricôs“⁴ și duelgiu „ohne Rast“, — precum înseamnă și un om care se trudește a-și desăvîrși cultura superioară a sufletului. Fiecare alege, din această definiție, ce vrea — și ce poate. Mai ales ce poate. Căci — să vorbim drept! — adecă, dacă, de pildă, eu am un așa de mare dispreț pentru „bier“-uînțele și tatuările Bursch-ilor, — oare n-o fi la mijloc și ceva din conștiința unui stomah mai puțin rezistent și a unui braț mai stîngaci? ... Ei, dar, oricare ar fi cauza,

efectul rămîne același: eu voi continua, ca pînă acum, a sorbi, cuminte, la gazdă, supa cea de toate zilele — și voi merge la Universitate.

*

În zilele de 10—12 ale lunii curente, „Friderica-Guilelma“ și-a serbat, cu toată pompa cuvenită, centenarul⁵.

Acest eveniment cultural e, credem, o ocazie potrivită, pentru a spune un cuvînt despre ea — despre resorturile care au ridicat-o acolo unde se află acum, în lumea culturii germane.

S-a zis că Germania a fost cîndva «Universitatea Europei»⁶, și cine a avut în mîna monografia lui W. Stieda asupra Universității din Leipzig⁷, sau lucrarea, și mai specială, a lui W. Wischnitzer asupra unei singure laturi a instituției Universității din Göttingen⁸, acela poate confirma, cu cea mai deplină hotărîre, acest adevăr. El ar putea adăogi că Germania n-a fost numai Universitatea Europei, ci și a Americii: după tipul german s-au organizat, în adevăr, instituțiile universitare ale «Lumii-Nouă»⁹ — și, cînd Facultatea de filozofie din Berlin a decernat, lui Roosevelt americanul, titlul de doctor, ea a avut în vedere mai ales faptul că acest scoborîtor din strămoși renani era un harnic „docti trans Oceanum commercii fautor“.

La acest renume universal al Universității germane au contribuit firește, în primul rînd, străvechile centre universitare din Heidelberg (1385), Leipzig (1409), Jena (1558) etc.¹⁰. Dar partea, pe care Universitatea din Berlin o are în această operă glorioasă, e, fără îndoială, considerabilă. Căci, dacă „Friderica-Guilelma“ nu datează decît de la începutul veacului trecut (1809—10), — o foarte tînără «Alma Mater», precum se vede, — nu e mai puțin adevărat că Universitatea germană modernă nu e ea însăși mai bătrînă¹¹ și că opera lui W. v. Humboldt, care, „după timp ca și după însemnătate“, stă în fruntea universităților germane nou întemeiate (în veacul al XIX-lea)¹², începe „o eră nouă în istoria învățămîntului universitar german“¹³.

Mai ales de la Unire încoace, Universitatea din Berlin a smuls, hotărît, sceptrul suveranității științifice surorilor ei mai în vîrstă. Părerii de rău după o glorie jertfită și apusă, fără

speranța unui nou răsărit, — mă gândesc la bietul nostru Iași, — răsună din cînd în cînd. Dar în o superioară notă de resignare mîndră și nobilă! „Să ni-o mărturisim“, zice Wilamowitz, pe atunci profesor la Göttingen, către studenții de acolo¹⁴, „situația pe care o avea Göttingen acum o sută de ani, în viața spirituală a nației, n-o mai are și n-o va mai redobîndi niciodată. Trebuie să ne plîngem de aceasta? Departe de aici! Căci motivul nu este acela că viața științifică a Göttingen-ului ar fi decăzut: nu, ci numai aceeași putere sufletească și activitate și-a cucerit multe alte orașe, în iubita noastră patrie: nu noi am devenit mai săraci, ci Germania a devenit mai bogată, și bogăția ei fructifică și înviorează și Universitatea noastră“.

De fapt, Göttingen are azi poate cei mai buni matematici ai Germaniei, iar, în filologia clasică, are pe însuși Friedrich Leo, bătrînul Papă al latiniștilor. Și, cu toate acestea, el nu se poate compara cu Berlinul.

De ce? Căci singur ascendentul politic al capitalei nu poate lămuri suficient problema, — pe care, dealtfel, se înțelege de la sine că nu putem pretinde a o dezlega aici.

De la început încă, „sufletul Universității din Berlin“ au fost, — zice Paulsen, — „die Altertumswissenschaften“¹⁵. Aici, la Berlin, au profesat, cea mai mare parte a carierei lor, cei doi «principes philologorum» ai veacului trecut: Mommsen latinistul, ale cărui *Philologica* le-a editat de curînd profesorul E. Norden, latinist de mîna întîia el însuși, elenistul Boeckh, al cărui bust s-a inaugurat, cu deosebită solemnitate, în iunie trecut, la „Institut für Altertumskunde“¹⁶. Pînă azi, fără latină nu te poți înscrie pentru nici o specialitate (fie ea și chimie sau fizică), la Facultatea filozofică din Berlin. În aceste împrejurări, pare cu totul ciudat și de neînțeles ce spune, după Thomas, Fréd. Plessis, în frumoasa lucrare *La poésie latine* (Paris, 1909, p. XVI), vorbind despre cauzele deprecierei poeziei romane: „C'est le génie français que l'on vise à travers le génie latin, et le dédain pour la littérature de Rome a la même source que la touchante candeur avec laquelle on proclame l'identité du génie hellénique et du génie allemand“. Cine știe, însă, cum trata Mommsen poezia latină într-o cunoscută scrisoare către Leo, și cine a avut supt ochi aceste rînduri ale lui Wilamowitz¹⁷: „Das

Hellenische stellt sich ... so oft dem Germanischen zur Seite, zu Römern und Romanen in Gegensatz“, — acela vede bine că vorbele francezului nu sînt o simplă «boutade», și înțelege, din atitudinea celor doi învățați vecini, că va trebui să treacă multă apă pe Rin, pînă cînd deasupra-i se va bolți simțitor, ca în tabloul lui Hildebrand, ourcubeul păcii visate...

Dacă, însă, studiul anticității e sufletul Universității berlineze, aceasta nu înseamnă — și nu poate să însemne — că se studiază anticitatea pentru anticitate numai. Nu, ci se studiază așa fel, încît, din contactul cu această lume, moartă de peste o mie de ani, să răsară nouă puteri și îndrumări nouă la viață. Nu clasică uscare și prăfuire a sufletelor, migăloasa autopsie a textului mort, — ci pulsul veșnic al vieții fără moarte care e închisă în operele antice, asta interesează pe învățătorul „filolog“, acesta e scopul lui, — celelalte toate sînt și trebuie să rămînă mijloace. Așa concep filologii Universității din Berlin chemarea lor — și cu cîtă căldură, cu cîtă frumuseță și energie se exprimă unul din ei: „Nu *mimesis*, ci *zelos* e adevărul, și nu așa cum apăreau ei (grecii) clasicistilor din vremea lui August sau Goethe, ci așa cum au trăit, în lumina vie a zilei lor, nu în calitate de clasici, ci năzuind și rătăcind în luptă înfocată, precum rătăcind și năzuind în luptă înfocată ajunge a-i cunoaște, tot mai adevărați și mai vii, știința, — toți oamenii mari ai Asiei și Atenei nu vor pierde niciodată puțința de a ni elibera spiritul și a ni înălța sufletul cu acea veșnic tinără și întineritoare putere, pe care numai ce e viu o posedă. Acestui element viu poate și cată a-i servi mai departe filologia, bucuroasă și sigură de izbîndă“, — așa scrie, revendicînd încă o dată «das Recht des Lebendigen», împotriva sumbrilor «doctores umbratici», marele învățat și poet și om, Willamowitz¹⁸.

Același ilustru elenist zice aiurea¹⁹: „Fiecare an aduce acum o carte sau două, care se numesc «Istoria grecilor»: în nici una nu se ouprînde esențialul acesteia. Ce este acest esențial? Că atenienii, după biruința asupra Asiei, în chip conștient și bucuroși de jertfă, s-au străduit să cunoască unitatea nației lor... Pentru unitatea și onoarea națională au pornit ei în războiul peloponesiac — și au fost doborîți. Cu prăbușirea împărăției atice s-a sfîrșit cu statul național, s-a sfîrșit pentru totdeauna.

Aceasta e marea tragedie a istoriei atice. Desigur, nu e o înțînplare că în Berlin, și tocmai în anii în care Prusia se prefăcea din statul frederician în cel de față, Boeckh începu să trateze despre alcătuirea statului atenian, și tot atît de puțin îndoielnic e faptul că mișcarea unionistă a Italiei și Germaniei, care și-au atins ținta înaintea ochilor noștri, au agerit acești ochi ai noștri, așa încît putea fi găsit punctul din care observate liniile, în aparență divergente, ale dezvoltării culturale eleanice, convergeau către același țel“.

Acest contact cu viața națională, cu idealele și durerile ei, constituie, de fapt, încă un element care deosebește Universitatea din Berlin, — ca instituție modernă a «secolului naționalităților», — de surorile ei mai bătrîne din vremuri. Cînd, în locul cosmopolitismului umanist care stăpînea lumea cultă a veacului al XVIII-lea, veacul al XIX-lea întronează o tot mai puternică conștiință națională, Universitatea al cărei prim rector e însuși cuvîntătorul către nația germană, Fichte, devine — ceea ce a rămas pînă azi — luminos focar de patriotism german.

Și, astfel, înțelegem de ce marele nostru Kogălniceanu a putut spune, în repetate rînduri, că aici, la „Friderica-Guilelma“, a învățat a-și iubi neamul. Iar, înțelegînd, ne silim, — pe cît puterile ne rabdă —, să-l imităm.

*

Acea clocotitoare conștiință națională era — se știe — efectul stării poporului german de atunci, era răsunetul dureros al unei suferințe de moarte: era sufletul german însuși, care se zbucliuma să trăiască într-un trup sfișiat. [...] Pricina este, întîi, că neamurile acestea formau, prin sufletul unic ce se zbătea în fiecare frîntură, un întreg organic [...], — nu o vremelnică alcătuire mecanică, un „geographischer Begriff“ oarecare al diplomației demonice²⁰. Pricina e, apoi, că neamurile acestea au știut să voiască și să asculte — și că Universitățile au știut să li arate, la timp, *cum* să voiască, luminîndu-li drumul spre ideal.

Cînd și la noi oamenii vor începe a ști să voiască, și cînd Universitățile noastre se vor pătrunde pe deplin de rostul lor

național, — ceasul biruinții va fi sunat și pentru năzuințele noastre.

Și, Doamne! Ori mă înșel cumplit, ori ceasul acela nu e departe...

Cînd profesorii și studenții luptă și sîngeră, împunși de bationete, pentru graiul național nesocotit; cînd profesorii și studenții deploră și proclamă nedreptatea milioanei horopsite, și luptă s-o înlăture, s-o repare; cînd tinerimea universitară românească toată își strînge mîna frățește, cu același suspin în inimă și cu aceeași țintă înaintea ochilor, — întreb: se mai poate vorbi de „pasivitatea“ universităților noastre? Nu, aceea a fost! A fost odată — într-un palat de cristal, clădit pe temelie de nouri...

Și cînd, pe de altă parte, neamul acesta însuși, care atîta vreme s-a îndărătnicit în nepăsare, care a sîngerat dureros în pietrișul trufiei și s-a întinat rușinos în mlaștina umilintelor, cînd poporul acesta, care atîta vreme și-a căutat fericirea, pe rînd, în Paradisul pierdut al d-lui Sturdza, în Purgatoriul „asănării morale“ — pierdut și el! — al d-lui P. P. Carp, sau chiar în Infernul democratic al d-lui Tache Ionescu, — unde se știe că domiciliază și Iuda, — cînd poporul acesta, zicem, pare, în sfîrșit, a-și fi venit în fire: ce perdea de scepticism steril, ce paravan ursuz de rea-credință mai poate împiedeca să se zărească venind ceea ce deznădăjduisem că va veni vreodată? [...].

... Kaiser-ul german se va întîlni din nou [la Londra] cu oaspetele său, Roosevelt, care a plecat aseară de aici. Fostul președinte al Statelor-Unite a părăsit capitala Germaniei ca *doctor honoris causa* al Universității Friderica-Guilelma.

În ziua de 12 mai a.c., în fața împăratului, a cancelariului imperial, a rectorului și profesorilor adunați în aulă, Roosevelt a ținut — se știe — conferința sa despre „World movement“. A schițat, în linii largi, dezvoltarea și propagarea culturii umane în lume și — „civis americanus“, cum i-a zis, în alocuția sa, rectorul — a terminat, energic, deschis și cuminte așa:

„Și această civilizație (universală) trebuie să lege întregă populația lumii, fără a stînji patriotismul. D-voastre

și eu aparținem unor nații deosebite. Înmiite sînt azi punctele de contact între popoare. Fiecare popor poate fi satisfăcut numai dacă el satisface pe celelalte, și nici un popor nu-și poate îndeplini rolul în mișcarea mondială, decît dacă-și face datoria acasă la el. *Întîi cetățean al statului, apoi cetățean al lumii!* Doresc Germaniei tot binele. Cred în ea și în viitorul ei. Admir extraordinara mărime și multiplicitate a producțiunilor dv., și aceasta cu atît mai mult, cã am o adîncã credință în instituțiile și poporul patriei mele²¹.

... Mă duc acasă și — de năcaz — mă pun să citesc pe Heine.

Un lucru te izbește numaidecît, cînd străbați opera acestui scriitor: la fiecare pas aproape, întîlnești un „Franzose“! Fără îndoială, dacă ai compulsa pe toți francezii din opera acestui „german“, ea ar scădea cel puțin cu un volum.

Heine iubea pe francezi. De ce? Greu de răspuns! — Poate ca să facă năcaz nemților, pe cari nu-i putea suferi²², poate pentru că, prin firea ușoară, prin temperamentul său mobil și frivol, se apropia mai mult de francezi, poate chiar — ca să fiu mai paradoxal — „pour les beaux yeux de Napoléon...“

Fapt e că divina maiestate calmă a ochilor acestui „nom fatal“ îl fascinase și pe Heine, — cum fascinase pe atîția mari și mici²³.

„Die Augen der Götter immer unbewegt sind. Letztere Eigenschaft hatten auch die Augen des Napoleon. Daher bin ich überzeugt, daß er ein Gott war“²⁴.

Se poate chiar, ca și cultul său pentru Goethe să nu aibă alt izvor:

„Goethes Auge“, — continuă el, în adevăr, „blieb in seinem hohen Alter ebenso göttlich wie in seiner Jugend.“

Și e fapt că, — deși nu francez, — pe acest zeu Heine l-a iubit, l-a admirat adînc, și, cînd ochii aceia s-au închis, l-a plîns... L-a plîns cam *sui generis*, — e drept:

„Zu Weimar, dem Musenwitwensitz,
Da hört' ich viel Klagen erheben,

Man weinte und jammerte, Goethe sei tot
Und Eckermann sei noch am Leben!“

Dar lucrul nu trebuie să ne mire . . .

Mai ciudat e că Heine nu s-a sfiit să pomenească undeva de „plagiaterle“ lui Goethe!²⁵ El, Heine, pe care, — pe drept sau pe nedrept, — atîția l-au trecut, și-l vor mai trece, pe supt furcile caudine ale celor „două coloane“!²⁶ [. . .]

Miine, de va fi vreme bună și dacă cometa nu va mătura, cu coada ei de văpaie, biata noastră planetă²⁷, — eu mă duc la Potsdam.

Umbrela de ploaie o iau, în orice caz, cu mine, — căci, în acest „wunderschöner Monat Mai“ al său, „la nature est femme“ . . .

[. . .] Eu mă duc să văd odaia în care a trăit unul Voltaire, profesor de franceză al lui Frederic-cel-Mare, și om urît, boțit la față . . . Zice-se că spiritualii germani (o, știu că e un pleonasm!) îl confundă cu însăși maimuța stăpînului lor, — ei cari (spuie și Lessing!) n-au fost niciodată maimuța Franciei . . . Cum u-am fost, Doamne ferește, nici noi, românii, vreodată așa-ceva! (Cel mult: *papagalul* Franciei . . . E mai frumos, și chiar mai potrivit: noi am tradus mot-à-mot nu numai moda și viciul francez, ci pînă și galicisme: se poate un mai autentic . . . *papagalicism?*). Și mă duc să-mi plec genunchii lîngă morminte mari. Să mă rog de cei ce odihnesc în ele, — să mă rog cu poetul, în limba care a răsunat multă vreme, de pe buze regale, acolo:

„Verse-moi dans le coeur, du fond de ce tombeau,
Quelque chose de grand, de sublime, et de beau!“

DIN CARNETUL UNUI RĂSTIGNIT

*Biografia mea s-ar putea intitula:
Bogreafie*

*

*— Preferi să fii om mare într-o
nație mică, ori om mic într-o nație
mare?*

*— Prefer să fiu om mare într-o
nație . . . mare.*

*

*Cel mai mult și cel mai frumos
timp din viața mea mi l-au luat două
femei urite: Școala și Boala.*

(1)

Cine a asistat azi 14 oct. 1918, la ședința festivă a Academiei, în care s-a comemorat Kogălniceanu, a putut [vedea] toată distanța dintre Onciul și Iorga¹.

Unul banal (trenînd, trenînd); cellalt, planînd maiestos, deschizînd orizonturi, perspective nouă . . .

În Olympul nostru academic, Onciul e Hephaistos, Iorga — Zeus însuși.

*

Înmormintarea lui [...] ² săracul (tot azi).

S-a stins o flacără care a ars intens, frigînd pe unii, dar încălzind și luminînd pe cei mai mulți;

„Paralelism pitagoric“? Dar în ce trup viguros, numai său și sînge, a ars așa de curat flacăra spiritului ca în acest trup istovit? . . .

*

Azi (3 nov. 1918) am făcut cunoștință a treia oară cu Enescu³: mă uitase complet.

A, dacă aș fi fost o notă muzicală . . .

*

Așa de adesea lipsesc toată ziua de acasă, încît aș putea zice că *dormicilies* numai (că am *dormiciliul*) acolo . . .

*

Prefectul Fîntînaru⁴ mi-a făcut rost de lemne.
I-am mulțumit . . . călduros.

*

„Ticăloiu“⁵, acum profesor în Pitești, cred, pregătea, cîndva la Burlă, un studiu despre *Stema Moldovei* . . . și ținea lucrul, — nu știu de ce —, în mare taină.

Aflînd de aceasta, l-am salutat într-o zi:

— Ce faci, stemate domn?

Vă-nchipuiți mutra lui . . .

*

Profesorul Constantinescu (cercetașul) mi-a cerut o carte, măgulindu-mă că trebuie să se găsească „în vasta mea bibliotecă“.

I-am răspuns că biblioteca mea nu e „vastă“, ci *nevastă*, și nevestele nu se împrumută.

*

5 sept. 1920

Mine voi fi operat.

Poimîne — cine știe ce voi mai fi.

Gîndul acesta îmi înnourează mintea și-mi înnourează ochii . . .

Ce nebaneute și nenumărate sînt fibrele care ne leagă de viață! Și cum vibrează ele de dureros la gîndul întunecat al morții!

. . . S-au descoperit mormintele Basarabilor, la Argeș. Morții se scoală din groapă, să vadă România Mare. Și viii trebuie să le ia locul.

Se pare că așa cere simetria, echilibrul naturii, care-și are contabilitatea sa dublă, extrem de infailibilă . . .

Dar, dacă mor mine subt cuțit, eu nu voi ști, poate, niciodată ce e, anume, cu morții aceia drumeți — și atîtea alte întrebări, mari și mici, nu vor mai primi răspuns pentru mine . . . O, dac-aș putea crede profund, orbește, *prostește*, într-o viață viitoare! aș fi sigur că-i întilnesc acolo și-ntr-o imensă lumină augustă, aș vedea limpede dezlegate toate misterele lumii . . . Știu că pot fi lucruri, pe care ochii noștri de pămînt nu le văd și care, totuși, există . . .

Dar îndoiala — ah! îndoiala rămîne . . .

— Doamne, de este cu puțință, treacă de la mine păharul acesta!

6 sept., ora 4 după amiaza.

M-a operat dr. I.⁶

Era oribil emoționat, congestionat.

Noi, românii, latinii, avem — în deosebiu de nemți — des *chirurgiens*, nu „*chirurgiens*“ . . .

Dr. V.⁷, care mă asistă la operație, — asist și eu, vai! perfect lucid —, vrea, se vede, să mă distreze, cerîndu-mi să-i spun ceva „versuri grecești“ . . .

Spun din Pindar. ἔπαμεροι . . . σκιάς ὄναρ ἀνθρώπος⁸

Dr. I. observă că, din toată greaca învățată în liceu, nu i-a rămas decît *ἡ μάχαιρα πολλὰκις αἰτία τῆς ἀτυχίας ἐστίν*⁹

Μάχαιρα — o avea el în mîină. Și mă gîndeam la *ἀτυχία*

Dr. I., fără îndoială, n-a fost prea fericit inspirat, spunînd sentința aceasta . . .

Dar el e un chirurg eminent — și „operația a reușit“.

*

Stau întins, într-un „decubitus dorsalis“, și meditez.

Cătră sfîrșitul operației am avut dureri infernale.

Mă gîndesc: oare face să cumperi, cu prețul unor asemenea suferințe, un problematic rest de existență?

Nu știi ce, din adîncul ființei mele țipă: „da, da, da“!

Și probabil că are dreptate demonul acela ascuns de-o strigă cu atîta îndîrjire.

*

A intrat prietenul O., sfios și cald c-o rază de soare tomatec. B., care-l urmează, e mai agresiv, mai fierbinte. L., — o rază albă, argintie, de lună . . .¹⁰

Toți prietenii miei mi se par așa, sideral-curați prin bunătate — și nu găsesc nimic nelogic în această incoerență de soare și lună, coborînd împreună în chilioara mea, să-mi lumineze suferința și să mi-o aline . . .

*

7 sept.

Moartea nu e un rău, decît dacă viața e un bine.

. . . Ceea ce rămîne de demonstrat.

Băile Herculane, 2—12 august
1921

Călduri caniculare, tropicale, toride . . .

— Băi de sare (37°, 1/2 oră), după prescripțiile medicilor și . . . băi de soare (idem, toată ziua).

Recomandându-mă, — cu elogii cari mă jenează totdeauna, fiindcă-mi arată ce *ar trebui* să fiu, ca să le merit, — unei doamne, prietenul O. m-a numit „filolog“.

„Filolog“? Eu nu prea sînt asta.

Și — mi s-a pus incisiv, întrebarea: — Bine, dar ce ești tu?

Voi da răspuns și ușor . . .

Ce sînt?

Dacă-ș fi învățat științele naturale, aș fi fost un *entomolog*.

Fiindcă-am învățat „literale“, sînt un — *etimolog*.

Asta sînt eu: un *etimolog*.

Mă interesează, mă pasionează viața acelor insecte . . . verbale, cari sînt cuvintele. M-am simțit totdeauna atras de aceste microcosme, al căror puls minunat mi s-a părut mai conform, mai congenial cu însuși pulsul inimii mele, decît vastul, eternul ritm macrocosmic.

*

Cuvintele sînt niște călători năzdrăvani prin veacuri și prin ținuturi [. . .], — cari adesea nu vor să spună de unde vin. Și e totdeauna o mare satisfacție, că li-am putut smulge secretul.

Meseria aceasta, de detectiv . . . etimologic, are un deosebit farmec.

*

L-am văzut pe dr. V. intrînd în cabină la băile de sare.

Cum am zice, acum e pește sărat . . .

*

Ce pitoresc covor înflorit e limba, — și cea mai primitivă.

*

E destul să suflă [de] pe ea praful inert al veacurilor, pentru ca fața lumii vechi să-ți zîmbească luminoasă ca în zilele strălucirii sale.

*

Ce leneș și înghețat parcă curge în mine singele, și ce tumultuos gîlgie vinul vieții în oamenii întregi de anii miei!

*

Graiul nostru e raiul nostru; traiul nostru, — iadul nostru.

*

Au trecut zece ani de cînd n-am văzut casa părintească...
Cuib înflorit și plin de cîntece odinioară, iar azi, o tristă ruină!
Soarta a trecut ca o furtună, și l-a dărîmat...

*

De cîte ori văd un om trist, îmi pare că eu sînt de vină — și îmi vine să-i cer iertare.

*

De cînd sînt la clinică, în fiecare zi dau sfîrmături la vrăbii.
Nu de alta, dar ca să aibă cine.

*

Cu cît mă odihnesc mai mult, cu atît sînt mai obosit.
Paradoxal, — nu? Nu, ci echivoc exprimat: cu atît simt mai mult cît de obosit eram.

*

Epigrame.

Motto*:

Ponte oricel^{or} să vadă:
Pana

Isusita și morală
Face decât orice spiada
Mai adîncă și mortala
Rana

I.

Definiție.

Mă'ntrebi, ce e o epigramă?
E, uite-așa, o telegramă
Concisă, spintină — și ceata —
Și'ntepătoare ca războia.

II.

Domnului N. Torza

Puteti' deci dispreț simți, o glorio
Seară. Cîntă, cînd vî' mporască birfitorii?
Ori freamătă de indignare sorii,
Cînd zdreanta li-o aruncă 'n față norii

* Fără aluzie la vînzarea epigramelor ca umceagă.
Nu autoului.

Întîia pagină manuscris a grupajului de epigrame.

5 febr. 1924.

Am iubit un ceas la ora,
deci mi-am spus buna cunos-
tință; ce pe o haină veche,
minuta de mult...

Și pentru mine am de
înțeles, că și de împănare
sunt...

*

Notele sunt ca și
o împănare de
— cum a — cum cuget de un
de ad multa — put — G. B. B. —
pe pe notă note
V. Bogrea

*

O însemnare febrilă de jurnal pe o filă ruptă dintr-un carnet, o „scin-
teie“ notată grăbit în creion pe o carte de vizită — senzație proaspătă
sau gând inspirat, nimic nu trebuia să se piardă...

Pax.

— Sonet —

Ei te priviam nimit, parcă'n neștire,
Cum străluciai în noaptea diafană
Și te simțiam, ușoră ca o pană,
La bratul meu, plătind în fericiire.

Azi string la pieptu-mi doar o umbră vană
Și din atâtea vise le iubire
N'a mai rămas decât o amintire
Ce simțeam și doar — ca o rană.

Mă sunt azi stinger, puțin pe lume!
Ca un vislos, când lumina-i n'are face,
Sfărâșată, tu zădar te chem pe nume ..

Dar din adîncul apelor opace
Și cald e npt minia Mării'n spume,
Mă'mbic cîmări : „Aici e pace !”

1915.

V. Boșnea .

Transcrierea autografă a sonetului Pax, din 1915, apărut cîțiva ani mai
tîrziu în „Făt-Frumos“ sub titlul Sonet.

6 Sept., ora 4 dest. timp.

Pe ce ora? Dr. I.

Era un bil. cantant, repetent.
Pau, bascu, letu, sau — în buchi de dinst —
des drumpus, un „drumchiu“ ...

Dr. H., cum într-o noapte la opera, — aib y ai,
un! pupel lucid —, sau, sa ad, et un detrag,
cand-u-s — y — „cu un vnt puat“ ...

Su de dinst : eozepoc ... oiaș țorp îndes.
ng.

• Dr. I. Sutu în, di totu peam autata de Cru,
— i: — sau dinst 9 pexepa colidung azic. vnt
druzpuz eozic.

pe xepa — o ara el de unis. Si un pelen
la ... druzpuz.

Dr. I., pu iduab, n'a pot puca feicut imp.
nt, sau ^{oficial} fme acata ...

De el e un hump amant — i: „opatia a
arunt“.

Stu utus, int — sturssim a ducit de
zab, si multy.

Chu f spiritul opre, an ut dunt infunde
pe pupel: sau puca et amant, an puat
an amant sferu, — publicitate val d cantat?
Nu stin a, di dinst pntu-ma, tije. de, de,
de „“

A doua filă manuscris „Din carnetul unui răstignit“.

Petrec ideal: *cină* și „medicină“.

*

Cenușa trecutului e mai caldă ca tina prezentului.

Și cu atât mai elocventă e tăcerea măreață a ruinilor decât toată larva de bilci a actualității!

*

5 mai 1924

Am ieșit un ceas la soare, adică m-au scos două călugărițe, ca pe o haină veche, mîncată de molii . . .

Și gîndul mi-e așa de încolăcit, așa de împăinjenit . . .

(2)

Viena, septembrie 1926

O viață sfărîmată și viața asta a mea. Jumătate din ea s-a risipit în dureroasă trîndăvie pe paturi de spitale și lungi nopți albe de agonie fizică și morală, iar jumătate s-a risipit în dibuieli nesigure după un drum pe care nu mi l-am găsit încă.

Gîndeam altădată cu durere la suprema amărăciune a constatării tîrzii că viața ta de pînă atunci n-a fost decît o *digresiune* . . .

A mea a fost, de fapt, așa. În tot ce am făcut pînă acum, eu n-am făcut nimic, absolut nimic *întreg* și, prin urmare, *nou, durabil*.

*Pendent opera interrupta*¹ e un omagiu, pe care — si sic fata ferunt² — eu nu l-aș merita!

*

Adevăratul drum al vieții nu știu *pe unde* duce, dar *unde* duce știm, vai! prea bine . . .

*

Săracul marele Eminescu! Și-a căutat și el cândva alinarea suferințelor în această Vienă, care a fost de atâtea ori și o hidoasă hienă . . .

Aud din apropiere dulce sunet de clopote . . .

De ce-mi tresar în minte așa de dureros versurile genialului nenorocit:

„Cu fața la părete mă lasă prin străini,
Să-nghete sub pleoape a ochilor lumini“ . . .³

ABREVIERI

AIIN = *Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj*; CR = *Conștiința românească*; DD = *Drum drept*; DR = *Dacoromania*; FF = *Făt-Frumos*; JL = *Junimea literară*; NR = *Neamul românesc*; NRL = *Neamul românesc literar*; P = *Patria*; PL = *Propilee literare*; R = *Ramuri*; RDD = *Ramuri — Drum drept*; SM = *Societatea de miine*; T = *Tribuna*; Tr. = *Transilvania*; UL = *Universul literar*.

Referințele din Note și Postfață trimit: (a) numele autorului și anul — la Bibliografia scrierilor despre V. Bogrea (infra, p. 284—289); (b) când se indică în paranteză numai pagina, se trimite la textul prezentei ediții sau la Addenda.

I. CAPUL BUNEI SPERANȚE

Dintre articolele cuprinse în această secțiune, doar *Pro memoria* (NR, XII, 1917, nr. 210, 3 aug., p. 1), „*România invincibilă*“ (ibid. nr. 280, 12 oct., p. 1—2) și *In memoriam* (CR, I, 1923, nr. 17, 20 mai, p. 2) apar consemnate la Iosif E. Naghiu. Pentru restul, vezi bibliografia noastră (p. 278—280). Cu câteva omisiuni neînsemnate, marcate în pagină, textele au fost reproduse integral; excepție face articolul *După un an*, preluat parțial. Titlul primului articol (*Emblemă*) a fost dat de noi, cel original fiind: *Aceiași* . . .

Articolele selectate din NR sînt scrise în 1917, la Iași, cînd Bogrea lucra în redacția ziarului condus de N. Iorga. Iată o scurtă mărturie care ni-l înfățișează în acel răstimp: „Și într-o zi pe drumuri de adîncă durere, întîlnii lumina diamantină din ochii lui Bogrea . . . Și Bogrea mă privea și mă întreba ce fac oștenii noștri, iar din ochi i se prelingeau lacrimi de flacări, de neistovit foc . . . Niciodată nu voi uita privirea lui de-atunci, — părea că mă privește, nu un om, ci o întreagă nație . . .“ (Al. Lascarov-Moldovanu, 1926).

In memoriam, ultimul articol, a fost publicat cu ocazia sărbătoririi Zilei eroilor. Generalul „cu care [aceștia] vor fi ținut sobor acum, în lumea veșnică a umbrelor . . .“, este generalul Christescu, căruia autorul, în numărul anterior al aceleiași publicații, îi închină următorul scurt necrolog: „Strălucitul pregătitor al revanșei de la Mărășești nu mai este. — Destinul misterios și neînduplecat ni l-a cerut, cînd ni trebuia atîta. — Cernite se pleacă înaintea rămășițelor lui steagurile pe care le-a dus la izbîndă și îndurerat îl petrece la locul de veșnică

odihnă gîndul recunoscător al unui neam care știe ce comară de însușiri superioare și de nepieritoare glorie se îngroapă cu el“.

II. CONȘTIINȚĂ ROMÂNEASCĂ

Renaștere („Cultura poporului“, III, 1923, nr. 1, 1 apr., p. 1) și *Legenda Meșterului Manole* . . . (NR, XX, 1925, nr. 240, 25 oct., p. 1) sînt înregistrate la I. E. Naghiu, unde lipsește însă partea a doua a celui din urmă.

Pentru *Civilizație românească*, *Popor de cultură*, *Ceva despre cîntecul popular*, *Teatrul care ni trebuie*, *Conștiință publică*, vezi bibliografia (p. 279—280, 282).

Sine ira et studio reproduce fragmentar articolul *Istoriografie maghiară* (p. 280). Din *Ceva despre cîntecul popular*, *Legenda Meșterului Manole* și *Teatrul care ni trebuie* au fost reproduse numai considerațiile introductive.

Finalul din *Civilizație românească* are următoarea redactare, pe care noi am reprodus-o fără trimiteri: „În ceramică (vezi teza d-lui I. Andrieșescu), în cîntec (Hasdeu, Enescu, Sanielevici), în strategie (vezi studiile d-lui Zagoritz), în dreptul consuetudinar (vezi polemica Negulescu—Nădejde), în toponimie (vezi, acum în urmă, și comunicarea d-lui Pârvan la Academie), în limbă (Hasdeu etc.), în arta populară (vezi și excelenta monografie a d-lui G. Oprescu), în îmbrăcăminte, ca și, în genere, în toate aspectele vieții rurale, agrare (vezi, mai cu seamă, rezultatele d-lui N. Iorga) . . .“

Ziarul „Conștiința românească“ apare la Cluj între 28 ian.—18 nov. 1923, ca organ săptămînal al „Asociației de propagandă pentru solidaritatea națională și socială a românilor“. *Un cuvînt de lămurire* este, de fapt, articolul program al publicației. Cei „cîțiva inși“, la care se referă, semnează *Chemarea Asocia-*

ției (publicată în nr. 2—8): I. Paul, Sextil Pușcariu, V. Bogrea, Fl. Ștefănescu-Goangă, N. Drăganu, Dan Rădulescu, I. P.-Voițești, G. Vâlsan, P. Grimm, N. Bogdanu, V. Lazăr, dr. I. Murășan, Pavel Roșca, I. Constantinescu-Delabaia, dr. Vas. Caba, dr. A. Neguș, N. Georgescu-Tistu, Vl. Ghidionescu, Emil Panaitescu, M. Ciutea, Iustin Ilieșiu, Ioan Stănescu-Papa. În fața unor „grave și penibile întrebări“ („antagonisme sociale, rivalități politice, dihonii confesionale, . . . atmosferă de regionalism fără orizont, de suspiciune și neîncredere reciprocă între «ardeleni» și «regățeni»“), semnatarii consideră că au „o datorie mare de împlinit: să pornim o mișcare de luminare a conștiinții publice românești din Ardeal, asupra elementelor ce — mai presus de toate divergențele politice, confesionale și sociale, — ne leagă indisolubil laolaltă, ca moștenitori ai aceluiași trecut și chezași ai aceluiași viitor național, cum și asupra foloaselor însăși ce pot rezulta, pentru civilizația și buna stare a poporului nostru, din înlăturarea cauzelor ce ne dezbină“.

Despre rolul pe care l-a avut Bogrea în conducerea publicației, a se vedea: I. Constantinescu-Delabaia, 1926 și Corneliu I. Codarcea, 1926.

Articolele reținute de noi din CR au apărut, în ordinea grupării lor în volum, în numerele: 1, 28 ian., p. 1; 2, 4 febr., p. 1; 2, 4 febr, p. 2; 3, 11 febr., p. 1; 19, 3 iun., p. 1; 21, 17 iun., p. 1; 24, 12 iul., p. 2; 32, 28 oct. p. 1.

Pentru învățământul clasic — apărut în SM, II (1925), nr. 48-49, 29 nov. — 6 dec., p. 843—846. Reprodus în „Revista generală a învățământului“, XIII (1925), p. 527—539 cu semnătura V. Bogrea și în „Orpheus“, II (1926), p. 257—267, semnat de *Comisiunea pentru studiile clasice* (V. Bogrea, D. Burileanu, D. Evolceanu, D. Marmeliuc, G. Popa-Lisseanu, I. Valaori). Tot sub semnătură proprie a apărut în extras, la Cluj, Inst. de arte grafice „Ardealul“, 1925 (13 p.), cu subtitlul: *Memoriu redactat cu prilejul Proiectului de reformă a învățământului secundar din 1925*. Pe prima pagină poartă mențiunea: „Proiect de memoriu urmînd a fi înaintat Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice“, însoțită de nota autorului: „Acest proiect de memoriu

a fost întocmit de subscrisul, din însărcinarea Comisiunii orînduite de Congresul filologilor români, ținut în april, a.c. la București. Neavînd pînă azi nici o știre privitoare la soarta lui, deși-l expediasem încă de atunci colegilor miei din Comisiune, cred că-l pot publica, fără indiscreție, pe răspunderea mea.“

NOTELE AUTORULUI la Pentru învățămîntul clasic

- ¹ V. Léon Bérard, *Pour la Réforme Classique de l'Enseignement secondaire*, Paris, 1923, p. 91. — Sufragiile unanime ale acestor ilustrații ale științii universale contemporane, libere de orice preocupări străine culturii, se pöt opune, credem, victorios opiniei separate a d-lui Painlevé, care tratează clasicismul drept „une tradition d'ancien régime“, „une survivance hypocrite et sournoise du privilège“ (v. discursul de împărțire a premiilor la Școala Turgot, publicat în „Le Matin“ din 30 iulie 1924, — ziar, al cărui director, d. Henry de Jouvenel, e, de asemenea, un aprig clasicoclast și „antimandarinist“, deși, în același număr al gazetei chiar, citează în latinește pe Tacit. . .).
- ² *Humanistische Ziele des mathematischen und naturwissenschaftlichen Unterrichts*, Berlin, 1909, p. 13.
- ³ V. W. Reichardt, *David Ruhnken's „Doctor umbraticus“*, în „Neue Jahrbücher für Pädagogik“, 1910, p. 193, nota, dar și: E. Schwabe, *Goethe als Lateinschüler*, în aceeași publicațiune, an. 1911, p. 345 sqq. — Această teorie a „surogatelor“, care nu așteptase deci războiul din urmă ca să se afirme, a fost exploatată mai ales în favoarea „clasicismului modern“, menit — se spune — a înlocui cu succes pe cel antic, singurul autentic. Dar, că, în cel mai bun caz, aceasta nu se poate întîmpla decît în măsura în care ediția modernă a clasicismului reflectă fidel pe *editio princeps*, și că, în orice caz, „vinul se face și din struguri veritabili“, nu numai din ingrediente de laborator, — asemenea amănunte erau, firește, date uitării . . .
- ⁴ V. D. Pompeiu, *Universitatea și pregătirea profesorilor secundari*, în „Revista Gen. a Învățămîntului“ din martie 1925, p. 140.
- ⁵ V. P. Cauer, *Das Altertum im Leben der Gegenwart* (Leipzig, 1911), O. Immisch, *Das Erbe der Alten* (Berlin, 1911), Hadzsits-Robinson, *Our Debt to Greece and Rome* (50 vol., Boston), și mai ales: Zielinski-Schoeler, *Die Antike und wir* (Leipzig, 1911).

- ⁶ V. J. E. Sandys, *A History of Classical Scholarship*, Cambridge, 1908, III, p. 391, și Csengeri János, în „Jahresber. über die Fortschritte der kl. Philologie“, 1916—18, p. 131.
- ⁷ Ed. Norden, *Die Bildungswerte der lateinischen Literatur und Sprache*, Berlin, 1920, p. 3.
- ⁸ Născută în timpul războiului, dintr-un firesc sentiment de reacțiune împotriva situației de „tributară a Germaniei“, în care se găsea Franța, supt raportul instrumentelor de cultură clasică (P. Mazon, *L'Association Guillaume Budé*, Bruxelles, 1921, p. 3). Aceeași experiență a războiului, cu tendința emancipării de o vasalitate apăsătoare, a condus și la realizarea aceluși proiect „maintes fois étudié, toujours abandonné“ de înființare a unei „Societăți de studii latine“, al cărei organ, *Revue des Études Latines*, poate rivaliza azi cu „Journal of Roman Studies“ și cu orice altă publicație similară din lume.

Reflexii asupra anticlasicismului au apărut în SM, III (1926), nr. 19, 9 mai, p. 353—355 și în extras (Cluj, Tip. „Viața“, 1926, 8 p.). Reproduse fragmentar în: FF, I (1926), nr. 5, sept.—oct., p. 130; JL, XV (1926), nr. 9—10, sept.—oct., p. 198—199.

NOTELE AUTORULUI la Reflexii asupra anticlasicismului

- ¹ V. J. W. Mackail, *Greek and Latin in Human Life*, în ale sale *Classical Studies*, London, 1925, p. 4.
- ² Fraenkel, *o. i. c.*, p. 25: „In jeder Lateinstunde sollte geschichtliche Luft wehen“.
- ³ *Variété*, Paris, 1924, p. 34.
- ⁴ Cf. Papacostea, *Cercetări pedagogice și sociale*, București, 1925, p. 32 sqq.
- ⁵ V. A. Rostagni, *Letteratura classica senza classicismo* (lecție de deschidere la Universitatea din Padova), în „Rivista di Filologia e di Istruzione Classica“ pe 1926, p. 35.
- ⁶ V. O. Immisch, *Das Nachleben der Antike*, Leipzig, 1919, și Ed. Stempinger, *Die Ewigkeit der Antike*, Leipzig, 1924.

- ⁷ În discursul ținut cu prilejul congresului anual al „Asociației clasice“ din Londra, la 8 Ianuar 1926 (v. „Bulletin de l'Association Guillaume Budé“, [aprilie, 1926], p. 3 sqq; cf. și Mackail, o. c., p. 17 sqq; *The Report of the Prime Minister's Committee on the Classics in education*).
- ⁸ V. Ed. Fraenkel, *Die Stelle des Römertums in der humanistischen Bildung*, Berlin, 1926 și B. Heinze, *Von den Ursachen der Größe Roms*, ed. II, Leipzig, 1925 (tendențios!).

III. EFIGII

La mormântul lui Lazăr — apărut în CR, I (1923), nr. 30, 14 oct., p. 1, cu următoarea notă: „Cuvinte rostite, în numele Universității din Cluj, cu prilejul solemnității comemorării din Avrig, la 30 septembrie a.c.“ Pentru această manifestare, Bogrea a fost delegat de către rectorul de atunci, N. Bănescu, printr-o scurtă scrisoare, din care cităm: „Noi, din parte-ne, vă încredințăm d-nei-voastre această nobilă misiune, amăsurat greutateii momentului și talentului dv. recunoscut“ (v. Cardaș, 1971, p. 163—164).

Celelalte articole au apărut după cum urmează: *P. Mihăileanu* — NR, XII (1917), nr. 28, 31 ian., p. 1; *D. Onciul* — CR, I, nr. 9, 25 mart., p. 1; *Teodor Burada* — ibid., nr. 5, 25 febr., p. 1; *Dr. P. Bucșan* — ibid., nr. 3, 11 febr., p. 3; *La sicriul lui Gheorghe Dima* — Tr., LVI (1925), nr. 7—8, iul.—aug., p. 299—300; *O lacrimă pentru Ion Ursu* — „Salonul literar“, I (1925), nr. 8, dec., p. 68; *Ioan Paul* — SM, III (1926), nr. 9, 28 febr, p. 158—159; *Tudor Pamfile* — DR, II (1921—1922), p. 893—894; *H. Morf* — ibid., p. 895; *Ioan Urban Jarník* — ibid., III (1923), p. 1084—1085.

Pentru *M. Kogălniceanu* și *Friedrich Leo*, vezi bibliografia (p. 279, 277).

NOTELE AUTORULUI la Friedrich Leo:

- 1 Venerabilul biograf al lui Valla și editor al lui Ennius era mîndru de reputația aceasta de filolog „vieux-style“; iar „die neuste Richtung“ avea în gura lui, uneori, — bei aller academischen Würde —, un accent sibilant, plin de semnificare. Dacă *Wöpke* din pamfletul lui L. Hatvany („Die Wissenschaft des nicht Wissenswerten“) vrea să fie caricatura lui Vahlen, Hatvany a înțeles pe Vahlen, cît a înțeles *Wöpke* al său pe Catull.
- 2 Să adăugim aici un „deus minor“: pe bătrînul Sam. Adr. Naber, editorul lui Fronto și unul din ctitorii revistei filologice olandeze „*Mnemosyne*“.
- 3 Cu o teză despre comedia atică („*Quaestiones Aristophanae*“).
- 4 Versurile, — alcătuiind primul fascicol (1881) din „*Auctores antiquissimi*“, vol. al IV-lea din *Monumenta Germaniae Historica*. — Proza o publică, mai tîrziu, în fascicolul următor, *Krusch*.
- 5 „*Philologus, id est vir bonus discendi peritus*“, — scrie el undeva, parafrazînd celebra definiție a oratorului. *Utriusque linguae peritus* era, pentru Leo, un atribut indispensabil al filologului clasic.
- 6 Corectivul îl va arăta, în chip magistral, tot *Wilamowitz*: „E vorba aici [la o traducere] de a desprețui litera și a urma spiritul, de a nu traduce cuvinte și propoziții, ci de a adopta și reda gîndiri și sentimente: haina trebuie să se înnoiască, cuprinsul ei să rămînă... Adevărata traducere e metempsihoză“. (Cum înțelegea *W.* metafora „limbă-haină“, o spune însuși aiurea: „Limba nu e haina cugetării, pe care să o poți schimba, ci însuși trupul viu al acesteia“).
- 7 Un prim capitol al volumului al II-lea, — tot ce s-a mai găsit din ea, definitiv închegat, între hîrțile rămase, — a apărut în n-1 ultim (XLIX, pp. 161—95) din „*Hermes*“, supt titlul: „Die römische Poesie in der Sullanischen Zeit“. O scriere care stă gata de tipar, întregă, e aceea care cuprinde amintirile lui Leo din războiul de la 1870. Acest eveniment istoric, la care tînărul de atunci a luat parte, — ca și *Wilamowitz* —, a avut asupra lui o influență hotărîtoare: sensul adînc și serios al vieții, imperativul etic al datoriei și muncii atunci i-au apărut întîi în adevărata lor lumină — spune dînsul acolo (citat de prof. *Körte*, în cuvîntul său funebru).

NOTA ACELUIAȘI la H. Morf:

- ¹ Trebuie să spunem, totuși, că partea privitoare la literatura română abundă în aprecieri eronate și în nemeritate deprecieri globale, ca: „Rumänien gleich einem Parvenu“ p. 433 etc.

IV. SCÎNTEI

Gînduri — vezi bibliografia (p. 277, 282).

Scînteii — material inedit. (Cîteva maxime și jocuri de cuvinte au fost publicate de noi în T, XV, 1971, nr. 3, 21 ian., p. 14 și „Echinox“, III, 1971, nr. 7, oct., p. 18). Reprezintă notații manuscrise, așternute fugar pe diferite foi disparate, fișe etc., și strînse de autor, în cea mai mare parte, într-un plic care poartă titlul autograf „Scînteii“. Ele nu erau destinate, probabil, publicării în această formă, prezentarea lor grafică fiind foarte neîngrijită în raport cu cea a epigramelor și a versurilor.

V. NUGAE

Epigramele au apărut în următoarele periodice:

1 — UL, XLI (1925), nr. 46, 15 nov., p. 11; 2 — NR XIV (1919) nr. 54, 7 mart., p. 1; 3 — *ibid.*, nr. 91, 4 mai, p. 2; 4 — RDD, XVII (1923), nr. 20, 15 oct., p. 424; 5 — *ibid.*, nr. 21, 1 nov., p. 443; 6 — UL, XLI (1925), nr. 42, 18 oct., p. 2; 7 — *ibid.*, p. 5; 8 — SM, III (1926), nr. 10, 7 mart., p. 178; 9 — P, III (1921), nr. 132, 19 iun., p. 1; 10, 11, 12 — SM, II (1925), nr. 43, 25 oct., p. 758; 13, 14, 15 — UL, XLI (1925), nr. 46, 15 nov., p. 11; 16, 17, 18 — *ibid.*, nr. 47, 22 nov., p. 15; 19, 20 — NRL, I (1925), nr. 2, 6 dec., p. 4; 21 — *ibid.*, nr. 4—5, 25 dec., p. 7; 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28 — SM, III (1926), nr. 1—2,

3—10 ian., p. 18; 29 — ibid., nr. 10, 7 mart., p. 178; 30 — NRL, I (1926), nr. 7, 10 ian., p. 2; 31, 32 — SM, III (1926), nr. 7, 14 febr., p. 121; 33 — NRL, I (1926), nr. 10, 31 ian., p. 4; 34 — SM, III (1926), nr. 7, 14 febr., p. 121; 35, 36, 37 — NRL, I (1926), nr. 11, 7 febr., p. 3; 38, 39, 40 — SM, III (1926), nr. 8, 21 febr., p. 135; 41, 42, 43 — ibid., nr. 10, 7 mart., p. 178; 44, 45, 46, 47 — PL, I (1926), nr. 3, 15 apr., p. 12; 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54 — SM, III (1926), nr. 19, 9 mai p. 360; 55, 56 — ibid., p. 362; 57, 58, 59, 60, 61 — ibid., nr. 21—22, 23—30 mai, p. 405.

Am indicat numai prima apariție. Unele au fost reproduse în revistele: „Făt-Frumos“, „Junimea literară“, „Cuget clar“, „Epigrama“ etc., precum și în *Antologia epigramei românești* de A. C. Calotescu-Neicu și N. Crevedia, 1934, p. 121—122.

Majoritatea epigramelor inedite au fost adunate de autor, împreună cu o parte din cele publicate, într-un caiet manuscris, intitulat pe copertă: *Nugae* de E. Gabor. Manuscrisul pare să reprezinte o formă definitivă, fiind transcris foarte îngrijit.

Zece texte inedite (*Cînd fulger trece o idee*, 9, 17, 20, 22, 36, 44, 55, 59, 61) am publicat în T, XV (1971), nr. 13, 1 apr., p. 14.

Cele două epigrame privind pe G. Bogdan-Duică (68, 69) au fost scrise pe coperta revistei SM, I (1924), nr. 26, 12 oct., în care cel vizat are o critică (p. 519), considerată de Bogrea drept „o violentă diatribă“ contra sa, la recenzia despre *Die Gepiden* de dr. Constantin C. Diculescu (AIIN, II, 1923, p. 390—393). În nr. următor (p. 539—540), V. Bogrea își inaugurează colaborarea la SM cu un răspuns tăios, arătînd din nou „spîterea etimologică“ a autorului lucrării recenzate și dezvăluind o altă față a polemicii: „D. Duică taxează de «ronțait critic» recenzia mea și pare foarte îngrijorat de nivelul *Anuariului* clujan, ba chiar de prestigiul «noului centru științific» universitar, periclitat printr-un ignorant trîndav ca mine. De la înălțimea amestitoare a monumentalei sale opere, d-sa, care construiește pe fiecare lună o piramidă și samănă ciclop cu megaliti întreg cîmpul științii universale, privește cu comizerare spre subsemnatul pigmeu, care n-a publicat pînă acum măcar o... operetă și mocoșește, cînd îl lasă suferințele, la cite o biată pietricică,

desprinsă din albiile uscate, în care s-au frământat odinioară tumultuos apele amare ale vieții trecutului nostru. O, toate aceste infirmități, toate aceste insuficiențe ale mele, nu era nevoie să mi le spuie d. Duică, pentru ca să le știu. Le știu de mult, și sînt cel dintîi care le deplor. Le deploram, iubite domnule Duică, și atunci, cînd prietenia d-tale nu socotea nici un cuvînt prea mare pentru a exalta calitățile mele (o, aveam multe pe atunci!), cînd un învățat de talia d-tale nu credea că se înjosește, cerîndu-mi sfatul, proclamîndu-mă, în dedicații publice: «bun sfătuitor literar», supunînd manuscrisele sale reviziei mele stilistice, și tipărițiile sale — corecturii mele. D-ta ai uitat toate acestea, — probabil, pentru că «memoria inimii» nu se scoate în fișe, — dar eu nu le pot uita. [...] Ce s-a întîmplat, însă, în acest răstimp, ca să ajungem aici? Oricît de penibil mi-ar fi, trebuie s-o spun public tuturor oamenilor cinștiți: s-a întîmplat — cum să zic? — un mic accident candidaturii d-lui Duică la rectorat, — accident, în care imaginația d-sale îmi atribuie nu știu ce rol, mai deosebit ca al altor colegi. *Inde irae*“... G.B.-D. și-a însușit replica, după cum rezultă din nota sa de la subsol ce însoțește articolul: „D-l profesor V. Bogrea cere un loc de apărare contra unei critici scrise de mine. I-l dăm și-l asigurăm că la răspunsul d-sale nu avem — nici un răspuns“.

Despre bunele lor relații anterioare, vezi scrisorile lui G.B.-D. către B. la *Cardaș*, p. 264—267.

Epigramele cu caracter *ad personam*, vizează pe următorii: (Din periodice) — 16 — Șt. Bezdechi; 17 — Al. Philippide; 24 — Eliodor Constantinescu; 30 — C. Ș.-Făgețel, T. Păunescu-Ulmu, C. S. Nicolaescu-Plopșor; 33 — Pamfil Șeicaru; 37 — Ion Pillat; 49 — George Pascu; 50 — Ilie Bărbulescu; (Din manuscrise) — 16 — C. Diculescu și G. B.-Duică; 22 — Emil Racoviță; 27 — George Pascu; 28 — Virgil Arion; 42 — Pr. econom D. Furtună; 54 — Nicolae Drăganu; 58 — D. Ollănescu-Ascanio; 63 — Sextil Pușcariu; 65, 66 — Octavian Goga.

VI ARIPI FRÎNTE

Debemur terrae . . . — NRL, I (1926), nr. 14, 28 febr., p. 2. Versurile sfișietoare au avut o mare circulație, fiind reproduse independent sau citate integral în diferite publicații din care menționăm: FF, I (1926), nr. 5, sept.—oct., p. 129; JL, XV (1926), nr. 9—10, sept.—oct., p. 195; P, VIII, (1926), nr. 199, 11 sept., p. 1; „Mișcarea“, XX (1926), nr. 223, 29 sept., p. 1; „Revista Moldovei“, V (1926), nr. 7—9, p. 1; „Gazeta cărților“, VII (1937), nr. 13—14, 15—31 dec., p. 1 etc.

Aripi frînte și *Sonet* („Pe negrele ape . . .“ — PL, I (1926), nr. 4, 1 mai, p. 8. Au fost scrise pe patul suferinței, în clinică, după cum rezultă din manuscris, care e un imprimat de rețetă cu antetul: Clinicile Universității din Cluj.

Sonet („Eu te priveam uimit . . .“) — FF, I (1926), nr. 3, mai—iun., p. 71. În manuscris are titlul *Pax* și subtitlul *sonet*.

Sfat — NRL, I (1926), nr. 15, 7 mart., p. 2.

Mors — *ibid*, nr. 13, 21 febr., p. 3.

Poveste — semnată B[asil] Bogrea, a apărut în „Cuget clar“, I (1937), nr. 32, p. 517, publicată de A. Scepkin, prieten și coleg cu autorul, căruia i-a fost încredințată la începutul studenției. Poezia este însoțită de o călduroasă evocare, din care reținem citeva amănunte în legătură cu debutul literar al lui V. Bogrea:

„Pe vremea cînd conviețuiam în odăița aceea din «Republica cucoanei Adela», el avea două caiete, destul de voluminoase, pline cu poezii și epigrame mîzgălite de corecturi și de ștersături, pe care le ținea ascunse sub cheie în fundul cufărului. Citeodată, la stăruința mea, ceda și îmi cetea din ele, iar eu stam și-l ascultam, impresionat de lirismul și melancolia ce se degajau din fiecare rînd, din fiecare strofă. Cu deosebire avea predilecție pentru stilul epigramatic, și aceasta se datora temperamentului lui poetic, ce oscila între un sentimentalism melancolic și între o ironie dureroasă“.

Poveste este una din poeziile din perioada debutului, fiind datată 17 noiembrie 1902. Din acest timp mai cunoaștem doar sfîrșitul, în versuri, al cuvîntării rostite la înmormîntarea lui

Samson Bodnărescu, directorul liceului „An. Bașotă“ (21 febr. 1902, Bogrea era elev în clasa a VII-a).

Dintre poeziile inedite, *Sonet, In votis, Morții dragi, Pietas, Vedenie* — au fost publicate în T, XV (1971) nr. 3, 21 ian., p. 1, 14.

De-aș fi... a fost scrisă pe versoul filei de calendar săptămînal din 16—22 august 1926, deci cu puțin timp înaintea morții.

VII. DIN LIRICA ANTICĂ

Traducerile au apărut în Tr., LI (1920), nr. 4, aug., p. 417—421, însoțite de următoarele **prezentări**:

Valerius Aedituus. Poet roman, anterior lui Cicero, care-l va fi înțeles printre imitatorii Alexandrinilor, *cantores Euphronis*, atăcați de el (*Tusculanae*, III, 19) ca desprețuitori ai adevăratei poezii. „Epigrama“ se găsește în Gellius, *Noctes Atticae*, XIX, 9.

C. Val. Catullus. Cel mai mare liric roman; contemporan cu Cicero, căruia-i adresează (ironic poate, sigur grațios) un compliment (XLIX). În ciuda obscenităților ce o pătează, opera sa se impune prin adevărul inspirației și duișia simțirii. — O splendidă ediție a dat Owen. Altui englez, Ellis, i se datorește cel mai bun comentariu, — comentariul francez al lui Benoist și Thomas fiind învechit, iar acel german al lui G. Friedrich, unilateral. Cea mai reușită traducere ni se pare a fi aceea, italiană, a lui Bocci, superioară artistic traducerii lui Eugène Rostand din ediția franceză citată. — Un minunat „*médailleon*“ al lui Catull, la Gercke — Norden, I.

Anacreon „Viața sa a fost cea mai frumoasă poezie a sa“, — vorba lui Ibsen despre Björnson —, nu s-ar putea spune despre faimosul cîntăreț al iubirii și vinului, Anacreon din Theos (sec. al VI-lea a. Chr.). Poezia lui, ușoară, spontană, jucăușă, din care avem mai multe bucăți apocrife decît autentice, în-

trece cu mult viața bătrînului pătimaș ce pare să nu fi mințit bine.

Sappho. Greaca „neagră și mică“ din Lesbos, cea mai însemnată poetă a antichității (sec. VII a. Chr.), a fost, se pare, definitiv reabilitată, de acuzația infamantă ce plana asupra-i, (*αλοχρά φιλικα*), prin pledoaria învățatului Wilamowitz-Moellendorff, din *Sappho und Simonides*, p. 63 și urm. (O folositoare monografie asupra poetelor grece: Jos. Cal. Poestion, *Griechische Dichterinnen*, Wien—Leipzig, 1882). — Specimenul ce urmează, vestit și prin traducerea lui Catull (LI), e în metrul sapphic, întrebuițat și de Eminescu, în strălucita-i „Qdă“ antică: l-am păstrat, deși redus, întrucît mi-a părut necesar.

Pindaros. Cel mai mare poet liric al Greciei († 442 a. Chr.). Singura parte păstrată în întregime din opera sa cuprinde „Epiniiciile“, cîntece de biruință în jocuri: olympice, pythice, nemeice și istmice; celelalte se reduc la resturi, sporite din fericire prin descoperirile papyrologice. V. Bacchylides.

Bacchylides. Fără originalitate — v. fragmentul 4 —, dar deplin stăpîn pe formă, contimporanul și consulul lui Pindar, sau — cum se recomandă el însuși —, „privighetoarea de Ceos, cea cu limba de miere“ (*Cătră Hieron* 97—8), a ieșit din nisipul Egiptului abia în 1895. Ediția primă, de Kenyon, 1897, a fost urmată de o întreagă serie de studii și cercetări, printre care, o admirabilă caracterizare de Wilamowitz; bibliografia, pînă la 1905, o dă ediția Jebb, care cuprinde și traducerea engleză, în proză, ca și cea italienească din ediția Festa.

Reproducem și **notele de subsol** ale traducătorului:

- ¹ *Lyacos* (*Λυατος*), epitet al lui Dionysos-Bacchus, „dezlegătorul de limbă“.
- ² „Asemeni cu zeii“ (*ἴσος θεοῖσιν* , la Catull: *par deo*), loc comun în literatura greacă (*θεοῖς ἐναλίγκιων*) la Homer, la Anacreon: *θεοῖς ὅμοιος*), îl găsim, în literatura noastră populară, în „Alexandrie“ (din grecește), iar, în poezia cultă, la Cerna („Torquato către Leonora“):

Cum mulțumeam puternicilor zei,
 Că se-ndurără să te știu pe tine —
 Și cum mă socoteam în rînd cu ei,
 Cînd umbra ta trecea pe lingă mine!

³ Σκιας ὄναρ ἀνθρώπος; de unde, în „Despărțirea“ lui Eminescu:

Cînd prin această lume să trecem ne e scris,
 Ca visul unei umbre și umbra unui vis.

VIII. DIN CARNETUL UNUI RĂSTIGNIT

Însemnările unui pelerin (1) reproduce textul publicat în NRL (*Din Berlin*, v. bibliografia, p. 276) sub pseudonimul *Peregrinus*. Autorul a putut fi identificat sigur pe baza manuscrisului descris *infra* (2) și a indiciilor autobiografice din cuprins. Textul este datat 21 martie 1910, deci a fost redactat în primele săptămîni după sosirea sa la Berlin. Prin atacurile la adresa lui Densusianu s-a ajuns la o scurtă, dar incisivă, polemică (v. reacția nesemnată din „Vieața nouă“, VI, 1910, nr. 6, 1 mai, p. 120 și răspunsul lui Bogrea, *Doi dușmani: D. Densusianu și gramatica latină*, publicat în NRL — v. bibliografia, p. 277 — sub același pseudonim, la care „Vieața nouă“, în nr. 17, p. 360, precizează că Densusianu s-a referit la acuzativul masculin al lui *id /em/* — eumdem — și nu la neutrul *id*).

Asupra multora din formulările acestui text („fondul etnic“, „patriotismul“, „disciplina“ și „idealismul german“, „idealul stăpînirii lumii prin cultură“) se revine, de fapt, în diferite articole publicate în timpul războiului mondial (cf. *supra: Testamentul străbunului, Două atitudini, Între forță și drept, Berbecii lui Wilhelm, Printre ruine*).

Reproducem **notele autorului** cu o numerotare continuă, 1—14:

¹ Numai autorii de comentarii asupra acestei opere ar fi destui, pentru a provoca, din partea unui umorist filantrop, o apostrofă ca aceea pe pe care poetul englez o pune în gura sârmanului Hamlet, strivit, în mormîntul său, supt povara comentariilor! Și zilele acestea a apărut un *Goethes Faust*, de Johann Hauri (Berlin, 1910): o serie de conferințe interpretative, ținute la Davos.

² Înțelesul acesta special („chefliu, vesel“) îl datorește lat. *fidelis* acelor cercuri studențești de «lustige Zecher», ale căror *convivia* sînt, — cum s-a zis, — adevărate *convinia* (luînd cuvîntul în sensul grec *symposion*: acești Damaschini nemți sînt, doar, de o părere cu epigramistrul: se conjugă „a bea bere“).

Pentru detalii, v. *Deutsche Studentensprache* (Straßburg, 1897) de Fr. Kluge, sau, cel puțin, cap. respectiv din *Unser Deutsch*, de același (Berlin, 1910; p. 93 și urm.).

³ O ilustrație umoristică merge ceva mai departe: pune un «Schutzmann» în „Milchstraße“!

⁴ *Hat Jesus gelebt?* e titlul a o sumedenie de broșuri ce inundă vitrinele librăriilor, — împreună cu alte scrieri, tot din anul acesta, asupra lui Isus și a creștinismului. Una din ele cuprinde cuvîntările, *pro* și *contra*, asupra «mitului lui Hristos», ținute de către profesorul Arthur Drews (promotorul controversei) și alți opt profesori și teologi, la 31 ianuar și 1-iu februar a.c., la „Monistenbund“-ul (cum l-ați tradus pe românește, domnilor moniști, simoniști, simioniști și sioniști de la Iași?) de aici.

Dar, fiindcă a venit vorba de monism și de traducerea lui în românește, poate că nu e fără interes să reproducem aici, tot în traducere românească, vorbele cu care adevărata cugetare filozofică germană saluta apariția evangheliei moniste — „Welträtsel“ ale lui Haeckel — prin condeii lui *Paulsen* însuși:

„Am cetit această carte cu obrazul dogorit de rușine, de rușine pentru starea culturii generale și culturii filozofice a poporului nostru. Că o astfel de carte a fost cu puțință, că ea a putut fi scrisă, tipărită, cumpărată, cetită, admirată, crezută de un popor care posedă pe un Kant, pe un Goethe, pe un Schopenhauer, — asta e dureros!“ (*Philosophia militans*, ediția a IV-a, Berlin, 1908, p. 211).

- ⁵ Conform programului de la Erfurt, pe care i-l tălmăcește, pentru 20 de pfenigi, caietul al treilea din colecția «Deutsches Parteiwesen»: *Die Social-Demokratie* — broșurică subțire, cu coperta roșie, ca și omul care a scris-o (E. Rothschild).
- ⁶ Interesantă — și din punctul de vedere al tendințelor ei — e cartea de curind apărută: *Die deutsche Literatur und die Juden*, a lui L. Geiger, care — o spune în prefață — a moștenit interesul pentru literatura iudaică de la tatăl său și, ca lucrare latinească pentru absolvirea liceului, a scris: *Urteile griechischer und römischer über Juden und Judentum* (tipărită la 1873, în Berlin).
- ⁷ O broșură cu date precise asupra găsirii și înfățișării manuscrisului a publicat profesorul (din Zürich) Gustav Billeter, suput titlul: *Goethe, Wilhelm Meisters theatralische Sendung*. (Titlul acesta se găsește în manuscris, înaintea cărților a III-a și a V-a, p. 17).
- ⁸ *Geschichte des rumänischen Volkes* a d-lui N. Iorga e una din puținele, umilitor de puținele cărți românești (înțeleg: scrise de români, — ori în ce limbă), care se pot găsi la „Königliche Bibliothek“.
- Față cu această lacună, explicabilă, — „Societatea academică română“ de aici, în care, după cît știu, stăpînește un sănătos spirit românesc și care, iarăși după cît știu, dispune de oarecare fonduri, are datoria de a pune la dispoziția membrilor ei, nu cărți străine, care aici se pot găsi cu prisosință și fără plată oriunde, ci cărți românești, exclusiv cărți românești, de literatură și de știință, cît mai multe, a căror comandă personală înseamnă sacrificii de timp și de bani, cel mai adesea peste putință.
- ⁹ Autorul răspunsului la „Rheinlied“-ul lui Becker avea, totuși, o deosebită simpatie pentru Germania. Cf. W. Haape, *A. de Musset in seinen Beziehungen zu Deutschland* în „Zeitschr. f. franz. Spr. u. Literatur“, vol. XXXIV (1909), p. 87 și urm.
- ¹⁰ Să ne mai mirăm, deci, că elevii d-sale scriu *horere* (pentru *horrere*) și confundă pe *equus*, „cal“, cu *aequus*, „suprafață netedă, egală, unită“ (= fr. *uni*, rom. *oblu*, plan, șes) (V. V. Haneș în „Noua Rev. Rom.“ pe a.c.).
- ¹¹ Cf. dealfel și Diez, *Etym. Woerterb.*, ed. V, II, p. 367: *Desso* pronomen, wal. *dânsu*, *Pott, Forsch.*, II, p. 41, construit es aus *idem ipsus*... Übersetzt man unser 'er ist es selbst, sie scheint es selbst' wörtlich ins latein, so heisst dies *ille est id ipse, ila videtur id ipsa*,

und dieses neutrum auf ein masculin oder femenin bezogen ist eben so romanisch wie deutsch... Aus *id-ipse* aber entstand *desso*...“

- ¹² Mai e trebuință să spunem și aceea că, cine zice „romanist“, zice „latinist“? „Romanist kann schlechterdings nur sein, wer zugleich auch Latinist ist“, zice d. ex. Körting (*Handb. d. rom. Philol.*, Leipzig 1896, p. 91).
- ¹³ Împreună cu isprava d-lui Ghiță Pop (despre care vezi recenzie d-lui Iorga în anul I-ii al revistei de față), schița acestuia din *Kultur der Gegenwart* e cea mai recentă lucrare germană asupra literaturii noastre.
- ¹⁴ În ultimul *Kritischer Jahresb.*, (1909, p. I, 78), d. Weigand atribuie lui *spätează* (*sic*) înțelesul pornografic al lui... nu-l mai spunem!

(2) Text parțial inedit colacionat cu corespondența publicată de *Peregrinus*, în NRL 1910, sub titlul: *Ceva despre Universitatea din Berlin. Cu prilejul jubileului de o sută de ani* (v. bibliografia, p. 276), care se găsește în caietul manuscris într-o redactare, în general, asemănătoare. Autorul a revenit asupra textului, operînd corecturi, decupînd și renunțînd la pasaje extinse. Astfel sînt sacrificate unele conversații pe teme privind relațiile culturii germane cu cea franceză, diverse aspecte ale culturii românești (influența lui Eminescu asupra urmașilor, spiritul francez și cel german ș.a.), precum și un amplu dialog imaginar cu Heine, care va fi reluat într-o recenzie asupra lucrării lui Adolf Bartels, *Heinrich Heine. Auch ein Denkmal* (v. bibliografia, p. 277), unde este utilizat însă cu alte finalități și în diferit registru stilistic.

Am putut reconstitui, în parte, și notele din manuscris, pe care le reproducem împreună cu cele ce însoțesc textul publicat:

- ¹ „Henricus Heine“ a fost primit „in numerum civium academicorum“, la „Universitas litterarum Berolinensis“, în april 1821.
- ² Mai rău a pățit Lamprecht, marele istoric german, cînd l-a văzut pentru prima oară pe Bismarck: „Obstipui vox faucibus haesit“ — atîta spun, prin graiul lui Vergil, însemnările sale asupra aceluia moment memorabil. (Despre aceasta, ca și despre prima-i întrevedere cu „cancelariul de fer“, vezi p. 363 și urm. din vol. XI al operei pro-

- fesorului din Leipzig: *Deutsche Geschichte*, Berlin, 1909. — Și, dacă, împins de curiozitate, ai deschis această carte de cugetare și frumusețe, n-o închide, cetitorule, fără a fi cetit și rîndurile acelea mișcătoare care o încheie: „Ja, wir lieben dich, du deutsches Vaterland, du...“).
- ³ Interesante paralele între viața studentească de azi și cea de acum șaisprezece veacuri dă A. Müller, în „Philologus“ pe a.c., p. 292 și urm.
- ⁴ Potrivit §-ului 9 din *Jus Potandi* a lui „Blasius Multibibus, utriusque V[ini] & C[erevisiae] candidatus“, reeditat, după originalul din 1616, de dr. Oberbreyer (ed. V, Heilbronn, 1874). Acest „Commentbuch des Mittelalters“, contra căruia fulgeră Paulsen (*Die deutschen Universitäten und das Universitätsstudium*, Berlin, 1902, pp. 486—7) și, de curînd, însuși Împăratul (*Berl. Lokal-Anzeiger* din 3 mai, a.c.), nu face, de fapt, decît să reglementeze o străveche datină națională germană (cf. Tacit, *Germania*, XXIII).
- ⁵ Vezi *Programul sărbătorilor jubulare*, în „Berliner Akademische Nachrichten“ pe a.c., nr. 23.
- ⁶ R. M. Meyer, *Die deutsche Literatur des neunzehnten Jahrhunderts*, Berlin, 1906, p. 195.
- ⁷ *Die Universität Leipzig in ihrem tausendsten Semester*, Leipzig, 1909.
- ⁸ *Die Universität Göttingen und die Entwicklung der liberalen Ideen in Rußland im ersten Viertel des 19. Jahrhunderts*, Berlin, 1907.
- ⁹ Paulsen, *Das deutsche Bildungswesen*², Leipzig, 1909, p. 111; et H. Diels, *Internationale Aufgaben der Universität*, Berlin, 1906, p. 5 și urm.
- ¹⁰ Cea mai veche Universitate germană, — după Praga, 1349, și Viena, 1365, — e cea din Heidelberg (1385; restaurată în 1803). Cf. Paulsen, *Die deutschen Universitäten und das Universitätsstudium*, Berlin, 1902, p. 563.
- ¹¹ Paulsen, *Geschichte des gelehrten Unterrichts*, II, p. 246.
- ¹² Paulsen, *ibid.*, p. 247.
- ¹³ Paulsen, *Bildungswesen*, p. 114.
- ¹⁴ *Reden und Vorträge*², Berlin, 1902, p. 85.
- ¹⁵ *Gesch. des gelehrt. Unterr.*, p. 245 și urm.
- ¹⁶ Cf. Gudeman, *Geschichte der klass. Philologie*, Berlin, 1909, p. 240 — și nr. 18 din „Akad. Nachr.“, pe a.c.
- ¹⁷ *Op. cit.*, p. 70.

- ¹⁸ *Asianismus und Atticismus*, în „Hermes“, XXXV (1900), p. 52 și urm. Cf. și a sa *Zukunftspädagogie*, Berlin, 1872.
- ¹⁹ *Reden u. Vorträge*², p. 72.
- ²⁰ Au fost multe împărății sub soare și nu mai sînt: odată prăbușite, ele nu s-au mai putut ridica — pentru că nu aveau în ele acel principiu vital superior, de ordin spiritual, care să supraviețuiască distrugerii materiale: conștiința națională. (Cetiți ce scrie, asupra acestui lucru, Gaston Paris, în *La poésie au moyen âge* [Paris, 1885], p. 87 și urm.: „La chanson de Roland et la nationalité française“). De aceea, cînd îi va veni vremea — și nu poate fi departe! —, se va nărui, restituind *suum cuique*, „statul național maghiar“ — monstroasa colecție de popoare a Împăratului Francisc-Iosif, „întîilea“! Căci una e *națiune* politică, și alta e *națiune* reală. ... Ce viitor politic serios se poate clădi pe un astfel de conglomerat hibrid? Acest lucru pare a da de gîndit ungarilor patrioți și culți, — cum se poate vedea dintr-un studiu al profesorului O. Jászai, publicat în broșura *La Hongrie contemporaine et le suffrage universel* (Paris, 1909), p. 143 sqq.: „Les tendances de la politique hongroise concernant les nationalités“. După ce dă o statistică a mozaicului național maghiar (p. 143) și convine (p. 144), că „en tout cas“, naționalitatea română, împreună cu cea slovacă, constituie „principalul element din punctul de vedere al numărului și al influenței politice“, J. constată, mai departe (p. 149, nota), reaua tratare a românilor și îndeosebi (pp. 154—6) a „bietului țaran român“, osîndește (p. 156) „maghiarizarea forțată în școli“, ca „o cauză de căpetenie a tristei înapoieri intelectuale“ a neamurilor ce locuiesc țara sa [...].
- ²¹ V. Buletinul academic din 23 mai a.c., care dă descripția completă a solemnității, împreună cu discursurile rostite. — Aud acum, că, la Londra, domnul doctor „honoris causa“ a scrîntit-o, îndemnînd pe englezi la violență și cruzime împotriva egiptenilor și lăudînd cavalerismul și concepțiile de stat ale ungarilor! Îmi vine să șterg ce-am scris despre el...
- ²² [...] Trebuie să recunoaștem un lucru: nemții sînt destul de îngăduitori cu poeții. Citînd niște versuri pline de focul Revanșei ale lui Déroulède și Victor Hugo, F. Wugk încheie articolul său („Französische Gedanken über Elsaß-Lothringen“, în n-1 ultim din „Konservativen Monatschrift“ pe a.c.) liniștit și — de ce nu? — ironic: „Dar poeții nu fac politică — și asta e, la urma urmei, foarte bine; și în

chestia Alsaciei — Lorenei“. Ba, câteodată, întind... filozofia și pînă la prozatori, — cum au făcut, de pildă, cu Monod, ale cărui „Souvenirs de campagne“ (din 1870) au fost publicate, de curînd, cu uşoare schimbări, ca text francez pentru școli. (O notiță lămurește, acolo, că acel „sujet suspect“, care a fost cauza urgiei prusace contra *Societății de ambulanță* din care făcea parte istoricul francez, era medicul român Davila, membru al aceleiași societăți). Acum, negreșit, e altă întrebare, dacă, luînd lucrurile așa de ușor, filozoful neamț nu se cam înșeală; dacă nu uită, că, de la elegia lui Solon, care — ea, nu el — a recucerit Salamina, pînă în zilele noastre, poezia a mai făcut pozne de soiul acesta... Și e, iarăși, altă întrebare, dacă, în avîntul biruinții lor, nemții nu-și cam pierd uneori sărita... Căci, dacă atunci cînd publică autoditirambe ca acela pe care-l publică, relativ la „Thesaurus linguae latinae“, autorul istoricului lexicografiei latinești din *Handbuch*-ul lui Müller, poți obiecta doar atîta, că ar fi putut lăsa această sarcină altora, — nu mai e același lucru, cînd îi vezi tipărind cărți ca *Die Germanen in Frankreich* a lui Woltmann, care descopere în figura lui Voltaire tipul desăvîrșit al rasei germanice pure (desigur: Voltaire = Woltmann!) și declară că lirica franceză și provençală din veac. XI—XII, ca și toată epica, sînt de origină germană (ce e cu Renașterea în Italia și cu Dante etc., calculați în funcțiune de germani, știm bine, dintr-o scriere a aceluiași — care a găsit un ecou în „Sămănătorul“ d-lui Aurel Popovici), — ori ca aceea, și mai și, pe care a scos-o de curînd K. Stuhl, supt titlul care dispensează de orice comentarii: *Das altrömische Arvallied ein urdeutsches Bittgebet* (Würzburg, 1909). Omul acesta, al cărui nume înseamnă pe românește „scaun“, dar care n-are, hotărît, scaun la cap, — ci alte alea, — a izbutit să întreacă în fantasmagorii pe însuși Olof Rudbeck, cel cu *Pontus* (Euxinus) = Botnic (golful)... Deutschland, Deutschland über alles — und überall! Iar de altă parte: „La grrrande nation“, care vrea „la Rrrrevanche“ (cu *r* — littera canina — scrișnit și hîrîit printre dinți)...

²³ Pînă azi, în unele părți ale Germaniei renane, un „Kuraschierter Knabe“ e *Napoleon*. Iar dialectologii, din studiul cărora culeg acest amănunt („Zeitschrift für deutsche Mundarten“, 1910, caietul 2, p. 139) lămuresc: „vizat e, firește, ... [restul frazei lipsește din manuscris].

²⁴ Heines Werke, ed. Meyer, V, 157.

Notele 25, 26, 27 nu le-am găsit în manuscris. Există, însă, o traducere din H. Heine, pe care o reproducem:

Lyrisches Intermezzo

39

Un tinăr iubește o fată,
Și fata pe altul vrea;
Acesta iubește pe alta
Și se cunună cu ea.

Copila, de ciudă, atunci,
Pe-ntiul ce-i iese în cale
Îl ia de bărbat. Iar băiatul
Se-mbolnăvește de jale.

E-o veche poveste aceasta,
Și totuși pururea nouă;
Iar, cui se brodește întocmai
Îi rupe inima-n două.

Ulterior, Bogrea revine asupra traducerii, renunțând la ea și adnotînd: „Cf. Iosif!“

Din carnetul unui răstignit (1). Însemnări disparate găsite printre manuscrise și asamblate de noi, după datare sau după indiciile pe care le conțin, în ordine cronologică. Însemnările din septembrie 1920 constituie trei pagini de jurnal coerente, intitulate *Din carnetul unui răstignit*. O parte din acestea am publicat în T, XV (1971), nr. 3, 21 ian., p. 14.

Cifrele din text trimit la următoarele note ale editorilor:

¹ Bogrea și-a exprimat de multe ori marea admirație față de N. Iorga: cf. *Renaștere* (*supra*, p. 74) și *Urme bizantine în românește* (*Pag. ist.-fil.*, p. 20); v. și în epigrame (*supra*, p. 160—161). Referitor la D. Onciul, vezi necrologul (*supra*, p. 112—113).

- ² Nu am putut identifica persoana la care se referă.
- ³ Pentru admirația lui Bogrea față de muzica lui Enescu, vezi *Renaștere* (*supra*, p. 74). O „mare înrudire în construcția lor sufletească“ și între geniul celor doi moldoveni găsește Șt. Bezdechi, 1926 (v. Adenda, p. 297).
- ⁴ Petru Fintînaru, profesor de limba română. Sub pseudonimul *Vladimir* a publicat un volum de catrene anacreontice, *Radicale*, Iași, Tip. Națională, 1894.
- ⁵ Ion D. Țicăloiu. Despre studiul acestuia, *Über Nationalität und Zahl der von Kaiser Theodosius dem Hunnenkhan Attila ausgelieferten Flüchtlinge*, Bogrea a publicat o recenzie în AIIIN, III (1924—1925), p. 706—707.
- ⁶ Dr. I. = Dr. Iacob Iacobovici (1879—1959), profesor de clinică chirurgicală, iar în 1922—1923, rector al Universității din Cluj.
- ⁷ Dr. V. = Dr. Titu Vasiliu (1885—1961), profesor de anatomie patologică la Facultatea de medicină din Cluj.
- ⁸ *Efemeri... Un vis al umbrei — omul* (Pindar, *Pythia*, VIII, 96). V. Bogrea traduce el însuși celebrul pasaj din *Pythia*, închinat lui Aristomene din Egina (vezi *supra*, p. 218) și îl comentează de mai multe ori (vezi, de ex.: *Semantism românesc și semantism balcanic*, în *Pag. ist.-fil.*, p. 148).
- ⁹ *Cuțitul* (μάχαρα) este adeseori cauza nefericirii (ἀτυχίας), maximă curentă în antichitate. Tot un cuțit avea să-i fie fatal și lui, la Viena, în 8 sept. 1926...
- ¹⁰ „Prietenii“ indicați în manuscris prin inițiale sînt G. Oprescu (1881—1963), Virgil Bărbat (1879—1931) și Al. Lapedatu (1876—1954), foști profesori ai Universității din Cluj. Pentru relațiile lui Bogrea cu profesorii clujeni și cu alții, cf. scrisorile editate de Gh. Cardaș, 1971, p. 45—46, 65—72, 149—181, 189—202, 208, 213, 233—235, 245—255, 264—267, 281—284. Sigur că în posesia acestui pasionat colecționar se află încă o bogată corespondență asemănătoare, care așteaptă să vadă lumina zilei.

Printre manuscrise, am întilnit și alte mărturii. Cităm: „Aș vrea mult să te știu pornit [la Viena] și încă și mai mult să te știu întors cu puterile depline ale sănătății tale atît de utile nouă tuturor și culturii noastre“. (Em. Panaitescu, într-o scrisoare din 18 aug. 1926). „...deoarece oameni ca d-ta n-avem pe toate cărările, iar munca și adîncea d-tale învățătură face așa de mare cinste țării la noua Uni-

versitate din Cluj, cred că *Statul are tot interesul să-și păstreze cu scumpătate asemenea valori culturale greu de înlocuit — bogăția lor mărginindu-se numai în cele sufletești*“... (G. T. Kirileanu, într-o scrisoare din 2 aug. 1926, prin care-i explica stadiul unor aranjamente financiare pentru plecarea la operație). „Ce mai faci? Gata cu vindecatu' ? ... Cred [...] că în curînd [...] om sărbători fericita și minunata ta lecuire și întoarcere întru tagma a lor tăi“. (V. Bărbat, într-o carte postală din 6 sept. 1926, adresată lui Bogrea la Viena, Sanatorium „Hera“).

Din carnetul unui răstignit (2). Reproduse din Gh. Cardaș, 1971, p. 317, unde aceste notații apar sub titlul *Însemnări*; la p. 298, însă, se citează primul aliniat ca făcînd parte dintr-o scrisoare trimisă de V. Bogrea, de la Viena, prietenului său N. Bănescu, cu puțin timp înaintea morții. Textul însemnărilor e însoțit de note ale editorului, din care reținem:

¹ *Pendent opera interrupta* (din Virgiliu, *Eneida*, cartea IV [la Cardaș greșit: III], versurile 88—89) — „Lucrările întrerupte atîrnă neisprăvite“.

² *Si sic fata ferunt*... — „Dacă astfel voiește soarta“. Expresie întrebuințată de romani, care credeau în puterea soartei (*fatum, fata*), forță căreia trebuiau să i se supună și zeii, nu numai oamenii.

³ Versuri din poezia *Despărțire*, scrisă de Eminescu la 1 octombrie 1879.

CONTRIBUȚII BIBLIOGRAFICE¹

— 1904 —

1. *Iarăși război* — „Zorile“, I, nr. 10, mart., p. 159—160.

— 1909 —

2. *Un congres al studențimii românești* — NR, IV, nr. 35, 7 apr., p. 558—559; nr. 43, 26 apr., p. 684—686 (semnat: Virgab).

— 1910 —

3. *Otravă sufletească* — NR, V, nr. 2, 4 ian., p. 26 (semnat: Virgab).
4. *Nerușinare...* — NR, nr. 3, 5 ian., p. 35 (semnat: Virgab).
5. *Din Berlin* — NRL, II, nr. 15, 11 apr., p. 228—232; nr. 16, 18 apr., p. 244—247; nr. 17, 25 apr., p. 258—262 (semnat: Peregrinus).
6. *Întrunirea de protestare din Berlin* — NR, nr. 77, 2 iul., p. 30 (semnat: Corespondent).
7. *Ceva despre Universitatea din Berlin. Cu prilejul jubileului de o sută de ani* — NRL, nr. 42, 17 oct., p. 659—663 (semnat: Peregrinus).

¹ Informații bibliografice despre opera lui Vasile Bogrea se găsesc la: Gheorghe Adamescu, *Contribuțiune la bibliografia românească*, fascicula III-a, București, Ed. Casei școlilor, 1928, p. 492—493; *Actes du Congrès International d'Anthropologie*, Bucarest, 1937, p. 1216—1217 (în bibliografia întocmită de I. Mușlea, L. Netoliczka, I. Chelcea, T. Onișor, Oct. Vuia și Gh. Pavelescu, anexă la comunicarea *Histoire et état actuel des études ethnographiques et folkloriques en Roumanie* de Romulus Vuia); *Documente literare* 1, ediție de Gh. Cardaș, București, Ed. Minerva, 1971, p. 300—301 și, mai amănunțite, totuși cu multe lipsuri, la: Iosif E. Naghiu, *Biobibliografia lui Vasile Bogrea, 1881—1926...* Cu o cuvîntare comemorativă de Teodor A. Naum. Bibliotheca bibliologica nr. 12, Cluj, Tip. „Cartea românească”, 1937, 34 p.

8. **Patriot. Notiță lexicografică* — ibid., p. 668 (semnat: Philologus).
9. *Pagini uitate din literatura lumii. Adio lui Turgheniev (1 octombrie 1883) de Edmond About* (traducere) — NRL, nr. 43, 24 oct., p. 678—680.
10. **Doi dușmani: d. Ovidiu Densusianu și gramatica latină* — ibid., p. 682—683 (semnat: Peregrinus).

— 1911 —

11. *Literatură germană nouă. Din „Leberecht Hünchen“ de H. Seidel* (traducere) — NRL, nr. 7, 27 febr., p. 102—104.

— 1912 —

12. *Simpatii italiene pentru poporul român. Din răspunsurile pentru trimiterea publicației „Breve storia dei rumeni“, tipărită de noi (alegere și traducere)* — „Calendarul Ligei Culturale“, p. 17—45.
13. **Cronica [Ortografia românească de August Scriban]* — NRL, IV, nr. 8, 4 mart., p. 128.

— 1914 —

14. *Între german și „german“. Adolf Bartels: Heinrich Heine. Auch ein Denkmal (Dresda și Leipzig, 1906)* — NR, IX, nr. 23, 15 iun., p. 2—4.
15. *Friedrich Leo* — DD, II, nr. 7—8, iul.—aug., p. 342—346.
16. *Jupiterculus redivivus* — NR, nr. 45, 16 nov., p. 7.

— 1915 —

17. *Ginduri* — DD, X, nr. 34, 20 sept., p. 543¹.

* Textele precedate de asteriscuri conțin materiale și observații cu caracter filologic.

1) Atribuite eronat lui Vasile Bumbac, în: Florea Firan — Marta Mitran, *Ramuri. Bibliografie* (Buc., Ed. enciclopedică română, 1972, p. 543).

— 1916 —

18. *Rectificări și speranțe în Germania. Un istoric german despre caracterul și viitorul poporului său* (traducere) — NR, XI, nr. 5, 31 ian., p. 1—2.
19. *După zece ani!*... — „Ramuri“, I, nr. 5, 19 mart., p. 53 (semnat: Gab.)²
20. *Cronica* [Șesuri natale de Nichifor Crainic] — DD, XI, nr. 21, 29 mai, p. 328 (semnat: Gab.).
21. *În amintirea lui Anastasie Bașotă. Cu prilejul dezvelirii bustului de la Pomîrla* — NR, XI, nr. 30, 24 iul., p. 1—2.³

— 1917 —

22. *H. Angell. Cosovo—Cumanoro* (traducere) — „Calendarul Neamul românesc“, p. 64—68.
23. *In memoriam. Lui Constantin Fedeleș* [versuri] — ibid., p. 69.
24. *Pangermanism cultural* — ibid., p. 96—99.
25. *Victor Hugo. Cătră francezi* — ibid., p. 102.
26. *Un apolog platonic* — ibid., p. 103.
27. *„La mulți ani!“ — NR, XI, nr. 153, 2 ian., p. 2.
28. **Obiceiuri de Bobotează* — NR, XII, nr. 5, 8 ian., p. 2.
29. *Pacea singelui* — ibid., nr. 10, 13 ian., p. 1.
30. *Grecii* — ibid., nr. 12, 15 ian., p. 1.
31. *Aceiași*... — ibid., nr. 13, 16 ian., p. 1.
32. „*Criticii*“ — ibid., nr. 16, 19 ian., p. 1.
33. *Războiul nostru* — ibid., nr. 21, 24 ian., p. 1.
34. *Maghiarul lui Burián* — ibid., nr. 24, 27 ian., p. 1.
35. *Datoria momentului* — ibid., nr. 26, 29 ian., p. 1.
36. *Iașul nostru* — ibid., nr. 30, 2 febr., p. 1.
37. *Două atitudini* — ibid., nr. 32, 4 febr., p. 1.
38. *Pentru ideal* — ibid., nr. 40, 12 febr., p. 1.

2) În colecția acestei reviste mai există un articol semnat B. și altele semnate Daniel Aramă, care, după stil, bănuim că aparțin lui V. Bogrea. Nu le-am inclus aici, deoarece nu avem încă un indiciu sigur.

3) Completează descrierea de la Iosif E. Naghiu, p. 17.

39. *Știința germană și românii* — ibid., nr. 42, 14 febr., p. 2.
40. *Cultul eroilor* — ibid., nr. 49, 21 febr., p. 1.
41. *Mila* — ibid., nr. 52, 24 febr., p. 1.
42. *Ucenici lui ...* — ibid., nr. 57, 1 mart., p. 1.
43. *Concordia* — ibid., nr. 59, 3 mart., p. 1.
44. *Nostra culpa* — ibid., nr. 62, 6 mart., p. 1—2.
45. *Dușmanii noștri și noi — după o mărturie englesă* (traducere) — ibid., nr. 65, 9 mart., p. 1—2.
46. *Valea Viperei* — ibid., nr. 68, 12 mart., p. 1.
47. *Ura cea sfântă* — ibid., nr. 71, 15 mart., p. 1.
48. *Inelul lui Gyges* — ibid., nr. 81, 25 mart. p. 1.
49. **Floriile* — ibid., nr. 83, 27 mart., p. 1.
50. *Un învățat frances despre războiul nostru* (traducere) — ibid., nr. 91, 6 apr., p. 2.
51. *Blăstămul inerției* — ibid., nr. 92, 7 apr., p. 1.
52. *Pentru „Viața nouă“* — ibid., nr. 93, 8 apr., p. 2.
53. *Octave Mirbeau* — ibid., nr. 94, 9 apr., p. 2.
54. *Memoria inimii* — ibid., nr. 95, 10 apr., p. 1.
55. *Quantum mutati ...* — ibid., nr. 98, 13 apr., p. 1.
56. *Dobrogea noastră* — ibid., p. 2.
57. **Ceva despre cîntecul popular* — DD, XII, nr. 3, 15 apr., p. 41—47.
58. *O judecată francesă despre drepturile românești în Ardeal* (traducere) — NR, nr. 101, 16 apr., p. 2.
59. **Spre dreptate* — ibid., nr. 103, 18 apr., p. 2.
60. **Primăvară și flori* — ibid., nr. 105, 20 apr., p. 1—2.
61. *Bun simț* — ibid., nr. 113, 28 apr., p. 1.
62. **Din graiul ciobanilor* — DD, nr. 4, 1 mai, p. 59—62.
63. **Armindenul* — NR, nr. 117, 2 mai, p. 2.
64. *M. Kogălniceanu* — ibid., nr. 122, 7 mai, p. 1.
65. *C. F. Aked, Lloyd George ca orator* (traducere) — DD, nr. 5, 15 mai, p. 74—79.
66. *Lord Kitchener* (traducere) — NR, nr. 135, 20 mai, p. 1—2.
67. *Pe drumul gloriei* — ibid., nr. 143, 28 mai, p. 1.
68. **Contribuție la studiul sufixelor* — DD, nr. 6, 1 iun., p. 93—95.
69. *Otrava îndoielii* — NR, nr. 148, 2 iun., p. 1.
70. *Prin suferință* — ibid., nr. 170, 24 iun., p. 1.
71. **, „Ai carte, ai parte“* — ibid., nr. 174, 28 iun., p. 1—2.
72. *Popor de cultură* — ibid., nr. 182, 6 iul., p. 1.

73. *O carte nouă* — *ibid.*, nr. 183, 7 iul., p. 2.
74. **Răvașul unui ostaș pribeag* — *ibid.*, nr. 186, 10 iul., p. 2.
75. *„Paștele“ ori „Paștile“?* — *ibid.*, nr. 188, 12 iul., p. 2.
76. *Incomprehensibilii* — *ibid.*, nr. 202, 26 iul., p. 1.
77. *Școala noastră* — *ibid.*, nr. 203, 27 iul., p. 1.
78. *Oracolul de la Cocirla* — *ibid.*, nr. 206, 30 iul., p. 1.
79. *Conștiință publică* — *ibid.*, nr. 208, 1 aug., p. 1.
80. *Moș-părintele* — *ibid.*, nr. 212, 5 aug., p. 1.
81. *Berbecii lui Wilhelm* — *ibid.*, nr. 215, 8 aug., p. 1.
82. *Invicibili?* — *ibid.*, nr. 217, 10 aug., p. 1.
83. *Comunicatele lor* — *ibid.*, nr. 220, 13 aug., p. 1.
84. *După un an* — *ibid.*, nr. 222, 15 aug., p. 1.
85. *Între forță și drept* — *ibid.*, nr. 227, p. 1.
86. *Atitudini* — *ibid.*, nr. 233, 26 aug., p. 1.
87. *Anglia* — *ibid.*, nr. 234, 27 aug., p. 1.
88. *Teatrul care ni trebuie* — *ibid.*, nr. 236, 29 aug., p. 1.
89. *Tristia* — *ibid.*, nr. 250, 12 sept., p. 1.
90. *Printre ruine* — *ibid.*, nr. 252, 15 sept., p. 1.
91. *Americanii la noi* — *ibid.*, nr. 257, 19 sept., p. 1.
92. *Istoriografie maghiară* — *ibid.*, nr. 262, 24 sept., p. 1.
93. *Scrisoarea unui învățat frances* — *ibid.*
94. *Testamentul străbunului* — *ibid.*, nr. 265, 27 sept., p. 1.
95. *Germania protestează...* — *ibid.*, nr. 270, 2 oct., p. 1—2.
96. *Ecce Superhomo* — *ibid.*, nr. 272, 4 oct., p. 1.
97. *In memoriam...* (traducere) — *ibid.*, nr. 287, 19 oct., p. 1—2.
98. *Personalități conducătoare din Rusia* (traducere) — *ibid.*, nr. 294, 26 oct., p. 1—2.
99. *Cîntecul urii... Un document unic de ferocitate* — *ibid.*, nr. 307, 8 nov., p. 1—2.
100. *„Lăsatul secului“* — *ibid.*, nr. 311, 12 nov., p. 2.
101. **Veneția în graiul popular* — *ibid.*, nr. 317, 18 nov., p. 1.
102. **Ad „Lăsatul secului“* — *ibid.*, nr. 318, 19 nov., p. 2.

— 1918 —

103. *Ludendorff sau Überkaiserul* — NR, XIII, nr. 28, 29 ian., p. 1—2.
104. **În chestia „lăutarilor“* — *ibid.*, nr. 47, 17 febr., p. 1.

105. **Un episod de vitejie din bătrâni* — *ibid.*, nr. 55, 25 febr., p. 1—2.
 106. *Protest* — *ibid.*, nr. 77, 19 mart., p. 2.
 107. **Originea Hîrcoilor. O ipotesă filologică* — *ibid.*, nr. 86, 28 mart., p. 2.

— 1919 —

108. *Un plagiat* — NR, XIV, nr. 29, 6 febr., p. 1—2.

— 1920 —

109. *Ioan Asan în „Alexandria“ românească* — „*Revista istorică*“, VI, nr. 7—9, iul.—aug., p. 182—183.
 110. *Numele lui Alexandru cel Bun și al lui Petru Rareș* — *ibid.*, nr. 10—12, oct.—dec., p. 226—228.

— 1921 —

111. **Buletinul Comisiei istorice a României, publicat de Ioan Bogdan*, vol. II, București, 1916 (recenzie) — DR, I, (1920—1921), p. 449—452.
 112. **N. Cartoian, Alexandria în literatura românească, București, 1910* (recenzie) — *ibid.*, p. 453—459.
 113. *Epigramă. Unuia care ne învinuia de „iorgolatrie“* — P, III, nr. 132, 19 iun., p. 1.
 114. *La Kolozsvár, odinioară...* — *ibid.*

— 1922 —

115. *Bulletin de la Section historique de l'Academie Roumaine* (recenzie) — AIIN, I (1921—1922), p. 380—381.
 116. **Dr. Jos. Schrijnen, Handleiding bij de Studie der vergelijkende indogermaansche Taalwetenschap...*, Leiden, 1917 (recenzie) — DR, II (1921—1922), p. 775—776.
 117. *Glasul morților. Traducere din poezia franceză contemporană* — RDD, XVI, nr. 18, 30 apr., p. 275.

— 1923 —

118. *N. Iorga, Histoire des roumains et de leur civilisation, 2-e éd., Bucarest* (recenzie) — AIIN, II, p. 387.
119. **Dr. Giorge Pascu, D. Cantemir: Descrierea Moldovei*, traducere de... (recenzie) — *ibid.*, p. 393—396.
120. *Între frați* — CR, I, nr. 5, 25 febr., p. 1.
121. *Gînduri* — *ibid.*, nr. 9, 25 mart., p. 1.
122. *Războiul politicianilor* — *ibid.*
123. *Pastorale* [epigrame] — *ibid.*, nr. 10, 1 apr., p. 3.
124. *Mai multă iubire* — „Cultura poporului“, III, nr. 2, 8 apr., p. 1.
125. *Civilizație românească* — *ibid.*, nr. 5, 29 apr., p. 1.
126. **Provincialisme biruitoare* — *ibid.*, nr. 9, 27 mai, p. 1.
127. *Steaguri și catarguri* — CR, I, nr. 22, 24 iun., p. 3.
128. *Epigrame. Si tacuisses...* — RDD, XVII, nr. 20, 15 oct., p. 435.
129. *Epigrame. Cunosce literatura universală...* — *ibid.*, nr. 21, 1 nov., p. 443¹.

— 1924 —

130. **În chestia dicționarului etimologic macedo-român* — „Tribuna românilor de peste hotare“, I, nr. 10—11, oct.—nov., p. 10.

— 1925 —

131. *Scrisoare deschisă d-lui Al. Tzigara-Samurcaș, directorul revistei „Convorbiri literare“ din București* — NR, XX, nr. 23, 30 ian., p. 1.
132. *Epigramă. Studenților cari studiază* — UL, XLI, nr. 42, 18 oct., p. 2.
133. *Epigrame. Domnului N. Iorga* [3 texte] — *ibid.*, p. 5.
134. *Legenda „Meșterului Manole“ în sud-estul european. II* — NR, XX, nr. 241, 28 oct., p. 1.
135. *Confidens Domino...* (versuri) — UL, nr. 45, 8 nov., p. 12.
136. *Epigrame. Definiție, Antichitatea, Epigonism, Unui latinist* — *ibid.*, nr. 46, 15 nov., p. 11.

1) În bibl. cit., p. 16, epigramele semnate V. B. au fost atribuite eronat lui Vasile Bumbac.

137. *Epigrame. Unui elenist, Hipercriticism: magistrului, Hipocriticism: discipolului, In utrumque* — *ibid.*, nr. 47, 22 nov., p. 15.

— 1926 —

138. *Epigrame. Unui pelerin roman, Unor bibliotecari litiganți, Unui hirurg, Unor filozofi practici, Unui dramaturg de salon, Unui orator, Unui epigramist, Lui Soare N., Unui Don Juan* — *SM*, III, nr. 21—22, 23—30 mai, p. 405.

— 1938 —

139. *Cuvîntarea rostită la înmormîntarea lui Samson Bodnărescu, de către elevul V. Bogrea din clasa VII a Liceului „An. Bașotă” în ziua de 21 februarie 1902* — „*Vatra Bașoteștilor*”, I, nr. 1—2, mai, p. 23—24.

DESPRE VASILE BOGREA

(Bibliografie selectivă)

- Ag[îrbiceanu, Ion]: *Vasile Bogrea* — P, VIII (1926), nr. 200, 12 sept., p. 1. Reprodus în vol. *Meditație în septembrie*, Cluj, Ed. Dacia, 1970, p. 49—50.
- Ar. [?]: *Opera lui V. Bogrea* — „Mișcarea“, XX (1926), nr. 223, 29 sept., p. 1.
- Bănescu, N.: *Durerea colegilor* — SM, III (1926), nr. 39—40, 26 sept.—3 oct., p. 626—627.
- Bănescu, N.: *Cei cari nu mai sînt. V. Bogrea* — „Viitorul“, XIX (1926), nr. 5568, 21 sept., p. 2.
- Bărbat, Virgil I.: *În memoria lui Vasile Bogrea și Ion Paul* — Buletinul „Extensiunii universitare“ din Cluj, II (1925—26), p. 3—4.
- Bezdechi, Șt.: *Vasile Bogrea* — SM, nr. cit., p. 625.
- Bezdechi, Șt.: *Mari epigramiști. Vasile Bogrea* — „Epigrama“, IV (1941), nr. 29, 15 dec., p. 2.
- B[ogdan-] Duică, G.: *Omagiul Academiei* — SM, nr. cit., p. 627.
- Borcilă, Mircea: *Vasile Bogrea — un mare necunoscut* — T, XV (1971), nr. 3, 21 ian., p. 14.
- [Braharu, D.]: *Vasile Bogrea* — „Înfrățirea poporului“, III (1926), nr. 38, 19 sept., p. 1.
- Bratu, Gh.: *La moartea lui Vasile Bogrea* — „Țara noastră“, VII (1926), nr. 39, 26 sept., p. 1158—1159.
- Breazu, Ion: *Vasile Bogrea* — SM, III (1926), nr. 37—38, 12—19 sept., p. 615.
- Bucuță, Emanoil: *Vasile Bogrea și Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj* — S.M., III (1926), nr. 39—40, 26 sept. — 3 oct., p. 634—635.
- Buta, N.: *Vasile Bogrea* — Tr., LVII (1926), oct., p. 546—550.

- Capidan, Th.: *Vasile Bogrea* — JL, XV (1926), nr. 9—10, sept.—oct., p. 193—195.
- Cardaș, Gh.: *Documente literare. 1* — Ediție de ... București, Ed. Minerva, 1971, p. 291—363. [Scurtă biobibliografie, scrisori, acte personale].
- Cioculescu, Șerban: *Umorul lui Vasile Bogrea* — „România literară”, IV (1971), nr. 11, 11 mart., p. 5.
- Codarcea, Corneliu I.: *Vasile Bogrea și „Conștiința românească”* — „Țara noastră”, VII (1926), nr. 38, 19 sept., p. 1117—1120.
- Constantinescu, I.: *Jalea studenților moldoveni* — SM, nr. cit., p. 628—629.
- Constantinescu-Delabaia, I.: *Recunoștința „Ligii culturale”* — *ibid.*, p. 628.
- Constantinescu-Delabaia, I.: *Vasile Bogrea în paginile „Conștiinței românești”* — SM, III (1926), nr. 41—42, 10—17 oct., p. 651—652.
- Costea, Ion: *Vasile Bogrea la catedră* — „România nouă”, IV (1936), nr. 192, 10 sept., p. 2.
- [Crețu, C. D.]: *Din Vălenii de Munte* — R, IV (1909), nr. 15—16, 1—15 aug., p. 645—646 (semnat: Bru-mărel).
- Cristea,
Ing. drd. Cezar: *V. Pârvan și V. Bogrea. Doi moldoveni geniali. La 7 ani de la moartea lor* — „Iașul”, buletin trimestrial, nr. 2 [1934], p. 82—91; și în extras, București, Tip. Bucovina, 1934, 16 p.
- Cristea, Cezar Gr.: *Paralelism între V. Pârvan și V. Bogrea* — „Vremea școlii”, IV (1931), nr. 10, oct., p. 275—278.
- Cristea, Inginer silvic
Cezar Gr.: *Memoriei profesorului V. Bogrea. Apel către presă* — NR, XXI (1926), nr. 128, 15 nov., p. 3—4.
- Crudu, Tiberiu: *Cîteva zile în Vălenii de Munte* — R, nr. cit., p. 638.
- Daicovicu, C.: *Prefață la o ediție a scrierilor lui V. Bogrea* — T, XV (1971), nr. 25, 24 iun. p. 12 și în

- vol. Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, Ed. Dacia, 1971, p. V—VII.
- Dragomir, Silviu: *La catafalcul lui Vasile Bogrea* — SM, III (1926), nr. 39—40, 26 sept. — 3 oct., p. 625—626.
- Drăgan, N.: *Ultimul cuvint* — *ibid.*, p. 629.
- Dulu, Nelio: *Cursurile de vară din Văleni. Cursul d-lui V. Bogrea* — NR, III (1908), nr. 86, 20 iul., p. 1351—1354.
- F[ortunescu], C. D.: *Un doliu național. Moartea profesorului V. Bogrea* — „Arhivele Olteniei“, V (1926), nr. 27, sept.—oct., p. 371.
- Gheorghiu, Căpit. Aurel I.: *V. Bogrea* — „Revista Moldovei“, V (1926), nr. 7, 8 și 9, p. 1—2.
- Graur, Al.: *Opera lui V. Bogrea* — „România literară“, IV (1971), nr. 32, 5 aug., p. 10.
- Giosu, Ștefan: *Un valoros act de cultură* — „Cronica“, VI (1971), nr. 40, 2 oct., p. 11.
- I[amandi], V[ictor]: *Conferința d-lui V. Bogrea* [„Graiul nostru“] — „Unirea“, XXVI (1916), 27 mart.
- Iorga, N.: *Vasile Bogrea. Un mare erudit și un suflet ales* — P, IV (1922), nr. 4, 5 ian., p. 2 (reprodus din „Gazeta Transilvaniei“).
- Iorga, N.: *Vasile Bogrea* — NR, XXI (1926), nr. 119, 13 sept., p. 1. Reprodus în multe publicații și în vol. *Oameni cari au fost*, III, București, Fundația pentru literatură și artă, 1936, p. 222; *id.*, II, Biblioteca pentru toți nr. 369, Editura pentru literatură, 1967, p. 231.
- Iorga, N.: *O viață de om. Așa cum a fost*, Ed. Minerva, 1972, p. 496—497.
- Lascarov-Moldovanu, Al.: *A murit Vasile Bogrea... Omagiu amintirii lui...* — NR, XXI (1926), nr. 122, 4 oct., p. 2—3.
- Lăzăreanu, Barbu: *Cu privire la: epigramă și epigramiști* — București, Ed. Cultura românească, [1937], p. 9—10. Reprodus în vol. *Cu privire la...*, București, Ed. Minerva, 1971, p. 296—299.

- Macrea, D.: *Un mare umanist român — Vasile Bogrea —* „Cercetări de lingvistică“, X (1965), nr. 2, iul.—dec., p. 249—259. Reprodus în vol. *Studii de lingvistică română, București*, Ed. didactică și pedagogică, 1970, p. 188—202.
- Manoliu, Petru: *Un uitat: Vasile Bogrea —* „Timpul“, VII (1943), nr. 2053, 27 ian., p. 2.
- M[arcu], A[lexandru]: *Cronica — „Roma“*, VI (1926), nr. 7—8, iul.—aug., p. 16.
- Marino, Adrian: *Umanism și erudiție —* T, XV (1971), nr. 28, 16 iul., p. 5.
- Marmeliuc, D.: *Vasile Bogrea — „Codrul Cosminului“*, II—III (1925—1926), p. 663—666.
- Mihalache, C. N.: *Vasile Bogrea elev al Inst. „An. Bașotă“ —* „Vatra Bașoteștilor“, I (1938), nr. 3—4, iul., p. 6—9.
- Mocanu, Nicolae: *Vasile Bogrea în actualitate — „Steaua“*, XXII (1971), nr. 9, 1—15 sept., p. 16.
- Morariu, Leca: *V. Bogrea —* JL, XV (1926), nr. 9—10, sept.—oct., p. 193—195.
- Morariu, Leca: *V. Bogrea —* FF, I (1926), nr. 6, nov.—dec., p. 161—162.
- Morariu, Leca: *Dar celalt monument al lui V. Bogrea? —* FF, IV (1929), nr. 2, mart.—apr., p. 93.
- Munteanu-Rîmnic, D.: *Vasile Bogrea —* „Gazeta cărților“, VII (1937), nr. 13—14, 15—31 dec., p. 1—2 și XII (1942), nr. 7—8, 15—31 dec., p. 1—2.
- Naghiu, Iosif E.: *Vasile Bogrea —* „România nouă“, IV (1936), nr. 192, 10 sept., p. 2—3.
- Naghiu, Iosif E.: *Vasile Bogrea ca poet —* *ibid.*, nr. 207, 29 sept., p. 2—3.
- Naghiu, Iosif E.: *Vasile Bogrea —* „Preocupări literare“, II (1937), nr. 10, dec., p. 121—124.
- Naum, T. A.: *Zece ani de la moartea lui V. Bogrea —* „Gînd românesc“, IV (1936), nr. 11, nov., p. 505—510. Reprodus în biobibliografia cit., p. 3—8.

- Naum, Teodor A.: *V. Bogrea* — „Anuarul Institutului de studii clasice“, 1928—1932, partea I, p. 178—179.
- Pârvan, V.: [Raport de recomandare ca membru corespondent la secția istorică a Academiei Române] — „Analele Academiei Române“, seria II, tomul XL (1919—1920), p. 139—140.
- [Perpessicius]: *Vasile Bogrea* — UL, XLII (1926), nr. 38, 19 sept., p. 16.
- Pohontzu, Eug.: *V. Bogrea* — „Analele Dobrogei“, VII (1926), p. 150—151.
- „Preocupări literare“: *Vasile Bogrea* — PL, I (1926), nr. 14, 1 oct., p. 2.
- Pușcariu, Sextil: *Vasile Bogrea* — DR, IV (1924—1926), partea a II-a, p. 1530—1531.
- Răutu, N. N.: *O lacrimă pentru V. Bogrea* — FF, I (1926) nr. 6, nov.—dec., p. 162—164.
- Riuleț, C.: *Epigrama la noi* — „România eroică“, VII (1943), nr. 3—4, iul.—aug., p. 95—96.
- Rosetti, Al.: *Vasile Bogrea (1881—1926)* — „Lucefărul“, XIV (1971), nr. 33, 14 aug., p. 7.
- Roșca, P.: *Omagiul Astei* — SM, III (1926), nr. 39—40, 26 sept. — 3 oct., p. 627—628.
- Rusu, Liviu: Durerea foștilor elevi — *ibid*, p. 628.
- Scepkin, A.: *Vasile Bogrea* — „Cuget clar“ (Noul „Sămănător“), I (1937), nr. 32, p. 514—518.
- Schapira, Dr. B.: *Profesorul Bogrea — amintiri* — „Pe drum...“, I (1926), nr. 2, 25 dec., p. 5—6.
- Slobodan: *Vasile Bogrea* — „Vestul“, VIII (1937), nr. 1888, 14 mart., p. 4.
- Sperantia, Eugeniu: *Vasile Bogrea* — „Cele trei Crișuri“, VII (1926), nr. 8—9, aug.—sept., p. 127.
- Sperantia, Eugeniu: *Vasile Bogrea* — „Steaua“, XVI (1965), nr. 12, dec., p. 79—83. Reprodus în vol. *Figuri universitare*, București, Ed. tineretului, 1967, p. 66—72.
- Todoran, R.: *Vasile Bogrea, Pagini istorico-filologice* — (recenzie) — „Cercetări de lingvistică“ — XVII (1972), nr. 1, ian.—iul., p. 198—200.

- T[heodorescu-] Kiri-
leanu, G.:
Turcu, Constantin:
Ungureanu, V. M.:
Vâlsan, G.:
- Vasile Bogrea* — „Șezătoarea“, XXXIV (1926),
vol. XXII, nr. 9—10, sept.—oct., p. 89.
V. Bogrea, profesor la Piatra Neamț — FF,
XVI (1941), nr. 4, iul.—aug., p. 121—124.
Vasile Bogrea — epigramist — T XV (1971),
nr. 13, 1 apr., p. 14.
În amintirea lui Vasile Bogrea — SM, VIII
(1931), nr. 1, 15 ian., p. 3—4. Reprodus în vol.
Opere alese, București, Ed. științifică, 1971,
p. 679—683.
Vasile Bogrea — „Biruința“, I (1926), nr. 121,
13 sept., p. 1.
Omagiu lui Ion Bianu — București, 1927,
p. 148.
- * * *
* * *

ADDENDA

V. Bogrea în conștiința contemporanilor și a posterității

„Profesorul Vasile Bogrea de la Universitatea din Cluj este unul dintre cei mai buni cunoscători ai limbilor clasice pe cari-i avem în țară. Studii serioase la Berlin i-au dat o pregătire filologică de mîna întîi, iar însușirile excepționale ale spiritului său de cercetător, deopotrivă curios și talentat în domeniul clasic, romanic și românesc fac din el un izvor viu de informație bogată și solidă, pentru învățații tuturor celor trei domenii de studii lingvistice și literar-istorice. Bogrea e unul dintre rarii polihistori umaniști ai noștri. Înzestrat cu o memorie minunată, cu o inteligență subtilă și iute, cu un dar natural al valorificărilor formal-lingvistice și cu un talent de expunere elegantă și spirituală, scrisă și vorbită deopotrivă de efectiv în limba patriei, în cea latină, ca și în mai multe limbi moderne, Bogrea e un excelent critic și istoric comparativ al literaturilor clasice și romanice.“

(V. Pârvan, 1920)

„Un om de o erudiție fără păreche, nu numai în filologie, dar și în istoria literară. Cantitatea de informație de care dispune e uimitoare, aproape fantastică. O inteligență adînc străbătătoare dă acestor materiale de o bogăție unică cea mai bună utilizare pentru a se ajunge la rezultate științifice nouă.

Eruditul e însă în același timp un orator care unește frumuseța poetică a expunerii cu duiosia. Și spiritul scînteietor al satiricului adaugă la vioiciunea și coloarea lecțiilor, confe-

rințelor sau discursurilor, pe care le poate face nu în singură limba noastră, ci în mai multe.

Cîte îndemnuri spre a fi ceea ce sunt adesea marile talente!“

(N. Iorga, 1922)

„S-a stins un om cum poate niciodată nu vom mai avea unul.

A doua zi după o operație desperată Vasile Bogrea a dispărut dintre noi.

Nația noastră a pierdut o comoară. Era cel mai învățat dintre români. Era un neîntrecut vorbitor și un profesor fără pereche.

Era un caracter vrednic de vremurile antice. Era, în suferința lui de atîția ani de zile, un sfînt“.

(N. Iorga, 1926),

„Ca o albină harnică Vasile Bogrea adunase din fragedă tinerețe cunoștințe lîngă cunoștințe, filă de manuscris lîngă alta, volum lîngă volum în bogata sa bibliotecă. [...]

În ce domenii ale științei nu era acasă Vasile Bogrea?

... Dar Vasile Bogrea și în ce a putut sistematiza a făcut numai cu prețul unui efort pe care sănătatea șubredă nu putea să-l ierte.

Însăși vasta lui știință a fost o cucerire pe care numai rarele spirite, închise în atîta suferință, sînt în stare să o cîștige.

Toți care l-am cunoscut am stimat în el pe profesorul savant, pe omul ridicat deasupra materiei, pe stilistul fin, pe neîntrecutul conferențiar“.

(Ion Agârbiceanu, 1926)

„Prin factura superioară a spiritului său de o curiozitate universală, el era din rasa marilor «humaniști», pe cari, cu atîta pasiune și talent, îi înfățișa auditorilor cursului său.

Ca profesor nimeni nu l-a putut întrece. Cu darurile sale minunate, el coborise, în lumea noastră banală, ceva din strălucirea epocii marilor talente ale Sofisticii a doua. În jurul catedrei sale se aduna, în chip obișnuit, alături de studenți, un numeros public, sedus de erudiția fără exemplu, vrăjit de magica putere a cuvîntului.“

(N. Bănescu, 1926)

„Bogăția uimitoare a cunoștințelor sale, a trecut, de la început, peste hotarele strîmte ale specialității. Nu era domeniu al științei, în care mîntea sa de largă comprehensiune să nu fi pătruns. Antichitatea n-a avut la noi un cunoscător mai adînc, un evocator mai plin de talent; filologia n-a găsit o intuiție mai sigură, literatura universală un interpret mai fin; și nimeni nu s-a apropiat mai cu drag și mai înțelegător de literatura poporului nostru. Iar darul expunerii sale magistrale, incomparabila sa elocvență chema în memoria noastră, de cîte ori îl auzeam, icoane din strălucita artă a clasicilor vechi. Scrisul său vioi și colorat, zvîrlit din prima aruncătură a condeiului, în articol de ziar sau în studiu de erudiție, în polemică sau recenzie, era întotdeauna o desfătare pentru cetitor. Conversația, și cea mai intimă, era, cu acest favorit al Muzelor, o adevărată plăcere a spiritului. Și inima sa de aur, gata a vibra la cea dintîi chemare, cine ar putea spune că nu i s-a deschis generos?”

Rareori natura a îngrămădit asupra aceluiași om însușiri mai mari și mai multiple.

Ce puteam aștepta de la acest superb exemplar, dacă, vai, printr-una din acele oarbe întocmiri ale Sortii, boala nemilos-tivă n-ar fi ros, mistuitor, plăpînda sa ființă materială!“

(N. Bănescu, 1926)

„Un ascet al științei, în adîncul înțeles al cuvîntului, el își închină toate ceasurile vieții lui chinuite, adevărului pe care îl culegea cu o neasămuită energie din cărțile atît de iubite

de el. Era unul din acei intelectuali de rasă, cum puțini am avut vreodată în țara noastră; iar fizionomia lui morală, mintea lui admirabil organizată, variile și multiplele lui predilecții, antrenamentul inteligenței lui rafinate și vasta lui cultură, sigură și precisă, îl făceau să semene mai degrabă cu un umanist din timpul Renașterii.

... Deși ruinat de o boală nemiloasă, care nu-i dădea decît rareori răgaz, n-avea obiceiul să se plîngă de suferința lui. Era un stoic în toată puterea cuvîntului. Neobosita lui energie intelectuală îl ridica deasupra răului de care suferea trupul său șubred, iar licărirea entuziastă din ochii lui plini de vioiciune te făcea să ghicești că în acest corp firav se ascundea o neobișnuit de puternică viață interioară. Era — precum spune Brandes despre Voltaire — un ghem de nervi și din persoana lui respira o intensă energie spirituală, învăluitoare, acaparatoare, care îți făcea impresia că nu se odihnește niciodată.

Cugetul lui neastîmpărat era într-o veșnică efervescență, și simțind nevoia unei împărtășiri directe, el se sluzea de preferință de cuvîntul rostit, ca fiind o expresie mai spontană și mai adecvată ființei sale. Așa se explică de ce a scris relativ puțin. În schimb ce vorbitor strălucit! Ce «causeur» neseacă! Această însușire făcea din el un dascăl incomparabil, din a cărui gură vrăjită adevărurile cele mai aride se precipitau în haina elegantă a verbului încîntător, așezate cu cele mai spirituale observații sau glume. Și ce sursă de sugestii fecunde era pentru colegii săi, conversația lui admirabil documentată cu indicații pe care i le punea la îndemînă cu atîta îmbelșugare fabuloasă lui memorie! Cred că nu greșesc cînd afirm că valoarea lui de căpetenie, pe lîngă și deasupra aportului pozitiv adus mai ales în istorie și filologie, stă [...] în acele sugestii pe care cu atîta dărnicie le-a împărtășit în jurul său tuturor ce l-au frecventat și i-au cerut un sfat, o îndrumare în îndoielile lor. Căci știința lui era vie și curgea direct din sursă, ocolind pe cît posibil acest intermediar inert și de multe ori infidel, care e scrisul.

Pornind de la convingerea că „tantum scis quantum memoria tenes“, el izbutise — ajutat de fenomenala lui memorie și de disciplina învățată la cei antici — să-și acumuleze o erudiție

imensă, de care dispunea după voie, cu o uimitoare ușurință, pentru că știuse s-o facă vie și s-o aibă mereu prezentă în minte, lux pe care și-l putea permite numai un cap construit ca al lui. El constituia astfel nu numai în cadrul culturii noastre românești, ci în cadrul culturii europene — o personalitate cu totul sui generis, care încercase să coboare în mijlocul meticuloasei și aridei discipline filologice, acel ideal de elocință vie preconizat de Aristotel, care, vorbind de retorică, consideră această artă ca substratul necesar oricărei ramuri de cunoștinți omenești. De aceea Vasile Bogrea, prin darul său personal și prin metoda lui, se apropia de acel suflu ce se desface din opera marilor magiștri ai antichității.

El era chemat să realizeze în «filologia» noastră — luind acest cuvânt în înțelesul larg pe care i-l dau clasicii — ceea ce a realizat în muzica noastră maestrul Enescu. Ca și acesta, era un fiu al nordului Moldovei. Bănuiesc o mare înrudire în construcția lor sufletească — deși chemată să se manifeste în domenii deosebite. Și această apropiere mă face să bănuiesc că în profesorul de limba latină de la Universitatea din Cluj, am pierdut pe cel care era menit să devină magistrul «verbului» românesc.“

(Șt. Bezdechi, 1926)

„Vor ști, oare, cei ce au auzit vreodată verbul înflăcărat, plin de o imensă umanitate al omului aceleia minune, să arete nației pierderea grozavă care a suferit-o? [...] Noi îl vedeam în viitorul apropiat revărsându-și imensitatea binecuvântată a sufletului peste nația întreagă, ca un alt Nicolae Iorga. Și el ar fi avut de unde să deie belșug sufletesc nației. O memorie fenomenală care a îngrămădit în ea tot ce cultura omenească a avut mai de preț; un fascinat de izvoarele limpezi ale antichității greco-romane; o imaginație spontană, suplă, zglobie, înflăcărată, care învia și cele mai seci nimicuri ale filologiei; erou al științei — la congresul filologilor s-a sculat de pe patul boalei lui grele pentru a-și susține prestigiul specialității —; un îndrăgostit de toate comorile sufletului național, și toate

acestea unite de un profund simț etic pe care numai cei ce au avut fericirea să pătrundă în intimitatea de aur a sufletului lui i l-au putut aprecia.“

(Ion Breazu, 1926)

„Printre profesorii, pe cari ni-i trimise Țara-Mamă, Vasile Bogrea era *omul-minune*.

... Înzestrat cu o agilitate spirituală, care lăsa în urmă însăși reputația bineîntemeiată a spiritului latin, împodobită, această agilitate spirituală, cu decorul pururea proaspăt al unei imaginații poetice subtile, gata să substituie oricând «însemnările de călătorie» ale savantului german, servite aceste două calități esențiale ale spiritului său de darurile precise ale unei memorii prodigioase, istoricul și filologul Bogrea se transformă în curînd într-un *magic punct de atracție*, nu numai pentru elevi, dar și pentru colegii săi de facultate. Capacitatea de primire cu totul specială a memoriei sale îi permise o de-a dreptul monstruoasă acumulare de cunoștințe din mai multe domenii, care crează în jurul personalității sale un fel de aureolă de *oracol infailibil*, temut și iubit“.

(N. Buta, 1926)

„... pe deplin conștient, de misiunea ce și-o asuma, lecțiile sale de la universitate evocau cu măiestrie neîntrecută antichitatea clasică, al cărei interpret desăvîrșit era, iar conferințele sale nenumărate, pe cari le-a ținut cu sacrificiul unor eforturi cărora fizicul său nu mai rezista, zugrăveau în admirabile linii marile figuri ale apusului latin, pe care ni-l apropia. Dante, Carducci, Manzoni, în veci neperitori, și-au găsit un interpret congenial în profesorul de la Cluj, al cărui nume constituia acum o glorie a universității din Dacia-Superioară.“

(Silviu Dragomir, 1926)

„Venit-ai între noi cu gândul să plătești Ardealului dezrobotit împrumutul dat patriei mame de mării dascăli. Trimis de Iașul străluciților cărturari din Moldova cea cu dulce grai, care într-adevăr se putea mândri că «nasc și în ea oameni», astfel de oameni ca tine, — de la început ai stîrnit admirația noastră prin alesele tale însușiri sufletești, prin multilateralele și adîncile tale cunoștințe și prin vraja cuvîntului tău sprinten și înflorit.

... Ca o albină harnică, care, zburînd din floare în floare, culege sucul din care-și făurește mierea, astfel strîngeai tu din nenumăratele cărți învățătura ta neîntrecută, pentru a o împărștia apoi neprecupețit, cu graiul viu și în scris, tinerelor vlăstare ale universității noastre, specialiștilor de-acasă și din străinătate, care te urmăreau cu interesul cel mai viu, și publicului mare care te asculta răpit.“

(N. Drăgan, 1926)

„Cu cel plecat dintre noi se îngroapă un erudit cum greu îi pot afla pereche, a cărui inteligență scăpărătoare, unită cu o judecată perfect ponderată și sprijinită de o memorie rară, forma un specimen de ceea ce omenirea a dat mai distins în știință“.

(C. D. Fortunescu, 1926)

„Era bolnav de moarte. Dureri de dincolo de puterea ome-nească îi sfîșiau măruntaiele. Trupul lui măcinat trăia numai în puterea voinței, ținînd mereu neputincioasă moartea. Chipul palid, aproape negru, ajunsese uscat ca pergamentul. Înflo-reau numai ochii, mereu, ca doi nuferi negri, pe ape adînci și cristaline. Bogrea trăia numai prin ochi... Și venea ca să ni vorbească despre civilizație... Vorbirea lui era o avalanșă caldă, cotropitoare, savantă, fulgerătoare, și de-o infinită varietate. Cred că era unul din cei mai mari oratori mondiali ai științii... Ni-a vorbit despre civilizațiile: egipteană, asiriană și egeică. Stăpîn desăvîrșit pe vasta lui știință, — poliglot cum

n-am avut trei-patru de cînd dănuim ca popor, — cu o verbozitate cuceritoare și antrenantă, — cu „anecdota“ și „epigrama“ la îndemină, — cu o facilitate uimitoare de transpunere în planuri de cugetare diferită, fără să lase urma vreunui efort, — debitînd pe dinafară crimpeie întregi din cărțile de istorie și din cele filozofice ale vremii, în latinește și în grecește, traducîndu-le apoi cu o dezinvoltură și cu o «poezie» cu totul ale lui, — dărîmînd conjecturi savante, și punînd în locul lor altele mai complexe, cu o ușurință ca și cum ar fi făcut cine știe ce lucru de nimic, fără morgă antipatică, ci modest ca un om obișnuit, — surîzînd angelic, pe cînd durerea îi sfirteca diabolic stomacul putred, — așa îl văd în închipuire pe Bogrea sus, pe catedra de la «Universitatea populară» din Văleni. Iar, cînd în a patra prelegere ni-a vorbit despre Manzoni și opera lui, a fost o culme, un *summum* la care se poate ridica spiritul uman în exemplarele lui cele mai superioare. Cu o putere de evocare supraumană, Bogrea, dezvoltînd «I promessi sposi», aducea în fața noastră vastele perspective ale Italiei, cu întreaga ei istorie, cu literatura și arta ei... În sală suspinau, în ritm de admirație, sufletele ascultătorilor. Două oare au trecut ca două clipe de încîntare, iar, cînd a isprăvit și ni-a suris din splendorii lui ochi negri, am avut iarăși obsedanta părere că e o flacără de spirit, o pîlpîire de focuri ale unui bloc de diamant negru...“

(Al. Lascarov-Moldovanu, 1926)

„...orcît de elocvent și de convențional am recita cu toții că V Bogrea a fost un fenomen, o minune a științei, tu biată furnică, tot nu vei ști niciodată cîtu-i de mare virful Ceahlăului. Incomensurabila știință care se închidea în omulețul cel mai schingiuit de durerile trupului, rămîne latentă, latentă chiar și-n puținul cît ni l-a dat... Și und-i cel ce s-ar încumăta să cîntărească chiar acest atît de mult puțin!...“

Dar învățatul poate fi nu numai ceea ce în oarecare măsură poate ajunge mai fiecă tovarăș al lui, ci, prin anumite haruri, care nu sînt chiar ale cărții, învățatul se poate întîmpla să fie și *om*. Iar cîtu-i de om cineva, poți ajunge să știi și tu, cel

mai biet dintre bieții cari fac umbră pământului. De aceea cei ce l-au cunoscut și pe omul V. Bogrea, mai ales pe dînsul îl plîng.

... În amvonul cuvîntului, V. Bogrea devenea un titan. Ochii îi inundau întreaga față. Verbul se prăbușea în torente de amploare. Informația colcăia de necuprinzătoare bogăție. Să-i zici elocvență acestei atît de cumplit oțelite armuri științifice, ai ponegri-o! Era savantul, dar și omul, în cel mai propriu hipostaz al său! Și poate că acestea erau clipele celei mai depline și mai fericite uitări de sine ...

— Ați obosit lucrînd ... , îndrăzneai să rupți penibila tăcere.

Și El, cu un gest ca o mîngiere pentru vravurile de cărți și de fișe risipite în toată întinderea camerei:

— Ce bine-i cînd omul poate obosi! ...“

(Leca Morariu, 1926)

„Fără deosebire de specialitate, fiecare dintre noi găsea un sfat bun, o îndrumare înțeleaptă la acest nesecat izvor al științei omenești. Mai ales pentru noi, tineretul ardelean, avea farmecul unui soare nou. Crescuți încă sub urmările vechilor cătușe, profesorul Bogrea ne-a adus de dincolo de Carpați geniul românesc în puritatea lui. Prezența lui la Universitatea Daciei Superioare, era o pecete a unității noastre sufletești. Această unitate o propovăduia profesorul Bogrea cu putere profetică.

Neîntrecut meșter al graiului românesc, sub vraja lui catedra se schimba în amvon. Pentru el Universitatea nu se reducea la știința de catedră, ci era supremul altar al neamului.

... Dascăl blînd, aceia care ne simțeam mai strîns legați sufletește de tine, te urmam cu credință, fiindcă tu nu ne-ai dat știință aridă, ci un ideal, un suflet.“

(Liviu Rusu, 1926)

„Bogrea ne-a fermecat prin vorba lui, ne-a cucerit prin noblețea lui, ne-a minunat prin erudiția lui, ne-a înmărmurit prin munca lui.

Cuvântările sale se desfășurau ca un fenomenal caleidoscop de fapte concrete și de idei abstracte, de mari adevăruri și de scinteietoare glume, ca un arabesc grandios de gândire avântată și de știință neprețuită.

... Cei ce l-au văzut însă pe patul de suferință, înconjurat de munți de volume, studiind cu sete îndârjită și cu putere de titan, aceia nu se poate să nu fi avut intuiția că acel pe care-l văd cu ochii aieva, e o ființă excepțională.

... Bogrea nu mai trăia cu trupul, ci strălucea, în ciuda trupului.“

(Eugeniu Sperantia, 1926)

„Vasile Bogrea nu era un specialist sau mai bine zis, nu era numai un specialist. Era un admirabil cunoscător al culturii clasice, care, prin trecerea lui la cele eterne, pierde pe cel mai strălucitor reprezentant al ei. Un al doilea latinist ca Bogrea nu va mai avea Țara românească multă vreme. Prelegerile lui, mai ales cele asupra culturii greco-romane, erau niște imnuri splendide la adresa acelei lumi pe care o iubea și o admira așa de mult.

... Neobosita lui hărnicie și fenomenala lui memorie au făcut din el cel mai erudit om al României contemporane. Pe lângă alte multe daruri avea și pe acela că era, cum spune Nicefor Gregoras despre Teodor Metohitul, cu adevărat «o bibliotecă vie». Care dintre colegi n-a recurs la el pentru o informație, pentru o lămurire, pentru o sugestie, pentru un îndemn? Și nimeni nu s-a întors «cu mâinile goale» din cabinetul strîmt și primitiv al «atotștiutorului». Cea mai bună parte din el a dat-o în chip viu, spontan și direct aceluia cari au avut norocul să trăiască în intimitatea lui. Știința lui era o știință vie, care se împărtășea de-a dreptul de la om la om. Și ce instrument fără pereche, pentru a împărtăși această știință, posedea el în talentul său de «causeur». Vorba lui elegantă, sigură și colorată curgea cînd ca un fluviu maiestos, cînd ca un sprinten

pîriu cristalin, cînd ca un torent impetuos, ce tira totul în avîntul lui.

Spiritul său de învățat de Renaștere, împerechiat cu acest rarissim dar de a se comunica necurmat, făcea din el o personalitate cum rar am avut.

Căci mai înainte de a fi un ideal dascăl, și un mare învățat, el era o personalitate. De aceea le va fi foarte greu să-l judece și să-l aprecieze, aceluia cari nu l-au cunoscut de aproape.

... Pe lîngă aceste multiple talente, era un polemist acerb, strălucitor de spirit, mînuind ascuțișul epigramei și stiletul ironiei cu o îndemînare de fin artist. Căci acest om, în frămîntatele lui ceasuri, mistuite de muncă, măcinate de boală, găsea timp să fie și un artist. Acele din poeziile lui cari au văzut lumina zilei denotă o sensibilitate de o rară gingășie la acest savant care, în viața lui totdeauna chinuită, a fost un stoic din lumea romană“.

(„Propilee literare“, 1926)

„S-a stins fără vreme și fără să-și poată da întreaga măsură, una din mințile cele mai luminate și mai larg cuprinzătoare din cîte a avut pînă acum neamul românesc.“

(G. T[heodorescu-] Kirileanu, 1926)

„Stăpinind, ca puțini la noi întreaga cultură antică greco-latină, urmărind cu pasiune aspectele filozofice și literare ale culturilor romanice și în deosebi vieața sufletească a poporului nostru, V. B. a fost una din cele mai alese personalități ale științei noastre. Lupta lui eroică de a-și afirma conștiința științifică în cele mai tragice împrejurări de sănătate aruncă peste întreaga lui activitate o lumină de adîncă simpatie, care însoțește întotdeauna jertfa marilor idealisti. Tragicul sfîrșitului prematur al lui V. Bogrea va fi înțeles de toți cei ce pot măsura durerea creatorului, care-și vede curmată munca înainte de a

fi dat opera cea mare a vieții: măsura excepționalelor puteri sufletești sădite în el.“

(„Omagiu lui I. Bianu“, 1927)

„*Dar celalt monument al lui V. Bogrea?*... S-a dezvoltat chiar și-un monument al lui V. Bogrea. De-aceea ne întrebăm din nou: Dar celalt monument al lui Bogrea, monumentul mai trainic și mai scump al operei sale, când și de cine va fi inaugurat? Și dacă publicarea postumă a operei lui științifice implică atâtea dificultăți tehnice, — un cât de modest mănunchi de versuri ale lui, cuprinzând cîntecele de singurătate și de durere, și scînteitoarele epigrame, un astfel de monument cel puțin, nu și-ar avea oare locul de cinste între atîta versificație stearpă a «viitorului»... ?“

(Leca Morariu, 1929)

„La Viena, în 1926, cuțitul rece al unui «principe» al chirurgiei moderne, — «principe» grăbit să nu piardă trenul care îl ducea spre America cea cu grase răsplătiri în aur, — s-a jucat cu viața unui sărman valah chinuit de arsurile bolii, faptură șubredă în care străinul nu putea bănuși că se ascunde una din cele mai scînteietoare și mai surprinzătoare manifestări sufletești ale unui neam.

... Și acum, cînd nu îl mai avem între noi și cînd vedem golul rămas în urmă, descoperim că Bogrea a fost mai mare decît îl știam. Cu tot virtețul de simțiri contrare, care s-au agitat în jurul persoanei lui, trebuie să recunoaștem că Vasile Bogrea a fost un creator de atmosferă, un centru de polarizare, un scriitor iubit și temut, un savant de o covîrșitoare superioritate, un vrăjitor care fermeca prin spiritul și prin cuvîntul lui incomparabil.

... Prin mulțimea prodigioasă a cunoștințelor sale, prin puțința de a se orienta instantaneu în orice problemă, oricît de

delicată, prin preciziunea stupefiantă a memoriei sale, prin ușurința de a-și exprima gândirea fără silă, în fraze învăluitoare și irezistibile, — ajungea să-l ascuți o oră spre a-ți da seama că te afli în fața unui exemplar genial de umanitate.

... Se poate spune că nu am avut învățat mai pregătit și mai predestinat să facă folklor românesc decât Vasile Bogrea. Uneori rămîneau cu o impresie de nefiresc: parcă citise tot, și ținea minte tot. Nu numai tiluri de cărți și conținuturi, dar amănunte din cele mai bizare, pînă la greșeli de tipar, pînă la pagină și rînd.

... Cunoștea filologia ca puțini filologi, cunoștea istoria ca un adevărat istoric, stăpînea perfect limbile de cultură veche și modernă și era în curent cu toată literatura noastră folklorică. Și cu astfel de uriașe pregătiri, — cum numai la răstimp de cîte un secol se întîmplă să se adune într-un singur om, — ce te surprinde e slăbiciunea lui de a dezlega șarade folklorice, filologice sau istorice. Muncea luni de zile, vînzolea toată cărțaraia unui oraș, ridica pachete de fișe, ca să descopere originea unui cuvînt, sau să dea cea mai nimerită explicație a unei controverse de amănunt. Făcea miniaturi desăvîrșite, adevărate capodopere ale genului. După o imagine a lui — căci se ascundea în el un fin literat și un poet discret care în ultimul timp începuse chiar să-și publice versurile pline de presimțiri funeste, — era cercetătorul care răscolea ani de zile prundișul ca să găsească vreo cîteva fire de aur.“

(G. Vălsan, 1931)

„V. Bogrea n-a fost [...] numai un adînc cunoscător al limbilor și literaturilor vechi: în această cunoaștere el pătrunsesese deplin sensul moral și estetic al vieții antice; pentru el antichitatea era o lume vie, cu ale cărei spirite mari el trăia într-o comunitate sufletească neîntreruptă, căci el izbutise să prindă viața acelei lumi dincolo de litera textului și de paradigmele gramaticale. Desigur, o adevărată minune, într-un timp

ca acesta și într-un domeniu a cărui stăpînire cere atîtea eforturi. Dar, în același timp, o exemplificare de cea mai mare însemnătate a putinții de a realiza concepția care era adevăratul scop al acestor studii, concepție, care, spre a-și ajunge scopul, ar trebui să preconizeze anumite metode și să ceară, am zice chiar anumiți oameni, cu anumite însușiri.

Pe de altă parte — și aceasta este încă o exemplificare a aceleiași concepții — cunoștința limbilor clasice nu era, pentru V. Bogrea, o cunoștință abstractă și inutilă. «Nu antichitatea clasică în sine, pentru ea însăși, ci antichitatea pentru prezent, pentru nevoile prezentului și viitorului» — aceasta o voia V. Bogrea (*Reflexii asupra anticlasicismului*, Cluj, 1926, p. 4). Și el a pus însuși cunoștința antichității clasice în serviciul intereselor noastre naționale. De la acea cunoștință și înarmat cu ea, filologul clasic trecu la cercetarea și limpezirea problemelor propriiei noastre limbi.“

(T. A. Naum, 1932)

„Discreți [V. Pârvan și V. Bogrea] au trecut prin viața lăr-muitoare și s-a frînt, în plin zbor, aripa lor temerară. — Prea iute vai... se țese pînjeniișul uitării, — învăluind pierderi ireparabile, — care formează adevăratul tezaur al neamului românesc.

Prin aceste exmplare de elită, Moldova își plătea cu dinarii recunoștinței tributul datorat Ardealului.

... Mult mai colorat și viu, — deci mai atractiv, mare putere verbală în torent de imagini scăpărătoare ce te învăluiau și narcotizau sub vraja cuvîntului, avînd o putere hipnotică, fascinantă — în ochii săi fosforescenți, un mag sau fachir părea Bogrea, — orator fără egal. Atît pe catedra-amvon, cît și pentru marile mase pe care le electriza.

... Pe cînd Pârvan a vorbit puțin, dar a creat și a scris mult, — Bogrea dimpotrivă, iar toată înțelepciunea, arta și harurile sale s-au pierdut odată cu dînsul.“

(Cezar Cristea, 1934)

— „Ai auzit de Vasile Bogrea. — Cunoști, poate, savantele lui etimologii. Ei bine, află că el are multe etimologii în versuri care sunt la înălțimea celor din studiile sale de specialitate.

... Profet al propriei sale morți (Bogrea s-a stins sub scalpul chirurgical), el se înscrie în istoria tristelor întîmplări omești cu un destin deopotrivă de tragic și de nemeritat. Uitînd o clipă de preocupările specialistului, nu cumva el ajunge totuși epigramistul morții sale, cînd închină chirurgului aceste stihuri:

O, nu-i o laudă deșartă
Că chirurgia e o *artă*
Ce alta știți mai năzdrăvană
Decît sculptura-n carne-umană?“

(Barbu Lăzăreanu, 1937)

„Adînc cunoscător al clasicității greco-romane, Bogrea îi dă viață, adaptînd-o la tot ce este cultură modernă și națională, dacă aș putea zice, după cei vechi ai lui, cum Socrate «a coborît filozofia din cer pe pămînt». Nu se-nchidea în bibliotecă, nu umbla... învăluit în togă romană ca Menard, nu preda limba latină din punctul de vedere... al ablativului absolut, ci se silea s-o radieze, s-o fructifice, s-o adapteze, socotind-o un cult, o datorie, o necesitate și-o mîndrie a vremii și-a «nației».

... Din cele două mari însușiri ale adevăratului om de știință, nu știi care a precumpănit la dînsul: găsirea adevărului

pe linia dintre mintea lui și realitatea clasică ori credința — pasiunea de a-l găsi și a-l răspîndi? Nu putem să înșirăm aici mulțimea de studii, articole, recenzii, note biografice și bibliografice, etimologii savante, polemici îndrîjite, șarje caustice, și ironii fine, glume și epigrame, critici incisive și analize migăloase, cugetări, teorii și linii luminoase, cu deschideri de drumuri noi, citări și recitări de pasagii întregi și de mii de versuri — memorie formidabilă! — avînturi și revărsări odihni-toare, scăpărări geniale, entuziasm fără margini... Și totdeauna sigur, prezent, vioi, interesant, spirit fin și inimă de aur care toate i-au făcut pe mulți să-l iubească, să-l respecte, să-l admire și să nu se sfiiască a-l compara cu Voltaire sau cu Erasmus și cu alți umaniști ai Renașterii...

... Dar mai presus de specialitate și lucrări, trebuie să însemnăm că Vasile Bogrea a fost un mare cărturar și un «om» cu adevărat, cum se zice, un om de caracter. Avea dragostea, respectul și cultul cărții. O viață întregă, de mic, a învățat. Putem spune că acest «Făt-Frumos cu cartea în mînă născut» a murit cu cartea pe piept, căci cu puțin înaintea morții a citit, a luat note și s-a interesat de ultimele publicații.“

(D. Munteanu-Râmnic. 1937. 1942)

„Nimeni nu mai vorbește de dinsul; ba, se pare chiar că se lucrează la zidirea unei cit mai mari tăceri în jurul amintirii acestui erudit care dacă n-a dat atît cît ar fi putut, asta s-a datorat faptului că în el își găsise locul prielnic de viață logodna unei mari sensibilități cu un necruțător spirit critic. Setea de cunoaștere, memoria prodigioasă, puterea de muncă neverosimilă la un om atît de slăbuț, mic și bolnăvicios cum era Bogrea, toate acestea se hrăneau din plin și fără nici un menajament, consumînd făptura aceea de mucenic, păzită numai de zidul de lumină al unei frunți sigilată de geniu...

L-am văzut, pentru prima dată, în anul 1923, la Botoșani, unde fusese chemat să țină o conferință [...] Nu era un orator, nu vroia să cucerească auditoriul și nici nu făcea concesii celor ce-l ascultau. Ascuns sub zidul de lumină al frunții, Vasile Bogrea se urmărea pe sine, căci se crea creîndu-se [...]

Nu am ascultat atunci o conferință, ci un concert, în care citatele grecești erau piculine, în care cele latinești erau violoncele, în care cele italiene erau viole, cele franceze clarinete, cele germane contrabase, iar în fundul acestui vast peisaj muzical în care graiurile popoarelor erau chemate să înlocuiască orice instrumentație, spaniola realiza o înserare cu mandoline.

Vasile Bogrea vorbea rar, calm, înseninat, însingurat, urcînd, cu fiecare frază, o treaptă către soare, pînă cînd totul se prefăcu într-o unduire a unui infinit adus și întins în fața auditoriului. Era zbor de gînd către izvoarele lumii, era o cucerire de spații largi cît toate depărtările, era o biruitoare prezență pe care o puteai accepta ca fiind însuși scopul pentru care natura se trudește de milenii să creeze. Vasile Bogrea avea în el această putere de a răsplăti natura pentru toate chinurile ei. Nu se vedea în omul acela mărunt și palid, păzit de scutul frunții, nici un efort în ascensiunea spirituală pe care o făcea. Nici o undă de tresărire nu i-a turburat limpezimea chipului însořit de gînd. A stat, vreme de o oră, nemișcat. Zburau numai mîinile întovărășind stolul vorbelor. O frază cristalină, simplă, dacă vreți, asemenea unui drum ce duce printr-o primăvară fără început și fără sfîrșit. Dar deodată, drumul intră în adîncimi, se scufundă în pămînt, sfredelindu-l, pătrunzînd în beznă, înjunghiind întunericul, scăpărînd scînteii la a căror fantasma-gorică lumină noi, ascultătorii, am putea vedea cu auzul, un vaer al profunzimilor... Și drumul a ieșit din nou sub cer. Caravana frazelor ducea acum, prin alte peisaje fără început și fără sfîrșit. Dar [...] pure sub semnul clarității. Căci Vasile Bogrea știa cît poate suporta și înțelege omul, din însăși natura umană. De aceea conferința sa fusese închipuită în așa fel, încît să ducă pe fiecare ascultător pînă la marginile sale.

Dar mă întreb acum: Vasile Bogrea improviza? Dacă a improviza înseamnă a avea puterea de prezență a spiritului,

atunci el era un improvizator de geniu. De altfel, cred că Vasile Bogrea ilustra în chip desăvârșit aceea ce ni se spune despre Chopin care și-a cântat numai sieși capodoperele, adică improvizațiile, lăsându-ne nouă doar operele, adică notațiile și ciornele. Sensibilitatea lui Vasile Bogrea, tensiunea ajunsă la paroxism, marea lui curiozitate și mobilitate, dimpreună cu prodigioasa-i cultură, îi dădea un fel de foame de plastic, dar numai în prezența omului; așa cum aceeași foame de plastic îl determina și pe Chopin să creeze în prezența pianului, Vasile Bogrea avea nevoie de oameni pentru a deveni aci. Dar nu vorbea pentru oameni, după cum nu vorbea nici pentru orgoliul său. Vasile Bogrea gîndea pentru un cuvînt, cuvîntul luat în sensul de majoră manifestare a omului. Filozofia lui Bogrea avea rădăcini în metafizic, deoarece pentru el filologia era știința Logosului din care descind graiurile neamurilor.

Dar tot din această concepție se hrănea și acea uriașă rezistență a lui Vasile Bogrea, nu față de moarte, ci față de țărînă. «Tragedia omului, spunea el, nu stă în aceea că trebuie să moară, ci în faptul că s-a născut ca să moară».

... A murit în plină elaborare a operei, neavînd nici măcar acea bucurie a lui Vasile Pirvan care și-a pus, singur, drept lespede de mormînt masiva sa «Getică». Vasile Bogrea a lăsat numai niște lăzi cu manuscrise. Cîțiva prieteni se legase cu jurămint, lîngă groapa proaspătă, că vor apăra memoria savantului de troienele uitării. Au trecut, însă, de atunci atîția amari de ani, încît nămeții uitării au devenit atotputernici. Nota aceasta nu vrea să trezească pe nimeni din somnolență. Nu vrea nici măcar să mustre. Intenția ei a fost, doar, să reamintească oamenilor că, la Cluj, este un mormînt în care doarme unul dintre cele mai splendide exemplare ale spiritualității românești.“

(Petru Manoliu, 1943)

„În cadrul școlii lingvistice clujene, Vasile Bogrea a fost un meteor strălucitor, care a contribuit, în mod substanțial, la închegarea acestei școli, de la începuturile ei.

... Savant, în sensul cel mai autentic al cuvîntului, Vasile Bogrea n-a fost un izolat, un olimpian indiferent la frămîntările epocii în care a trăit. Dimpotrivă, el a luat parte activă la problemele contemporane, de pe pozițiile unui intelectual onest, încrezător în forța educativă a culturii, în puterea crea-toare a muncii și a patriotismului luminat.

... Vasile Bogrea a fost și un subtil poet liric. Versurile lui melancolice sînt străbătute de conștiința inexorabilului său sfîrșit prematur. Sugestiv intitulate: *Mors*, *Aripi frînte*, sau *Debemur terrae*, poeziile lui exprimă, pe lîngă tragicul morții, orgoliul stoic al omului care știe că din el nu vor pieri realizările spiritului, ci numai ce este, prin sine, efemer.“

(D. Macrea, 1965)

În persoana lui Vasile Bogrea erau reunite două mari predispoziții intelectuale. Era un mare savant filolog, profund cunoscător al literaturii în genere și al celei clasice în special, cu o largă pregătire în lingvistică dar care făcea, cu pasiune, nesfîrșite incursiuni în toate materiile înrudite. Citea enorm și reținea totul în mod miraculos, stabilind mereu cît mai multe corelații între cît mai multe domenii. De altă parte însă avea o vervă neobosită și cu totul captivantă. Era în stare să vorbească indefinit fără să obosească și fără să epuizeze tot ce putea spune iar expunerile lui erau totdeauna vii și atractive. Astfel l-am cunoscut de cînd amîndoi eram studenți la Universitatea din Berlin (prin 1913) și astfel l-am regăsit cînd, în 1919, ne-am reîntîlnit la Cluj unde-și luase în primire catedra. Din nefericire, catedra aceasta, de limbă și literatură latină, n-a ținut-o decît șapte ani deoarece s-a stins prematur în 1926, în vîrstă de 45 ani.

Din primii ani după numire își cîștigase o mare admirație în rîndurile studențimii dar și un frumos renume în întregă

lumea noastră intelectuală. Numeroasele sale lucrări științifice (publicate în „Dacoromania“, buletinul Muzeului limbii române din Cluj, în „Anuarul Institutului de istorie națională“, în „Anuarul Institutului de studii clasice“ etc.) sînt de obicei scurte dar întemeiate pe o excepțional de largă erudiție și aducînd întotdeauna fericite clarificări ale unor probleme. Între ele, cea mai prețuită de specialiști este „Originalitatea poeziei romane“, apărută postum în Anuarul de studii clasice pe anii 1928—1932. Deosebit de acestea, Bogrea a publicat numeroase articole în diferite periodice, între care este de amintit foaia „Conștiința românească“, editată de „Asociația de propagandă pentru solidaritatea națională și socială a românilor“ și publicată în cursul anului 1923. Aci, el a lucrat cu un deosebit sîrg și entuziasm, deținînd și un rol însemnat în conducerea publicației.

Trăsăturile caracteristice ale intelectului lui Bogrea îl predestinau nu numai pentru lingvistică și istorie literară dar și pentru acea nuanțare a gîndului și graiului care constituie: „umorul“. Scînteierea spiritului său e în special, în multe cazuri, ajutată, alimentată de ușurința cu care descoperea *tangențele semantice*, apropierea dintre sensurile diferite ale unor termeni. Ele ocazionează „jocurile de cuvinte“, „calamburul“, adică tocmai suportul sau elementul fundamental al „epigramei“ moderne. Firește, atîția autori s-au remarcat în genul literar al epigramei fără să dovedească vreo efectivă chemare pentru lingvistică. Însă nici unuia dintre ei nu se poate să-i fi lipsit darul descoperirii unor astfel de tangențe. Bogrea, de altfel, în mod natural, fără căutare și chiar în simpla conversație orală *inter amicos*, își înflorea neconștient spuselor cu aceste spontane jocuri de cuvinte. N-ar fi ușor de precizat de eînd, din ce epocă a vieții sale, a început să le formuleze după regulile stilistice ale epigramei. Dar sînt mari probabilități că debutul lor să fi fost *viva voce*, în simpla conversație, destul de timpuriu. Firește, lăsîndu-le să apară prin periodice (în „Neamul românesc literar“, „Universul literar“, „Societatea de mîine“, „Pro-

pilee literare“ etc.), autorul lor n-a ambiționat niciodată ca ele să-i aducă succese răsunătoare. Preocupările lui principale erau de natură mult mai elevată, pe cînd epigrama nu era pentru el decît un joc. E drept că a definit-o, odată, ca pe o săgeată, totuși în multe ocazii, epigramele lui sînt departe de a fi înțepătoare ci apar ca gesturi de admirație sau elogiu. Acesta e mai cu seamă cazul celor cîteva adresate lui N. Iorga, personalitate pentru care nutrea o admirație nemărginită. De asemenea, caracter apologetic au și versurile închinat „Antichității“. De fapt, nu e aci o veritabilă abatere de la regulă: la începuturile ei, în literatura antică, elină și latină, epigrama era o inscripție evocatoare și spirituală dar de obicei numai admirativă sau lamentativă ori chiar funerară. Abia la finele erei vechi, cu poeții Catullus și Martial, epigrama dobîndește tonul satiric. La Bogrea, uneori, găsim nota admirativă împletită cu cea satirică, precum în piesa „Epigonism“.

Epigramele reunite în salbă în acest volum [...] au meritul de a scoate din uitare temperamentul pasionat și combativ, neastîmpărul cerebral al unui mare savant cu care s-a putut mîndri Universitatea noastră din Cluj.

(Eugeniu Sperantia, 1970)*

„Cursurile, în primul rînd, conferințele publice și comunicările în cercuri savante de specialiști erau locurile de preferință în care cu un talent neegalat expunea, clar și metodic, recolta adunată în zile și nopți de lectură și informație. Fericit cel ce l-a auzit! Presărate cu anecdote (din domeniul antichității, de obicei) a căror valoare documentară (mai grăitoare uneori decît documentul «serios») nu-i scăpase, condimentate destul de des (dar fără abuz) cu ironia usturătoare cuvenită, îndreptată împotriva falșilor savanți, dar și cu cea

* Text inedit, reprezentînd prefața pe care regretatul poet și om de cultură ne-a încredințat-o cu multă bunăvoință în toamna anului 1970, pentru un proiectat volum de epigrame (V.M.U.).

iertătoare pentru cei care păcătuiseră de bună-credință contra unui adevăr științific, cuvântările lui V. Bogrea instruiiau, delectau și uimeau. Memoria excepțională de care am pomenit îi permitea să citeze pasaje întregi din autorii greci și latini favoriti, iar, dacă termina, uita să treacă la limba română a expunerii și continua... în latinește, provocând ilaritate de simpatie în public. Iar noi ciracii din jurul lui ne simțeam în al șaptelea cer.

Din nefericire, nu a scris tot ceea ce a rostit. Mai ales scilpirile de inspirație momentană au rămas neînregistrate.

Seminariile, făcute după model german, erau o adevărată școală de metodă, de tehnică a informației și — nu mai puțin — de *etică științifică*, în privința căreia maestrul era necruțător.

Textele scrise cu litera lui mărunță de tot (ca a lui N. Iorga) și cu trimiterile de tot felul și în toate colțurile paginii erau greu de descifrat pentru tipografi clujeni. Ne revenea nouă, elevilor săi, sarcina de-a le transcrie pe curat. Și le făceam aceste treburi cu mare plăcere și cu mult, nespun de mult folos pentru noi. Cite nu învățăm practic din această muncă! De la punctuație, pînă la închegarea unei fraze (lungi uneori ca un period ciceronian); și cite nume de autori nemaiauziți, cite titluri de cărți nemaipomenite nu trebuia să le descifrăm cu ajutorul dicționarelor căci ne jenam să-l întrebăm, iar a le reda greșit noi, pe vremea aceea, ne rușinam.

Și fiindcă sîntem la scris, nu mă pot opri de a consemna o altă prețioasă calitate a lui V. Bogrea: stilul său științific pilduitor, de o claritate impresionantă și de o structură a frazei, oricît de lungă și complicată ar fi fost ea, de-a dreptul răpitoare. Efectul, fără doar și poate, al lecturilor sale zilnice din autorii latini, fără a silui însă limba română în tiparele latinești, ci însușindu-și esențialul principiu, acela al limpezimii și vioiciunii. Cîți îl vom putea imita?

Ca om? *Homo bonus, dicendi peritus*. Și cu asta am spus tot. Își iubea elevii pe care îi ajuta în toate lucrările. El simțea că-l admirăm, dar n-ar fi tolerat zgomotoasele manifestări.

Nu a fost înscris în nici un partid politic. Era însă un român bun și luminat. Democrat convins, combătea în conferințe, în mitinguri acțiunile huliganice ale așa-zisei generații de la 1923, iar noi îi stăteam de gardă personală în momentele critice.

Acesta era, văzut de noi, profesorul și savantul V. Bogrea.“

(C. Daicoviciu, 1971)

„Să-mi fie îngăduit și mie, care nu am avut norocul de a-l cunoaște personal pe Vasile Bogrea, să adaug un amănunt la biografia lui.

În 1926, pe când eram student la Paris, profesorul meu Antoine Meillet, fără îndoială cel mai mare lingvist din vremea aceea, a făcut o vizită în țara noastră. La întoarcerea sa în Franța, am aflat de la el că, dintre filologii români pe care îi cunoscuse, cea mai profundă impresie i-o lăsase Bogrea. Mi-a recomandat atunci să mă atașez de acesta, la întoarcerea mea în țară, căci voi avea foarte mult de câștigat. Soarta a vrut altfel, puține săptămâni după această convorbire Bogrea avea să ne părăsească pentru totdeauna.“

(Al. Graur, 1971)

„S-a spus despre acest filolog clujean, necunoscut în afara mediilor universitare, că a fost un «umanist» și un «enciclopedist», în sensul că stăpinea întreg domeniul umanităților greco-latine și al filologiei, studiată dintr-o perspectivă integrală. Pentru noi, acest tip de savant discret, riguros (implicit de o anume ariditate și sterilitate inevitabilă), reprezintă ceva mai mult. Umanismul său ilustrează adevărata pasiune a cunoașterii: neistovită, pură. Fără această tensiune, în același timp bine finalizată și abstractă, dar totdeauna dezinteresată sub aspectul satisfacțiilor mediate, nu poate exista motivarea interioară a științei. «Umanism» în știință nu înseamnă o colecție enormă

de fișe ci, în primul rînd, un mare spirit investigativ, asceză, disciplină și tenacitate, aspirația cunoașterii totale. Vasile Bogrea avea — efectiv — pasiunea, vocația curată și arzătoare a filologiei. Nu este nevoie să fii filolog să-ți dai seama imediat de acest lucru. Sub aparențe erudite, strivitoare, ardea o flacără rece“.

(A. Marino, 1971)

„Bogrea face parte dintre savanții pentru care detaliul primează. Și e adevărat că nu există sinteză viabilă care să nu se sprijine pe o sumă de amănunte bine controlate.

Erudiția lui era prodigioasă, și îmbrățișa atât cultura greco-latină, cît și epocile ulterioare, în special istoria și limba popoarelor din Europa de sud-est.

Lectura unei pagini de Bogrea e mereu întreruptă de note lămuritoare, din care unele nu au vreo legătură strînsă cu subiectul tratat, dar toate sînt pline de amănunte inedite, uneori pasionante.

Curiozitatea lui nu avea limite, și îl vezi referindu-se la cine știe ce publicație rarisimă, în care a știut să detecteze vreo informație inedită“.

(Al. Rosetti, 1971)

„Preocupîndu-l înainte de toate fenomenul lingvistic, în cercetarea acestuia recurge deseori la materialul oferit de limbile latină și greacă, pe care îl stăpînea atât de bine. Dacă avem în vedere numeroasele referințe la limbile europene din diverse familii și la unele limbi orientale, putem intui orizontul său lingvistic. Dar ceea ce caracterizează cercetările sale este raportarea faptelor de limbă la istorie, la etnografie, la folclor, la literatură, cu un cuvînt la factori extralingvistici, sociali, culturali. Este uimitor cu cîtă ușurință se mișcă în aceste do-

menii și cât de mare este volumul de informație pe care îl posedă.

Ca lingvist, V. Bogrea a avut în focarul cercetărilor sale cuvîntul. El este prin excelență un lexicolog. Studiul cuvintelor din punct de vedere etimologic și semantic, precum și în expresii, îi dă posibilitate nu numai să aducă prețioase contribuții la istoria limbii române, dar și să-și desfășoare larga lui erudiție, făcînd surprinzătoare asociații din diverse limbi și cu fapte din diverse domenii. [...] Prin recurgerea la fenomenele social-istorice pentru explicarea cuvintelor, V. Bogrea cultivă un domeniu interdisciplinar, numit astăzi sociolingvistică“.

(R. Todoran, 1972)

POSTFAȚĂ

Diferiți exegeți, care au urmărit să definească personalitatea lui Vasile Bogrea, l-au numit „umanist“, „unul din rarii polihistori umaniști ai noștri“ (V. Pârvan, 1920), „un umanist din timpul Renașterii“ (Șt. Bezdechi, 1926), „un mare umanist român“ (D. Macrea, 1965), „un reprezentant autentic al umanismului de acum câteva veacuri“ (C. Daicoviciu, 1971). Caracterizarea a vizat în primul rând activitatea sa științifică și s-a întemeiat pe solida formație clasică și excepționala sa erudiție în mai multe domenii. Acest aspect poate fi acum confirmat și precizat, în mare parte, pe baza indicelui de materii al scrierilor sale istorico-filologice. El nu este suficient însă pentru a defini „umanismul“ lui Bogrea și adevărul a apărut evident mai multor cercetători. Astfel, Șt. Bezdechi s-a oprit asupra fizionomiei lui spirituale, apreciind că Bogrea reprezintă, „nu numai în cadrul culturii noastre românești, ci în cadrul culturii europene — o personalitate cu totul sui-generis, care încercase să coboare, în mijlocul meticuloasei și aridei discipline filologice, acel ideal de elocință vie preconizat de Aristotel . . .“ (cf. p. 297). Prof. Teodor A. Naum este cel dintâi care vorbește explicit de o „concepție umanistă“ care ar sta la baza întregii sale activități, referindu-se la surprinderea „sensului moral și estetic al vieții antice“ și „comunitatea sufletească neîntreruptă“ cu aceasta. Pentru Adrian Marino, „umanismul său ilustrează adevărata pasiune a cunoașterii“, „aspirația cunoașterii totale“ (p. 316).

Observăm, așadar, că Bogrea a fost caracterizat ca „umanist“, în aceste cazuri, nu atât prin formația sa intelectuală și domeniile cultivate, cât prin referire la o anumită atitudine spirituală și la o orientare conceptuală caracteristică. Acesta este,

dealtfel, și sensul în care a evoluat însuși conținutul noțiunii de „umanism“ în epoca noastră. În pofida imenselor dispute între diferite „umanisme“, există astăzi un acord aproape unanim în lărgirea sferei acestui concept pînă la a implica — în opoziție cu un singur moment istoricește determinat ori cu simpla stăpînire a culturii clasice — o viziune spirituală asupra „menirii“ omului, în perspectiva de venirii sale istorice. În acest sens, „asimilarea tradiției clasice“ nu mai poate constitui, în secolul nostru, un scop în sine și ea nu poate nici să substituie în întregime un ideal de cultură: „umanism“ înseamnă, mai presus de toate, o atitudine generală de încredere în posibilitățile omului și trebuie considerat, el însuși, doar ca „un mijloc de a realiza condiția umană“¹. O asemenea atitudine și orientare conceptuală ar trebui probată și circumscrisă îndeaproape și în opera lui Vasile Bogrea pentru a se justifica caracterizarea lui ca umanist, în lumina exigențelor menționate. Numai astfel exemplul său și-ar dobîndi adevărata semnificație în istoria culturii noastre și, eventual, într-un cadru mai larg — căci, erudiția și darurile oricît de minunate cu care a fost înzestrată personalitatea sa ar defîni, prin sine, doar un caz de excepție, nu însă și perenitatea operei sale. În această finalitate ne apare necesară, mai întîi, o operație preliminară de detectare și coroborare a formulărilor teoretice disparate risipite prin diferite scrieri ale sale; o analiză a acestora în relație cu elementele ce există implicit în opera sa, ar urma să reconstituie apoi, în toate articulațiile sale, un crez mai general, care să reprezinte unitatea în marea diversitate a manifestărilor sale concrete (științifice, publicistice, literare, didactice, obștești).

S-ar putea porni chiar de la semnificația pe care el o acordă „umanismului“, în general, și apelului la antichitatea clasică, în special. Referindu-se de mai multe ori la idealul de cultură al antichității și la cunoscutele „repertorii de erudiție umanistică“ din vremurile mai apropiate, V. Bogrea se oprește, într-un loc — din păcate extrem de lapidar — chiar asupra acestui concept: „Cea mai pregnantă precizare a conceptului «humanismului» [...] se datorește, pe cît știm, lui I. Plattard, care a arătat de curînd că «humanitățile» (humaniora) sînt antiteza umană —

păgînă în spirit antic a teologiei (divin — creștin, în spirit medieval)². Din formularea sa nu ne putem da seama în ce măsură el acceptă sau nu o extindere a hotarelor umanismului și dincolo de antichitatea greco-latină. Într-un superb encomion adus culturii grecești, el pare să identifice epicentrul absolut pe Acropole, deoarece subscrie la maxima lui Henri Sumner Maine: „Exceptînd forțele oarbe al naturii, nu se mișcă nimic în lume, care să nu fie grecesc, în originile sale”³. Această atitudine apare însă revizuită și nuanțată în mai multe locuri. Se operează în primul rînd o distincție în procesul transmiterii valorilor culturale între receptarea unor „conținuturi filozofice” și preluarea unor „forme de cultură”. Elementele nebuloase din care va răsări „miracolul grec”, din care se va cristaliza această „lacrîmă divină”, îi apar, astfel, mai ușor de distins. De mai multe ori, în Originalitatea poeziei romane, el pune în relație cultura greacă și cea egipteană, stabilind paralelisme și filiații⁴. Iată, în altă parte, o formulare generalizatoare, prilejuită de o lucrare a egiptologului A. Erman: „Această «turnare a cugetării grecești în cuvintele proprii», pe care au făcut-o, pentru limba latină, scriitorii posteriori lui Plaut și-n special Cicero, creînd astfel cadrele umanismului și armatura atîtor renașteri, au făcut-o, într-un alt sens [...] și grecii înșiși în favoarea egiptenilor, umplînd cu înțelepciune ioniană formele goale de sens filozofic ale unui zoomorfism naiv”⁵. Ochiul său scrutător nu se oprește, pe de altă parte, nici la egipteni; pe lângă referirile din notele studiului menționat, amintim că, într-una din conferințele sale la Vălenii de Munte, — din care nu ne-a rămas, din nefericire, decît titlul, — el urmărise cu o „mare bogăție de amănunte filologice și istorice și cu o îndemînare de savant” — cum semnaleză un comentator al timpului⁶ — raporturile dintre civilizația feniciană și cea egipteană.

Chiar dacă nu a extins termenul de „umanism” în afara spațiului greco-latin, V. Bogrea nu a căzut, așadar, în greșeala, atît de frecventă, de a ipostazia și judeca izolat fenomenul cultural al clasicismului european și de a-i absolutiza importanța în plămădirea civilizațiilor moderne și a omului contemporan. În lumina acestei precizări ni se pare că trebuie interpretat și faptul că, atunci cînd se schițează problema definirii specificu-

lui civilizației românești, cu o „fizionomie distinctă, față de romanitatea Apusului“, „izvorul cel mai adânc al originalității noastre“ este găsit nu în factorul latin, ci în „acel element, primordial, autohton“ (p. 71). Tot astfel poate fi înțeleasă și afirmarea netă a transiterii, în spațiu și timp, în produsele creației populare, a unor „anumite atitudini sufletești“ și „concepții de viață“, a unor elemente, deci, din „forma și fondul unor epoci de civilizație dispărute“ (vezi însemnările introductive la *Legenda Meșterului Manole* . . . , p. 77—78). În acest context, nu poate fi lipsit de semnificație nici faptul că Bogrea nu introduce, în considerațiile sale, distincția între civilizație și cultură, teoretizată în acea vreme la noi de S. Mehedinți, autor la care s-a referit în opera sa. El va insista mereu asupra osmozei și interdependenței organice între factorul material și cel spiritual al dezvoltării umane. Relația este postulată, întâi, sub aspectul ei genealogic, originar („însăși cultura noastră, această mîndră aristocrată, care-și uită atît de des genealogia, e o metaforă din viața agrară: transplantarea într-un domeniu ideal, superior, a umilei agriculturi“ — p. 76), dar ea va fi subliniată cu tărie ca o condiție absolut necesară a progresului în orice moment al istoriei unei societăți.

O mai amplă dezvoltare a acestor aspecte, privite din unghiul implicațiilor lor practice, imediate, ni se oferă în memoriul Pentru învățămîntul clasic și în strălucitoarele sale Reflexii asupra anticlasicismului, texte clădite în întregime pe o „concepție istorică“ a clasicismului. Istoria culturii e concepută aici ca o dezvoltare continuă — prin cumulul progresiv al valorilor, filtrarea și fructificarea lor în sens ascendent — și fixată plastic în celebra imagine a unui arbore ale cărui rădăcini se hrănesc din trecut. Întreaga cultură și viață contemporană îi apare lui Bogrea ca „o nouă formă, o fază evolutivă“ a unui „urias proces cultural“, ale cărui izvoare am văzut că nu sînt limitate, de fapt, la „lumea greco-romană“ și pe care îl consideră în strînsă relație și cu aspectul material al dezvoltării societății. În acest cadru, apelul la antichitatea clasică dobîndește o temeinică justificare. El se exercită, mai întâi, în numele unei teze generale de filozofie a istoriei, care fundamentează nu numai acea „volonté de maintenir la tradition“,

formulată de Karl Jaspers ca una din exigențele actuale principale, ci însăși întreaga accepție a umanismului contemporan: „unicul mijloc de a înțelege și a judeca prezentul [este]: perspectiva trecutului, [...] sensul permanent și profund al evoluției istorice“ (p. 94). În acest proces, „apelul la clasicism“ — căruia i se acordă, firește, optima pars — înseamnă, de fapt un apel la valorificarea clasicismului. „Clasicism nu mai înseamnă pentru noi un extract de trecut pe care l-am opune prezentului“ — subliniază Bogrea. El denunțase, dealtfel, și înaintea, primejdiile unei transplantări mecanice, artificiale, a elementelor antichității în actualitate, procedură derivată din simpla și seaca „erudiție umanistă“. Incă în 1910, în însemnările asupra Universității din Berlin, el observă că aci antichitatea se studiază în „așa fel, încît, din contactul cu această lume, moartă de peste o mie de ani, să răsară noi puteri și îndrumări noi la viață“ și adaugă: „Nu clasica uscare și prăfuire a sufletelor, migăloasa autopsie a textului mort, — ci pulsul veșnic al vieții fără moarte care e închisă în operele antice, asta interesează pe . . . filolog . . .“ (p. 238). În 1924, salutînd înființarea la București, din inițiativa lui Iuliu Valaori, a societății „Amicii culturii clasice“, el ține să sublinieze drastic faptul că rațiunea apropierei de cultura clasică nu poate fi decît „crearea acelei entuziaste comunități spirituale cu sufletul antic, fără de care «clasicismul» nu e decît o sarbădă clasicismărie profesională . . .“⁷ Ideea va fi apoi precizată în Reflexii . . . , unde funcția clasicismului, raportată la contemporaneitate, este definită clar ca aceea a unui „generos ferment de viață“ și a unui „imens capital de experiență“, sau, într-o memorabilă formulare sintetizatoare: „Nu antichitatea clasică în sine, pentru ea însăși, ci antichitatea pentru prezent, pentru nevoile prezentului și viitorului — aceasta o voim“ (p. 97).

Legat de acest imperativ general, Bogrea găsește o rațiune în plus pentru apelul la antichitate în cultura noastră, unde, după părerea sa, „clasicismul împacă toate antinomiiile“, corespunzînd deopotrivă și „naționalismului“ — întrucît „ființa noastră etnică își are originea în v i a ț a r o m a n ă“ — și „umanitarismului“ — întrucît „civilizația Romei e însuși. t e r e n u l

c o m u n pe care se întâlnesc popoarele de cultură ale lumii și vremii noastre“ (p. 103—104).

Cu aceasta ne-am apropiat, însă, de focarul central al unei credințe proprii, care a luminat scurta, dar intensă viață spirituală a lui Vasile Bogrea. Din atitudinea sa față de umanismul clasic, se pot desprinde ușor liniile de forță între care se circumscrie profitul aportului său specific în istoria culturii noastre.

În căutarea aceluia „puls veșnic al vieții fără moarte“ se desfășoară, de fapt, nu numai activitatea sa publicistică atât de variată și manifestările sale literare, ci și întreg periplul său științific prin tărîmurile istorico-filologice. Risipirea intereselor și a eforturilor în atâtea direcții, aria foarte largă și caracterul atât de diversificat al investigațiilor întreprinse ne apar, în această lumină, mai mult decît simplul reflex al unui temperament dominat de o curiozitate intelectuală nestăpînită, al pasiunii sale devorante pentru „cunoașterea totală“. S-ar putea afirma că atitudinea sa se întemeiază pe un anumit mod de a înțelegere știința. Sextil Pușcariu a fost cel dintîi care a semnalat un important aspect al acestui adevăr, atunci cînd l-a caracterizat pe colegul său drept „un spirit de o universalitate atât de pronunțată, pentru care lingvistica, istoria, etnografia, folclorul și literatura alcătuiau diferitele fețe ale aceluiași întreg: istoria culturală“.⁸ În acest sens, ar trebui adăugat, poate, că V. Bogrea concepe finalitatea oricărei cercetări științifice, în perspectiva largă a istoriei culturii. Să menționăm doar că, urmărindu-l pe G. Schütte, în reconstituirea geografiei ptolemeice a Europei septentrionale, el acceptă, ca principiu general „nu izolarea fenomenului, identificarea fragmentară, care nu duce la nimic sigur, ci sinteza întregului complex de criterii (lingvistic, literar etc.), cu perspectiva întregului...“.⁹ Atitudinea sa reprezintă, așadar, un caz particular al concepției despre „solidaritatea științifică universală“, pe care ne-am obișnuit să o considerăm astăzi ca un atribut al ultimelor decenii, dar care, așa cum s-a remarcat¹⁰, fusese formulată, în cultura noastră, încă în secolul trecut, de către B. P. Hasdeu și cum am văzut, reapare apoi la Bogrea.

Știința reprezintă, într-adevăr, pentru acest „enciclopedist“, modalitatea prin care omul poate cunoaște lumea sa și se poate cunoaște, deci, pe sine, în perspectiva istoriei sale și în diferențele sale ipostaze creatoare. Dar această cunoaștere apare ea însăși ca un act de „creație culturală“, în care sînt angajate și răscolite cele mai adînci resorturi și disponibilități umane. Atragem atenția asupra cîtorva rînduri în care se schițează un subtil mod de a concepe reflectarea realității în cunoașterea omenească, proces definit printr-o dialectică a obiectivului și subiectivului: „cea mai cristalină, mai emancipată și mai comprehensivă minte omenească reflectă totuși în legea ei realitatea percepută, — după cum cel mai pur strat de aer modifică raza transmisă: vidul absolut, singur, ar putea-o lăsa neatinsă, dar vidul acesta n-ar propaga-o deloc, și, în mod absolut, nici că există!“ (p. 79). Este surprins aici plastic un adevăr de mare importanță, pe care Marx cel dintîi l-a pus în lumină în toată complexitatea sa atunci cînd, împotriva materialismului mecanicist — și, evident, opus idealismului subiectiv —, a reformulat (în cunoscutele Teze asupra lui Feuerbach) teoria reflectării pe baza postulatului subiectivității incluse în obiect. Această teză nu apare, desigur, la Bogrea, în cadrul unei teorii epistemologice, ci ea izvorăște direct din atitudinea generală la care ne-am referit și din modul concret în care el preconizează umanismul în știință: „A fi obiectiv nu înseamnă, nu poate să însemne a înceta să fii om“ (p. 80). În același sens poate fi amintit și un alt pasaj, în care, scriînd despre un articol al lui Hugo Schuchardt, el are prilejul să se alăture savantului austriac împotriva „acelora cari socot că «singur adevărul științific interesează, indiferent de persoana descoperitorului»“, adăugînd apoi: „Și cit de u m a n [subl. n.] sună cuvintele sale, față cu declamații asupra impersonalității științei anonime de felul acesteia: «La science est la forme la plus impersonnelle de l'effort. Souvent, en travaillant sous l'anonyme on aime à se dire que le travail n'a pas besoin d'un nom, pour remplir son but; un fait acquis, n'est-ce pas assez? L'individu n'est rien, mais le fait demeure. Le philologue finit par vivre ainsi dans une sorte de Nirvâna scientifique, où toute personnalité est abolie»“¹¹. Am reprodus în întregime și pasajul incriminat, deoa-

rece el aparține unui binecunoscut clasicist — J. Psychari, Études de philologie néo-grecque — și în felul acesta vom putea măsura încă o dată întreaga distanță care îl separă pe Bogrea de mulți din „umanistiții“ epocii. Întreaga sa activitate poate fi considerată ca o originală și puternică reafirmare, peste secole, a celebrei sentințe a scriitorului francez, pe care el însuși o reformulează și o ridică la rangul suprem între „tablele legii“: „mai presus de știință... este un lucru incomparabil mai mare: conștiința“. În același timp, filologul român trebuie înscris pe linia unor iluștri savanți ai Europei moderne, ca matematicianul Appel, chimiștii Berthelot și Le Chatelier sau filozoful și matematicianul H. Poincaré (maxima acestuia: „Les humanités greco-latines ne sont pas un luxe archaïque, elles importent essentiellement à la formation de l'homme de science“ este citată de el cu venerație; v. p. 94), pentru care adevărul lumii și adevărul omului nu se opun. Sau, în termenii lui Bogrea, „Adevărul“ este un „înțeles etern-omenesc“ (p. 82). Ceea ce dă nota caracteristică a poziției sale, în acest context, derivă în bună parte din perspectiva filologică adoptată. Intr-o însemnare de jurnal rămasă în manuscris, V. Bogrea oferă o justificare afectivă a opțiunii și pasiunii sale pentru studiul vieții cuvintelor: „M-am simțit totdeauna atras de aceste microcosme, al căror puls minunat mi s-a părut mai conform, mai congenial cu însuși pulsul inimii mele, decât vasul, eternul ritm macrocosmic“ (p. 247). Originea acestei atitudini ar putea fi raportată la semnificația pe care Cicero o acordă expresiei humaniores litterae, și asupra căreia a insistat, de curând, Etienne Gilson¹². Mai mult decât apropierea directă de Aristotel, propusă de Șt. Bezdechi, înscrierea lui Bogrea în filiație ciceroniană ne apare justificată atât prin acest paralelism izbitor în modul în care este plasată cunoașterea cuvintului în centrul studiilor despre om, cât și prin numeroasele referiri concrete din opera sa (și mai ales din manuscrise, care atestă un adevărat cult pentru „părintele latin“). Indiferent, însă, de orice raportare la izvoarele antice, fapt este că el a schițat — e adevărat, nu atât teoretic, cât practic, prin cercetările sale — în primele decenii ale secolului nostru, un model de integrare a științelor umane, pe baza unei concepții largi asupra studierii

fenomenului lingvistic. Și, ceea ce este important, el nu a preconizat această încercare temerară pentru epocă numai sub unghi metodologic, așa cum se întâmplă în practica dezvoltării științifice a zilelor noastre, ci a urmărit: (a) studiul limbii în perspectiva amplă a istoriei culturii și societății; (b) legătura acestuia cu realitatea umană vie.

Teoretizarea celui dintâi aspect a fost, în parte, ilustrată¹³. În esență, atitudinea sa se opune polemic mentalității pozitiviste „neogramatice“, care domina, încă, activitatea multor lingviști contemporani lui, reclamând considerarea fenomenului lingvistic într-un complex de factori și într-o rețea de relații cauzale, care exclud cu totul „atomismul“ și „izolarea“ în cercetare. Însușindu-și viziunea comparativ-istorică, fără să scutească de critici modul îngust în care era aplicată metoda cu același nume, el nu mai acceptă obiectivul clarificării istoriei limbajului ca un scop în sine, și cu atât mai puțin ca „scopul suprem al științei limbii“, cum preconizase întreaga lingvistică anterioară. În acord cu concepția școlii sociologice franceze, istoria limbii este considerată doar ca un mijloc de a întemeia generalizările teoretice ale lingvisticii, care trebuie efectuate, după credința sa, „în lumina psihologiei și sociologiei, a etnografiei și folclorului“. Studiul „vieții cu vintelor“ este conceput, astfel, prin natura sa, ca un demers interdisciplinar, relevant în planul „istoriei culturii în genere“. Pe de altă parte, Bogrea vede însuși „spiritul actualei faze de evoluție a studiilor lingvistice“ (caracterizată, prin referire la cuvintele lui Alfons Nehrning, drept o „Periode des Menschen in der Sprache“), în orientarea spre „semantică și istoria culturii“, poziție care își menține și reafirmă actualitatea în zilele noastre.

În strînsă legătură cu acest aspect ne apare și condamnarea violentă a „înstrăinării de viață“, am spune azi a alienării prin știință, de care se face, nu o dată, principial vinovat pozitivismul filologic. Puține pasaje în literatura noastră științifică posedă virulența polemică a atacurilor pe care Bogrea le formulează împotriva „pozitivismului orb“ și a „dogmatismului pedant“ al unei științe filologice îndochinate în precepte metodologice cu pretenții de lege și în tipare moarte. Denunțînd „artificialitatea, lipsa de contact cu realitatea vieții“ a acestui „mo-

del“ de știință — „știința cu coturni a mandarinilor hieratici, pontificali“ (p. 92) —, el face apel la o celebră imagine a marelui poet: „cît de departe sînt de sufletul unui Eminescu «pedanții cu ochi verzui», care cred că l-au înțeles și simțit cînd știu să socoată exact silabele versurilor lui și să eticheteze, ca la farmacie, vrăjitele-i icoane poetice“ (p. 98). Pledînd consecvent pentru „suveranitatea spiritului“, el pretindea însă acea receptare integrală, deci și afectivă, a obiectului, fără de care o exegeză a valorilor din spațiul culturii devine imposibilă: „Nu-i destul să-ți împarți capul în multiple săltărașe, să numești această împărțire metodologie . . . și, privind trufaș prin ochelari, să aranjezi materialul literar cu ceremonie iezuitică, în fiecare cutiuță craniană . . .“ (p. 77). Cunoașterea științifică în domeniul valorilor exprimate prin cuvînt se relevă, așadar, pentru Bogrea, ca un proces amplu, angajînd întreaga ființă a cercetătorului și al cărui aspect esențial este nu atît cel informativ, cît cel formativ, creator al personalității umane. Instructiv în această privință ni se pare necrologul închinat celebrului clasicist Fr. Leo, unde idealul mării personalități este fixat nu prin termenii lui Emerson (a întrece „cu un cap pe toți contemporanii“), ci prin apelul la o „fericită“ formulare a lui Gomperz: „Adevărații oameni mari“ sînt „aceia, la cari [. . .] «supt un cap rece stă o inimă caldă»“ (p. 126).

În această ordine a argumentației se înscrie și altă trăsătură a crezului său științific umanist, pe care o considerăm defini-torie: ceea ce îl distinge atît de cei vechi, cît și de cei mai mulți dintre marii umaniști ai timpurilor moderne, este mai ales forța cu care el accentuează ideea că adevărul trebuie pus în slujba colectivității, în speță a națiunii din care faci parte. Acest aspect a fost subliniat, pentru prima oară, de acad. C. Daicoviciu (1971, p. V). Pe baza celor spuse pînă acum, cadrele concepției sale despre știință ne apar destul de largi pentru a putea împăca atît dezideratul general-umanist, cît și pe cel național. Soluția practică va fi, atunci, simplă: „cel mai bun și mai firesc mijloc de a contribui la mișcarea generală a științei, rămînînd totuși în cadrul celor mai legitime și imperioase obligațiuni naționale“ i se pare a fi acela de „a pune în circulație științifică aspectul românesc al problemelor, oriunde

el există, — indiferent de valoarea lui relativă¹⁴. Aceste cuvinte caracterizează foarte bine întreaga sa activitate științifică. Mai mulți comentatori au regretat faptul că acest excelent cunoscător al limbilor și culturilor antice a renunțat la vocația sa clasică, scriind foarte puțin în acest domeniu. De fapt, studii strict clasice V. Bogrea n-a scris nici unul, deoarece Două metode în propunerea gramaticii comparate a limbilor clasice se subordonează, în fond, unei „experiențe didactice“, iar cea admirabilă Originalitate a poeziei romane, publicată postum, este orientată spre surprinderea dăinuirii unui spirit cultural, care a „luminat fără încetare drumurile obscure și grele ale progresului uman“, pînă la „sufletul întunecat și smerit al mezinului de la Dunăre“, încheindu-se simbolic cu versurile lui Asachi din La Italia. Faptul ni se pare însă cu atît mai semnificativ în lumina constatărilor de aici. Apelul la antichitatea clasică, întîlnit aproape în fiecare pagină a lucrărilor sale, ca și perspectiva comparativă teoretizată și adoptată pretutindeni, sînt merrite să releve aspectul românesc al problemelor științifice în cadrul lor universal, iar această atitudine se subordonează, la rîndul ei — cum vom vedea —, imperativului general pe care Bogrea, alături de alți colegi de generație, îl va preconiza pentru noua etapă istorică în care se găsea cultura română.

Ca un corolar al celor semnalate anterior, marele filolog nu poate accepta cercetarea științifică drept un scop în sine; ea nu poate cumula, așadar, întreaga energie spirituală a unei personalități. Cum subliniază în necrologul citat, adevăratul savant nu se poate închide „în turnul de fildeș al specialistului aristocratic, departe de vulgul trivial și profan“, ci — fapt care se remarcă aproape la toți cărturarii străini și români ale căror portrete sînt schițate — el este și un „om al cetății“, adică își poartrește „știința sa și țara sa“.

Activitatea publicistică foarte variată, reprezentată în aceste Pagini, constituie o convingătoare ilustrare practică a idealului schițat de savantul Bogrea. Ea va infirma, credem, definitiv, imaginea unui „umanist din timpul Renașterii“ rătăcit „în mijlocul“ actualității, unde „trăia ca un adevărat Erasmus, privind la oamenii și lucrurile din jurul său cu acea îndulgență amestecată cu ironie . . .“ (Șt. Bezdechi, 1926). Nimic mai străin per-

sonalității sale, așa cum ne apare ea conturată aici, decît detașarea de cotidian, reclusiunea în „turnul de fildeș al profesiunii“ și neaderența la „datoria momentului“, trăsături care, dacă au putut caracteriza — într-o măsură — pe marii cărturari ai secolului al XVI-lea, nu mai pot fi acceptate în nici un caz de umanismul veacului nostru.

Încă însemnările din primul an al studiilor la Berlin (1910) ni-l relevă pe enigmaticul și în atîtea privințe romanticul Peregrius, cum semnează în „Neamul românesc literar“, ca pe un spirit animat de „pure“, deci abstracte visuri umaniste, interesat de „tot ce e cîntec, tot ce e artă, tot ce e faptă, tot ce e viață, tot ce e suflet de om“. „Mă interesează Omul“ nu pregetă să scrie, cu inițială majusculă, tînărul moldovean venit aici cu năzuința de a îmbrățișa „toute l'humanité“; și, firește, această himeră nu poate fi „întîlnită nicăiri“. El întîlnește însă, în capitala Germaniei de la începutul celui de-al doilea deceniu al secolului, o realitate mult mai concretă și mai puternică — naționalitatea, cu trăsăturile ei distincte. Izbît de manifestările acestei realități, el va încerca să o explice, pentru prima oară, în termeni destul de naivi, prin imaginea palimpsestului (dăinuirea înverșunată în „sufletul“ nostru a unui străvechi substrat etnic, rezultat din acumulări istorice îndelungate și transmise ereditare): „strămoșii noștri trăiesc în noi . . . ! Cultura nu-i poate ucide niciodată — și, supt cele mai «uniforme», mai «general-europene» și mai «universal-omenești» aparențe, fondul etnic, particular, e acolo, modificînd și diversificînd din temelii . . .“ (p. 226). Ca și marelui său înaintaș — Kogălniceanu, — pe care îl va vedea mai tîrziu, într-o splendidă imagine, „umbrindu-ne“ cu statura sa istoria „asemenea copacului fabulos din legendă . . .“ (cf. p. 110) —, i se întîmplă, în acest fel, lui Bogrea să învețe aci, la Universitatea din Berlin, a-și „iubi neamul“. Și ca și acestuia, i se pare, în clipe de entuziasm nestăpînit față de viitorul neamului că „ceasul biruinții“ nu e departe (p. 240).

Sentimentele patriotice ale tînărului „peregrin“ se vor căli, însă, și maturiza în focul războiului care va pîrjoli nu peste multă vreme trupul țării. În flăcările uriașe ale celei dintîi conflagrații mondiale — cînd „«civilizația» și-a aruncat cît colo haina de duminică a «umanității», pentru a manevra mai co-

mod“ (p. 25) — va arde și va fi „turnat“ din nou, într-o formă superioară, însuși aurul vechii sale viziuni umaniste. „Cronicile“ de război pe care le va publica în „Neamul românesc“ din 1917 ne apar, în această lumină, nu atât ca ogindiri imediate ale epocii, cât teribile documente de conștiință. Deși n-o mărturișește direct, V. Bogrea are acum revelația mistificării în care a trăit cu numai câțiva ani mai înainte, când de fapt asistase, fără să-și dea seama, la pregătirea acestui „masacru mondial“, ca la „cea mai sinistră tragi-comedie: pe scenă în fața publicului încântat, Universitățile, propovăduind idealismul cel mai pur și cea mai castă filantropie, — pe când dincolo, în culise, uzinele făureauă unealta dezastrului“ (p. 33—34). Ceea ce el însuși aplaudase atunci drept „idealism luminos de cristal“, „idealism robust și activ“ îi apare acum ca simplă „fățarnicie, înșelăciune“, iar în fond o „funestă nebunie“, o exaltare a „dreptului forței“ și a „misiunii predestinate“ a „poporului“ german; „luminosul patriotism german“ ce era cultivat în universitățile Germaniei i se dezvăluie, astfel, ca un „feroce catehism al egoismului“; Kaiser-ul „dîrz, impunător și vioi, care trece zilnic, pe «Unter den Linden», răspunzînd, în toate părțile, la salutul supușilor“ îi apare acum, călcînd peste mormanele de ruine ale Europei, „în toată nuditatea-i hidoasă“, „cu capul gol, tuns de aureola falsă care-l înconjurase . . .“; „disciplina nesilită, bucuroasă“, „disciplina de fier“ — „disciplină a turmelor“, bazată pe „frica de fulgerele superiorului“; „idealul stăpînirii lumii prin cultură“ i se înfățișează, concretizat, „ca într-o lugubră vedenie de balamuc“, în „opera de sălbăcie a Germaniei civilizate“, în monstruoasa „frenzie a distrugerii“ care preface, cu „tunul cultural“, întreaga Europă în ruine.

Să provină oare această totală răsturnare de perspectivă numai din faptul că interesul național îl despărțea, îl opunea acum ireductibil pe românul V. Bogrea fostei sale „Alma Mater“? Este vorba, evident, de o mult mai importantă mutație de conștiință, foarte instructivă într-un plan mai general: avem ilustrat aici, edificator, cazul eșuării inevitabile a vechilor și anacronicelor perceptive ale unui „umanitarism“ vag, abstract, de proveniență renascentistă și trecut prin filieră romantică, în epoca istorică a războaielor imperialiste. Bogrea însuși este per-

fect conștient de semnificația și importanța cardinală a experienței războiului, în acest plan: „dacă, din Iadul de flăcări și din viltoarea de sânge în care ne zvîrcolim, atîția termeni uzați, spălăciți și profanați — ideal național, patrie, neam —, au ieșit purificați, lămuriiți, împregnați de o nouă viață, termeni abstracti, și de multe ori materializați, ca: umanitate, civilizație, au dobîndit o valoare de realitate și o semnificație morală superioară”¹⁵. Să urmărim însă, mai concret, coordonatele acestei transfigurări.

Iată-l mai întii pe cărturarul nostru făcînd apologia războiului, situație cu totul de neconceput în anele vechiului „umanism”, care l-ar fi revoltat pînă la gestul anatimizării pe bătrînul da Vinci ori pe Erasmus, chiar. Pentru cel care nu ezitase să-și abandoneze studiile din Berlin în pragul doctoranturii și să participe, el însuși, în 1913, ca voluntar în campania din Bulgaria, „cosmopolitismul umanist” al veacurilor anterioare nu mai poate fi acceptabil; V. Bogrea înțelege intrarea României în războiul mondial în primul rînd prin prisma luptei pentru realizarea „idealului național”. Acest deziderat îi apare ca rezultat nu dintr-o simplă aspirație sau „tendință” afectivă „spre unitate”, ci ca o necesitate istorică: e „ceasul destinului”, „care pentru germani și italieni fusese”; e un comandament al istoriei, un act de justiție seculară, căruia nimeni nu i s-ar putea împotrivi. Imaginea palimpsestului reapare acum, ca o vizieră care ascunde marea umbră a lui Mihai, „Mucenicul istoriei noastre”, într-una din cele mai tulburătoare pagini din publicistica românească. Chipul voievodului pierdut în cîmpul din inima Transilvaniei reînsuflește, în tragica lui neodihnă, simbolul unui imperativ istoric, al unui destin rămas peste veacuri neîmplinit.

Dacă s-ar reduce la această argumentare, însă, pledoaria sa, oricît de strălucitoare, n-ar putea aparține unui adevărat umanist. Are acesta dreptul să pună interesele națiunii sale mai presus decît cele ale „umanității”? Oare prin aceste „interese” nu s-ar putea justifica orice război, așa cum, în alt fel, Germania însăși încerca s-o facă? Bogrea se va exprima destul de clar, în această privință, în articolul din 1918, Jubileul piraiților și neutralitatea Spaniei: „Nu există «punct de vedere» admisibil în afară de umanitate și împotriva ei, și n-ai dreptul tu,

«patriot german», la «înțelegerea» și «admirația» lumii, pentru că o torturezi astfel «în interesul patriei» tale! Era conform «interesului Germaniei» ca atâtea vapoare neînarmate să se înece, cu miile de ființe fără vină ce se găseau pe ele...? Fie. Dar nu era în intersul omenirii și nu era în interesul civilizației!¹⁶

Există, așadar, interese și interese: „noi toate revendicările noastre le răzimăm pe dreptate“; idealul nostru național era „în marginile putinței și dreptății“ — el nu venea în contradicție cu interesele „omenirii“ și ale „civilizației“, ci era o expresie particulară a acestora. Se operează o distincție categorică între războiul „acelora care nu au alt steag decât Forța și Sila“ și „războiul sfânt“ pe care îl duc „națiunile mici obișnuite“ pentru libertatea lor — și se citează mereu nu numai cazul României, ci și al Belgiei și Serbiei —, pentru apărarea „hotarului patriei“ și a „onoarei în pericol“, pentru „prăbușirea crimei“ și „restituirea integrală, pe eterne temelii de dreptate, a dreptului național încălcat“ (p. 24, 59, 62). Se schițează, deci, o definiție a războaielor drepte și nedrepte, în termeni foarte apropiați de cei ai noștri de astăzi. Rar se poate întâlni o condamnare mai vehementă a teoriei „dreptului forței“ și a consecințelor sale practice, decât în aceste articole ale lui Bogrea. Găsindu-i rădăcinile, dincolo de Nietzsche¹⁷, în filozofia idealistă a lui Fichte și Hegel, „părinții ei adevărați“ (p. 50), el opune, de fapt, acestei „funeste nebunii“ forța dreptului istoric, în triumful căreia crede neclintit, în mijlocul tuturor vicisitudinilor.

Pe temeiul acestei justificări și al acestei credințe, el va respinge regretul onora după „majestatea calmă a «civilizației» de ieri“, ca pe un „sentimentalism zadarnic, cu toată noblețea și umanitatea lui“ (p. 24). Războiul — „tragic, dar fecund!“ — ajunge să fie acceptat tocmai pentru că „Germania va înțelege atunci, că, pe viitor, nu va putea rivni niciodată, fățiș sau fățarnic, la aservirea lumii, fără a ridica împotriva-i lumea întreagă. Puteri mari, care ar fi fost dispuse, poate, s-o imiteze, vor fi înțeles, desigur, că nu pot sfărâma fără sancțiune cuibșorul națiunilor mici, în care se cresc, cu jertfe, puteri de cultură spre folosul obștesc...“ (p. 43).

Pentru a ajunge la această justificare supremă, prin „creația de cultură spre folosul o b ș t e s c“, nu poate fi evitat, însă, un aspect concret de deosebită importanță pentru definirea atitudinii sale politice și, implicit, a umanismului său: problema „dreptății“ sociale. Bogrea vizează, în primul rînd, situația țăranului. În „lumina de sînge“ a războiului i se revelează cărturarului de spiță răzășească „toată mărimea nedreptății sociale, a crimei naționale ce se săvîrșea față de această țărănime sublimă . . .“ (p. 60). Acest „frate nedreptățit“, acest „Belisariu care nu cerșește“ este chemat să ducă pe umeri toată greutatea războiului; și el o face cu un eroism fără margini, pe cînd, „bogatul materialist“ abia dacă „a ajuns să înțeleagă că, în afară de moșia sa, mai e și o țară, care nu-ți poate fi totuși absolut indiferentă pentru că, dacă ea suferă, se poate turbura nițel și contabilitatea rentei iubite . . .“ (p. 26). E adevărat că V. Bogrea se referă și la „reparația“ care s-ar fi făcut țăranului român prin „reforma“ agrară din 1917. Din articolul Datoria momentului rezultă, însă, cît se poate de evident, după părerea noastră, că aceasta nu însemna pentru el o împlinire a „datoriei“ față de țăran; finalul ni se pare edificator: „Nu o vom face? Vom stărui, pînă la capăt, în jumătăți de fapte, în datorii împlinite cu jumătate de suflet și cu inima îndoită?“ (p. 27). Se sesizează așadar natura mai adîncă a „răului“ structural ce macină un organism social, care, deși se clădește „pe spatetele țăranului“, îl lipsește pe acesta de „dreptul ce i s-ar cuveni“.

Nici situația clasei muncitoare nu putea rămîne neobservată. Însemnările din Berlin amintesc de „ultimele manifestații muncitorești“, iar o frază — ce se încheie, semnificativ, cu acel memento: „nimeni și nimic nu-mi poate fi indiferent“ — pune în contrast, în bună tradiție eminesciană, chipul „împunător“ al Cezarului cu „lucrătorul necăjit, ca pretutindeni, care strigă răgușit, supt ferestre, cu gîndul la o soartă mai dreaptă . . .“ (p. 224). Într-un articol din 1917 (Comunicatele lor), Bogrea va susține, apoi, că nemții sînt nevoiți să mistifice realitățile frontului, deoarece „sînt și pe la ei socialiști și flămînzi, nu numai pe aiurea“¹⁸. Cu toate acestea, atitudinea sa nu merge mai departe de gîndul unor „reparații“, și nu poate invoca altceva decît „ochiul conștiinței pedepsitoare“. (Într-o singură însemnare

în manuscris ne întîmpină totuși și umbra amenințării cu un gest revoluționar: „Problemele de dreptate socială trebuie studiate și dezlegate la timp de conducători. Altfel, le dezleagă poporul — cu toporul“, (p. 148). Descoperim aici, desigur, inconsecvența esențială a acestei concepții „umaniste“. Cel care nu șovăise să justifice, în numele dreptului istoric, al „culturii“ și al „omeniei“, războiul național, evită să se apropie de ideea războiului social, deși semnalează și condamnă „nedreptatea“ societății în numele aceluiași principii, ca o dublă „crimă“: „socială și națională“. El accentuează, pe bună dreptate, ideea că „socialismul» nu se poate face în disprețul realităților politice și sociale dintr-o țară“, dar se iluzionează, în acel moment, că „singurul socialism compatibil cu rosturile noastre“ ar fi „democrația națională“.¹⁹ Să reținem oricum că V. Bogrea face parte dintre intelectualii români care, înainte primului război mondial, au visat „o Românie care va fi nu numai mai mare, ci și mai dreaptă“ și, în acest sens, s-ar putea spune că idealul său reprezintă el însuși un „Cap al Bunei Speranțe“ în viitorul țării.

Limitările, explicabile prin epocă, ale concepției sale politice sînt mai vizibile în atitudinea sa de după război. Dacă, într-un moment în care independența națională era primejduită, apelul insistent la „concordie“ și unitate socială avea o bază reală, motivarea sa apare insuficientă în noile circumstanțe istorice. În timpul războiului, V. Bogrea văzuse foarte bine inechitatea și „relele unei păтури superficiale“ și credea că acestea vor dispărea ca o „crustă de gheață, pe care o va topi primăvara și supt care circulă apele vii și clare ale maselor populare“ (p. 37); din păcate, însă, deși dezghețul profetizat nu se produsese, el pierde în mare măsură din vedere situația acestor „mase populare“. Nu e vorba aci de o atenuare a atitudinii critice față de „relele“ păturii suprapuse. Chiar dacă atacurile în această privință nu mai sînt atît de frecvente în presă, grupajul de „Scînteii“, rămas în manuscris, atestă o permanență a tonului vehement critic, mai ales la adresa monarhiei și a politicianismului vremii. Atitudinea sa democratică și progresistă se relevă și în felul în care combate manifestările studențești anarhiste, „fasciste“, din 1923²⁰. Se produce, însă, un fel de subordonare a activității sale pu-

blicistice la obiective de natură preponderent culturală, iar explicația acestei mutații nu e greu de dat. Pe lângă încadrarea sa într-o mișcare științifică și didactică de un elan cum rar mai putem întâlni în cultura noastră, noul profesor al tinerei Universități clujene (și, în același timp, unul dintre fondatorii acestei școli filologice) este confruntat cu o realitate care îi va provoca o a doua mare dezamăgire: neînțelegerile, contradicțiile, ba chiar sperietoarea „scizionistă” agitată de potențaii și politicienii ardeleni demagogi, nemulțumiți de limitarea influenței lor în lupta pentru putere, declanșată imediat după unirea Transilvaniei cu Țara-mamă. Situația reclama o ripostă hotărâtă, promptă, și tocmai acest obiectiv și-l propune ziarul „Conștiința românească”, din 1923, al cărui principal animator a fost. Bogrea își dă seama că apariția unor superficiale incongruențe era ceva firesc, „natural”, „fatal”, chiar, în condițiile unui cadru economico-social și instituțional diferențiat și ale unui ritm aparte de dezvoltare istorică a provinciilor românești. El luptă împotriva exagerării divergențelor, a absolutizării și fetișizării lor demagogice, recurgând, firește, în primul rând, la „sentimentul solidarității naționale”²¹. După cucerirea unității politice, imperativul major al epocii devine, pentru el păstrarea și consolidarea acesteia; iar mijlocul de a-i răspunde: realizarea unei „unități culturale”²². Or, acest obiectiv i se pare posibil de atins, alături de o „pregătire tehnică corespunzătoare”, pe temelia structurii social-economice existente.

Să subliniem, înainte de toate, că această pledoarie pentru integrarea într-un „organism național unitar”, acest apel la „conștiința românească” se face în virtutea unei mai vechi concepții a națiunii ca „realitate istorică și biologică” și pornind de la o convingere temelnică a sa că „nu afirmarea conștiinței naționale, ci siluirea sau eludarea ei, e ceva anormal, nenatural și pervers, întrucât e posibilă”²³. Chiar dacă el insistă poate prea mult asupra componentei fiziologice a acestei „realități”, trebuie subliniat că, în afara izbucnirilor antigermane din timpul războiului, Bogrea nu ajunge niciodată la exagerări în această privință. Oricât de insistentă apare campania „conștiinței românești” și oricât de violent ar fi tonul unor răfuieli ad personam, acestea se fac cu cea mai mare atenție și în cel mai deplin res-

pect față de personalitatea și drepturile „neamurilor conlocuitoare”. Atitudinea naționalist-șovină este total străină publicisticii sale. Mai mult, consecvent principiului formulat, Bogrea se pronunță răspicat împotriva celor care înțeleg procesul de „integrare într-un organism național unitar” în sensul ștergerii particularităților etnice: „Cetățeanul român, străin de neamul nostru, e liber să rămână ce este. Aceasta nu înseamnă dispreț din partea noastră, ci respectul loial pentru un drept, care a alcătuit totdeauna baza politicii și revendicărilor noastre naționale înseși”²⁴.

Întreaga sa acțiune culturală se va clădi, așadar, pe același postulat fundamental: „nu există o legitimitate mai categorică a dreptului la viață națională al popoarelor decât cultura lor, decât acel aport nou pe care e capabil să-l aducă, la bunurile superioare ale umanității, fiecare popor” (p. 72). În virtutea lui, și în fața „imensului câmp” ce se deschidea pentru „muncitorii” din domeniul culturii, V. Bogrea consideră de importanță cardinală consolidarea unei „conștiințe a propriei valori” și a „puterilor” creatoare proprii. Înspre acest țel concret se îndreaptă toate eforturile sale publicistice din acești ani. El vrea să schițeze coordonatele spirituale ale constituirii unei asemenea „conștiințe românești”, pornind de la întemeierea antică pe substratul popular — transmițător nealterat al elementului originar, primodial al civilizației noastre — și prin contactul fecund cu antichitatea clasică și cu romanitatea apuseană. Într-o formulare sintetică, „misiunea noastră în acest Orient”, deci și în „simfonia culturii universale”, este, pentru Bogrea, aceea de a crea „o cultură europeană de esență latină și de prestigiu universal” (p. 89).

Teza reprezintă, desigur, expresia unui ideal afirmat statornic în istoria culturii noastre²⁵, dar ea constituie, în același timp, imperativul major al acestei epoci, de după realizarea unității naționale, crezul spiritual al unei noi și strălucite generații de intelectuali, ce-și asuma misiunea promovării culturii românești în universalitate. Crezul acesta fusese formulat chiar din 1919 de către Vasile Pârvan — cel care peste un an îl va recomanda elogios pe Bogrea Academiei Române ca pe „unul

din rarii polihistori umaniști ai noștri“ — în faimoasa sa lecție inaugurală la Universitatea din Cluj, intitulată „Datoria vieții noastre“. El a fost preconizat și ilustrat, cum am văzut, de Bogrea însuși, prin întreaga sa activitate — didactică, științifică, publicistică — din acești ani. „Noi sîntem aici în numele unui ideal de cultură“ — declara el în 1923, în „Conștiința românească“, iar peste un an, într-o serie de comunicări la Societatea etnografică română, comunicări apărute, din nefericire, numai după moartea sa, în 1932 — definea, în același sens, „datoria cercetătorilor români“ (vezi Pagini istorico-filologice, p. 491). Pentru același „ideal“ va pleda, apoi, inegalabil, în memoriul său de deosebit răsunet în epocă, Pentru învățămîntul clasic (1925), alcătuit din însărcinarea Congresului filologilor români, și în Reflexii asupra anticlasicismului (1926). El a fost, într-adevăr, unul dintre acei „preoți aspri“ ai noii „religii“ de care vorbea Părvan, dar pledoaria sa s-a efectuat, cum am văzut, nu în numele unei singure etape culturale, ci din perspectiva surprinderii însuși „sensului profund al evoluției istorice“.

Această receptare creatoare a unor principii derivate din spiritul tradiției clasice, în lumina noilor condiții și exigențe istorice, constituie dealtfel trăsătura caracteristică a aportului lui Vasile Bogrea în cultura noastră și cea care îl definește, în mod esențial, ca pe un umanist al timpului nostru. Cine va studia în profunzime activitatea sa publicistică, considerațiile lui despre funcția politică a literaturii²⁶, despre menirea învățămîntului și rolul culturii clasice în educația tineretului, va observa cu siguranță unitatea de atitudine și concepție generată de acest umanism programatic, ilustrat sumar prin citate în paginile precedente. Dorim să ne mai oprim succint aici doar asupra unui aspect al creației sale literare, care s-ar părea că infirmă această atitudine generală. Nu este cazul reflecțiilor și epigramelor: cum s-a mai remarcat (recent, V. M. Ungureanu, 1971), cu excepția catrenelor cu adresă strict imediată, epigrama sa nu e „săgeată al cărei venin ucide“, ci mai degrabă o străfulgerare ironică, declanșată de energia unui spirit veșnic tensionat, la altitudinea unei vaste culturi și a unei etici superioare. Cele mai multe dintre epigramele și „scînteile“ sale

vizează defecte general-umane sau biciuie maladiei ale epocii, relevînd aceeași conștiință profund frămîntată de condiția omului în lume și societate.

Problema se pune într-un mod mai delicat în cazul liricii sale. Atingem, cu aceasta, punctul final și, poate, cel mai sensibil al discuției privind umanismul lui Bogrea. Între versurile și însemnările sale de jurnal se întîlnesc destule rînduri de reflecție descurajată, sceptică, pe alocuri cu accente de un profund tragism. Nu trebuie uitat, însă, că acestea au rămas, aproape în întregime, în manuscris, iar o datare precisă și deci o explicație genetică adecvată a lor este, deocamdată, greu de realizat. După toate indiciile, cu excepția poeziei Spre Nirvana, care ar necesita o relaționare aparte, textele de această natură sînt din ultimii ani ai vieții, reprezentînd un reflex mai mult sau mai puțin direct al vibrațiilor dureroase ale ființei poetului, sub filfiitul morții, resimțit atît de aproape încă din octombrie 1920. Prof. Teodor Naum are, deci, dreptate să considere acest „sumbrou lirism, nutrit desigur și de imensa lui lectură literară“, ca izvorînd în primul rînd din „drama vieții sale fizice“ (supra, p. 13). Să observăm, iarăși, că dincolo de natura conținutului lor, versurile lui Bogrea corespund unui anumit mod de a concepe poezia drept „cîntec simplu, natural, sănătos și uman, vibrînd de sinceră emoție“, în opoziție cu „ciripitul păsăresc, ce nu e decît o gimnastică abilă a coardelor vocale“²⁷. Numai „adevărul emoției“, „sinceritatea“ ei conferă, pentru Bogrea produselor artistice un „înțeles etern-omenesc“. Iată, prin urmare, că, indiferent de felul în care va fi definită atitudinea sa lirică din fiecare poem în parte — care, în treacăt fie spus, nu ajunge niciodată pînă la mizantropie, iar pesimism propriu-zis nu întîlnim²⁸ decît în aceeași Spre Nirvana — poezia sa se integrează organic, la un alt nivel și în întregime, crezului său general-umanist.

Privînd acest crez prin prisma destinului său istoric, ceea ce îi conferă adevăratele dimensiuni și timbrul său propriu, este tocmai această condiție profund tragică, semnalată în versuri și paginile de jurnal. Sub raportul ariei extinse a investigației sale științifice, al erudiției și polivalenței sale creatoare, V. Bogrea a fost comparat, pe bună dreptate, cu Hasdeu

(D. Macrea, 1965). Am văzut că această relaționare trebuie făcută și din unghiul, mai esențial, al afirmării aceleiași concepții despre „solidaritatea științifică universală”. Să ne gândim, că propensiunea lui Bogrea spre „poliscientismul” umanist se manifestă într-o epocă în care „romantismul” științific al „marelui Hasdeu” — cum îl va caracteriza el însuși (p. 113) — nu mai corespundea exigențelor concrete ale dezvoltării științelor, ce impuneau un mult mai accentuat spirit de „rigoare” analitică și de „control al faptelor”. Științele sociale ajunseseră în acel moment la noi la o fază de specializare destul de avansată pentru a ridica în fața unei asemenea conștiințe științifice dificultăți imense — implicate în intenția de a stăpîni întregul material acumulat în mai multe domenii —, dar încă departe de a permite fundamentarea unor generalizări necesare demersului sintetic și cercetărilor interdisciplinare. Cum bine se știe, spiritul proteic al lui Iorga însuși — marele său prieten, — care, în ciuda faptului că a scris atît de puțin, l-a considerat „cel mai învățat dintre români” — nu a putut surmonta întru totul aceste dificultăți. Aspirația spre cunoașterea totală, surprinsă cu atîta finețe de Adrian Marino (1971), se întilnește, pe de altă parte, la acest cărturar, cu o extraordinară feroare civică. Temperamentul său de luptător îl angajează profund în realitățile politice și culturale ale epocii, dar idealurile sale umanitariste se izbesc, rînd pe rînd, de suferința patriei dezmembrate, a războiului mondial, a sciziunilor naționale și a ireductibilelor contradicții sociale. În sfîrșit, această „pasiune pură a cunoașterii” și acest energetism civic se îngemănează în ființa sa spirituală cu o neobișnuit de intensă vibrație afectivă, lirică. Și dacă, privind izolat fiecare din aceste trăsături, am fi îndemnați la multiple comparații, cu greu am putea găsi o asemănare, nu numai în cadrul culturii românești, ci și în orizontul mai larg al culturii europene, pentru modul particular în care aceste caracteristici s-au îmbinat și exprimat prin întreaga sa personalitate. Să adăugăm, după toate acestea, și faptul că acela „care trebuia să devină un Eminescu al literelor noastre” (Șt. Bezdechi, 1926) a avut tragica neșansă de a fi subminat fizic de o boală necruțătoare, care îl va secera la numai 45 de ani — ceea ce nu poate fi, desigur, fără legătură cu întreaga sa fire și cu

atitudinea sa eroică în fața vieții. Mitul antic, reînsuflă în versurile sale, al celui care se prăbușește cu „aripile frînte“, pentru că nu-și acceptase marginile puterii, se întrupează încă o dată în spațiul culturii noastre. Vasile Bogrea nu mai are nici măcar posibilitatea sistematizării rezultatelor — atâtea cîte au putut fi obținute, în răgazul scurt al activității sale, pe diferitele tărîmuri în care s-a manifestat — și cu atît mai puțin a unei sinteze, spre care aspirația sa totalitară trebuia, în mod firesc, să-l conducă mai tîrziu și pe care pare s-o regrete în ultimele sale cuvinte scrise: „O viață sfărîmată și viața asta a mea. Jumătate din ea s-a risipit în dureroasă trîndăvie pe paturi de spitale și lungi nopți albe de agonie fizică și morală, iar jumătate s-a risipit în dibuieli nesigure după un drum pe care nu mi l-am găsit încă . . .“

Cu toate acestea, o credință neșarmurită în destinul creator al omului contemporan și al națiunii sale, credință izvorită din cunoașterea aceluia „sens profund al evoluției istorice“, străbate întreaga sa activitate, de la primele reflexii din Berlinul anilor de studiu, pînă la aceste ultime și tulburătoare însemnări dinaintea morții. În licărul zărilor larg deschise spre „cele mai vaste perspective ale posibilităților umane“ (K. Jaspers), dar în inima căroră fremătau „văile de lacrimi și sînge“ ale Patriei, spiritul său neliniștit, adăpostit într-o prea șubredă „casă“ de lut, a ars ca o flacără vie. Iar lumina lui a slujit, ca într-un unic templu, așa cum și-o dorea mereu, „știința sa și țara sa“. Tot destinul său, atît de tragic prin adversitatea condițiilor în care i-a fost dat să se întrupeze, se înscrie „înalt ca de jertfă un fum“ — cum ar spune Poetul — în această SACRA VIA, pe care urmele sale de cenușă fierbinte răsar acum în fața noastră.

MIRCEA BORCILĂ

¹ În ciuda tuturor divergențelor în concepțiile filozofice, ideologice, politice, acest consens general s-a putut semnala, mai întâi, în cadrul întâlnirilor internaționale de la Geneva, în 1949 (cf. *Pour un nouvel humanisme*. Textes des conférences et des entretiens organisés par le Rencontres Internationales de Genève, Neuchatel, 1949; în special: René Grousset, *L'humanisme classique et le monde moderne*, p. 9—36 și Karl Jaspers, *Conditions et possibilités d'un nouvel humanisme*, p. 181—209).

² V. Bogrea, *Prof. dr. Oskar Weise, Die deutsche Sprache als Spiegel deutscher Kultur*, Jena, 1923 (recenzie), în DR, IV₂ (1924—1926), p. 1047.

³ V. Bogrea, *Grecii*, în NR, XII (1917), nr. 12, 15 ian., p. 1.

⁴ V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, Ed. Dacia, 1971, p. 387.

⁵ V. seria de recenzii din DR, IV₂, p. 1058, nota 1.

⁶ C[?], *Universitatea populară de la Vălenii de Munte*, în CR, I (1923), nr. 27, 2 aug., p. 1.

⁷ Vezi nota sa din RDD, XVIII (1924), nr. 8, p. 31.

⁸ S. Pușcariu, V. Bogrea, în DR, IV₂, p. 1530.

⁹ V. Bogrea, *Gumund Schütte. Ptolemy's Maps of northern Europe. A reconstruction of the prototypes* (recenzie), în DR, III, p. 855.

¹⁰ S. Stati, *Interferențe lingvistice*, București, 1971, p. 7.

¹¹ V. Bogrea, *Hugo Schuchardt. Individualismus*, (recenzie), în DR, III, 1923.

¹² E. Gilson, *Linguistique et philosophie. Essai sur les constantes philosophiques du langage*, Paris, 1969, p. 219: „Ce nom (...) désignait cette théorie définie de la prééminence du langage, parlé d'abord puis écrit, comme exercice de la différence spécifique en vertu de laquelle l'homme est l'être privilégié qu'il est. La culture intellectuelle, morale, sociale, et politique de l'homme comme animal parlant, c'est le noyau solide de l'humanisme, avec ses ambitions et ses limites“.

¹³ Vezi *Introducerea la Pag. ist.-fil.*, p. XI—XII.

¹⁴ *Pag. ist.-fil.*, p. 491.

¹⁵ V. Bogrea, *Jubileul piraților*, în NR, XIII (1918), nr. 39, 9 febr., p. 1.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Acesta este ținta unei permanente condamnări în opera sa (v. p. 42, 50, 54).

¹⁸ V. Bogrea, *Comunicatele lor*, în NR, XII (1917), nr. 220, 13 aug., p. 1.

¹⁹ V. Bogrea, *Bun simț*, în NR, XII (1917), nr. 113, 28 apr., p. 1.

²⁰ Vezi, mai ales, *Ce trebuie să înțeleagă studenții*, în CR, I (1923), nr. 7, 11 martie, p. 1.

²¹ V. Bogrea, *Intre frați*, CR, I (1923), nr. 5, 25 febr., p. 1.

²² V. Bogrea, *Congresul ligii culturale*, CR. I (1923), nr. 18, 27 mai, p. 1.

²³ V. Bogrea, *Intre german și „german“*. *Adolf Bartels: Heinrich Heine. Auch ein Denkmal* (Dresda), Leipzig, 1906), în NR, IX (1914), nr. 23, 15 iun., p. 2.

²⁴ V. Bogrea, *Iarăși „Reșița“*, în CR, I, (1923), nr. 28, 23 sept., p. 1.

²⁵ Eminescu scria în „*Timpul*“ din 2 nov. 1879: „Trebuie să fim un strat de cultură la gurile Dunării... și oricine ar voi să ne risipească puterile spre alt scop, pune în joc viitorul urmașilor și calcă în picioare roadele muncii străbunilor noștri.“

²⁶ Cităm, ca revelator, un fragment cu care se deschide *Cronica* sa din RDD, XVII (1923), nr. 20, 15 aug., p. 437: „...literatura nu e numai un fenomen estetic, de resortul exclusiv al talentului, ci și un act de conștiință, cu misterioase aderențe și incalculabile repercusiuni în mediu cultural, național și social al timpului“.

²⁷ *Ibidem*; vezi și *supra*, p. 134, precum și *Pag. ist.-fil.*, p. 10, nota 9.

²⁸ Iată, în altă parte, o profesiune de credință în care se exprimă, de fapt, și principalele motive ale liricii sale: „Nu, deși se îndărătnicește a pune vârsta de aur în trecut, deși Cronos, vorace, înghite cele mai nobile produse ale muncii ei milenare, omenirea aceasta a noastră e departe de a fi pesimistă“ („*La mulți ani!*“, NR, XI, (1917), nr. 153; 2 ian., p. 2).

CUPRINSUL

CUVÎNT ÎNAINTE (<i>Teodor Naum</i>)	5
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI (<i>M.B. și V.M.U.</i>)	15

I. CAPUL BUNEI SPERANȚE

Emblemă	21
Războiul nostru	22
Datoria momentului	25
Pentru ideal	27
Testamentul străbunului	28
Două atitudini	31
Pacea singelui	32
Iașul nostru	34
„Criticii“	36
Concordia	38
Valea Viperei	39
Memoria inimii	40
Prin suferință	42
Otrava îndoielii	44
Oracolul de la Cocîrla	46
Pro memoria	48
Între forță și drept	50
Berbecii lui Wilhelm	51
Atitudini	54
Printre ruine	56
După un an	58
„România invincibilă“	60
Pe drumul gloriei	62
Cultul eroilor	64
In memoriam	66

II. CONȘTIINȚĂ ROMÂNEASCĂ

Civilizație românească	71
Popor de cultură	72
Renaștere	74
Ceva despre cîntecul popular	76
Legenda „Meșterului Manole“	77
‘Sine ira et studio	79

Teatrul care ni trebuie	81
Conștiință publică	82
Din „Conștiința românească“	84
Pentru învățămîntul clasic	93
Reflexii asupra anticlasicismului	96

III. EFIGII

La mormîntul lui Lazăr	107
M. Kogălniceanu	109
P. Mihăileanu	110
D. Onciul	112
Teodor Burada	113
Dr. P. Bucșan	114
La sicriul lui Gheorghe Dima	115
O lacrimă pentru Ion Ursu	117
Ioan Paul	118
Tudor Pamfile	121
Friedrich Leo	123
H. Morf	126
Ioan Urban Jarnik	128

IV. SCÎNTEI

Gînduri	133
Scînteii (1)	135
Scînteii (2)	141
Scînteii (3)	143
Cîmilituri nepopulare	155

V. NUGAE

Din periodice	159
Postume	177

VI. ARIPI FRÎNTE

Din periodice

Debemur terrae	199
Aripi frînte	199
Sonet (Pe negrele ape...)	200
Sonet (Eu te priveam uimit...)	201
Quaerenti	202
Sfat	203

Mors	,	203
Poveste	.	204

Din manuscrise

In votis		205
Sonet (E-aşa duios să vezi...)	.	205
Spre Nirvana...	.	206
Ideal şi confort		207
Mîngiere	,	207
Caritas		208
Alme sol...		208
Pastel		209
Pietas		210
Fuit		210
Morţii dragi		211
De-aş fi...		211
Vedenie		212

VII. DIN LIRICA ANTICĂ

Valerius Aedituus	.	215
C. Val. Catullus	.	215
Anacreon		216
Sappho		217
Pindaros		218
Bacchilides		219

VIII. DIN CARNETUL UNUI RĂSTIGNIT

Însemnările unui pelerin (1)		223
Însemnările unui pelerin (2)		235
Din carnetul unui răstignit (1)		243
Din carnetul unui răstignit (2)		249
NOTE		251
CONTRIBUȚII BIBLIOGRAFICE		276
BIBLIOGRAFIE DESPRE V. BOGREA		284
ADDENDA		291
VASILE BOGREA ȘI CONDIȚIA UMANISMULUI (M. Borcilă)		321

REDACTOR: V. BULAT
TEHNOREDATOR: A. MOLNÁR

APĂRUT: 1973. COMANDA NR. 980. COLI DE TIPAR: 22.
TIRAJ: 1500 + 140 + 30 EXP. LEGATE.
HÂRTIA: VELINĂ DE 80 g/m². FORMAT: 16/61×86.

TIPARUL EXECUTAT SUB COMANDA NR. 207/1973.
LA ÎNTRERINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ
STR. BRASSAI NR. 5—7
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

